

ISSN 1392–8295

UK
Universytet
Humanistyczno - Przyrodniczy
Jana Kochanowskiego w Kielcach

mokslo darbai   transactions

RESPECTUS PHILOLOGICUS

2010 Nr. 17 (22)

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 17 (22)

MOKSLINIS TĘSTINIS LEIDINYS

Leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas ir Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Humanitarinis fakultetas Kielcuose du kartus per metus (balandžio 25 d. ir spalio 25 d.)

CZASOPISMO NAUKOWE

Wydawcy: Wydział Humanistyczny Filia Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie i Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach. Ukazuje się dwa razy w roku: 25 kwietnia i 25 października.

ONGOING ACADEMIC PUBLICATION

Published twice a year (April 25, October 25) by Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities and Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences Faculty of Humanities in Kielce

Referuojamas ir atspindimas tarptautinėse duomenų bazėse / Referowane i indeksowane w międzynarodowych bazach danych / Abstracted and indexed by the international databases:

Balcan Rusistics (2004)

<http://www.russian.slavica.org>

Russian Language, Literature and Cultural Studies

CEEOL (2005)

<http://www.ceeol.com>

Central and Eastern European Online Library

EBSCO (2006)

<http://www.ebsco.com>

Humanities International Complete
Current Abstracts
Humanities International Index
TOC Premier

MLA (2007)

<http://www.mla.org/>

Modern Language Association International Bibliography

Index Copernicus (2008)

<http://www.indexcopernicus.com>

Index Copernicus

Redakcijos adresas / Adres redakcji / Address of the editorial office

Žurnalas „Respectus Philologicus“

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 8, Kaunas LT-44280, Lietuva

Tel. +370 37 750 536

El. paštas / E-mail respectus@gmail.com

Interneto svetainė / Strona internetowa / Homepage <http://filologija.vukhf.lt>

Redagavo / Redakcja / Edited by

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (lietuvių kalba / język litewski / the Lithuanian language)

Beata Piasecka (lenkų kalba / język polski / the Polish language)

Jurga Cibulskienė (anglų kalba / język angielski / the English language)

Larisa Lavrinec (rusų kalba / język rosyjski / the Russian language)

Pagrindinė redaktorė / Redaktor prowadzący / Publishing editor

Viktorija Makarova

ISSN 1392-8295

© Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2010

© Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach, 2010

REDAKTORIŲ KOLEGIJA – KOLEGIUM REDAKCYJNE

- Eleonora Lassen** VU KHF profesorė, habil. dr. (04H), Lietuva, *vyriausioji redaktorė*
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr hab. (04H), Litwa, *redaktor naczelny*
- Kazimierz Luciński** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotojas*
Profesor Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska, *zastępca redaktora naczelnego*
- Irina Oukhvanova-Shmygova** Baltarusijos valstybinio universiteto profesorė (04H), Baltarusija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotoja*
Profesor (04H) Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego, Białoruś, *zastępca redaktora naczelnego*
- Gabija Bankauskaitė-Sereikienė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva, *atsakingoji sekretorė*
Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, Litwa, *sekretarz kolegium*
- Daiva Aliūkaitė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa
- Danutė Balšaitytė** VU Užsienio kalbų instituto docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Instytut Języków Obcych, Litwa
- Wiesław Caban** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (05H), Lenkija
Profesor zw. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (05H), Polska
- Renato Corsetti** Studijų „La Sapienza“ Romos universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Italija
Profesor Uniwersytetu Rzymskiego „La Sapienza“, dr hab. (04H), Włochy
- Anatolij Chudinov** Uralo valstybinio pedagoginio universiteto profesorius (04H), Rusija
Profesor (04H) Uralskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego, Rosja
- Hans-Jürgen Diller** Bochumo Ruhro universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Vokietija
Profesor Uniwersytetu Ruhry w Bochum, dr hab. (04H), Niemcy

Aloyzas Gudavičius	Šiaulių universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva Profesor Uniwersytetu w Šiauliai, dr hab. (04H), Litwa
Laima Kalėdienė	Lietuvių kalbos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja (HP), docentė, dr. (04H), Lietuva Starszy pracownik naukowy (otwarty przewód habilitacyjny), docent w Instytucie Języka Litewskiego, dr (04H), Litwa
Juris Kastins	Latvijos universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Latvija Profesor Uniwersytetu Łotewskiego w Rydze, dr hab. (04H), Łotwa
Asta Kazlauskienė	Vytauto Didžiojo universiteto profesorė, dr. (04H), Lietuva Profesor Uniwersytetu Witolda Wielkiego, dr (04H), Litwa
Jurij Kleiner	Sankt Peterburgo universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Rusija Profesor Uniwersytetu w Sankt Petersburgu, dr hab. (04H), Rosja
Aleksandras Krasnovas	VU KHF docentas, dr. (04H), Lietuva Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Huma- nistyczny w Kownie, Litwa
Jadvyga Krūminienė	VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Huma- nistyczny w Kownie, Litwa
Irina Külmoja	Tartu universiteto profesorė, habil. dr. (04H), Estija Profesor Uniwersytetu Dorpackiego, dr hab. (04H), Estonia
Jurgita Mikėlionienė	Kauno technologijos universiteto docentė, dr. (04H), Lietuva Docent Uniwersytetu Technologicznego w Kownie, dr (04H), Litwa
Gerald E. Mikkelson	Kanzaso universiteto profesorius, dr. (04H), JAV Profesor, dr (04H) Uniwersytetu w Kansas, USA
Olegas Poliakovas	VU KHF profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr hab. (04H), Litwa
Marek Ruszkowski	Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų uni- versiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija Profesor Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska
Yuri Stulov	Europos „Amerikos studijų asociacijos“ Baltarusijos filialo prezidentas, profesorius, dr. (04H), Baltarusija Profesor, dr (04H), prezes białoruskiej filii Europejskiego Sto- warzyszenia Studiów Amerykanistycznych, Białoruś

EDITORIAL BOARD

Eleonora Lissan	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>editor-in-chief</i>
Kazimierz Luciński	Professor (04H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland, <i>deputy editor-in-chief</i>
Irina Oukhvanova-Shmygova	Professor (04H), Belarusian State University, Belarus, <i>deputy editor-in-chief</i>
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>managing secretary</i>
Daiva Aliūkaitė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Danutė Balšaitytė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Institute of Foreign Languages), Lithuania
Wiesław Caban	Professor (05H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland
Renato Corsetti	Professor (04H), Sapienza University of Rome, Italy
Anatolij Chudinov	Professor (04H), Ural State Pedagogical University, Russia
Hans-Jürgen Diller	Professor (04H), Ruhr University Bochum, Germany
Aloyzas Gudavičius	Professor (04H), Šiauliai University, Lithuania
Laima Kalėdienė	Associate Professor (04H), Senior Researcher (habilitation procedure in progress), Institute of Lithuanian Language, Lithuania
Juris Kastinš	Professor (04H), Latvian University, Latvia
Asta Kazlauskienė	Associate Professor (04H), Vytautas Magnus University, Lithuania
Jurij Kleiner	Professor (04H), St. Petersburg University, Russia
Aleksandras Krasnovas	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jadvyga Krūminienė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Irina Külmoja	Professor (04H), Tartu University, Estonia

Jurgita Mikėlionienė	Associate Professor (04H), Kaunas University of Technology, Lithuania
Gerald E. Mikkelson	Professor (04H), the University of Kansas, USA
Olegas Poliakovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Marek Ruszkowski	Professor (04H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland
Yuri Stulov	Professor (04H), President of European Association for American Studies in Belarus, Belarus

TURINYS / SPIS TREŚCI

I. PROBLEMOS IR SPRENDIMAI / PROBLEMY I ICH ROZWIĄZANIA

- Jurga Cibulskienė** (Lietuva / Litwa). Are Ideologies Reflected in Metaphors? 11
- Лара Н. Синельникова** (Rusija / Rosja). Адресант как alter ego адресата 26

II. FAKTAI IR APMASTYMAI / FAKTY I ROZWAŻANIA

- Олег Н. Гринбаум** (Rusija / Rosja). Третья глава романа А. С. Пушкина
«Евгений Онегин»: письмо Татьяны Лариной в ритмико-смысловом освещении 43
- Jadvyga Krūminienė** (Lietuva / Litwa). Oscar Milosz as Translator: Playing Games
with Memory 55
- Magdalena Ożarska** (Lenkija / Polska). 19th-Century Lake District as a Land of Tourists,
Homemakers and Writers: a Selection of Writings by Dorothy Wordsworth,
William Wordsworth and Harriet Martineau 67
- Inga Bartkuvienė** (Lietuva / Litwa). Tautiškumo metmenys Homi K. Bhabha'os teorijoje 79
- Mindaugas Grigaitis** (Lietuva / Litwa). Jacques'o Derrida dekonstrukcija:
teoriniai postulatai ir taikymo galimybės 94
- Janusz Detka** (Lenkija / Polska). Epizod „wschodni” w polskiej poezji lat 1955–1957 106
- Kristina Bačiulienė** (Lietuva / Litwa). Marcelijaus Martinaičio eilėraščių rinkinio
„K. B. įtariamasis“ pasaulėvaizdis 120
- Елена А. Нахимова** (Rusija / Rosja). Метафорическая проекция и концептуальная
интеграция в политической коммуникации 130
- Anna Biyumena** (Baltarusija / Białoruś). Verbs of Period and Existence
in Political Discourse 139
- Анна В. Владимирова, Татьяна Г. Скребцова** (Rusija / Rosja). Коммуникативные
стратегии в дискурсе женских и мужских глянцевого журналов как отражение
гендерной специфики поведения 148
- Joanna Bryła** (Lenkija / Polska). Związki frazeologiczne funkcjonujące w prasowych
komunikatach dotyczących mody 159
- Michael Louis Bakalinsky** (Ukraina / Ukraina). New Theory and Methodology
of Social Dialect Studies: US Underworld Social Dialect as a Case in Point 170
- Tatiana V. Poplavskaia, Tatiana I. Svistun** (Baltarusija / Białoruś). The Interrelation
between Types and Functions Abbreviations Perform in the Internet-Discourse 186
- Vilhelmina Vitkauskienė** (Lietuva / Litwa). Elektroninio kalbų mokymo interakcijos sąvoka:
mokslų tiriamųjų darbų apžvalga 195
- Bernd Gliwa** (Latvija / Lotva), **Daiva Šeškauskaitė** (Lietuva / Litwa). Kas bendra
tarp *dievmedis* ir *dievas, dievai*? 205

III. NUOMONĖ / OPINIE I POGLĄDY

- Ольга Ягинцева** (Estija / Estonia). Сущ. глек ‘глиняный горшок’
в этнолингвистическом и этимологическом аспектах 219

IV. MŪSŪ VERTIMAI / NASZE PRZEKŁADY

- Patrick Seriot** (Šveicarija / Szwajcaria). Oksimoronas ar nesusipratimas?
Annos Wierzbickos universaliosios natūraliosios semantinės metakalbos universalusis
reliatyvizmas. II dalis. *Vertė / Tlum. Vilhelmina Vitkauskienė* 227

V. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO

Knygų recenzijos / Recenzje książek

- Saulius Lapinskas** (Lietuva / Litwa). MELNIKIENĖ, Danguolė, 2009. *Dvikalbiai žodynai
Lietuvoje: megastruktūros, makrostruktūros ir mikrostruktūros ypatumai* 233
- Элеонора Лассан** (Lietuva / Litwa). ЛАРИНА, Татьяна, 2009. *Категория вежливости
и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных
традиций* 237
- Галина Михайлова** (Lietuva / Litwa). ЧЕРНЫХ, В. А., 2008. *Летопись жизни
и творчества Анны Ахматовой. 1889–1966* 241
- Barbara Greszczuk** (Lenkija / Polska). LUCIŃSKI, Kazimierz, 2009. *Языковые
заимствования и ментальность* 247
- Anonsai / Zapowiedzi 249

VI. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS / ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI.....250

VII. MŪSŪ AUTORIAI / NASI AUTORZY 258

CONTENTS

I. PROBLEMS AND SOLUTIONS

- Jurga Cibulskienė** (Lithuania). Are Ideologies Reflected in Metaphors?..... 11
- Lara N. Sinelnikova** (Russia). The Addresser as an *Alter Ego* of the Addressee 26

II. FACTS AND REFLECTIONS

- Oleg N. Grinbaum** (Russia). Chapter 3 in Pushkin's Novel *Eugene Onegin*:
Rhythm and Sense in Tatiana Larina's Letter 43
- Jadvyga Krūminienė** (Lithuania). Oscar Milosz as Translator: Playing Games
with Memory 55
- Magdalena Ożarska** (Poland). 19th-Century Lake District as a Land of Tourists,
Homemakers and Writers: a Selection of Writings by Dorothy Wordsworth,
William Wordsworth and Harriet Martineau 67
- Inga Bartkuvienė** (Lithuania). Definitions of Nationality in the Theory of Homi K. Bhabha...79
- Mindaugas Grigaitis** (Lithuania). Deconstruction of Jaques Derrida: Theoretical
Postulates and Possibilities of Practice.....94
- Janusz Detka** (Poland). Eastern Episode in Polish Poetry of 1955–1957 106
- Kristina Bačiulienė** (Lithuania). The Worldview of Marcelijus Martinaitis'
Collection of Poems *K. B. Suspect* 120
- Yelena A. Nakhimova** (Russia). Metaphorical Projection and Conceptual Integration
in Political Communication 130
- Anna Biyumena** (Belarus). Verbs of Period and Existence in Political Discourse 139
- Anna V. Vladimirova, Tatyana G. Skrebtsova** (Russia). Discourse Strategies
in Women and Men's Glossies as a Reflection of Gender-Specific Behaviour 148
- Joanna Bryła** (Poland). Phraseological Units in Fashion Advertisements 159
- Michael Louis Bakalinsky** (Ukraine). New Theory and Methodology of Social
Dialect Studies: US Underworld Social Dialect as a Case in Point 170
- Tatiana V. Poplavskaia, Tatiana I. Svistun** (Belarus). The Interrelation between
Types and Functions Abbreviations Perform in the Internet-Discourse.....186
- Vilhelmina Vitkauskienė** (Lithuania). Review of Research Methods on Language
E-Learning Interactions 195
- Bernd Gliwa** (Latvia), **Daiva Šeškauskaitė** (Lithuania). What Does *Dievmedis* (God's Tree)
Have in Common with God(s)?.....205

III. OPINION

- Olga Jagintseva** (Estonia). The Ethnolinguistic and Etymological Aspects
of the Noun *Glyok* ‘an Earthenware Jug’ 219

IV. OUR TRANSLATIONS

- Patrick Seriot** (Switzerland). Oxymoron or Misundersanding. Anna Wierzbicka’s Universal
Relativism of Natural Semantic Metalanguage. Part II. *Translated by Vilhelmina*
Vitkauskienė 227

V. SCIENTIFIC LIFE CHRONICLE

Books reviews

- Saulius Lapinskas** (Lithuania). MELNIKIENĖ, Danguolė, 2009. *Dvikalbiai žodynai*
Lietuvoje: megastruktūros, makrostruktūros ir mikrostruktūros ypatumai 233
- Eleonora Lassan** (Lithuania). ЛАРИНА, Татьяна, 2009. *Категория вежливости*
и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных
традиций 237
- Galina Michailova** (Lithuania). ЧЕРНЫХ, В. А., 2008. *Летопись жизни и творчества*
Анны Ахматовой. 1889–1966 241
- Barbara Greszczuk** (Poland). LUCIŃSKI, Kazimierz, 2009. *Языковые заимствования*
и ментальность 247

- Announce 249

VI. REQUIREMENTS FOR PUBLICATION 250

VII. OUR AUTHORS 258

I. PROBLEMOS IR SPRENDIMAI / PROBLEMY I ICH ROZWIĄZANIA

Jurga Cibulskienė

Vilnius Pedagogical University

Studentų g. 39, Vilnius LT-08106, Lietuva

E-mail: jurga.c@takas.lt

Research interests: cognitive linguistics, conceptual metaphor, political discourse

ARE IDEOLOGIES REFLECTED IN METAPHORS?

Conceptual metaphor analysis in political discourse has been the focus of many cognitive linguists (Lassan 1995; Lakoff 1996; Musolff 2004; Charteris-Black 2005; Goatly 2007; Semino 2008, etc.). Moreover, the recent years of political discourse analysis have undergone cross-fertilization between cognitive researches into metaphor and critical discourse analysis. Thus, this paper aims at analyzing the right-wing and left-wing ideologies of Lithuanian political parties through cognitive metaphor perspective since metaphor is regarded to be a cognitive mechanism of ideology. It is generally assumed that political parties verbally and non-verbally behave in accordance with the ideology they adopt. Therefore, the research employing conceptual metaphor analysis blended with rhetorical persuasion approach attempts to look into the subtleties of the relationship between the conventional conservative or social democratic ideology of a party and its linguistic performance. The question whether Lithuanian political parties really adopt the ideology their party name implies is brought up. Empirically, the research is based on election discourse of Lithuanian Conservative and Social Democratic parties. First, metaphorically used words and phrases in the target discourse were identified applying the Pragglejaz Metaphor Identification Procedure ("MIP") (2007). Next, it is taken into consideration that the identified metaphorically used words tend to construct a certain scenario which underlies a certain conceptual metaphor. Once this relation is established, ideological implications of the metaphorical expressions and their underlying conceptual metaphors are highlighted and analysed. Also, the research takes into account rhetorical effect produced by ideological implications of the analyzed parties.

KEY WORDS: ideology, conceptual metaphor; linguistic metaphorical expressions, political discourse.

Introduction

When during the presidential campaign Barack Obama was accused of his rhetorical flair as "just words", the famous speechwriter Ted Sorensen said "Words are incredibly important for a candidate because they are incredibly important for a president. They can mobilize, inspire and galvanize support. Words are how JFK¹

mobilized support at the time of the worst crisis of the world has ever seen and solved the Cuban Missile Crisis without a shot being fired. Words are how he transformed the country's attitude to its black citizens". Who is right? Are words "just words" and actions speak louder than words? Or do the words have potential significance?

Political communication is a complex and multifaceted phenomenon including ideological as well as behavioural components. It is generally assumed that poli-

¹ John Fitzgerald Kenedy.

ticians verbally and non-verbally behave in accordance with the ideology they adopt. Thus, the interrelation of ideology, language and political behaviour comes into focus while analyzing political discourse. The question arises whether or to what degree ideology corresponds to what politicians say and how they behave. Although a considerable number of attempts to answer the question have been made, this problem still remains unresolved neither by political scientists, journalists, ordinary people nor politicians themselves. This article is one more attempt to investigate the problem of ideology and language performance through cognitive linguistic perspective. The third dimension – political non-verbal behaviour – being a peripheral sphere to linguistic investigation is left out for the studies of political scientists. Thus, coming back to the idea expressed at the beginning whether words matter, the paper argues that language is important in shaping and reshaping political discourse and ideology.

Methodological Framework

Moreover, defining and narrowing the scope of the analysis, it is questioned what the relationship between the conventional conservative or social democratic ideology of a party and its linguistic performance is. The question whether Lithuanian political parties really adopt the ideology their party name implies is brought up. Empirically, the research is based on the previous research on election discourse of Lithuanian Conservative and Social Democratic Parties which focused on conceptual metaphors underlying the General Election discourse of Lithuania and which covered the span of 2000–2004. The Lithuanian printed press and official websites of the Conservative Party (www.

ts.lt) and the Social Democratic Party (www.lsdp.lt) were set as the targets of investigation. Accordingly, two periodical corpora of the Conservative Party and the Social Democratic Party containing approximately 42.230 and 39.150 words respectively were constructed.

Taking into account three major findings of cognitive science proposed by George Lakoff and Mark Johnson that the mind is inherently embodied, thought is mostly unconscious and abstract concepts are largely metaphorical, the working hypothesis that since ideology is an abstract concept, it is likely to find its manifestation in conceptual metaphors is put forward.

The authorship of the concept *ideology* can be ascribed to Destutt de Tracy who lived in the 18th century and defined it as a ‘science of ideas’. However, understanding and defining the broad and fairly vague term of ideology was not the easiest task for scholars. Roughly, the concept of ideology is often referred to from different perspectives taking into consideration whether it conveys *negative* or *neutral* sense. Different scholars subscribe to these opposing views to different degrees. The *negative* or ‘*loaded*’ sense, as the latter term was used by Dirven, Frank and Pütz (2003, p. 1–2), has relation to classical Marxist understanding of ideology and seeing it as ‘false consciousness’, “a misleading representation, the superstructure overlaying and distorting material reality” (Goatly 2007, p. 1). Goatly partly adopts this view by accepting its transformation into the theory of hegemony: “instead of an overt imposition of an ideology by the ruling class, hegemony manages the mind in covert ways to construct a consensus about the social order which benefits those in power. Hegemony depends upon the

naturalization of ideology as common-sense, and thereby makes ideology latent or hidden” (Goatly, *ibid*).

However, it should not be confused with its vulgar Marxist version² which has compromised itself because of two main reasons: first, the notion was made theoretically vulgar by insisting that ideology is a highly negative process when individuals are made to use conceptual systems which do not correspond to their interests (Mills 1997, p. 30), and second, due to the aggressive Soviet Marxist-Leninist ideological practice, the notion of ideology has acquired a fairly negative meaning. Therefore, as Seriot (1999, p. 20) puts it, the notion of ideology has been gradually changed by the French school of discourse analysis which defined it as any language or semiotic fact which is interpreted by social interests and which legitimizes social significance of the fact determined by historical interests. It emphasizes that political or social discourses have never been neutral and even such statement as *Marquees left at five o'clock* is not less ideological than *France just for French*. There is not any statement, symbol or behaviour which would not be culturally determined and which would not be interrelated with interests of a certain society or social group.

Charteris-Black defines the concept of ideology from the *neutral* point of view as “a belief system through which a particular social group creates the meanings that justify its existence to itself, it is therefore an exercise in self-legitimization” (2005, p. 21). Thus, adopting this point of view,

² The example of the vulgar Marxist model is presented here since it is related to the present investigation as it historically had considerable influence on Lithuanian political discourse.

we can see Lithuanian Conservatives or Social Democrats as a social group striving to establish their legitimization through conservative or social democratic beliefs and values which underlie their ideologies. The very idea of conservatism as an ideology has triggered considerable controversy among political scientists and philosophers. As White maintained, “To put conservatism in a bottle with a label is like trying to liquefy the atmosphere [...]. The difficulty arises from the nature of the thing. For conservatism is less than a political doctrine than a habit of mind, a mode of feeling, a way of living”. In order to avoid discussions what conservatism or social democracy are or are not, the theory of radial categories proposed by Lakoff (1996, p. 31) has been employed. He claims that political ideology can be approached as a radial category. Conservatism or liberalism (or any other ideology such as socialism in this case could also be included into this list) are radial categories composed of central models and variations on those models. This view implies that a party which ideology is considered to be right or left has its own further inner subdivisions; for example, Conservatives within their party are more left or right-winged while displaying different attitudes to addressing political problems or we can come across such notions as British or American conservatism. Although taking into account the risk of oversimplification, the paper dwells just on central models of conservative or social democratic ideologies, thus aiming to narrow and define the scope of the research – what should be compared to what.

The recent years of political discourse analysis have undergone cross-fertilization between cognitive researches into metaphor

and critical discourse analysis (CDA), as Goatly put it (2007, p. 2). Consequently, Charteris-Black (2005) named this newly established approach to the analysis of political discourse as Critical Metaphor Analysis (CMA), according to which, conceptual metaphor is regarded as a cognitive mechanism of ideology. The essence of this approach lies in a three-step procedure – metaphors are first identified; next, they are interpreted; and finally, they are explained (*Identified* → *Interpreted* → *Explained*) (2005, p. 26). Thus, this paper aims at analyzing the right-wing and left-wing ideologies of Lithuanian political parties through CMA perspective.

The first step of the procedure, i.e. *metaphor identification*, was realized by applying a method for identifying metaphorically used words in discourse (MIP) suggested by Pragglejaz group (Pragglejaz 2007; Semino 2008, p. 11). At this point, metaphorical linguistic expressions (metaphors in language) come into focus of the research and it is necessary to differentiate them from underlying conceptual metaphor (metaphor in thought). According to this method, first close reading of the text-discourse was performed; next, after lexical units being identified in the text, their meaning in context was established. Afterwards, it was determined if a lexical unit “has a more basic contemporary meaning in other contexts than the one in the given context” (Semino 2008, p. 11); then, if the basic meaning contrasted with the contextual meaning, the lexical unit was marked as metaphorical. Thus, the most recurrent thematic elements, which are motivated by the essential metaphorical concept being in hyperonymical relations with it, were identified. According to Kövecses,

“metaphorical linguistic expressions make conceptual metaphors manifest, and, on the other, we can use these metaphorical expressions to arrive at metaphors in thought” (2005, p. 8). Therefore, continuing Kövecses idea, it seems quite possible to think that the amount and frequency of metaphorical expressions used by us correlate with the stability and entrenchment of a particular conceptual metaphor in our minds. Secondly, it was obvious that the identified metaphorical linguistic expressions (metaphors in language) underlying the conceptual metaphors tend to construct scenarios of a JOURNEY, WAR, HOUSE/STRUCTURE, FAMILY, speaking more technically – the conceptual correspondences (mappings) between the target (POLITICS) domain, which is more abstract, and the source (JOURNEY, WAR, HOUSE/STRUCTURE, FAMILY) domains, which are more concrete.

The next step of *metaphor interpretation* is closely related to the three Lakoff and Johnson’s major findings – “the mind is inherently embodied, thought is mostly unconscious, abstract concepts are largely metaphorical” (1999, p. 3). We interpret metaphors in a certain way just because we have bodily experiences of space, movement, containment and we do it mostly unconsciously systematically relating the abstract concepts to a more concrete. In order to show how metaphor interpretation works, Charteris-Black (2005, p. 27) provides an example from Tony Blair’s speech:

Forward or back

I can only go one way.

I’ve have no reverse gear.

The presented example illustrates that the conceptual metaphor LIFE IS A JOURNEY is grounded on our bodily

experience of movement and space and such metaphorical expressions as *forward or back, go one way* are linguistic realizations of it. Furthermore, we obviously understand one abstract concept (LIFE) in terms of a more concrete concept (JOURNEY).

The final step of *metaphor explanation* has to do with ideological use of language. Here metaphor is understood as a persuasive and rhetorical tool of argumentation. According to Charteris-Black (2005, p. 28), “Critical Metaphor Analysis therefore enables us to identify *which* metaphors are chosen and to explain *why* these metaphors are chosen by illustrating *how* they create political myths”. This idea roughly corresponds to Lassan’s (1995) proposed conception about creating an ideologized discourse where she also sees metaphor as a cognitive mechanism of ideology. Her research on the discourse of government and dissidence maintains that an ideologized text tends to be created using oppositions where one constituent has positive and the other has negative implications. It is related to the idea of antithesis of reasoning which can be traced back to the philosophical antithetical worldview. According to cognitive science, the antithesis of thinking is encoded in the very nature of the humankind, and it can be supported by orientational metaphors UP and DOWN, FRONT and BACK, etc. Lassan distinguishes five oppositions (*communism – anticommunism, patriotism – antipatriotism, collectivism – individualism, legitimacy – illegitimacy, humanism – antihumanism*) characterizing the political discourse of the 1960s in the former Soviet Union. This is the primary level of text generation and these oppositions are termed as primary text-primitives. At the more advanced level,

these primary text-primitives, which are highly abstract, are presented through conceptual metaphors, which tend to be more understandable for addressees. For example, the conceptual metaphor of the primary text-primitive *individualism – altruism* is INDIVIDUALISM IS AN ILLNESS OF HUMANKIND. Such cognitive elements as oppositions constitute *scenarios*, i.e. schemes according to which our experience is organized and acquire a metaphorical form. The content development of metaphor-scenario is determined by the scenario itself and the further textual embodiment is nothing more than the periphrasis of this metaphor. The metaphor-scenario encodes all the main characters and the turns into the plot of the future text. Under these circumstances, this conceptual metaphor implies that individualism as an illness might be infectious or dangerous to one’s health and even life. Therefore, while generating a text, an attempt to reveal all these aspects will be made possibly alongside with preventive measures and/or prescribing medicine to treat the disease of individualism.

Results and Discussion

At the level of conceptual metaphor usage, a close analysis of the discourses of Lithuanian Conservatives and Social Democrats did not show any significant differences. Apparently, both political parties structure their thinking around the same conceptual metaphors POLITICS IS WAR, POLITICS IS A JOURNEY, POLITICS IS A HOUSE/STRUCTURE, POLITICS IS A FAMILY³, etc. Conceptual

³ The conceptual metaphors POLITICS IS A HOUSE/STRUCTURE and POLITICS IS A FAMILY

metaphors, as Kövecses put it, operate at an extremely general level and, therefore, they do not “specify many things that *could* be specified” (2005, p. 68). He maintains that “the metaphor constitutes a generic schema that is filled out by each culture that has the metaphor”. Thus, we can assume that although the underlying conceptual metaphors are similar, their conceptual correspondences (mappings) may be expressed differently and carry different ideological and rhetorical purposes. Hence, it is hypothesized that the same conceptual metaphors are filled out with different content by the Conservative Party and the Social Democratic Party. This idea is supported by Musolff’s (2000, 2004, 2006) findings in the analysis of the distribution of such metaphor scenarios as FAMILY, HUMAN BODY, JOURNEY and HOUSE with their entailments and their differences in attitudes towards the European Union and argumentative tendencies of the United Kingdom and Germany. Although Musolff (2004, p. 5) shows that the range of conceptual metaphors is alike in both target discourses (British and German), he argues that the usage of the same source domain may have different argumentative and ideological purposes. Thus, Musolff proposes “to regard political metaphors as integral aspects of argumentative reasoning, i.e. reasoning which typically aims to prove a *contested* issue and thus also legitimize a certain course of action” (Musolff 2004, p.32). All in all, the present research on Lithuanian political discourse is a similar attempt to contribute to the study of the metaphorical conceptualization of party politics putting emphasis on ideological aspects.

---

are not analysed in the present paper. They are left for further analysis.

Since the difference at the level of conceptual metaphors between the Conservatives and Social Democrats was not observed, it was expected to see considerable variation across conceptual correspondences (mappings) within the target discourses. The first conceptual metaphor which came under quantitative and qualitative examination was that of WAR domain. Numerous metaphorical linguistic expressions illustrate that politics is typically conceived as an unpredictable exercise of power. The present findings confirm the previous studies conducted by Howe (1988), Montgomery, Tolson and Garton (1989), Chudinov (2003), Charteris-Black (2005), etc. who emphasized the importance of power and fight. The conceptual metaphor POLITICS IS WAR is a complex structural metaphor arising from the following hierarchy of conceptual metaphors: FORCE IS UP, FIGHT IS FORCE, POLITICS IS POWER, POLITICS IS WAR.

Having control or force is evaluated as a positive phenomenon by Western society (HAVING CONTROL OR FORCE IS UP), while not having control or force (BEING SUBJECT TO CONTROL OR FORCE IS DOWN) acquires negative aspects. As it was mentioned earlier, according to Lakoff and Johnson (1999, p. 54), it is related to our sensorimotor experience, i.e. our experience is embodied – a vertical and straight body expresses an active position, which is considered to be positive, while a body in horizontal position presupposes passivity, weakness or illness, which are the signs of negative evaluation. In political discourse, the fight between political parties is therefore conceptualized as a wish to acquire more power to influence others and make political decisions. Thus,

while performing political actions, both parties see themselves and each other as warriors with their outstanding leaders fighting in battlefields and using different types of weapons; consequently, the fight ends either with victory or defeat. Although the parties conceptualize the battlefield, weapons, victory/defeat and damage, no ideologically important differences were observed. Special and different emphasis is however put on the concept of fight with its constituents – preparation for the fight, attacking, defence and retreat.

The Conservative Party elaborates on the concept of FORCE/POWER at length ascribing it to the Soviet past and present attempts to negatively influence current Lithuanian political and economic situation. The following metaphorical expressions – *lenkti žmogų, parklupdyti jį, kad jis pasiduotų didžiojo kaimyno globai* (to bend people so that they would surrender themselves to the custody of the great neighbour⁴); *lyg karšta geležim išdeginusios mūsų sąmonę* (like hot iron it branded our consciousness); *įkirstas į sąmonę* (hacked into our consciousness); *tas laužimas mūsų atžvilgiu* (this crushing on us); *primesti agresyvų supratimą apie praeities įvykius su spaudimu, kad tai turi būti priimta* (to impose aggressive understanding about the past events and push us to accept that); *brovėsi į valdžią* (thrust themselves forward to the government); *Lietuvos pramonė buvo parklupdyta ant kelių* (Lithuanian industry was made to kneel down); *KGB tinklo jėgos metamos prezidento rinkimams* (KGB network force is being thrown to

the presidential elections) – distinguish themselves in aggressive vocabulary with certain elements of pathos. Obviously, such Lithuanian lexemes as *lenkti, parklupdyti, išdeinti, įkirsti, laužti, primesti, spausti, brautis* have negative connotations expressing force, violence and aggression.

Although we come across people involved in military actions in the discourse of the Conservative Party, it is evident that the concept of a TRAITOR is particularly emphasised. It is expressed by such lexemes as *dviveidis asmuo* (two-faced person), *perbėgimas* (deserting), *pabėgti* (run away), *išduoti* (betray), *suskaldyti* (disunite), *sužlugdyti* (bring to ruin), *vengti* (avoid), *parduoti Lietuvą* (sell Lithuania). Once more we encounter the vocabulary which has strong negative connotative component.

The major focus of attention is, however, on the concept of FIGHT. First, the Conservatives feel themselves being attacked in various ways and by different forces. Moreover, the feeling of being attacked is heavily reinforced with the syndrome of VICTIM which runs as a leitmotif through the whole discourse of the Conservative Party. The concept of attack is strengthened by such contextual means as *intensyvinti* (make more intense), *ar iai* (savagely), *smogti per smegenis* (hit on the brain). The concept of accusation expressed by the lexeme *apkaltino* is a bit weaker contextual synonymic version of attacking. Moreover, the concepts of encroachment and destruction are likely to be contextual synonyms of the attacking. The image which is conveyed by the usage of the encroachment concept is even more powerful than attacking since the former implies a secret action which is even more dangerous than the open attack because

⁴ Translations from Lithuanian here and further are author's (J. C.). Although some translations may sound awkward in English, they are supposed to show original Lithuanian wording.

it involves the factor of unexpectedness – people being attacked stealthily are not ready to defend themselves properly. Thus, the Conservatives feel that they or their values are being encroached or destroyed. No doubt that the concept of *attack* is used in attempt to describe their opponents' actions but not their own ones. Interestingly, we can arrange all the above mentioned actions hierarchically according to the growth of the feature related to threat: *accuse* → *attack* → *encroach* → *destroy*.

The concept of *attack* is, however, closely related to the concepts of *threat* and *intimidation*. We can treat them as a certain subspecies of attack. The Conservatives envisage menace in the actions and verbal behaviour of other parties. Such lexical units as *pavojus Lietuvai* (*danger/threat to Lithuania*); *kursto gyventojus* (*incite the people*); *stiprėja naujos imperinės tendencijos* (*new imperial tendencies are growing stronger*); *tirštėja grėsmingas netikrumo laukas* (*a threatening field of uncertainty is getting thicker*); *jos [partijos] neprognozuojamos, o juk nieko pavojingesnio valstybei kaip neprognozuojama valdžia nėra* (*they [political parties] cannot be predicted, so there is nothing more dangerous to a country than unpredictable government.*). Among other metaphorical expressions used to develop the concept of DEFENCE, a strongly connoted lexeme *pasipriešinti* (*make a stand against sth/resist*) is apparently taking an important place in the Conservatives' discourse.

The conceptual metaphor of WAR is also intrinsic to the **Social Democrats**. They also structure their thinking around this conceptual metaphor and explicate similar conceptual correspondences (mappings). Despite the surface similarities, their

discourse differs substantially from the discourse of the Conservatives, and one of the most crucial distinctions is that it can be characterized as more rational. The Conservatives' discourse distinguishes itself by emotionally-coloured linguistic metaphorical expressions appealing to moral evaluation, whereas the Social Democrats use linguistic metaphorical expressions which can be described as being more or less neutral and not having such a strong evaluative component.

However, there are certain features which are characteristic just of the Social Democrats. They tend to place considerable emphasis on making preparations for war aiming to underline that they are a responsible, reliable and mature political party which will be able to run the country. The usage of past tense verbs – *sudarėme* (*formed*), *pasidalijome* (*shared*), *pasitelkėme* (*recruited*), *parengėme* (*prepared*), *apsvarstėme* (*thought over*), *pradėjome* (*started*), *užbaigė* (*completed*) – indicates readiness to stand for election, win it and govern the country. This statement is supported by recurrent use of the lexeme *telkti* (*recruit*) and its various forms (*pasitelkti*, *susitelkti*, *sutelkti*, *sutelkimas*). Furthermore, the concepts of *strategy* and *tactics* are inseparable part of preparation. These concepts are used in the following collocations *political strategy*, *reliable strategy*, *right tactic*, *strategic goals*, *strategic priorities*. The linguistic metaphorical expressions presented here do not have any latent evaluative connotations; they just stand out for readiness.

In contrast to the Conservatives, the Social Democrats do not highlight the concept of FIGHT. Although it exists in their discourse, it is quite insignificant in comparison with elaboration of other

parts of conceptual correspondences. Quantitatively, the concept of VICTORY is one of the most recurrent elements of the Social Democrats and it is verbally expressed by different forms of the lexemes *pergalė* (victory) and *laimėti* (win). The evaluative linguistic context of the concept VICTORY is neutral.

Another conceptual metaphor underlying the discourses of the Conservatives and Social Democrats is POLITICS IS A JOURNEY which is a complex hierarchical metaphor derived first of all from the *Event Structure Metaphor*. The second level includes the complex conceptual metaphor A PURPOSEFUL LIFE IS A JOURNEY, whereas the third level presupposes the target metaphor POLITICS IS A JOURNEY. According to the conceptual correspondences presupposing the conceptual metaphor of the JOURNEY, we comprehend politicians as travellers trying to reach the destination of their journey (for which read, to achieve their political goals). Taking decisions which way to go is understood as considering what major priorities to choose, and at the same time it is an attempt to convince the electorate that they know which way to go and how to achieve the social and economic wealth of the country. The actions while travelling are considered as political actions which respond to the needs of the electors. The chosen direction is nothing more than the right or wrong means taken to solve a problem. The obstacles encountered by politicians-travellers on their way should be regarded as difficulties encountered in political life and at the same time as an attempt to solve them. The vehicle carrying politicians should be comprehended as political strategy on the whole. Thus, we can claim that the metaphorical linguistic

journey expressions manifesting in the discourse of the Conservatives and Social Democrats show the existence of the presented metaphor-scenario in the consciousness and subconscious of Lithuanian politicians and electors.

Referring to the above presented Lassan's ideas that an ideologized text is generated by using oppositions where one constituent is highly positive whereas the other is entirely negative, the **Conservative** discourse lends support to distinguishing the opposition 'good' political roads – 'bad' political roads, which acquires considerable significance in the discourse of the Conservatives. The carried out analysis indicates that the first part of this opposition coincides with positively connoted ways of independence and democracy and the way leading to NATO and the European Union. It is evident that all these ways have strong positive evaluation which is quantitatively expressed through recurrent emphasis on it. The way of democracy and independence from the former Soviet Union is characterized by strong emphasis on travelling difficulties and obstacles. The word *duobė* (a pit) with its Lithuanian derivatives and the words *skaudus* (painful), *sunkus* (hard), *atsakingas* (responsible), *suklupti* (trip over) collocating with the word *kelias* (road) reveal the difficulties experienced while building democracy and attempting to live independently without interference from abroad. Another important point about travelling along the way of independence and democracy is the Conservatives' absolute confidence in being right about the chosen way.

[...] *tai žengti sąžiningos bekompromisės akistatos su komunizmu keliu. (Lietuvos aidas, 17 February 2002) [It's a road of an honest and uncompromising confrontation with communism.]*

Atgimimas atvėrė vartus į laisvą pasaulį – tai kelias, kuriuo ir toliau turime eiti. (Atgimimas, 23 October 2003) [The revival has opened gates to the free world – this is the way we have to take.]

Though at first sight some of the examples may seem a bit detached from the idea of being confident about choosing the right way of democracy and independence, in fact, the context and extra-linguistic knowledge help to conclude that the Conservatives feel completely convinced they are on the right road. Moreover, the retreat from the Soviet Union is comprehended as choosing the way of independence and democracy. The presented examples support the claim that in the subconscious mind of Lithuanian politicians and ordinary people, the independence is seen as a journey and the fact that the movement direction is identified with the destination of the journey indicates that the full independence has not been achieved yet because it is not a one-off action but it is a lengthy and continuous process. Yet, we can find some clues in the Conservatives' discourse which suggest that independence is not a self-contained goal anymore, it has become an essential prerequisite to travelling further and if you do not observe it, the journey will not be successful.

The quantitative and qualitative emphasis was put on the way leading to the European Union and NATO. Abundant metaphorical expressions occurring in the discourse of the Conservatives imply that it is one of the fundamental aims that have to be accomplished. The following examples are just a minor part of them to illustrate the diversity: *vakarietiškos Lietuvos kūrimo kelias (the way of building Western Lithuania); vakarietiškos gyvenenos kūrimo kelias (the way of creating Western*

*lifestyle); vakarietiškos žemės ūkio veiklos kūrimo kelias (the way of creating Western agriculture); kelias, kuriuo eina visas pasaulis (the way which all the world goes); kelias į svarbiausią tikslą (the way leading to the ultimate destination); kelias į saugią gerovę (the way to the secure welfare); Europos Sąjungos kelias (the European Union way); Europos kelias (European way); Europos kryptis (European direction); užsibrėžtas kelias (the set road); strateginė šalies raidos kryptis (strategic direction of the country's development); vienintelis kelias (the only way); kelias, kuriuo nuėjusios kaimyninės šalys (the way which neighbouring countries have gone), etc. It has to be emphasized that the words *Western* and *European* have obviously positive implications.*

Moreover, the verbs and their combinations implying movement show the mode the Conservatives imagine that Lithuania and its people travel to the destination. The words *greičiau (quicker)*, *sparčiau (quickly)* and *greitesnis proveržis (thrust forward)* indicate the speed which shows the importance of immediacy of joining the European Union and NATO. There are certain modes of travelling – either on foot or by train (*European Express*). The concept of the *European Express* is recurrent in the discourse of the Conservatives and it itself contains the element of speed. Active integration into the European Union and NATO is considered as a *ticket* to the *European Express*.

It may seem that travelling on foot does not indicate speed; however, the overall context of it also suggests determined movements. The mode of travelling is expressed through the emphasis on speed as well as on relentless pursuit of the goal: *nepamesti kelio į svarbiausią tikslą (not to*

lose our way to the most important destination); *neatsilikti (not to lag behind)*; *išlaikyti kryptį (to follow closely the direction)*; *judėti į saugią gerovę (move forward to safe welfare)*; *eiti užsibrėžtu keliu į Europą (go along the envisaged road to Europe)*; *eiti pasirinktu keliu – nelėtinami žingsnio ir nesidairydami atgal (go this way without slowing down and not looking back)*; *įsigyti bilietą į saugią gerovę (purchase a ticket to safe welfare)*. It should be noted that the European Union and NATO are not self-contained goals; they are comprehended as the way to promote the welfare of Lithuania and its citizens.

The second part of the opposition 'good' political roads – 'bad' political roads assumes cardinal importance in the subconscious of the Conservatives. It is related to the notion of *going back, returning to the Soviet Union*. This is the most powerful opposition underlying the target discourse and, hence, it acquires the following display **West – East**, whereas the first member is supposed to gain positive evaluation and the second one gets negative. Negatively connoted ways are firstly associated with Russia. Returning to Russia implies a step back to the past. This direction is perceived to be geopolitical and temporal at the same time. Therefore, the Conservatives comprehend Lithuania as standing at the crossroads.

The ample usage of metaphorical expressions and their diversity reveal the Conservatives' distrust of the Soviet past: *unkelis (a byway)*; *kelias, vedantis į posovietinį narvą (a road leading to the post-Soviet cage)*; *Golgotos kelias į niekur (Golgotha's road to nowhere)*; *kelias, vedantis į seną pelkę (the way leading to the old swamp)*; *kelias, vedantis į tamsą, pinkles (going to the darkness, falling*

into the trap), etc. The main conclusion to be drawn is that the discourse of the Conservative Party in Lithuania before joining the European Union and NATO clearly distinguishes from the discourses of other political parties since it puts strong emphasis on differentiating between right and wrong ways and comprehending Lithuania as standing at the crossroads where there are just two choices – the European Union or Russia. While drawing a clear demarcation line between the West and the East, the Conservative Party stands out in the political context of that time in Lithuania, and at the same time, it strives to prove to be the party which does not hesitate about taking and defending its position on the future of Lithuania in comparison with other political parties and movements.

Referring back to the discourse of the Social Democrats, it seems that they conceptualize the destination in a similar way to the Conservatives – it is the welfare of Lithuania and its citizens. Yet, their election discourse cannot be characterized as overemphasizing ways of independence/democracy and the ways leading to the European Union and NATO, whereas it obviously points to divergent priorities that different parties have chosen. Rather, its importance is obviously downplayed which is in sharp contrast to the Conservative Party.

In the Social Democratic discourse, the major focus of attention is shifted to ideological aspect. The way leading to the welfare of Lithuania and its citizens is referred to as a social democratic road, and the most recurrent collocations are the following: *socialdemokratinis kelias (social democratic road)*; *naujo socialdemokratinio etapo vėliava (a flag*

of a new social democratic stage); *einame kaip nacionalinė socialdemokratinė jėga* (we go as a national social democratic force); *stovime ant to paties idėjinio ir programinio [t. y. socialdemokratinio] pagrindo* (we stand on the same ideological [social democratic] ground); *pažangiausias socialdemokratinis kelias* (the most progressive social democratic way); *tai socialdemokratinės Europos ir [...] Lietuvos kelias* (this is the road of social democratic Europe and [...] Lithuania); *nukreipti Lietuvą į socialdemokratijos kelią [...] tai vienintelis tikras tiesos ir gėrio kelias* (to direct Lithuania onto the social democratic road [...], it is the only true road of truth and good); *socialdemokratinės veiklos kelias* (the road of social democratic activities); *socialdemokratinės gerovės kūrimo kelias* (the road of creating social democratic welfare). The preceding examples illustrate that the description of the way proposed by the Social Democrats explicitly coincide with their political ideology – the road chosen by the Social Democrats is a social democratic one. The very concept of social democracy is not explicated; therefore, the addressee is left with a vague idea about what is meant. The advantages of the social democratic way are attempted to be disclosed by an odd tautology – *the social democratic way is good because it is a social democratic way*.

Unlike the Conservatives, the Social Democrats highlight the description of their chosen way by the usage of the concept of CONSOLIDATION. Such recurrent expressions containing various forms of the lexeme *vienytis* (unite) as *vienykimės* (let's unite); *socialdemokratinė jėga, jungianti keletą panašių programinių nuostatų partijų* (social democratic force uniting

several parties of similar ideological attitudes), etc., are perhaps manifestations of social democratic ideology. On the other hand, the concepts of *consolidation*, *collectivism* and *community* are highly associated with communism ideology promoted in the Soviet times and which was represented by the famous slogan “Proletarians of all countries, unite!” Thus, the concept of *consolidation* is somehow ambiguous and it seems fairly difficult to determine whether it is the outcome of social democratic thinking or just a legacy of Soviet ideology.

Conclusions

The research question which was formulated at the beginning of the paper whether metaphors directly correlate with conservative and social democratic ideologies, is however, left open since the findings do not show fairly evident and direct relation of that, although we can trace back to indirect and not so highlighted marks. The answer is yes and no at the same time. It is felt necessary to go into plausible reasons why the obtained findings are tentative.

The results suggest that the prime conceptual metaphors underlying the discourses of Lithuanian Conservatives and Social Democrats coincide – they are POLITICS IS WAR and POLITICS IS A JOURNEY. Hence, at first sight, at the conceptual level, we cannot observe the relation between conceptual metaphors and ideologies of political parties. However, when we look into the realization of conceptual correspondences, we see considerable differences across the parties' discourses. The Conservatives' metaphorical linguistic expressions underlying both analysed conceptual metaphors (the

former particularly) distinguish themselves in the usage of aggressive, emotionally-coloured and high-flown lexis appealing to morality. Whereas the Social Democratic metaphorical expressions show that the reverse is true. They can be described as lacking pathos and being considerably more rational. Charteris-Black (2005, p. 13), while discussing the interrelationship between ideology, myth and metaphor, suggests that they are fundamentally similar since they perform the same rhetorical function of persuasion. He contends that *logos* (reasoned argument) is directed to consciously developed beliefs and values whereas myth is associated with emotions called *pathos*, and this is related to unconsciously developed beliefs and values. Metaphor is in between the conscious and unconscious, and it is related to *ethos* which is considered to be a moral perspective.

Charteris-Black's idea apparently correlates with the findings of the present research. We can assume that the Conservatives' metaphorical system is more based on *pathos* or myth, as pointed out by Charteris-Black, whereas the Social Democrats ground their metaphorical system on *logos* or reasoned argument. *Pathos* or *logos* used by the Conservatives and Social Democrats, respectively, are the ways to legitimise their political behaviour

and establish and justify their moral system or *ethos*.

It is noteworthy that the present findings claiming that Lithuanian Conservative Party's discourse is more aggressive and related to *pathos* while the Social Democratic Party's legitimacy is based on reason or *logos* are supported by another research into metaphorical thinking of British Conservative and Labour Parties (see Cibulskienė, 2002 p. 102–116). It all points to similar conclusions that despite the country with its different geopolitical and historical background, the Conservatives in both countries build their arguments in a more aggressive way, whereas the Social Democrats in Lithuania and the Labour Party adopting social democratic ideology in the UK tend to be more rational. Alongside with the reasons residing in the conservative philosophy, it is possible to find a plausible explanation of this in Lakoff's (1995, p. 74) idea that in the cognitive structures of conservatives, there is the conceptual metaphor of MORAL STRENGTH. The point of it is that the evil has to be fought against and it has to be defeated by any means; if you want to be morally strong, ruthless behaviour against evil is justified. Emphatic and aggressive lexis used by the Conservatives indicates that election campaign is a fight between some adversaries and it has to be won at any cost.

References

CHARTERIS-BLACK, J., 2005. *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

CHUDINOV, A. P., 2003. – ЧУДИНОВ, А. П., *Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000)*. Екатеринбург.

CIBULSKIENĖ, J., 2002. Metaphorization of Elections as War in the 2001 General Election Discourse of Great Britain. *Respectus Philologicus*, 2 (7), 102–116.

DIRVEN, R., FRANK, R. M., PÜTZ, M., 2003. *Cognitive Models in Language and Thought*. Hawthorne, N.Y.: Mouton de Gruyter.

GOATLY, A., 2007. *Washing the Brain. Metaphor and Hidden Ideology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

HOWE, N., 1988. Metaphor in Contemporary American Political Discourse. *Metaphor and Symbolic Activity*, vol. 3 (2), 87–104.

LAKOFF, G., 1995. *Moral Politics. What Conservatives Know that Liberals don't*. Chicago: University of Chicago Press.

LAKOFF, G., JOHNSON, M., 1999. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. Basic Books.

LASSAN, E., 1995. – ЯИССАИ, Э., *Дискурс власти и инакомыслия в СССР: когнитивно-риторический анализ*. Vilnius: Vilnius University.

MONTGOMERY, M., TOLSON, A., GARTON, G., 1989. Media Discourse in the 1987 General Election: Ideology, Scripts and Metaphors. *English Language Research*, 3, 173–204.

MUSOLFF, A., 2000. *Maritime Journey Metaphors in British and German Public Discourse: Transport Vessels of International Communica-*

tion? Available from <http://www.gfl-journal.de/3-2000/musolff.html> [February 4 2008].

MUSOLFF, A., 2004. *Metaphor and Political Discourse. Analogical Reasoning in Debates about Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

MUSOLFF, A., 2006a. Metaphor Scenarios in Public Discourse. *Metaphor and Symbol*, 21(1), 23-38.

PRAGGLEJAZ, 2007. A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse. *Metaphor and Symbol*, 22 (1), 1-39.

SEMINO, E., 2008. *Metaphor in Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.

SERIOT, P., 1999. *Quadrature of Meaning: The French School of Discourse Analysis*, ed. P. Seriot. Moscow: Progress, 225–290.

SORENSEN, T., 2008. Available from: <http://www.telegraph.co.uk/news/newsttopics/uselection2008/2058887/US-Elections-Barack-Obama-is-JFKs-inspirational-heir-says-former-Kennedy-aide-Ted-Sorensen.html> [June 04 2009].

Jurga Cibulskienė

Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: kognityvinė lingvistika, konceptualioji metafora, politinis diskursas

AR METAFOROS RODO, KAD LIETUVOS KONSERVATORIAI YRA IŠ TIKRŲJŲ KONSERVATORIAI, O SOCIALDEMOKRATAI – SOCIALDEMOKRATAI?

Santrauka

Konceptualiosios metaforos raiška politiniame diskurse vis dažniau susilaukia dėmesio iš kognityvinės lingvistikos specialistų (Lassan 1995; Lakoff 1996; Musolff 2004; Charteris-Black 2005; Goatly 2007; Semino 2008, kt.). Pastaruoju metu vis populiarešni tampa politinio diskurso tyrimai, sujungiantys dvi tyrimų kryptis – kognityvinį metaforos tyrimą ir kritinio diskurso analizę. Šiame darbe kognityvinė metafora suvokiama kaip kognityvinis ideologijos mechanizmas. Ji pasitelkta analizuojant dešiniuosius ir kairiosius Lietuvos politinių partijų ideologijas. Manoma, kad politinių partijų verbalinė ir neverbalinė

Jurga Cibulskienė

Wileński Uniwersytet Pedagogiczny, Litwa

Zainteresowania naukowe: lingwistyka kognitywna, metafora konceptualna, dyskurs polityczny

CZY METAFORY DOWODZĄ, ŻE LITEWSCY KONSERWATYŚCI RZECZYWIŚCIE SĄ KONSERWATYSTAMI, A SOCJALDEMOKRACI – SOCJALDEMOKRATAMI?

Streszczenie

Realizacje metafory konceptualnej w dyskursie politycznym coraz częściej stają się przedmiotem uwagi ze strony specjalistów z zakresu lingwistyki kognitywnej (Lassan, 1995; Lakoff, 1996; Musolff, 2004; Charteris-Black, 2005; Goatly, 2007; Semino, 2008, etc.). W ostatnich latach coraz popularniejsze stają się badania nad dyskursem politycznym, łączące dwa kierunki dociekań badawczych – badania nad metaforą kognitywną i analizę dyskursu krytycznego. W niniejszym opracowaniu metafora kognitywna jest pojmowana jako mechanizm ideologii kognitywnej: za jej pomocą

elgsena priklauso nuo jų pasirinktos ideologijos. Konceptualiosios metaforos ir retorinio poveikio analize siekiama parodyti skirtumų subtilumus tarp tradicinės konservatyviosios ir socialdemokratinės ideologijos, jų lingvistinės raiškos. Keliamas klausimas, ar Lietuvos politinės partijos iš tikrųjų remiasi ideologija, kurią implikuoja jų partijų pavadinimai. Empiriškai tyrimas grindžiamas Lietuvos konservatorių ir socialdemokratų partijų rinkiminiais diskursais. Pritaikius Pragglejaz grupės pasiūlytą metodiką, buvo išskirtos kalbinės metaforos. Daroma prielaida, kad išskirti metaforiškai vartojami žodžiai konstruoja tam tikrą scenarijų, kuris sudaro konceptualiosios metaforos pagrindą. Nustačius šį ryšį, nagrinėjamos kalbinių ir konceptualiųjų metaforų ideologinės retorinės prasmės.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: ideologija, konceptualioji metafora, kalbinė metafora, politinis diskursas.

są analizowane ideologie pravicowych i lewicowych partii politycznych na Litwie. Przyjmuje się, że werbalne i niewerbalne zachowania partii politycznych zależą od wybranej przez nich ideologii. Zatem za pomocą zaprezentowanej analizy metafory konceptualnej i oddziaływania retorycznego podjęto próbę ukazania subtelnych różnic między tradycyjną ideologią konserwatywną a ideologią socjaldemokratyczną oraz ich postaci językowej. Postawiono pytanie: czy litewskie partie polityczne rzeczywiście opierają się na ideologii, którą implikują nazwy ich partii. Empiryczne badanie jest oparte na dyskursach przedwyborczych partii litewskich konserwatystów i socjaldemokratów. Po zastosowaniu metody zaproponowanej przez Pragglejaz Group wyróżniono metafory językowe. Przedstawiono przesłankę, że wyróżnione wyrazy używane w znaczeniu metaforycznym konstruują określony scenariusz, który stanowi podstawę metafory konceptualnej. Po ustaleniu tego związku, omówiono znaczenia ideologiczne i retoryczne metafor językowych i konceptualnych.

SŁOWA KLUCZOWE: ideologia, metafora konceptualna, metafora językowa, dyskurs polityczny.

Gauta 2009 11 20

Priimta publikuoti 2010 01 04

Лара Н. Синельникова

Луганский национальный университет им. Тараса Шевченко

ул. Матросова, 2-а, кв. 10, 91011 Луганск, Украина

Тел.: +8 050 6286577

E-mail: larnics@luguniv.edu.ua

Область научных интересов автора: дискурсология, лингвистическая поэтика, язык СМИ, паблик рилейшнз

АДРЕСАНТ КАК ALTER EGO АДРЕСАТА

В статье дана характеристика интерактивных отношений, моделируемых адресантом современного масс-медийного текста в целях оптимального воздействия на адресата, создания поля совместности – когнитивной, психологической, языковой. Адресант осуществляет контроль за восприятием сказанного, ориентируясь на языковое сознание и языковую картину мира адресата. Описаны возможности биокогнитивного подхода к анализу письменного монологического текста через выявление явных и скрытых форм диалогичности: моделирование обратной связи, превращающей гипотетического адресата в актуального и публичное общение в межличностное; приспособление к языковому тезаурусу адресата, следствием чего является обилие стилистически «сниженных» языковых средств; использование приемов оговорки, синхронного уточнения сказанного, имитирующих непосредственное (контактное) общение; подбор аргументов, согласующихся с потребностями и социально-культурными пресуппозициями адресата; совмещенность срезов сознания в несобственно-прямой речи и др. Частотность и повторяемость приемов «подстройки» адресанта к целевому адресату позволяет сделать вывод о формировании в масс-медийном дискурсе корпоративной адресант-адресатной языковой личности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: масс-медийный текст (дискурс), адресант, адресат, обратная связь, диалогичность, аксиологическая лингвистика.

Дискурс – коммуникативное событие, проявляющее природу интерактивности через совокупность языковых составляющих, тем или иным образом соотносимых с когнитивными процессами в сознании коммуникантов, на которые оказывает влияние внеязыковая информация – знания о мире. Когнитивное направление в описании дискурса основывается на моделировании деятельности субъектов речи, выявлении механизмов интерактивности. Успешность коммуникации зависит от знаний обща-

ющихся относительно предмета речи, от установок адресанта и от того, как эти установки декодируются адресатом. Определение дискурса как «особого способа общения и понимания окружающего мира (или какого-то аспекта мира)» (Филипс, Йоргенсен 2004, с. 15) фиксирует когнитивный параметр (понимание), совмещенный с интерактивным (способ общения).

Дискурс – социально отмеченная коммуникация, в нем через языковые формы разной природы передаются

личностные и социальные характеристики коммуникантов, их фоновые знания и интенции. Дискурс-анализ с его нацеленностью на фиксацию разнообразных коммуникативных действий дает возможность обозначить и описать множество категорий, сценариев, фреймов как фиксированных отношений между субъектами речи в повторяющихся (типичных) ситуациях общения. Толерантный, интолерантный, конфликтный, агрессивный, агональный дискурсы, дискурс дискредитации, оскорбления, комплимента и др. включают существенно значимый для коммуникации этический компонент, на основе которого выстраивается парадигма признаков аксиологической лингвистики, проявляющей себя в системе ценностей, реализуемых через структуру «адресант – адресат». Аксиологическая лингвистика, на наш взгляд, может обрести свой предмет при условии подхода к тексту как к двусубъектному коммуникативному событию.

Постановка проблемы. Дискурсивный подход к современному масс-медийному публицистическому тексту предполагает внимание к его прагматическим характеристикам, прежде всего к фактору адресанта и фактору адресата, а также к структурам и языковым средствам, обеспечивающим контроль за восприятием сказанного и его пониманием. «Укрупнение» фигуры адресата в современном масс-медийном тексте по сравнению с текстами СМИ советского периода, в которых ценности адресата устранялись из поля зрения иерархически более значимого адресанта, так как существовала идеологическая предпосылка их несомненной общности, – наиболее существенная и эволюцион-

но значимая черта этого вида речевой деятельности. Отход от одноплановых оценок и императивности, рассчитанной на адресата, представляющего собой «молчаливое большинство», изменил набор установок автора публицистического текста как социальной и языковой личности. Адресант получил неограниченные возможности когнитивно-языковых действий, манифестирующих знания, мнения и убеждения в их подвижности и вариативности. Актуализация авторского *я* не могла не привести к активности *ты* (*вы*) адресата, то есть диалогизации монолога.

Выраженная адресатность – признак современного медиатекста как такового. О текстотипологическом векторе в изучении СМИ-дискурса свидетельствуют номинации «тексты прессы», «язык газеты», «медиа речь», «медиа тенденции», «культура масс-медиа», манифестирующие обобщающий взгляд на медийные жанры. В то же время уровень и характер текстовой проявленности «фактора адресата» не может не зависеть от медийного жанра. Так, в новостных сообщениях, представляющих собой информационно-констатирующий способ отражения действительности, диалог с адресатом не предполагается. Но и в этом медийном формате могут использоваться «интенсивные технологии» как следствие установки на информационное доминирование в условиях конкурентной среды через сенсационность, которая требует расширения стилистической палитры языковых средств и учета позиций адресата через динамику точек зрения. Доминирующая информативная функция неотделима от функции воздействия, и новостной дискурс «способствует реализации коммуни-

кативной, информативной, оценочной, семиотической, интертекстуальной и других функций СМИ» (Царева 2009, с. 537). Новостные сообщения, «основанные на факторе человеческого интереса и ориентированные на то, чтобы вызвать сочувствие, удивление, восхищение, формируют т. н. soft news», которые «дополняют, «разбавляют» факты обращением к общечеловеческим ценностям и эмоциям» (Пастухов 2009, с. 254). Многие новостные сообщения строятся по законам рекламных текстов, и тогда «фактор человеческого интереса» проявляет себя в полной мере. Один пример: *«Шокирующая новость для владельцев телефонов: с начала следующего года от сети могут быть отключены около 100 тысяч (!) аппаратов, которые нелегально завезены в Украину. Эти трубки автоматически пополнят черный список. По радио постоянно передают рекламу. Призывающую тщательно проверять сотовые перед покупкой на предмет украинской сертификации. Ведь вскоре, говорит суровый голос диктора, нелегальную мобилку могут отключить от сети, и деньги покупателя просто вылетят в трубу»* (Еженедельник «7я», № 49, 2009).

Предмет нашего интереса – публицистические медиатексты с проявленной авторской позицией по отношению к обсуждаемой теме и с интенциональной направленностью на «подключение» адресата к своей точке зрения, к своим оценкам положения вещей (в журналистской жанрологии такие тексты именуются корреспонденциями-раздумьями). Основанием для обобщений послужили тексты русскоязычных газет Украины последнего десятилетия ново-

го века. Наблюдения над медиановациями в избранном направлении осуществлялись в течение двух последних десятилетий и представлены в ряде статей автора (Синельникова 2005, с. 26-58).

Цель и задачи. Обозначить основные модели адресант-адресатных отношений в масс-медийном публицистическом тексте, выявить прямые и косвенные формы диалогичности.

Биокогнитивный подход к анализу письменного текста как дискурса ориентирует на существенные различия адресант-адресатных отношений в нем в сравнении с устным общением, поскольку «автор может только моделировать психологические, социальные характеристики слушающего, систему его ценностей, его намерения, как ближайшие, так и дальнейшие, его отношение к содержанию высказывания и возможные реакции на него. ... Отсутствие обратной связи принципиально меняет коммуникативную деятельность говорящего – она теряет свой автоматизм и спонтанность» (Глыбин 2006, с. 73-74). Действительно, в ситуации устного общения диалогичность – органическое свойство речевого взаимодействия, а в условиях порождения письменного текста диалогичность создается искусственно, то есть моделируется. Но адресант и адресат и в письменном масс-медийном тексте оказываются организаторами вербальной коммуникации. Адресант, исходя из замысла, кодирует некий смысл, задача адресата – раскрыть и понять этот смысл через декодирование вербальных знаков. Автор письменного текста прогнозирует процесс и результат понимания и включает этот прогноз в текст в виде структур предположения, оформленных в соответствующей

модальности и с помощью множества языковых средств, регулирующих понимание и обеспечивающих его адекватность.

Адресат влияет на порождение любого текста. В публицистическом медиа-тексте адресат активно эксплицируется. Ставя под некоторое сомнение само существование этого СМИ-дискурса, А. Е. Кибрик полагает, что, если бы удалось показать хотя бы в пределах одного медийного жанра процесс моделирования когнитивной структуры аудитории, можно было бы считать обоснованным понятие «дискурс СМИ» (Кибрик 2008, с. 181-182). По нашему мнению, к числу «сильных» аргументов, поддерживающих дискурсивный статус СМИ, относится проявленная в публицистических медийных жанрах когнитивная установка на приближение к адресату, как можно по большему количеству признаков совмещенность с ним, что отражается в организации медиа-текста, в его вербальном устройстве. Коммуникативная роль адресата активизируется через диалогизацию монолога, то есть через включение форм «разговора» с адресатом. При этом адресант-значимые категории предъявляются и как адресат-значимые по принципу аппликативности. Мотивационно-поведенческий и речевой «срез» адресата активно «прикладывается» к языковому образу адресанта – образуется некая кооперативная языковая личность, которую во многих видах и жанрах масс-медийного дискурса можно квалифицировать как целостную адресант-адресатную. Речевое поведение адресанта может выходить за пределы параметров его языковой личности и «подтягиваться» к параметрам языковой личности адре-

сата, его тезаурусу, лингвокультурным предпочтениям, психологии, мотивам и ожиданиям. В описании события, в его интерпретации адресант стремится идти «от человека», и языковой материал выбирается и компонуется в расчете на адекватное восприятие, понимание и принятие сказанного. Учет адресантом многих составляющих статуса адресата (возрастных, гендерных, культурно-образовательных, профессиональных) существенно конкретизирует и дополняет понятие «фактор адресата» и столь же существенно меняет содержание понятия «фактор адресанта». Используемое сегодня понятие «дискурсивные сообщества», участники которого «объединены одинаковыми ожиданиями в отношении формы и содержания коммуникативных действий» (Пастухов 2008, с. 209), говорит об общности когнитивных установок, объединяющих сознания субъектов коммуникативного действия и выражающих это синтезированное сознание лингвистическими средствами. Сближению языковых личностей адресанта и адресата способствует обилие разговорно-диалоговых медийных программ, в которых отрабатываются и утверждаются интерактивные модели коммуникации. Многие из таких моделей переносятся и в письменные публицистические монологи, что дает основание включать их в общее медийное диалоговое коммуникативное пространство. «Медийный ф-стиль (читай: функциональный стиль. – Л. С.) гораздо сильнее интегрирован с немаркированным бытовым ф-стилем» (Кибрик 2008, с. 181), и адресант как в устном, так и в письменном формате общения настроен на «подстройку» к адресату (исключение составляют интеракции фронт-

тационного, конфликтного характера), то есть на взаимодействие с ним через создание общего пространства идентификации.

Медиа-текст последовательно диалогичен как с формальной точки зрения, так и с содержательной. Поскольку основная цель СМИ-дискурса – формирование в сознании адресата особой регулятивной модели мира, и функциональное назначение языковых единиц ориентировано на смысл, который должен стать достоянием адресата, то автор медиа-текста моделирует такие условия протекания коммуникации, которые способствуют сближению с адресатом. При этом используются те языковые средства, которые создают эффект присутствия в пространстве события не только адресанта, но и адресата. Слова *согласитесь, сами рассудите, подумайте, обратитесь внимание* и под. выполняют роль маркеров наблюдаемости события (в теории нарратива такого рода повествование обозначено как монтажный прием). Адресант организует монологическое повествование как когнитивный процесс, в котором экстралингвистическая реальность соотносится с объемом знаний адресата и с его возможными (планируемыми адресантом) оценками.

«Фактор адресата» получает дополнительное измерение в форме соучастия в интерпретации по принципу когнитивно-прагматического контроля со стороны адресанта. *Помните, лет 15 назад у нас прошел фильм... Посмотрите сами... Представляете, зрелище какое... Вы заметили... Не можете не признать* и под. дискурсивные показатели рассредоточиваются по тексту и не отпускают адресата, держат его в

общем с адресантом коммуникативном пространстве.

В ситуации устного общения диалогичность – органическое свойство речевого взаимодействия, протекающего в режиме «здесь и сейчас». В письменном тексте реплицированный диалог моделируется, то есть создается искусственно. Но моделирование должно соответствовать природе диалогового общения, требующего обратной связи. Включая в письменный текст «живые» реакции потенциального адресата, автор стремится сформировать общее коммуникативное пространство. Имитация полемики с адресатом, представление его мнения через прямую речь и разные формы косвенной речи – все это не просто «форматные трюки», связанные с «как бы» диалогом, а средства воплощения реальности, в которой пребывают как адресант, так и адресат. Это, в частности, подтверждается активностью приема включения в монолог вопросно-ответного блока, эксплицирующего обратную связь. Пример: *Мне резонно возразят: а разве выпускники других вузов работают по специальности? Нужно ли стране столько юристов, экономистов и пиарщиков? Многие ли из выпускников журфака занимаются журналистикой? (Отвечу: с моего курса – примерно половина, и это еще приличный КПД.)* (Дмитрий Быков. Остановить крысолова // Огонек, 2005, № 38).

В публицистический монолог включаются сегменты, стимулирующие обратную связь с адресатом и прогнозирующие возможную его реакцию на сказанное. Показательный пример: *И если там, куда вы доплыли, и впрямь живет ваше предназначение, происходит чудо.*

Не каждый день, но происходит! Правда, правда! («Бульвар Гордона», 2007, № 14). *Правда, правда!* имитирует диалогическую устность и, подтверждают реальность *другого*, который должен быть заражен убежденностью и искренностью адресанта.

С активизацией «фактора адресата» связано увеличение в медиа-текстах объема и функций всех форм диалогичности. Диалогичность монолога представлена в разных формах включения адресата в процесс раздумий адресанта. Делается расчет на реакцию гипотетического адресата, стимулируемую такого рода включением. Маркером адресант-адресатной когнитивной потребности разобратсья в положении дел являются вопросы, которые рассредоточиваются по тексту, часто выносятся в его название. Имитируя незнание, недоумение, сомнение и т. д., автор с помощью вопроса стремится активизировать мысли адресата и в ответе на вопрос разделить с ним власть над найденным решением и речевым событием. Вопросы приобретают функцию коммуникативов именно по этому параметру – по связи с проблемами целевого адресата. Автор задает «нужные» вопросы и предлагает «нужные» ответы, но сама природа вопросно-ответного диалога позволяет консолидировать позиции, сближать оценки адресанта и адресата. Происходит некое «мотивационное привнесение» – выдвигание объединяющих положений на пути к истине. «Именно то, что изолирует два сознания, две одинаковые души, преодолевается, когда они задают друг другу вопросы и отвечают на них» (Розеншток-Хюсси 1995, с. 87) – эту оценку вопросительности можно отнести как к контактному общению,

так и к моделированию диалогости в письменном тексте. С помощью вопросов адресат вовлекается в мыслительный процесс, ему предоставляется психологически и этически значимое право размышлять и рассуждать вместе с адресантом.

Автор стремится создать оптимально благоприятные условия для принятия информация через кооперативное взаимодействие с адресатом. Наиболее показательны *я – ты – мы*-отношения, которые, по мнению А. Вежбицкой, относятся к «семантическому алфавиту» идей и сущностей. Личные местоимения – способ установления размера дистанции между адресантом и адресатом. В современном масс-медийном тексте авторское *я* динамично коррелирует с читательским *ты* и *вы* и чаще всего стремится трансформироваться в *мы*. *Мы*-отношения – «сильный» сигнал иллюкутивной установки на совместность (внедискурсивное толкование семантики *мы* как *я* и *другие* не подчеркивает этого прагматического значения). При переходе от *я* к *мы* происходит не просто смена субъекта, а превращение *мы* в полнозначное слово с лексическим значением нераздельной совместности. *Мы знаем, понимаем, помним, рассуждаем* и под. очевидно выигрывают в сравнении с *я знаю, понимаю, помню, рассуждаю*, если иметь в виду установку медиа-текста на «прагматизацию правды» (Н. Д. Арутюнова). Инклюзивное *мы* широко представлено в публицистических текстах, представляющих собой размышления автора об особенностях новой (постсоветской) действительности. В этих случаях авторское *я* интегрируется в социальное *мы*: «*Мы хорошо знаем, что ничего не удалось уравновесить,*

ни за что не был взят реванш. Но уроки кровавых драм усваиваются с трудом. Позже у нас в стране так называемая перестройка происходила по такому же принципу: при помощи кабинетных идей преобразовывались внешние и другие обстоятельства жизни для десятков миллионов людей. Что из этого вышло, мы все хорошо знаем: кое-что получилось лучше прежнего, кое-что хуже, но почти ничего не совпало с восторженными предсказаниями, которых мы читались и наслушались в изобилии» (В. Коротич. Блеск и нищета на планете Земля // «Бульвар Гордона», 2003, № 3).

Формы эмоционального проявления автора масс-медийного монолога разнообразны. В социальной психологии выделяются две основные группы чувств: 1) конъюнктивные – объединяющие чувства, которые сближают людей и выявляют готовность к сотрудничеству, к совместным действиям и 2) дизъюнктивные – разъединяющие людей, свидетельствующие о том, что другая сторона воспринимается как неприемлемая, иногда даже как фрустрирующий объект, по отношению к которому не возникает желания к сотрудничеству (Андреева 2004, с. 76). В современном масс-медийном тексте автор может проявлять как конъюнктивные, так и дизъюнктивные чувства в зависимости от обсуждаемой проблемы и характера адресата, с которым через общие оценки он стремится установить доверительные межличностные отношения. Эмоции в теориях коммуникации и в многочисленных практических рекомендациях по организации успешного общения квалифицируются как основа «подстройки» под личность собеседника. Моделируя формы гиппо-

тетической обратной связи, адресант может представлять их в тексте в виде поддержки, одобрения, похвалы или, напротив, в виде критики, недоверия, контраргументов и под. В имеющей универсальный характер оппозиции «свой – чужой» чувства занимают основное место: «свой» располагается на шкале «хорошо», «чужой» – на шкале «плохо» (Пеньковский 1989). Аксиологическую основу «своего» адресата организуют положительные чувства, «чужого» – отрицательные: «Но они – это они, а мы – это мы, поэтому не стоит так уж заискивать перед Западом, идти у него на поводу и пристально отслеживать, чем живет мировой кинематограф» (Ю. Пятецкая. Страх Божий // «Бульвар Гордона», 2008, № 51). Через эмоции, точнее, через психологически грамотно представленную в письменном тексте эмоционально-оценочную позицию адресанта прокладывается путь к изменению установок, представлений и переживаний адресата, который в этом случае становится прямым объектом речевого воздействия.

В публицистическом тексте адресат – это Значимый Другой, на которого направлены все речевые действия адресанта. Дискурсивные слова *собственно, фактически, то есть, иначе говоря, все-таки, мол, дескать* и под. являются дискурсивными маркерами, они реализуют прагматическую по своей сути идею имплантов (внедряемости), которые, будучи активными именно в разговорной речи, и в письменном тексте способствуют поддержанию прагматической пресуппозиции, объединяющей адресанта и адресата. Слова-импланты по своему проявляют установку адресанта на искренность отношений с адресатом.

Искренность в этом случае понимается как истинное намерение автора согласовать с адресатом иллокутивный акт. Такое понимание искренности согласуется с максимальной качества Грайса: *не говори того, что сам считаешь ложным*. Эта максима, относясь к сфере этики, имеет и лингвистические «опоры», в нашем случае – в виде выстраивания коммуникативных доверительных отношений с адресатом, представленных в обеспечивающих эту доверительность вербальных средствах.

Нередко адресант корректирует сказанное на «глазах» у квазисобеседника, имитирует обмолвку, уточняет сказанное, при этом выполняется важная прагматическая установка – исключить неправильное толкование и понимание, повысить доверие к передаваемой информации, рождающейся в условиях открытого размышления. Комментирование адресантом собственных речевых действий, рефлексия по поводу того или иного выражения, по сути, обращены к адресату. *Чуть не сказал... скажу иначе... оставим так, как сказано...* – все эти «невольные» метавысказывания, имитирующие спонтанное мышление, проявляют стремление адресанта соединиться с языковым сознанием адресата. Различие дискурсов по модусу «устный – письменный» очевидно нейтрализуется. Прием оговорки может приобретать характер риторического в том случае, когда автор через разные номинации включает в текст амбивалентные оценки – нейтральную и резко отрицательную: *...по стакану за дурократию. Т. е. я, конечно, хотел сказать – за демократию. Или за что все-таки? ... Одно только и утешает, что его поделщики... или как там по-*

литкорректнее... партнеры, которые получали управленческий опыт под его чутким руководством, все при деле. ... Это Кириленко фантазировал... виноват, фонтанировал идеями... Весьма оптимистично... виноват, асимметрично! ... НАТО бы... тьфу ты, черт... надо бы Кирилыча еще в Грузию командировать на повышение квалификации по вопросу визового режима (примеры из статей оппозиционной власти «Еженедельника 2000», публикуемых под псевдонимом Критикан Политиканов).

Успех обратной связи зависит от меры совпадения кодов отправителя информации и ее получателя, в связи с чем адресант кодирует смыслы не только в соответствии со своим мировосприятием и содержанием своего языкового тезауруса, но и согласует последний с языковым сознанием адресата. Этим в значительной мере объясняется обилие в современном публицистическом тексте «сниженных» языковых средств, в том числе жаргонизмов. Обобщенный масс-медийный адресат в стилистическом разрезе многообразен, целевой адресат определенного издания по большей части конкретизирован и имеет свой стилистический вектор. Расширение сферы функционирования «сниженных» языковых средств, прежде всего жаргонизмов, с одной стороны, проявляет факт появления нового (постсоветского) адресата, интегрировавшего все стилистические пласты языка, с другой, СМИ активно участвуют в формировании такого адресата.

Литературный код делает явную уступку кодам референтных групп как целевому адресату. Стремление создать общее коммуникативное поле с адресатом все более деформирует представ-

ление об эталонной публичной речи. В коммуникативной цепочке: *кто, что и кому* сказал, *кто и кому* сливаются во имя *зачем*, то есть во имя получения необходимого результата – воздействия на получателя информации с целью добиться понимания и одобрения с его стороны. Показательна тенденция к «раскавычиванию» многих незуальных лексических единиц – знак того, что адресант нацелен на уравнивание своего социального статуса с социальным статусом адресата: *Зевающего перед сном зрителя разводят в «три наперстка», как на привокзальной площади, у всех на виду... И народ ведет-ся по-детски* («Литературная газета», 2007, № 7). «Жаргонизация языка становится для журналиста прежде всего средством иронии, а также самоидентификации с той частью аудитории, которая легко отступает от норм русского литературного языка» (Басовская 2003, с. 60).

Соотношение закавыченности и раскавыченности одних и тех же слов, не разделенное временным интервалом, можно связать с проявлением концепта *правильности* в условиях «режима с обострением». Анализ этого концепта Н. Д. Арутюнова начинает с такого рассуждения: «Правила и прескрипции нужны, чтобы регулировать движение людей по дорогам жизни. Экстенционал этого понятия образован областью действий – ментальных и реальных, оцениваемых по их отношению к норме. Это отношение нестабильно, ибо нестабильна сама норма. Можно заведомо утверждать, что концепт *правильности* не имеет твердой опоры. Его расшатывают по крайней мере следующие три фактора: 1) конвенциональность норм и пра-

вил; 2) наличие разных систем правил, прилагаемых к разным аспектам одного действия; 3) возможность выбора действия (хода) в рамках одной системы правил (принцип игры). ... Связь с целью имеет фундаментальное значение для развития понятия *правильности*» (Арутюнова 1999, с. 578). «Извинительные» кавычки и их отсутствие демонстрируют борьбу узуса и нормы в сознании одного и того же носителя языка с креном в сторону демократического адресата, не отягощенного грузом кодификаций.

Желанием адресанта избежать некорректной оценки подаваемой информации адресатом объясняется повышенное внимание к значению ключевых слов текста. Адресант стремится учесть тот набор общественно-политических и моральных ценностей, которые актуальны именно на данный момент и именно для данного адресата. Можно в этой связи обратить внимание на прием лексикографической интерпретации слова. Одинаково понимаемое сближает, разное понимание мешает аттракции. Этим объясняется лексикографическая активность авторов медиа-текстов. Поясняя значения слов из нового для общества лексикона, адресант стремится установить контакт с адресатом, пройти совместный путь поиска истины, согласовать когнитивные пространства. Приведем примеры «согласовательных» сегментов публицистического текста, свидетельствующих о желании адресанта обеспечить симметричное языковое сознание целевого адресата. «*Лоббизм происходит от английского lobby, что означает «коридор» или «кулуар». Подразумевается место, где чаще всего происходят неформальные договоренности представителей определен-*

ных групп с законодателями. Слово изначально не несет негативной оценки. Ибо в обществе нет отдельных людей или групп, которые не хотели законодательно закрепить свои интересы. ... Даже в советские времена существовали группы лиц, пытающиеся отстаивать интересы отрасли или группы предприятий. Практически официально существовали «толкачи» – оборотистые люди, способные «сдвинуть» в министерстве или главке «застрявший» вопрос» (А. Фролов. Законное лобби // «Еженедельник 2000», 6. 10. 2006). «Лобби» по-английски значит «прихожая», «кулуары», в общем, то место, где шепотом решаются большие дела и где заинтересованные люди вступают по поводу этих дел во взаимодействие. «Лоббисты – публика очень важная, от них многое зависит. ... Регулируют прохождение люди подчас незаметные, но очень важные, существовавшие всегда, но под разными именами. ... Нынешние лоббисты – те же толкачи, только возведенные на современный уровень. Знайки говорят, что за «перекладывание папки наверх» или, напротив, за «удаление папки неведомо куда» платили и до сих пор платят деньги немислимые» (В. Коротич, Скажи мне, кто тебя лоббирует, и я скажу, кто ты // «Бульвар Гордона», 2004, № 27). Материалы нашей картотеки свидетельствуют о том, что в современной украинской публицистике разнонаправленное толкование получают слова *демократия, цивилизованный, европейский, соборность, унитаризм, легитимность, справедливость, импичмент, национализация, рейдерство, ревальвация, реприватизация, дефляция, кризис, сепаратизм, федерализм, регионализация*. «Борьба за термины» обус-

ловлена социальной и политической нестабильностью, непрекращающимися информационными войнами.

Адресат в той или иной форме «присутствует» во всех сегментах масс-медийного текста. По вектору установления доверительных отношений с адресатом располагаются фатические (контактоустанавливающие) средства, которые соотносятся с фазами общения и с этапами управления восприятием адресата. Фатическая функция языковых средств состоит в поддержании определенных социальных отношений, именно тех, которые сближают адресанта и адресата. Уже заголовок подготавливает адресата к принятию информации от «своего» адресанта. Например, «Многообещающая социалка» – разговорная номинация, маркированная суффиксом -к-, «Прихватизированные инициативы» – оценочное окказиональное образование, акцентирующее внутреннюю форму «хватать», «За Европу ответит» – отсылка к жаргонному выражению «отвечать за базар», «Приехал, увидел, заложил» – замена последнего слова книжного выражения жаргонным словом, «Герб накрылся флагом» – эксплуатируется связанная с литературным языком и жаргонной номинацией семантика слова «накрылся».

В подавляющем большинстве масс-медийных заголовков информирование о теме уступает место установке на воздействие и регулирование поведения потенциального адресата (например, «Не простим», «Давайте сядем вместе», «Может ли Украину спасти патриотическая идея. О чем мы?») и свидетельствует о задаваемом уже в названии текста типе прагматических отношений с адресатом. В воздействующих целях

в структуру заголовка инкорпорируются призывы, лозунги, преобразованные фразеологизмы, интертекстуальные отсылки в виде аллюзий и т. д. – все это, проявляя позицию адресанта, по форме и содержанию согласуется с ожиданиями целевого адресата, с его сознанием.

Особой силой воздействия на адресата обладает аргумент, являющийся особым сегментом публицистического дискурса. По сути, все приемы, о которых шла речь выше, соответствуют природе аргумента, если аргументацию рассматривать не в строго логическом, а в риторическом и когнитивно-прагматическом аспектах. Аргументация в текстах дискурса СМИ представляет собой комплекс лингво-семиотических средств, используемых для оказания влияния на сознание и поведение адресата, и цель аргументации – утвердить правоту адресанта, добиться согласия с его мнением со стороны адресата. С одной стороны, аргумент проявляет позицию и особенности мышления автора, с другой – воздействует на адресата. Место аргумента в масс-медийном тексте, способ его ввода и, наконец, языковая форма – все это укладывается в прагматические адресант-адресатные модели отношений. Контекстная семантика аргументации имеет двустороннюю связь: она вытекает из темы текста, ответственность за раскрытие которой несет адресант, и коррелирует с особенностями социального статуса целевого адресата, то есть выбор аргумента во многом определяется социально-культурными факторами и ментальными характеристиками адресата. Аргументация всегда внутренне диалогична, так как адресатно ориентирована и свидетельствует о поиске мотиваций

для адресата. Аргументативная активность свидетельствует о беспокойстве адресанта относительно ценностных установок разных групп читателей. Дискурсивная ситуация убеждения (или переубеждения) организуется с целью сближения позиций, и в этом случае уходят прямые призывы и общие декларации, и автор, сохраняя ситуацию бене-фактивности (выбора), старается «приспособить» аргументы к ожиданиям адресата, объединенного с адресантом общими социальными заботами и общей культурно-языковой средой. Особенностью аргументации в публицистическом дискурсе является одновременное обращение автора к «истине разума» и к «истине факта». Несколько примеров: *«На смену потомственным мастеровым людям пришли разрушители и трепачи про светлое будущее. Они и остались во власти. Многие – до сих пор. Помните песню чиновников из рязановского фильма: «Мы не пашем, не сеем, не строим – мы гордимся общественным строем!»? Не пресловутые олигархи, которые, как бы там ни было, заняты делом и покупают номенклатуричиков, избавляясь от их контроля, а именно чиновничье болото тормозит перемены к лучшему»* (В. Коротич. Новая элита так и не вызрела // «Бульвар Гордона», 2006, № 21). *«Вспомните, что посеявший ветер пожнет бурю (надеюсь, что не нужно напоминать верующим христианам, откуда эта цитата). Ведь страшно, когда значительная часть действительно талантливых людей не живут на своей Родине – в Украине»* (С. Коваленко. Цитатник из «правильного Шевченко» // «Еженедельник 2000», 4. 07. 2008). *«Может ли испытать вдохновение за-*

*мученная ломовая лошадь? Не думаю... Но творец обязан. Иначе никак! «**Душа обязана трудиться**», - с пафосом написал Николай Заболоцкий. В переводе на более простой язык беллетристики закон звучит так: «Я люблю эту работу. Я хочу, чтобы вы тоже ее любили...» (Л. Лузина. 6 и 66 законов шоу-бизнеса // «Бульвар Гордона», 2007, № 14).*

С адресатом связано и такое свойство современных масс-медийных текстов, как интертекстуальность. Отсылки к другому тексту – один из способов реализации иллюкутивных установок адресанта, но при этом очевидна его ориентированность на когнитивную базу адресата как хранилище культурно-исторически обусловленной совокупности знаний и представлений. Частотность отсылок к определенному тексту также по-своему характеризует состояние общественного сознания (так, по нашим наблюдениям, наибольшей популярностью в украинских масс-медиа в настоящее время пользуются произведения Ильфа и Петрова и других сатириков), реминисцентная функция идеологем советского времени, определяющая характер интертекстуальности 90-х годов прошлого века, значительно сузилась. Большинство идеологем советского времени в современной публицистике употребляется в ироническом контексте: *стройка века, старший брат, с чувством глубокого удовлетворения, догнать и перегнать, буревестник революции, индустриальный гигант, интернациональный долг, вражий голос, идеологическая диверсия* и др. Закавыченность подобных идеологем является в этом случае знаком дистанцирования от соответствующей идеологии и приобретения ими новой (чаще всего иро-

нической) коннотации: *«Можно сколько угодно дискутировать на эту тему и утверждать, как это делает нынешнее правительство, руководствуясь известным принципом «жить стало лучше и веселее», однако правда глаза колет»* (В. Науменко. Горькая правда Украины // «Еженедельник 2000», 8. 08. 2008). *«Днепропетровск, десятки лет заслуженно пользовавшийся славой национальной «кузницы кадров», сегодня утратил былое политическое влияние»* (Д. Бронник. Бизнес возрождает патриотизм // «Еженедельник 2000». 11. 04. 2008).

Заметно изменились в масс-медийном тексте прагматические характеристики чужой речи. Чужая речь в виде прямой, несобственно-прямой речи и несобственно-прямого диалога проявляет не столько отличия индивидуальных речевых систем, сколько свидетельствует о стремлении автора приблизить к себе адресата и, соответственно, самому приблизиться к нему через общий стиль общения. Взаимодействие речи адресанта и речи адресата в несобственно-прямой речи происходит с акцентом на языковых предпочтениях второго. Фиксируется одинаковая направленность на «сниженное» слово, которое нередко оказывается носителем речевой интерференции – неразличимости «чужого» и «своего». Субъектно-экспрессивная многоплановость публицистического монолога, перемещение сфер речевого сознания перестает осознаваться как таковое – автор и адресат сливаются в интегрированную языковую личность. Приведем соответствующие этому тезису примеры авторского монологического стиля: *У «дочи» в дальней коробчонке пылятся пенсионная книжка*

и ветеранская медалька, узнав о чем я **офигел**, потому что встречал медалистку в час ночи в клубе «Китайский летчик Джао Да». ... И не проще ли платить больше действительно старым, чем размазывать тонким слоем всем? Ах, ничего из ответов не вижу, и бедное ухо оглохло. Сурик и блеклая охра банальностей сводятся к тому, что в 55 лет пенсионерки-де могут нянчиться с внуками (что, не нянчатся?), а мужчинам и в 50 не найти работы (то-то они **шустрят** по кадровым агентствам!). ... Пора признать вредной чушью все эти разговоры о возрастной безработице и тэ дэ. Безработица для тех, кто не хочет искать работу, кто вял, пьян, груб, хмур, кому **в лом отрывать задницу от дивана и морду от телика**, кто не согласен меняться и ничего в своей жизни менять. ... Они **«не миллионеры»**, чтобы тратить деньги попусту. То есть на: квартиру, газеты, транспорт, развлечения, врачей, моду и прочую **нематериальную хрень** (Дмитрий Губин. Ими мы не будем. // Огонек, 2003, № 21). Как видим, стилистическое двуголосие (автор – адресат) практически превращается в одноголосие, в «слияние голосов». Это некий новый вид несобственно-прямой речи, проявленный в «микроформах», свидетельствующих о стремлении уравновесить или даже совместить «сигналы» двух языковых картин мира – адресанта и адресата. Лингвистические показатели авторского плана изложения способствуют сохранению образа мыслей и речевых предпочтений адресата.

Резюмируем наши наблюдения:

– Характерной чертой современных масс-медийных текстов является выделение в фокус внимание адресата

(по большей части – целевого), латентный диалог с которым все больше моделируется как актуальный.

– Предлагая свой взгляд на то или иное положение вещей, адресант стремится представить его в такой форме и с помощью таких средств и приемов, которые способствуют общности, солидаризации с адресатом через общие речемыслительные процессы.

– Планируемый адресантом перлокутивный эффект по большей части связывается с психологическими характеристиками адресата, его языковым сознанием, следствием чего является активизация со стороны адресанта когнитивно-лингвальных действий диалогического характера.

– Для установления доверительных отношений с адресатом адресант использует возможности семантики и экспрессии слова, согласует стилистический выбор с языковой картиной мира адресата.

– Адресант использует широкий набор коммуникативно-релевантных структур для привлечения внимания адресата и для контроля за его ментальным состоянием (глаголы со значением процесса мысли и восприятия сказанного; вопросно-ответные блоки, эксплицирующие обратную связь с адресатом; инклюзивные местоимения, подчеркивающие установку на совместность размышления и понимания; структуры эмоциональной «подстройки» к гипотетическому адресату; стилистически «сниженную» лексику, в том числе слова так называемого «общего жаргона», который является одной из форм проявления языковой жизни современного общества; лексикографические описания ключевых слов нового времени с

целью исключения когнитивного диссонанса в восприятии информации адресатом; аргументы и прецедентные тексты, выбор которых производится с учетом когнитивного пространства и когнитивной базы национально-культурного сообщества).

– Знаки из сознания адресата – стереотипы, идеологемы, привычные и ходовые номинации «сниженного» стилистического ранга включаются в код авторского текста, который в связи с этим по «фактору адресата» приобретает признаки гипертекста.

– Культивируемые адресантом средства интимизации и доверительности трансформируют публичное общение в межличностное.

– Системная мотивированность в использовании языковых средств подчиняется (уступает место) речевой (коммуникативной) мотивированности, что с исследовательских позиций объединяет лингвопрагматику и неориторику. «Пристройка» к адресату, к его когнитивно-психологическим и языковым предпочтениям – тот иллюкутивный параметр, который в значительной степени определяет выбор языковых форм выражения мысли. Адресант-адресатные отношения по признаку их близости могут быть охарактеризованы как метатроп масс-медийного текста.

– Установка на кооперацию с адресатом, использование «сигналов» его языковой картины мира смещают представление о типах речевой культуры – элитарном, среднелитературном и литературно-разговорном (О. Б. Сиротина). В современном масс-медийном дискурсе названные типы синтезируются. При этом адресант склонен нарушать идентичность своей языковой личности

в пользу языковой личности адресата. Даже если согласиться с тем, что СМИ в целом перестали быть трансляторами книжной культуры, языковые и культурные тезаурусы адресанта и адресата нельзя признать идентичными. Изменились критерии успешности, и эффективной признается такая коммуникация, в результате которой сказанное понято и принято адресатом.

– Субъект-объектные отношения (автор об адресате) все более оттесняются субъект-субъектными (автор объединяется с адресатом), что повышает степень манипулятивности масс-медийного текста, поскольку адресат незаметно, но прочно «втягивается» в дискурсивную ситуацию и начинает пребывать в «да-позиции», широко культивируемой в PR- и НЛП-технологиях.

– Эволюция языка – это и эволюция форм общения, которая происходит в направлении более выгодных альтернатив. Одна из таких альтернатив – активизация «фактора адресата». Дискурсивные практики, нацеленные на «укрупнение» адресата и осуществляемые в виде масс-медийных текстов, создают эффект коммуникативной реальности и проявляют живую сферу функционирования языка, оказывая тем самым планируемое влияние на общественное сознание.

– Прагматическая характеристика современного масс-медийного публицистического текста (экспрессивность языковых единиц, стилистическая тональность и т. д.) определяется не только по отношению к автору, но и по отношению к адресату – складываются объективные условия для осмысления и описания интегрированной языковой (адресант-адресатной) языковой личности.

Дискурсивная открытость к обмену мыслями с адресатом в итоге приводит к тому, что весь публицистический текст становится некой гарантией общности адресант-адресатных интерпретаций. В некоторых случаях проявляется своеобразная «избыточность» адресата, то есть затушевывание языковой личности автора монолога в пользу языковых предпочтений целевого адресата. В пространстве такого рода асинхронности накапливаются изменения в области нормы – прежде всего стилистической. Расхождение между адресантом и адресатом минимизируется, их связи уплотняются через совмещенность языковых сознаний, что создает особую структуру и семантику масс-медийного текста, в котором акцент делается не на *я*, а на *другом*, на том, что я такой же, как все. Приближенность к адресату – признак современных публичных курсов – как устных, так и письменных, которые в целом проявляют тенденцию к демократизации всех форм и жанров общения. Эта тенденция очевидна в общении теле- и радиожурналистов с молодежной средой. Но полная идентификация с языковым сознанием целевого адресата, который моделируется по признакам свободного от литературных норм общения, таит опасность полного забвения этих норм. «Демократизация языка СМИ, какие бы она ни имела негативные последствия, – это данность, отражение объективного хода вещей. Этот процесс адекватен нашей эпохе. ...Адекватен снижению уровня школьного и университетского образования, ответственности за печатное и устное слово. ... Возможно, именно язык СМИ играет наибольшую роль в развитии

языка. ... И как бы ни боролись пуристы за искоренение и не ласкающей их слух лексики, и противоречащих нынешним правилам грамматики, но все шире распространяющихся в живом языке оборотов, то и другое есть развитие языка. Да, отнюдь не линейное и очень противоречивое. Но развитие всегда противоречиво. То, что сегодня кажется нарушением законов языка, завтра, возможно, будет считаться его нормой. Если бы свою печать на литературном языке не оставляла каждая новая эпоха, то мы пользовались бы до сих пор языком эпохи классицизма» (Аветисян 2002, с. 86). И все-таки соблюдение традиций публичного общения предполагает разделение социально-речевых статусов и разумный баланс между средствами кодифицированного литературного языка и его периферией. Ложная социальная идентификация столь же опасна, как и резкое отделение «себя» от «другого».

«Диалог нужен нам как постоянная возможность разрешить собственные сомнения, как способ утверждения себя в обществе и как метод формирования этого самого общества» – эти слова В. Коротича (БГ, 2004, № 37) выражают доминирующую интенцию в организации публичного коммуникативного пространства в демократическом обществе. Хотелось бы думать, что субъект (адресант) современных СМИ обладает широким индивидуальным когнитивным потенциалом, который может стать достоянием адресата в ходе осуществляемых современной публицистикой поисков новых эффективных моделей влияния и интимизации отношений с адресатом, способствующих пересечению объединяющего знания и понимания.

Литература

- АВETИCЯH, H. Г., 2002. Язык СМИ как фактор развития языка. *Филологические науки. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация*, № 4.
- АНДРЕЕВА, Г. М., 2004. *Социальная психология*. Москва.
- АРУТЮНОВА, Н. Д., 1999. *Язык и мир человека*. Москва, 574-585.
- БАСОВСКАЯ, Е. Н., 2003. Обезглавливание через озаглавливание. *Русская речь*, № 4, 56-62.
- ГЛЫБИН, В. В., 2006. Письменная и устная речь в свете биокогнитивного подхода. *Ин: Речевая деятельность. Языковое сознание. Общающиеся личности. XV Международный симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации*. Москва – Калуга, 73-74.
- КИБРИК, А. А., 2008. О смысле понятия «Дискурс СМИ». *Ин: Язык средств массовой информации как объект междисциплинарного исследования*. Москва, 179-182.
- ПАСТУХОВ, А. Г., 2008. Медиа-тексты в дискурсивных сообществах. *Ин: Язык средств массовой информации как объект междисциплинарного исследования*. Москва, 209-212.
- ПАСТУХОВ, А. Г., 2009. Ресурсы информационного доминирования: анализ формата новостных сообщений. *Ин: Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе: Межвузовский сб. научных трудов. Вып. 7*. Орел, 248-263.
- ПЕНЬКОВСКИЙ, А. Б., 1989. О семантической категории чуждости в русском языке. *Ин: Проблемы структурной лингвистики 1985-1987*. Москва, 54-82.
- РОЗЕНШТОК-ХЮССИ, О., 1995. Как язык устанавливает отношения. *Риторика. Специализированный проблемный журнал*, № 1, 76-95.
- СИНЕЛЬНИКОВА, Л. Н., 2005. Жизнь текста, или Текст жизни. Избранные работы в 3-х томах. Т. 2. Луганск.
- СОРОКИН, Ю. А., ТАРАСОВ, Е. Ф., ШАХНАРОВИЧ, А. М., 1979. *Теоретические и прикладные проблемы речевого общения*. Москва.
- ФИЛИПС, Л., ЙОРГЕНСЕН, М. В., 2004. *Дискурс-анализ. Теория и метод*. Харьков.
- ЦАРЕВА, Г. Р., 2009. Новостной дискурс: его функции и категории. *Ин: Активные процессы в различных типах дискурсов: политический, медийный, рекламный дискурсы и Интернет-коммуникация. Материалы международной конференции*. Москва – Ярославль, 536-540.

Lara N. Sinelnikova

Luhansk Taras Shevchenko National University,
Ukraine

Research interests: discourseology, linguistic poetics, language of mass media, public relations

THE ADDRESSER AS AN *ALTER EGO* OF THE ADDRESSEE

Summary

The article reviews the specificity of the addresser-addressee relations in the modern mass media discourse, which is determined by the main illocutive aim of this kind of language behaviour – to influence the addressee. Offering their own view on one or another state of affairs, the addresser tends to present it in a form and using methods which favour the solidarity with the addressee through common speech and intelligence processes. The perlocutionary effect planned by the addresser is

connected with the cultural, psychological, and social characteristics of the addressee, with their language consciousness and their language picture of the world, the consequence of which is the activation of the cognitive and linguistic actions of a dialogic nature from the side of the addressee. The means of the speech actions compatibility cultivated by the addresser create a communicative sphere of confidentiality, while public communication is transformed into an interpersonal one. The evolution of language is also the evolution of communication forms, which goes on in the direction of more advantageous alternatives. One of such alternatives is the activation of the ‘addresser’s factor’. The aim to cooperate with the addresser by using the ‘signals’ of their language picture of the world shifts the idea about the language culture types: elite, middle literary, and literary informal ones. These types are synthesized in the mass media discourse. At the same time the addresser tends to break the identity of their language personality for

the benefit of the addressee's language personality. A tendency to form the integrated (addresser-addressee) language personality is disclosed. Mass media texts aiming to 'extend' the addressee create an effect of communication reality and show the live sphere of language functioning. Changes in the field of norm are stored, first of all those of the stylistic norm. At the same time, a complete

identification with the consciousness of the target addressee is fraught with the danger of an irreversible deviation from the traditional norms of public speech.

KEY WORDS: mass media text (discourse), addresser, addressee, feedback, dialogue creation, axiological linguistics.

Gauta 2009 10 30

Priimta publikuoti 2010 01 04

II. FAKTAI IR APMAŠTYMAI / FAKTY I ROZWAŻANIA

Олег Н. Гринбаум

Санкт-Петербургский государственный университет
 Университетская наб., 11, 199034 Санкт-Петербург, Россия
 Тел.: +7 812 328 95 19
 E-mail: oleg@og3580.spb.edu

Область научных интересов автора: поэтика, гармония, когнитивная лингвистика, «золотое сечение»

ТРЕТЬЯ ГЛАВА РОМАНА А. С. ПУШКИНА «ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН»: ПИСЬМО ТАТЬЯНЫ ЛАРИНОЙ В РИТМИКО-СМЫСЛОВОМ ОСВЕЩЕНИИ

В статье рассмотрены вопросы, связанные с эмоционально-смысловым восприятием письма Татьяны Лариной (третья глава романа Пушкина «Евгений Онегин»). Письмо Татьяны Лариной по праву считается одним из лучших образцов русской лирики, оно написано вольным 4-стопным ямбом (в отличие от основной поэтической формы романа – Онегинской строфы) и представляет собой особый, «вставной» текст пушкинского повествования. Текст признания Татьяны в любви к Онегину, написанный Пушкиным от имени своей главной героини, был практически готов в самом начале работы поэта над третьей главой, но в итоге размещен в последней четверти главы (после ее XXXI строфы). Согласно исследованиям пушкинистов, Пушкин после написания V строфы примерно месяц обдумывал возможные сценарии развития своего романа, итогом чего стала «не-встреча» сердец его главных героев (временная разделенность чувств). Эти факты придают особую когнитивно-литературоведческую интригу всем тридцати начальным строфам главы, поскольку поэт, уже зная основную сюжетную линию повествования, все медлил и медлил с предъявлением читателю центрального фрагмента этой главы. С позиций гармонического и одновременно ретроспективного анализа поэтического текста данное обстоятельство лишний раз указывает на необходимость динамического изучения крупных фрагментов текста и их оценивания в рамках общего контекста развития сюжета.

В нашей работе историко-литературные факты проанализированы с позиций единого ритмо-смысла поэтического текста, в ней рассмотрены особенности структурной и ритмико-динамической гармонии текста письма Татьяны Лариной, показана способность методов гармонического (эстетико-формального) стиховедения выявлять точки роста сюжетной линии романа в аспекте его ретроспективного анализа. Все это позволяет расширить известные в литературоведении положения о способах и средствах формирования реальных «точек роста» (точек развития сюжета) в поэтических текстах Пушкина.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: стиховедение, гармония, ритм, математика, «золотое сечение».

Поэт следует своему чувству, между тем, он незримо руководствуется законами математики.

Н. И. ЛОБАЧЕВСКИЙ

В нашей предыдущей публикации (Гринбаум 2009) мы обсуждали вопросы, связанные с эмоциональной стороной восприятия образа Татьяны Лариной во второй главе романа Пушкина «Евгений Онегин». Сегодня вниманию читателей предлагается ритмико-смысловой анализ одного из лучших поэтических шедевров русской лирики – текста письма Татьяны Лариной из третьей главы «Евгения Онегина». Целью работы по-прежнему остается изучение пушкинской поэзии с позиции гармонического стиховедения, для которого одним из постулатов являются слова самого Пушкина: «Истина страстей, правдоподобие чувствований в предполагаемых обстоятельствах – вот чего требует сердце наше» (Пушкин 1949, с. 421). Анализ поэтического текста ведется на базе метода ритмико-гармонической точности стиха, в основе которого лежит принцип «золотого сечения» в его статической и динамической формах (Гринбаум 2007). В рамках рецептивного подхода исследуются суггестивные особенности стихотворной речи в письме Татьяны Лариной, а также возможности ритмико-экспрессивных параметров стиха отражать положительные и отрицательные эмоции главной героини романа и, соответственно, читателей пушкинских стихов. Экспрессивно-гармонический анализ письма Татьяны Лариной выполнен в рамках полного ритмико-смыслового комментария к третьей главе «Евгения Онегина», который мы надеемся опубликовать в ближайшем будущем.

1. Ритм и содержание третьей главы романа

Третья глава романа была начата Пушкиным в Одессе в феврале 1824 года, завершена в октябре того же года в Михайловском, но впервые опубликована лишь в октябре 1826 года. С одной стороны, это одна из самых коротких глав романа, а с другой – новаторская во многих своих поэтико-стилистических отношениях: в ней впервые в романе «Евгений Онегин» (далее – ЕО) появляются «вставные» тексты (письмо Татьяны и песня Девушек), впервые автором используется диалогическая речь и особый стилистический прием – строфический перенос («И задыхаясь на скамью / Упала...»). Но главное, пожалуй, в том, что в третьей главе начинается *действие* романа: Татьяна влюбляется в Онегина и пишет ему письмо. Эта глава, по мнению В. В. Набокова, «с ее в высшей степени функциональными отступлениями и энергичным потоком событий являет собой наиболее гармонично слаженную конструкцию с отточенным корпусом и симметричными крыльями» (Набоков 1998, с. 54). Повествовательная канва третьей главы в интерпретации В. В. Набокова выглядит следующим образом (Набоков 1998, с. 51):

Глава третья включает сорок одну строфу и отрывок со свободной схемой рифмовки в семьдесят девять стихов – «Письмо Татьяны к Онегину», а также «Песню девушек» из восемнадцати хореических стихов. Центром главы является письмо Татьяны. Письмо предваряют двадцать пять строф (VII–XXXI), постепенно

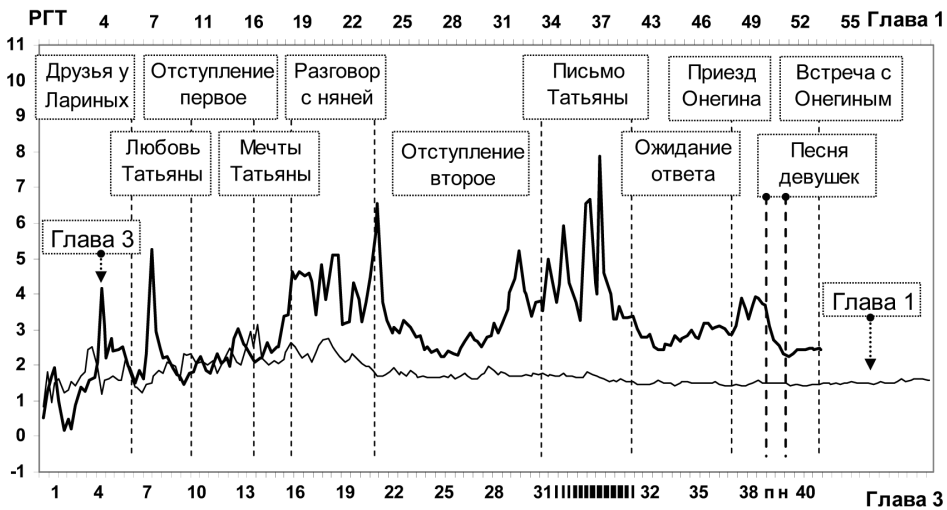

Рис. 1. Ритмодинамическая панорама первой и третьей глав ЕО (тонкая линия – глава первая; внизу по горизонтальной оси – номера строф третьей главы)

подводящие к нему читателя, далее следуют шесть строф, где говорится о его отправке и последующем ожидании. Таким образом, тридцать одна строфа и центр главы, письмо, посвящены описанию любви Татьяны к Онегину, и эта основная часть песни симметрично обрамлена двумя приездами Онегина в имение Лариных. Посещение, с которого начинается глава, занимает первые шесть строф (I–VI), а посещение, которым она заканчивается, охватывает заключительные четыре строфы (XXXVIII–XXXIX, XL–XLI) с песней в середине последнего пассажа.

В отличие от «до удивления незамысловатой» второй главы романа (Непомнящий 1999, с. 112), читатель третьей главы ЕО сразу погружается в атмосферу яркой романтико-драматической коллизии: уже в начальных строфах, в первом диалоге Онегина и Ленского «затягивается первый роковой узел. Онегин, чтобы разогнать скуку, решает отправиться вместе с другом в гости к

Лариным, а уж далее за дело берется судьба» (Набоков 1998, с. 52).

Картина соотносительности гармонического ритма (параметра РГТ) и содержания третьей главы ЕО показана¹ на рис. 1. Мы приводим этот рисунок с той целью, чтобы на общем фоне поведения параметров гармонии РГТ и экспрессии K_3 читателю было легче следить за нашими аналитическими рассуждениями применительно к основной части данного исследования (письму Татьяны Лариной).

Внимательный взгляд на панораму ритмико-экспрессивной динамики поэтической мысли в третьей главе ЕО позволяет сразу же отметить особо «беспокойное» поведение параметров РГТ в пределах двух фрагментов повествования: Разговора Татьяны с ня-

¹ Краткое описание параметров РГТ и K_3 и способы их вычисления см., напр., в: (Гринбаум 2009, с. 27-28).

ней и Письма Татьяны – центрального фрагмента главы. Не менее интересны и другие фрагменты третьей главы: например, в начальных строфах главы изменение величин РГТ в целом носит весьма плавный (волнообразный) характер (рис. 1), но экспрессивность ведет себя здесь совсем иначе и, хотя величины K_3 далеки от максимальных, вполне логично предположить, что появление таких резких перепадов значений K_3 имеет под собой веские смысловые основания.

2. Историко-литературный контекст письма Татьяны Лариной

Центральный фрагмент третьей главы пушкинского романа – знаменитое письмо Татьяны Лариной – это первый из четырех «вставных» текстов², если не считать Предисловия к ЕО. Данный фрагмент находится между строфами XXXI и XXXII третьей главы, он написан вольным 4-стопным ямбом и включает 79 строк, разделенных на четыре части. «Здесь, – по мнению Г. П. Макагоненко, – роман достигает кульминации» (Макагоненко 1987, с. 385), а сами стихи «жгут страницы», о чем уже в 1827 году писал журнал «Северные цветы»³. Позднее В. Г. Белинский констатировал, что «письмо Татьяны свело с ума всех русских читателей, когда появилась третья глава “Онегина”. Мы вместе со всеми думали в нем видеть высочайший образец откровения женского сердца» (Белинский 1948, с. 147). Из множества других ярких оценок этого фрагмен-

та приведем лишь две: «чудные стихи» – так о письме Татьяны отозвался П. Анненков⁴, и «гениальные русские стихи» – С. Г. Бочаров (Бочаров 1974, с. 75).

Первое упоминание о грядущем письме Татьяны читатель встречает задолго до самого текста Письма, когда читает в X строфе третьей главы⁵:

Вздыхая, и себе присвоя
Чужой восторг, чужую грусть,
В забвенье шепчет наизусть
Письмо для милого героя... (X)

Но пройдет еще много времени (половина главы!), прежде чем поэт предъяснит «перевод на русский язык» своего поэтического шедевра. Между этими двумя эпизодами появится и рассуждение поэта о разных сюжетных линиях романного повествования (сентиментальной, романтической и семейной – строфы XI–XIV), и рассказ о мечтах Татьяны (строфы XV–XVI), и ночной разговор Татьяны с няней, который занимает четыре полные строфы (XVII–XX) и часть XXI строфы, и вновь – долгое (в десять строк) «лирическое отступление» поэта, где вначале он стремится «объяснить поступок Татьяны, сравнив ее искреннюю и пылкую душу с душой холодных светских красавиц» (Набоков 1998, с. 53), а затем рассказывает, почему французский текст письма Татьяны следует перевести на русский язык.

Согласно исследованиям пушкинистов, Пушкин после написания V строфы примерно месяц обдумывал возможные сценарии развития своего романа,

² К «вставным» текстам ЕО относятся письма Татьяны (глава 3) и Онегина (глава 8), песня Девушек (глава 3) и элегия Ленского (глава 6).

³ Цит. по: (Бочаров 1974, с. 72).

⁴ Цит. по: (Набоков 1998, с. 332).

⁵ Ссылки на фрагменты текста даются в скобках, где при необходимости курсивом указывается номер главы, римскими цифрами – номер строфы, арабскими – номер строки (строк).

итогом чего стала «не-встреча» сердец его главных героев (временная разделенность чувств). Другой и не менее интересный факт заключается в том, что «письмо Татьяны было, – по предположению С. А. Фомичева, – написано поэтом тогда, когда третья глава была едва-едва начата», поэтому «вполне естественным было желание Пушкина задним числом дописать предшествующие письму строфы» (Фомичев 1983, с. 36, 38). К тому же ряду относится и история со знаменитой строфой «Я помню море пред грозою...», восемь строк которой в черновике были записаны среди строф третьей главы, но в окончательном виде перенесены Пушкиным в первую главу и напечатаны в ней под номером XXXIII.

Последнее обстоятельство крайне важно для оценки эмоционального фона рассматриваемого фрагмента третьей главы. Пушкин «навсегда отказывается от искуса сделать своего героя поэтом» (Шварцбанд 2004, с. 172) и уже знает, что Татьяна первой откроет свое сердце Онегину. Но сильные романтические чувства самого поэта и блестящий поэтический слог строфы «Я помню море пред грозою...» никак не соотносились с заданным в строках V строфы третьей главы печально-разъединительным вектором развития сюжета:

Я выбрал бы другую,
Когда б я был как ты поэт...

Именно эта разность настроений и обусловила, на наш взгляд, перенос строфы «Я помню море пред грозою...» в первую главу ЕО.

Далее. Принятая в качестве основной драматическая коллизия «непоэтический герой (Онегин) – поэтическая

героиня (Татьяна)» (Бочаров 1999, с. 21-22) не могла бы мгновенно кристаллизироваться в сознании читателя: по-эту «естественно», как писал С. А. Фомичев, требовалось время и, соответственно, пространство романного повествования для постепенного объяснения своего нелегкого выбора. Так появляются рассуждения Пушкина «о романах» (В. В. Набоков), за которыми скрываются знания о традиционных сюжетных линиях в произведениях своих предшественников-романистов (сентименталистов и романтиков), а также обещание написать когда-нибудь семейный роман в прозе (строфы X–XIV). Но обращение к читателю в начале строфы XIII:

Друзья мои, что толку в этом?

указывает на то, что линии судьбы пушкинских героев вовсе не обязаны и не будут следовать в русле классических сюжетов, они станут такими, как то диктует сама жизнь.

3. Архитектоника письма Татьяны Лариной

Текст письма Татьяны разделен на четыре части, последняя из которых состоит из четного числа строк (одного 4-стишия) в противоположность трем предыдущим частям текста: объем первой части Письма равен 21 строке, второй части – 9 строкам, а третья часть насчитывает 45 строк. Заключительное 4-стишие выполняет, по нашему мнению, функцию гармонического, естественно-смыслового замыкания всего текста Письма и в этом его роль аналогична последнему дистиху Онегинской строфы⁶. Отметим, что последнее 4-стишие не толь-

⁶ Подробнее см.: (Гринбаум 2000, с. 97-108).

ко много короче предыдущих частей, оно имеет четную, симметрическую в структурном отношении природу, тогда как каждая из всех остальных частей – несимметрична, нечетна.

В эмоциональном плане финальное 4-стишие письма Татьяны знаменует собой возврат героини романа к реальностям бытия – после душевного прорыва в другое чувственное измерение, за границы земного притяжения, в небеса. Переход с «вы» на «ты» происходит в третьей и самой длинной части письма, в ней и только в ней Татьяна говорит с Онегиным на «ты»: «То воля неба: я твоя», или «Я знаю, ты мне послан богом...», или «Я жду тебя...» В первых двух частях Письма, а также в его заключительном 4-стишии Татьяна обращается к своему герою только на «вы».

Весьма показателен анализ рифменных цепей в письме Татьяны. Здесь каждая из первых трех частей включает один нечетный строфоид. Первая и вторая части письма Татьяны начинаются 7-стишием и 5-стишием соответственно, а в третьей части после двух 4-стишных рифменных цепей следует 13-строчный фрагмент со сложным переплетением окончаний, которые можно представить и формулой (4+9), и как (8+5), и как единое 13-стишие. Заметим для сравнения, что в письме Онегина (глава восьмая) ничего подобного нет – оно и начинается, и заканчивается 4-стишиями одинаковой охватной рифмовки *aBbA*, тогда как письмо Татьяны начинается 7-стишием с рифмовкой *AbAbAcc*, а заканчивается 4-стишием перекрестной рифмовки *aBaB*.

Далее. Геометрический центр в письме Онегина очевиден – первые три части Письма и три его вторые части

имеют одинаковый объем в 30 строк. Симметрия и в этом аспекте поэтической формы в письме Онегина – полная, но здесь важнее другое обстоятельство: 30 строк в «женском» письме Татьяны – рубеж, здесь заканчивается «земная» часть любовного послания. С 31-й строки от начала письма Татьяны, со строки «Другой!.. Нет, никому на свете...» начинается «неземная» его часть, вознесение – один из лучших во всем романе поэтический фрагмент. Граница между 30-й и 31-й строками – единственная, в которой оба письма структурно выравниваются. Но если в «мужском» письме эта граница отражает и подчеркивает симметричность поэтической конструкции, то в «женском» – это асимметричный смысловой центр повествования. Этот центр и идеологически, и формально делит весь текст письма Татьяны на две гармонические (в пределах целого) части, соотносимые с «золотыми» числами «божественной пропорции». Более того, эти части гармоничны не только в структурном аспекте, но и в ритмико-смысловом – речь об этом пойдет ниже.

4. Структурная гармония текста письма Татьяны

Рассмотрим некоторые вопросы структурной гармонии текста письма Татьяны. Мы представим здесь лишь те факты, которые видны невооруженным глазом.

Число «30» делит весь текст письма Татьяны на две неравные части, а тройка чисел (30–49–79) принадлежит гармоническому ряду Фибоначчи с начальными значениями (3, 8). То же число «30» в сопоставлении с объемом третьей, особой части письма Татьяны (45 строк) и с

объемом всего Письма (за исключением последнего 4-стишия) образует тройку чисел (30–45–75) или $15 \times (2-3-5)$. Последовательность (2–3–5) нам уже хорошо знакома – это начало основного гармонического ряда Фибоначчи, который соответствует «линии жизни и любви» Татьяны (Гринбаум 2004, с. 9) и, отметим еще раз, принципу ритмико-строфической организации русского 4-, 5- и 6-стопного ямба.

Другой взгляд на тот же текст показывает, что суммарный объем трех частей письма Татьяны, тех частей, в которых героиня обращается к Онегину на «вы», равен 34 строчкам. Число «34» принадлежит тому же основному ряду Фибоначчи (1–2–3–5–8–13–21–34–...), а 34-я строка от начала текста («То воля неба, я твоя») – та самая строка, в которой, как мы увидим чуть ниже (рис. 20), величины ритмико-гармонической точности РГТ и экспрессии K_3 крайне резко и одновременно возрастают, лишь чуть-чуть не достигая своего абсолютного максимума. Эта строка начинает 13-строчный (опять нечетное число 13!) отрывок максимальной эмоциональности, завершающийся трехстишием, последняя строчка которого характеризуется абсолютными (во всей третьей главе ЕО) максимумами величин РГТ = 7,88 и $K_3 = 38,12$:

Ты чуть вошел, я вмиг узнала,
 Вся обомлела, запылала
 И в мыслях молвила: вот он!

Строка с тем же номером «34», но уже от начала третьей, «неземной» части Письма начинает новое 4-стишие:

Но так и быть! Судьбу мою
 Отныне я тебе вручаю...

Эти строки не только говорят о решительной и цельной натуре Татьяны

(которая вполне отдает себе отчет о возможных последствиях своего отчаянного поступка), но и знаменуют собой переход к заключительной, более спокойной 16-строчной ($16 = 2 \times 8$) ритмико-экспрессивной фазе повествования – без прежних огромных эмоциональных перегрузок⁷.

5. Ритмико-экспрессивный анализ письма Татьяны Лариной

Предшествующая письму Татьяны строфа XXXI третьей главы ЕО характеризуется (см. рис. 1) весьма высоким уровнем параметра РГТ и зигзагообразным поведением параметра K_3 , причем последний дистих XXXI строфы приводит к очередному усилению экспрессии (от практически нулевой до значения $K_3 = 3,82$).

Ритмико-гармоническая панорама первых двух частей письма Татьяны отличается удивительной синхронностью в поведении параметров РГТ и K_3 : если РГТ растет, то K_3 тоже растет, и наоборот, причем перепады значений между локальными минимумами и максимумами и того и другого параметра весьма велики (см. рис. 2).

Вспомним начальные строки Пушкина из уже прочитанной нами XXIV строфы⁸:

За что ж виновнее Татьяна?
 За то ль, что в *милой простоте*
 Она не ведает обмана
 И верит избранной мечте? (XXIV, 1-4)

⁷ Отметим, что в противоположность письму Татьяны, ритмико-динамическая картина письма Онегина значительно менее выразительна – см.: (Гринбаум 2004, с. 10-15).

⁸ Здесь и далее курсив наш, другие случаи оговариваются особо.

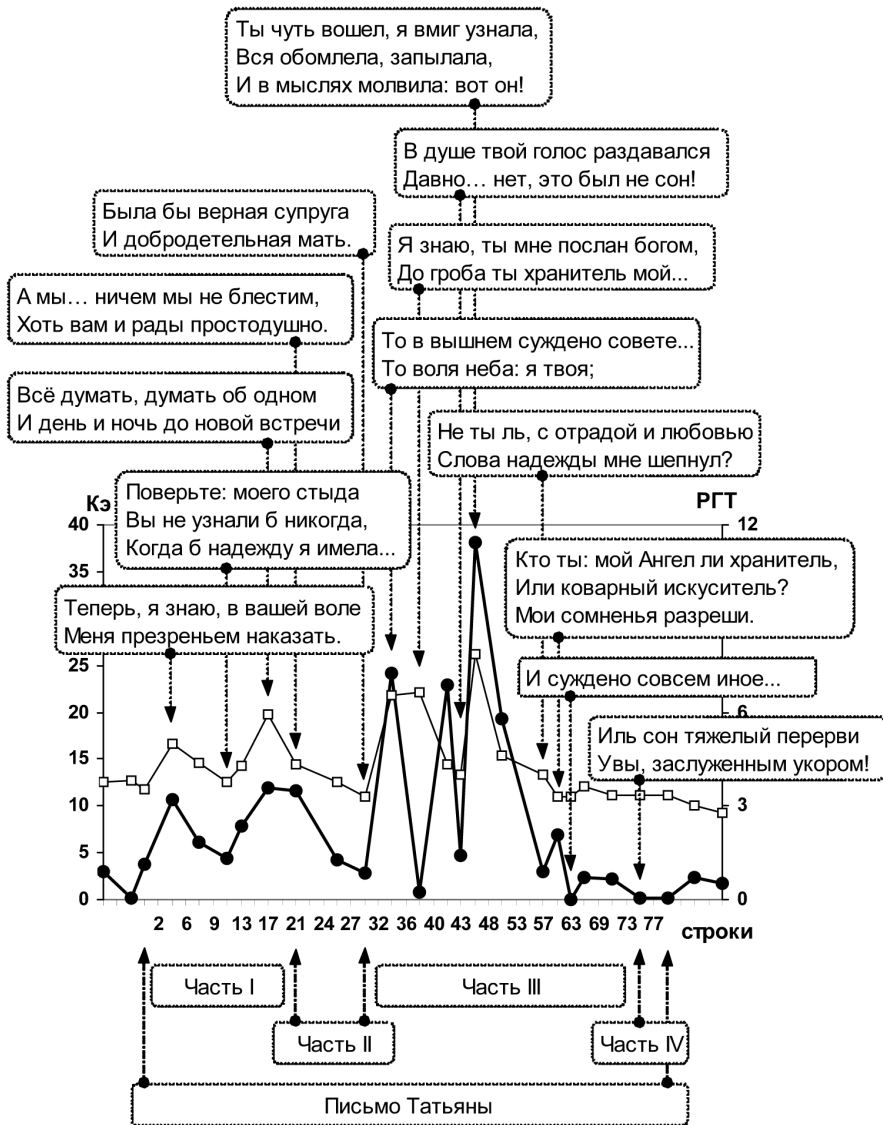

Рис. 2. Гармония и экспрессия ритма в тексте фрагмента третьей главы «Письмо Татьяны» (тонкая линия – РГТ; по горизонтальной оси – номера строк Письма)

Вспомним еще и небольшой фрагмент из XXV строфы:

Татьяна любит не шутя
И предается безусловно
Любви, как *милое дитя*. (XXV, 2-4)

Именно эти качества Татьяны отражаются в поведении параметров РГТ

и K_3 . Действительно, если разговор в Письме идет о любви, то гармония и экспрессия синхронно растут, если мрачные мысли одолевают героиню романа – те же параметры синхронно уменьшаются: эмоции у «дитя» такими и бывают: если радость – то всегда восторг, если печаль – то всегда слезы.

Первое 4-стишие Письма (см. рис. 2) – подъем ($РГТ = 4,99$; $K_3 = 10,71$), затем к концу седьмой строки – спад ($РГТ = 4,36$; $K_3 = 6,15$):

Хоть каплю жалости храня,
Вы не оставите меня.

Спад продолжается до строки 11 («Когда б надежду я имела»), где $РГТ = 3,76$ и $K_3 = 4,43$; затем 6-стишие нового подъема, включая строки:

Всё думать, думать об одном
И день и ночь до новой встречи...

где $РГТ = 5,91$ и $K_3 = 11,88$. Далее, начиная с 18 строки, со слов:

Но говорят, вы нелюдим;
В глуши, в деревне всё вам скучно...

новый спад длиною в 12 строк, который протянулся не только до конца первой части ($РГТ = 4,33$; $K_3 = 11,59$), но и до конца всей второй части Письма ($РГТ = 3,27$; $K_3 = 2,84$). Вспомним, как начинается и как заканчивается вторая часть Письма:

Зачем вы посетили нас?
...
Не знала б горького мученья
...
По сердцу я нашла бы друга,
Была бы верная супруга
И добродетельная мать.

«Быть верной и добродетельной,— комментировал эти строки Г. П. Макагоненко,— это была действительная потребность души Татьяны. Верилось только, что друг будет избран по сердцу. Но и это не сбылось» (Макагоненко 1963, с. 130). Нисходящая траектория значений ритмико-экспрессивных параметров – упреждающее тому подтверждение будущих событий романа.

Начало третьей (центральной) части

письма Татьяны демонстрирует иное поведение параметров гармонии и экспрессии: три пика этих параметров ведут к их абсолютным значениям в третьей главе, хотя вторые максимумы $РГТ$ и K_3 по фазе не совпадают: в конце первого восьмистишия (38-я строка Письма):

Я знаю, ты мне послан богом,
До гроба ты хранитель мой...

величина $РГТ = 6,65$, но экспрессия минимальна ($K_3 = 0,79$), а ее очередной всплеск сдвинут вперед по тексту на восемь строк:

Ты чуть вошел, я вмиг узнала,
Вся обомлела, запыхала
И в мыслях молвила: вот он!

Здесь в 46-й строчке Письма $РГТ = 7,88$ и $K_3 = 38,12$ – этой строкой завершается второе восьмистишие третьей части, в конце которой параметры $РГТ$ и K_3 , принимая, как мы уже отмечали, свои максимальные значения во всей третьей главе, отчетливо указывают на контрапункт в развитии сюжета.

Временное рассогласование значений параметров $РГТ$ и K_3 в третьей части Письма требует объяснения, и оно, при внимательном отношении к тексту, достаточно прозрачно.

Второе 4-стишие (строки 35–38 Письма) – даже на фоне первого 4-стишия (строки 31–34) – высшая степень «экзальтации» юной Татьяны (Мейлах 1990, с. 254), лелеявшей мечту о своей любви по образцу и подобию романтических героинь XVIII столетия. Пушкин, и ранее допуская возможность предстоящей «беды», (например, «Погибнешь, милая...»), резким снижением экспрессии вновь посылает скрытый сигнал читателям: сомневайтесь («До гроба ты

хранитель мой...»?), но все же – «простите ей Вы легкомыслия страстей». Напомню, что величина РГТ здесь почти максимальна (РГТ = 6,65), но экспрессия минимальна ($K_3 = 0,79$).

Следующее 5-стишие (строки 39–43) повествует о «незримом» герое в снах Татьяны – гармония на этом отрезке Письма только уменьшается, а экспрессия, взлетев в 41-й строке «Твой чудный сон меня томил» до значения $K_3 = 22,96$, вновь резко снижается до величины $K_3 = 4,70$ в 43-й строке «... нет, это был не сон!». Вспомним, что в предыдущем случае (в XXXI строфе) уменьшение РГТ при росте K_3 соотносилось в тексте с «тайной тоскою», хотя там перепады значений были куда менее значительными. Теперь же фрагмент завершается снижением и K_3 , и РГТ – поэт посредством ритма, который *аккомпанирует* смыслу, будто бы хочет напомнить читателю свои предыдущие предсказания, и потому – лучше бы все эти «легкомысленные страсти» остались только в Татьянинных снах! Но нет... Мы же, вновь забегая несколько вперед, отметим, что читателю еще представится возможность встретиться с подобным эмоциональным накалом в пятой главе, «в ужасном пророческом сне Татьяны» (Набоков 1998, с. 54).

А сейчас в третьей главе – ее наиболее яркий эмоциональный всплеск – «ослепительная надежда» наяву (46-я строка; РГТ = 7,88 и $K_3 = 38,12$):

Ты чуть вошел, я вмиг узнала,
 Вся обомлела, запылала
 И в мыслях молвила: вот он!

Следующие одиннадцать строк проходят под общим знаком вопроса: «Не правда ль?»: ответ не требуется, Татьяна вновь во власти «ослепительной» на-

дежды сновидений, которая незаметно трансформируется во всепоглощающее и ослепляющее чувство любви. В жизни возможен еще и не такой накал страстей, но... не в этот раз – все, что невозможно было удержать в себе, сказано, эмоции, бившие через край, нашли способ самовыражения, а силы если и остались, то самую малость – чтобы закончить Письмо. Итак, 56 и 57 строчки Письма:

Не ты ль, с отрадой и любовью,
 Слова надежды мне шепнул?

завершают второй и последний фрагмент этого «вставного» текста, связанный с романтическими мечтами Татьяны (РГТ = 3,99 и $K_3 = 2,93$). Сознание героини возвращается к реальностям бытия, и этот возврат характеризуется по-прежнему снижающимся уровнем гармонии (параметра РГТ) при достаточно осязательном (но теперь уже единственном!) подъеме экспрессии (в 60-й строке «Мои сомненья разреши», для которой РГТ = 3,29 и $K_3 = 6,85$):

Кто ты: мой Ангел ли хранитель,
 Или коварный искуситель?
 Мои сомненья разреши.

Интересно, что подобное поведение параметров в первом 4-стишии XXXI строфы соотносилось с «тайной тоской» поэта, читающего письмо Татьяны⁹. Здесь же, в самом Письме, это – последний заметный всплеск экспрессии, после которого величины K_3 до самого

⁹ Отметим, что в XXXI строфе подъем экспрессии был несколько более значителен (от величины 1,02 до 4,85) – мы, накапливая подобные факты, получим, скорее всего, возможность построить весьма любопытную и достаточно дробную шкалу эмоциональных состояний и соответствующих им значений ритмико-экспрессивных параметров пушкинского стиха.

конца Письма не превысят значения $K_3 = 2,38$ (строка 67-я «Твоей защиты умоляю...»).

Итак, заключительный фрагмент третьей части Письма (строки 58–75) характеризуется медленным снижением величин РГТ: последнее и совсем небольшое усиление гармонии приходится на 67 строчку (для которой РГТ = 3,64 и $K_3 = 2,38$), а для предыдущих строк:

Быть может, это всё пустое,
Обман неопытной души!
И суждено совсем иное...

значения РГТ и K_3 отражают не только пессимизм, но и, скорее всего, полный упадок душевных сил героини: РГТ не меняется, а K_3 уменьшается до нуля (РГТ = 3,32 и $K_3 = 0,00$).

Четвертая часть письма Татьяны лишь закрепляет печальный эмоциональный настрой предыдущих 4-стиший (РГТ не

меняется при практически нулевой экспрессии):

Кончаю! страшно перечесть...
Стыдом и страхом замираю...
Но мне порукой ваша честь,
И смело ей себя вверяю...

Подводя итоги, отметим один весьма важный факт: как бы в письме Татьяны ни менялись величины параметра гармонии РГТ, они неизменно остаются весьма значительными и не опускаются ниже значения РГТ = 3,30: при среднем значении РГТ для всей третьей главы РГТ = 3,00 письмо Татьяны характеризуется средним значением РГТ = 4,43 (для сравнения: во второй главе РГТ = 2,28). Этот факт подтверждает правомерность многочисленных высоких оценок поэтического мастерства Пушкина, одну из которых мы уже приводили: «чудные стихи» (П. Анненков).

Литература

БЕЛИНСКИЙ, В. Г., 1948. *Собрание сочинений*: В 3 т. Москва: АН СССР. Т. 3.

БОЧАРОВ, С. Г., 1974. *Поэтика Пушкина*. Москва: Наука.

БОЧАРОВ, С. Г., 1999. *Сюжеты русской литературы*. Москва: Языки русской культуры.

ГРИНБАУМ, О. Н., 2000. *Гармония строфического ритма в эстетико-формальном измерении*. Санкт-Петербург: СПбГУ.

ГРИНБАУМ, О. Н., 2004. Динамические аспекты организации писем Татьяны и Онегина (к вопросу о «гендерных» формах пушкинского стиха). *Ип: Пушкин и современная культура*. Санкт-Петербург: СПбГУ.

ГРИНБАУМ, О. Н., 2007. *Гармония стиха Пушкина и математика гармонии*. Санкт-Петербург: СПбГУ.

ГРИНБАУМ, О. Н., 2008. *Гармония стиха Пушкина*. Санкт-Петербург: СПбГУ.

ГРИНБАУМ, О. Н., 2009. Буревестники фабулы, или Гармония и метафора в развитии

романа А. С. Пушкина «Евгений Онегин». *Respectus Philologicus*, Nr. 15 (20), 2009.

МАКАГОНЕНКО, Г. П., 1963. *Роман Пушкина «Евгений Онегин»*. Москва: Художественная литература.

МАКАГОНЕНКО, Г. П., 1987. *Избранные работы: О Пушкине, его предшественниках и наследниках*. Ленинград: Художественная литература.

МЕЙЛАХ, Б. С., 1990. «... сквозь магический кристалл...»: *Пути в мир Пушкина*. Москва: Высшая школа.

НАБОКОВ, В. В., 1998. Комментарий к роману А. С. Пушкина «Евгений Онегин». Санкт-Петербург: Искусство.

НЕПОМНЯЩИЙ, В. С., 1999. *Пушкин. Русская картина мира*. Москва: Наследие.

ПУШКИН, А. С., 1949. *Полное собрание сочинений*: В 16 т. Москва; Ленинград: АН СССР. Т. XI.

ФОМИЧЕВ, С. А., 1983. Рабочая тетрадь

Пушкина, ПД № 835 (из текстологических наблюдений). In: *Пушкин. Исследования и материалы*. Ленинград: Наука. Т. XI.

ШВАРЦБАНД, С. М., 2004. *История текстов: «Гавриилиада», «Подражание Корану», «Евгений Онегин»*. Москва: РГГУ.

Oleg N. Grinbaum

Saint-Petersburg State University, Russia

Research interests: theory of poetry, harmony, cognitive linguistics, “Golden Section”

CHAPTER 3 IN PUSHKIN’S NOVEL *EUGENE ONEGIN*: RHYTHM AND SENSE IN TATIANA LARINA’S LETTER

Summary

The article focuses on the issues of emotional and notional perception of Tatiana Larina’s letter in Chapter 3 of the novel *Eugene Onegin*. This letter is considered to be one of the best examples of Russian lyrics. It is written in iambic tetrameter, which differs from the rest poetic form of the novel written in Onegin stanza, and it is a remarkable example of a particular ‘embedded’ text of Pushkin’s narrative. The Tatiana’s text of confessing love to Onegin had already been written by Pushkin when he just started writing Chapter 3, however, it was eventually added to the last part of the chapter, just after stanza XXXI. According to experts on Pushkin’s works, when Pushkin finished writing stanza V, it took him almost a month to think over the further plot line of the novel, and

finally he decided not to let the hearts of the main characters ‘meet’. These facts create a particular cognitive-literary intrigue in the first thirty stanzas of the chapter since the poet while knowing the main plot line of the narration did not hasten to present the reader with the central fragment of this chapter. Taking into account harmonious and at the same time retrospective analysis of the poetic text, the mentioned circumstances confirm the need of dynamic study of large text fragments that could lead to its evaluation in the framework of general context of the plot development.

This study aims to analyse historical and literary facts in the light of unanimous rhythm and meaning of the poetical text; also, the article discusses the peculiarities of structural and rhythmic-dynamic harmony of Tatiana Larina’s text-letter. Moreover, the study indicates the capacity of harmonious (aesthetic and formal) verse creating methods which reveal certain points in the rising action in the plot taking into consideration its retrospective analysis. The obtained results show the possibility of broadening well known statements used in literary criticism about the ways and means of forming real ‘rising points’ (of plot development) in poetical texts by Pushkin.

KEY WORDS: prosody, harmony, rhythm, mathematics, “Golden Section”.

Gauta 2009 05 12

Priimta publikuoti 2009 05 20

Jadvyga Krūminienė

Vilnius University

Kaunas Faculty of Humanities

Muitinės g. 8, Kaunas LT-44280, Lietuva

E-mail: hedw_bush@yahoo.com

Research interests: literature and art, literature and homiletics, mythopoetics and theopoetics, cultural translation as reflected in literary texts, semiotics, hermeneutics, comparative analysis, translation studies

OSCAR MIŁOSZ AS TRANSLATOR: PLAYING GAMES WITH MEMORY

The paper aims at the analysis of the specificity of cultural translation as reflected in Oscar Miłosz' translations of the ancient Lithuanian fairy-tales and legends. The comparative method used in the given research has been developed on the basis of the theoretical insights offered by Yuri Lotman, H. G. Gadamer, Paul Ricoeur and others.

In Miłosz' translations, the following translatory movement is observed: from Lithuanian into German and from German into French. The translator seems to struggle against the possible treatment of the Lithuanian folk texts as products belonging to cultural periphery. His aim was to introduce Lithuanian (or Baltic) culture at its best, or rather at its Indo-European best. Miłosz offers the picture of idealized and intellectualized imaginary Lithuania, thus demonstrating the translator's strong romantic inclinations. The poet-translator structures the understanding of the French (or Western) audience by deconstructing and remodifying its possible pre-understanding of unknown Lithuanian culture. No doubt, he risks the foreign reader's capacity of comprehension, yet takes him/her as a potential reader. In Miłoszean tales, an obvious potentialization of the audience is observed with respect to both French and Lithuanian readers: here the volume of cultural memory is constructed as obligatory to every self-respective educated person.

The memory of the translator that enters into contact with the original text and thus receives creative stimulation turns to be a complex text in itself. The tales demonstrate his skilful manipulation with the systems of different cultural, linguistic and literary codes. In some of his translations, Miłosz successfully employs the Modernist manner of stylistic evocation and model of memory, at times developing a kind of jazz improvisations on a folk or legendary motif. Although the translator's interpretation opens up individual horizons, yet it does not go beyond a rule-governed play with respect to the memory of the genre.

KEY WORDS: cultural translation, verbal transcription, cultural periphery, potentialization, cultural code, hybridized text, memory of the genre.

The paper focuses on the specificity of cultural translation as reflected in Oscar Miłosz' French translations of the ancient

Lithuanian fairy-tales and legends which were published in two collections: *Contes et fabliaux de la vieille lituanie (Tales and*

Fables of the Ancient Lithuanian Village (1930) and *Contes lituaniens de ma mère l'oise* (*Lithuanian Fairy-Tales of My Elderly Mother*) (1933).

Oscar Vladislav de Lubicz Miłosz (1877–1939), whom Oscar Wilde once called pure poetry walking among the talented French poets of the time, described his poetic identity as a Lithuanian poet composing verse in French. Although born in Lithuania, in fact, he did not speak the Lithuanian language. From his childhood, due to the socio-political reasons, like many other aristocrats of the time, Miłosz communicated in Polish and German. Additionally, he was taught French by a French governess. At the age of eleven Oscar was taken to Paris where he received his education and reached intellectual and poetic maturity.

Despite the fact that he stayed in France for the rest of his life, in 1919 Oscar Miłosz declared himself a citizen of the State of Lithuania (the country gained its first State Independence in 1918) and from then on he called Lithuania his Baltic motherland. No doubt, the poet strove for a successful integration of Lithuania as an Independent State into the European political, social and cultural context on equal grounds with other states. In 1920 Miłosz was appointed the first Envoy of the State of Lithuania in France. His status encouraged him to become the most enthusiastic propagator of the Lithuanian history and culture in Western Europe. It was the most difficult work, since nobody understood the problems of Lithuania or its aims, many people did not even know where it was located, not to mention other aspects. His activities found expression in many ways, including the translation of Lithuanian folklore – ancient songs, fairy-tales and legends – into French.

As it has already been mentioned, the poet did not speak Lithuanian. As Kubilius (in Milašius 1996, p. 7) claims, he could understand it rather well, yet he did his translations from the German translations. On the whole, in the case of Miłoszean translations, one comes across a very complex phenomenon. Here the original texts have undergone a double translation. Nevertheless, when the texts of the translated fairy-tales return to the Lithuanian reader (i.e. translated into Lithuanian – a triple translation), still he/she may easily recognize the traditional patterns in them. Here the following translatory movement is observed:

Lithuanian → *German* → *French* → *Lithuanian*.

Undoubtedly, first and foremost, Miłosz employs translation as a political tool. It would be useful to remember Gadamer here: “the interpreter turns to be a diplomat, a negotiator between the two parts” (Gadamer 1999, p. 189). In the case of Miłosz, the quoted statement might be understood directly. His aim was to introduce Lithuanian (or Baltic) culture at its best, or rather at its Indo-European best. As an asiologist and expert in ancient religions, he was interested in the sources of primeval Indo-European culture and found its beginnings in the Baltic rather than Asian regions. For him, the Lithuanians were the last remnants of “the oldest and purest Europe”; the Lithuanian peasants still spoke “the holy language of Brahmins” and in the Lithuanian folklore he discerned the echo of “the spirit of the primeval Arian world” (Kubilius in Milašius 1989, p. 201). The poet found Lithuanian mythology amazingly close to Indian mythology. For instance, the text of the fairy-tale *Sigutė* is supplemented with the following notes:

“Lithuanian mead is a prehistoric drink, a celebrated divine ambrosia, a drink of the Olympic gods”¹ (ibid., p. 17); or: “don’t the cow, the duck and the symbolic week of the ancient Lithuanian legend reveal the parallel with the four-legged Manu, the Phoenix of hermetic myths, the names and teachings of the Indians, Egyptians, the Greek and Celts about reincarnation” (ibid., p. 16), etc.²

As the translated tales show, Miłosz offers the picture of idealized and intellectualized imaginary Lithuania, thus demonstrating his strong Romantic inclinations (he viewed Vilnius, the capital of Lithuania as the future Northern Athens). The author seems to struggle against the possible treatment of the Lithuanian folk texts as products belonging to cultural periphery. The more so that with his translations he addresses the readers that grew up within the frame of the French Classicist tradition. Therefore he is keen to rework the model of an ancient oral artistic expression.

The poet reconstructs the original texts according to the requirements of the elite literary (and Christian) standards: the principle was aptly expressed in a metaphorical way by William Blake – to “*buil[d] Jerusalem / In <...> green <...> land*” (*Jerusalem*, lines 15–16). In his tales, the traditional primitive stylistic patterns of a folk-tale are re-modelled to emanate the graceful elegance of high noble style. Here, into the world of peasant consciousness, the poet implants the schemes of the noble etiquette; the

elaborate formulas of politeness and compliment; Latin aphorisms; eloquent orations in the spirit of the Renaissance rhetoric; outbursts of extraordinary wit; graceful irony; aphoristic and euphemistic manner of expression, etc. (Kubilius in Milašius 1989, p. 202). Miłosz called his translations *verbal transcriptions* in principle corresponding to the musical arrangements of folk songs by following the standards of classical music. Under the operation of his genius, the translated texts escape a distortion of the original ‘tune’: despite their re-arrangement, they firmly preserve the patterns of an oral tradition.

The poet-translator structures the understanding of the French (or Western) audience by remodifying its possible pre-understanding of the Lithuanian culture. No doubt, he risks the foreign reader’s capacity of comprehension, yet takes him/her, to put it in Paul Ricoeur’s wording, as “reader *potentialis*” (Ricoeur 1994, p. 182). In the Miłoszean tales, an obvious potentialization of the audience is observed with respect to both French and Lithuanian readers: here the reader’s volume of cultural memory is constructed as obligatory to every self-respectively educated person. Allusions are made to Greek, Roman, Medieval, German, French, Lithuanian history; Classical, Modern and Oriental philosophy; Classical, Teutonic and Oriental mythology; ancient and modern European and American literature, etc. By anticipating the other on whose understanding he might count, the translator successfully manipulates the volume of the reader’s memory since, as Yuri Lotman claims, “due to the structural peculiarities of human memory, through its contact with the text, the audience may remember things it was not familiar with before”

¹ Translations of Miłosz’ texts are mine (J. K.)

² In the original text of the legend, the cow breathes onto the ash of the innocent girl murdered by her stepmother, out of which the speckled duck rises up into the sky.

(Lotman 2004, p. 159). As an intellectual, Miłosz is well aware of the Western reader's perspective based on a different volume of memory. Therefore he is in search of adequate cultural, linguistic and literary codes which could reach a foreign audience. To say more, he offers an entirely novel perspective of reading the ancient texts by laying down the parameters that might automatically become significant to the foreign audience within the frame of the original tale. The author orients himself towards the type of Western memory and its structure³ to introduce culturally alien elements as homely. Hence the texts of the translated Lithuanian tales and legends have been modified so that the French (i.e. Western) reader might identify the given linguistic and cultural codes: as Gadamer insists, cognition is always based on recognition (Gadamer 1999, p. 236). No doubt, the tales demonstrate the translator's skilful manipulation with the systems of different cultural, linguistic and literary codes. The author carefully prepares a Western reader's entrance into an alien work and world. In the translations, an active interchange between the Eastern (i.e. Baltic) and Western types of cultural memory takes place.

What regards the Lithuanian readers, for them, the homely element of the original text becomes alienated, its strangeness not growing into hostility but rather arousing cultural curiosity since the intruding foreign elements do not make the translated texts culturally incomprehensible and therefore unacceptable.

For instance, in the tale *Godmother* (the original equivalent titled *Giltinė kūma* (*Godmother Death*)), the translator

transforms and redevelops the motif of the godmother on the basis of several patterns. The original text describes Death as an ordinary mid-aged country woman to whom the unhappy father complains about his failure to find godparents to his newly born child among the relatives and neighbours because of the family's poverty, and who offers the young man her help (Basanavičius 1948, p. 264). Contrariwise, the Miłoszean Death is portrayed as a young beautiful though humbly dressed noble lady whom the father meets near the gate to the cemetery. Thus the author aestheticizes what T. S. Eliot describes as "chuckle spread from ear to ear" (*The Waste Land*, line 186): Miłosz stresses an exceptional kindness of Godmother Death's smile and appreciates her nice white teeth. As a godmother, she resembles the generous Godmother of Charles Perrault's *Cinderella*. Her portrait also alludes to E. A. Poe's *Morella* and illustrates his Romantic idea that the most beautiful theme in poetry is the death of a young woman (Poe 1996, p. 87). This motif had also been developed on the basis of the Baltic archetype of Death viewed as a bride. The more so that at the end of the translated tale, to reveal the most intimate and firm relationship between life and death, the translator presents the reader with his new interpretation by concluding that Godmother Death was secretly and hopelessly in love with the young father solely the way death might be attached to life. On the other hand, Miłosz the poet expresses his personal lyrical treatment of Death viewed as a melancholic sister bearing the mark of suffering caused by passion and longing (see *Le poème des décadences* (*The Poem of Decadences*) (1899)).

Indeed, as the given illustration shows, the original text displays the capacity to

³ First of all, French – a diplomatic movement.

turn foreign bodies into guests since they are no destructive agents from the point of view of culture. Its hospitality, or in other words, openness to strange elements, provides a new intimacy by, as Jean-Michel Rabaté specifies it, “neutraliz[ing the] privilege” (Rabaté 2001, p. 161) of the original tale. Consider how the poet enmixes the suggestive Gothic patterns of Poe’s story *The Premature Burial* in the tale *Kuklutė – velnio sužadėtinė* (*Little Modesta, the Devil’s Fiancée*) where he successfully employs the Modernist (i.e. Proustean) manner of stylistic evocation and model of memory. Obviously, in it, the original voice of a rural improviser totally disappears, the tale assuming the voice of an intellectual aristocrat with whom improvising takes on much wider dimensions. At times the author seems to develop a kind of jazz improvisations on a folk or legendary motif:

Kapinėse numirėlis tuoj išoko duobėn.
Laidotuvininkai uždengė kapą lentomis,
„meniškai“ paskleidė ant viršaus keletą
puokščių <...>

<...> kunigaikščio pareigūnas <...> lyg
pentiniais suremtas, nurūko į kapines.

Klaupdamasis kalbėti poterių, jis
paslydo ant rasotos žolės ir griausmingai
plojosi ant velėnomis užklostyto kapo
dangčio.

Numirėlis <...> nemiegojo – nieko
nuostabaus! – ir pašoko milijardieriaus
grabe <...> Nelaimėlis subliovė visa gerkle
ir <...> taip smagiai spyrė į palaikeš lubas,
jog būtų sutrupinęs net Uraną.

– Bum! – drąšindamasis suriko tuo pat
metu.

Plūsdamasis šventojo Hermio ir Driopės
sūnaus vardu, stalininkas pasipustė padus.
Bet netrukus jis grįžo prie kapo. Laikui
nepavaldi slaptoji atmintis, apreiškimo
nušviesta, nupiešė jam Edgardo Po „Gyvo
palaidotojo“ siaubą.

Jis kilstelėjo dangtį ir apstulbo išvydęs
prabangų berlynietišką pseudokapą, įrengtą
pagal paskutinį mokslo žodį.

Paskui kilo Septynerių metų karas, o
netrukus prasidėjo Trojos karas ir begalinė
virtinė intrigu, begėdiškų šantažų ir
visuotinių negandų – žodžiu, visa tai, ko
nenešė nei žmonių, nei jų vadų protas.

Žlugo imperijos, iš naujo gimė
karalystės, radosi respublikos. Vienas didis
lietuvių ir prancūzų poetas buvo apkaltintas
prasimanęs savo protėvių tėvynę!..⁴

(Milašius 1989, p. 192)

Actually, in the poet’s translations, the
Lithuanian reader is forced to confront the
cosmopolitan mode of cultural expression.
Allusions are made to such masters of
literary representation as Homer, Virgil,
Dante Alighieri, Johan von Goethe,
William Shakespeare, Edgar Allan Poe,
Henry Wordsworth Longfellow, Daniel
Defoe, Voltaire and others. Thus, the
Miloszean texts restructure the picture
of the Lithuanian audience from ancient
rural (i.e. peasant/primitive) into elite (i.e.
aristocratic/learned). Moreover, the author
invites his readers to a remarkable cultural
progress, a discovery of the culturally
“enlarged self from the apprehension of the
proposed world” (Ricoeur 1994, p. 182).

Into the sphere of the local (i.e. Baltic)
memory of the tale the author inventively
integrates a foreign, i.e. Western and

⁴ Here the reader discovers the playful shifts between the legendary, historical, literary and mythical contexts: the time of an ancient Lithuanian legend; the nineteenth century represented by the writings of Edgar Allan Poe; the modern times with the new German technologies; then a sudden move back to the historical Seven Years’ War (1756–1763). What follows is the time of the Classical myth of Trojan war that violently intrudes into historical chronology by taking place soon after the mentioned war, and finally the reader is brought to Milosz’s reality: “one great Lithuanian and French poet was blamed for having invented the motherland of his forefathers”.

Oriental memory that is governed by the translator's vast individual memory. In his personal quest for identity, Miłosz had painfully experienced displacement by finding himself in the state of between and betwixt, neither the one nor the other, a permanent stranger and exile: a Lithuanian when in France and a French when in Lithuania⁵. In one of his translated texts, the poet claims: "The man who has realized the essence of Things is an exile. An exile, as Laméné puts it, is all alone anywhere" (Miłosz 1989, p. 190). Hence his translations may be viewed as an exile's attempts at returning to his native (i.e. Baltic) cultural roots. However, to rely on Gadamer, it is the return of the person with a transformed identity, the one being driven by the wish to preserve the memory of the lost culture and give the past a new beginning by adopting a new cultural expression (Gadamer 1999, p. 223). Thus, in the Miłoszean translations, the cultural entity to which he comes back is re-modified to make it his own, i.e. *transformed*. The translated tales expose though at times dangerously challenging yet safe collusion between the homely and foreign elements that never results in a hostile separation within the orbit of the hybridized text. Consider:

Siuvėjas, puskunigaikštis, teisėtos ir sveikutėlės princesės vyras, valdė žmones ir tvarkė karalystę nuosaikiai, oriai ir protingai, tad vargu ar jam reikėjo to šakoto, tyčia nukalto genealogijos medžio, pagal kurį jos giminės siekė karvę Ijonę ir trigalvį Gerioną. Į devintųjų valdymo (ir dešimtųjų išsiskyrimo su broliu) metų

pabaigą jis susapnavo košmarą – kryžkele, kurioje atsisveikino siuvėjas ir kurpius, duodami vienas kitam žodį susitikti iš naujo. Kelioms dienoms likus iki sutarto susitikimo, jis išvyko į tą nykią ir tokią išsimintiną vietą, lydimas dviejų kuopų prašmatnių raitininkų.

<...> „Būti kunigaikščiu, paprastu kunigaikščiu kaip mano brolis? Hm... niekad! Nieku gyvu!“ – taria sau kurpius, graužiamas pavydo demono. – „Ir aš nueisiu atsigulti po valtimi, ir tegu mane skradžiai, jei aš netapsiu imperatorium vien mano pono brolio pykčiui!“

<...> Naktovidžiu pasirodo raganos.

<...> – Ką sakysi, ką darysi – nėra karo nei maro. Deja, gyventi pasauly sunku – choleros nebėr nei smaugų. Šamokslai? Perversmai? Juokas! Imperijosirrespublikos išmoko be jų apsieiti puikiausiai <...>

– Ar iš proto visi išsikraustė? O gal mulkina mus paprasčiausiai? Poteriauja, geria ir ėda...

(Milašius 1989, p. 169–170)

In fact, his texts make highly inventive literary compositions that are the result of the complex cultural expansion of the original tales. Here Miłosz integrates various textual inserts that circulate within the horizons of the ancient Lithuanian life experience and mythical outlook. Such inserts are helpful in distinguishing the main background code, i.e. the specificity of the Lithuanian culture from the sphere of things culturally unrealisable. The method used might be defined by paraphrasing the Medieval principle of cognition *through visible to invisible* into *through familiar to alien*. Hence the translator acts as a mediator between the two sides who experiences his distanciation (which is an advantage in itself) that stimulates his creativity. However, when one type of memory intrudes into another, the former (in the

⁵ To say more, there is a complex genetic basis concerning his national identity: his very distant forefathers were immigrants from Serbia; his grandmother on the father's side was an Italian and his mother was a Polish Jew.

given case, that of the Lithuanian tale) loses a part of its identity by subordinating the other: the Lithuanian tales become a new cultural and literary experience. The translator renders the archaic text and language contemporary thereby making the fairy-tale an exceptional “event of discourse in the present time” (Ricoeur 1994, p. 185). Yet he does not destroy its immediate experience even through a severe violation of the tale’s original memory. It is so because, as a code, the text of a fairy-tale is autonomous in organizing the translator’s memory as well as his creative attempts by “prompting the possible bounds of variation” (Gadamer 1999, p. 213). Moreover, the stimulus for modifications is provoked by the original text itself. For instance, in the tale *Kvarklė* (*The Croaker Frog*), the motif of the metamorphosis of an ugly frog into a young beautiful maiden found in the original fairy-tale brought the memory of a similar Chaucerean metamorphosis of an old ugly crone and thus provoked an effective deconstruction of the tale’s authentic end on the pattern of Geoffrey Chaucer’s *The Wife of Bath’s Tale*. Compare the following excerpts:

– O ką pasakytum, jei viskas apsiverstų aukštyn kojomis, kaip to pageidauja tamstos tuštybė: visą dieną būčiau moteris, o naktį atsiversčiau į varlę?

Vargšas karalaitis pratrūko raudoti, ir įvyko tikras meilės stebuklas – jis ėmė švelniai mekenti, bet nebeatvirto į aviną.

Netverdamą džiaugsmu, Kvarklė puolė jam ant kaklo.

– Štai ko aš tikėjau! – sušuko ji nušvitusi. – Ak, karalaiti, tai didžiausia išmintis, tikros palaimos šaltinis!

– Tamstos teisybė, ponia, – pritarė

karalaitis. – Taip, taip, dabar aš būsiu avinėlis.⁶

(Milašius 1989, p. 43–44)

*‘And have I won the mastery?’ said she,
‘Since I’m to choose and rule as I think
fit?’*

*‘Certainly, wife, he answered her; ‘tht’s
it.’*

-----
*And when indeed the knight had looked
to see,*

*Lo, she was young and lovely, rich in
charms <...>*

So they lived ever after to the end

*In perfect bliss; and may Christ Jesus
send*

Us husbands meek <...>

(Chaucer 1992, p. 177)

Hence the translations demonstrate a high degree of openness of the original text’s memory. On the other hand, the contact with the original fairy-tale opens up the mines of the translator’s cultural and personal memory and invokes his creative consciousness. Thus, the ancient text reidentifies itself in a new artistic utterance, the translator having structured a new identity of the fairy-tale that, as Gadamer claims when defining a new identity of translations, “is and at the same time cannot be a continuity” (ibid., p. 223).

⁶ *‘And what would you say if all turned upside down as your vanity requires: at day time I were a woman and at night turned into a frog?’*

The poor prince burst into weeping, and then a true love miracle occurred – he started bleating tenderly, yet hadn’t turned into a ram.

She jumped for joy and threw her arms round his neck.

‘This is what I have expected!’ she cried, and her face brightened with a triumphant smile. ‘Oh, my dear prince, it is the greatest wisdom, the source of true bliss!’

‘Right you are, Madam,’ the prince approved. ‘Yes, yes, now I will be a meek lamb’.

Since under translation the authentic flow of an archaic text is violated, it is not allowed to remain identical to itself. However, the Miloszean translations do not make entirely new literary works: here the translator speaks together with the original text, the reader enjoying their challenging duo. The act of translation might also be viewed as creative writing on another's text. The translated texts display a playful manipulation with the archaic schemes that is based on deconstruction and reconstruction, disconnection and reconnection. However, the fairy-tale's objective structure has not been deformed. In most cases, the poet remodels and redevelops its peripheral structures, or substructures.

For instance, in the tale *Princas ir jo nei tikimas tarnas* (*The Prince and His Unfaithful Servant*), to describe the beauty of the princess before her father the King, the servant disguised as a prince alludes to Shakespeare's *Sonnet 130*⁷, but fails to remember the poetic details correctly. Hence her portrait comes out as follows: "Your Majesty, I have heard you have a daughter, beautiful as the sun; her *nose* is of the colour of coral" (Milosz 1989, p. 148). The true comic effect is achieved through an echo of the Shakespearean line: "Coral is far more red than her lips' red" (*Sonnet 130*, line 2). Or consider another allusion playfully interwoven into the text of the tale: "Yet the Princess valued the only treasure at seeing which light up the eyes of the ladies in the novels of Voltaire" (Milosz 1989, p. 148).

The translated tales are synchronic texts whose separate parts reveal the

memory of different cultural periods. The author makes them diversely encoded and culturally polyvocal thus enlarging the capacity of the original tale's memory. The Miloszean tales display an inter-structural dialogue between different textual elements belonging to different historical, ethnic and literary traditions. On the other hand, the new codes are applied to the texts enciphered in cultural memory long time ago. As any piece of art, the original fairy tale appeals to a creative rather than informative memory of the translator (Lotman 2004, p. 296), under the evocation of which the Miloszean translations have entered the common cultural memory and have been embraced into the poetic tradition.

In his literary renderings, the orientation towards another type of memory comes out to be an element of semantic significance capable of provoking manifold playful relationships. His translations demonstrate an inventive game played with the memory encoded in the original. Since the original text struggles against cultural distance, the play is also perceived in its resistance against the imposed enclosure of the new modifications into its memory. The ancient tale, in its turn, welcomes the risk of an unknown partner in the game. The same might be claimed regarding the game between the translator and the reader of his translations, since a successful game may be exercised, to quote Ricoeur, only "from the playful author to the playful audience" (Ricoeur 1994, p. 190). Moreover, as Lotman maintains, playing games with the memory of the addressee is the feature of any artistic text (Lotman 2004, p. 160). Obviously, the playful mode of the poet's translation is best experienced by the Lithuanian reader who is familiar with

⁷ Actually, not the best choice in an attempt at praising the female beauty!

both texts – the original and the modified one.

In the translations, the game between various types of memory has its own being and is admired for the play's sake. To say more, here the play is an experience that transforms the types of memory which participate in it. Since the play is performed within the translated text, the translator's memory or any other type of memory operating in it is not admired entirely as the other but only through the interplay with the memory of the original tale that results, to put it in Ricoeur's wording, in a "playful transposition of the ancient text" (Ricoeur 1994, p. 183). The transformation of the authentic memory of the original tale first of all takes place in the translator's consciousness which is a similar and at the same time different faculty. No doubt, the playful dialogue would not take place without the common volume of cultural memory. However, in Milosz' case, the translator's position does not seem to be the one defined by Ricoeur as "stand[ing] in front of the text" (ibid., p. 140), but rather that of moving within the realm of the original text where he produces the most challenging imaginative variations of the given motifs and of the ego of the original characters.

By introducing the volume of his individual memory the author projects his troubled and restless identity into the translated texts. For instance, the tale *Kaip viena mergelė atėmė gyvastį daugeliui dūsautojų ir kaip meistras Jokimas padarė galą tai grėsmei* (*How the Maiden Took Life from Many a Sighing Lover and How Master Joachim Brought the Threat to an End*) offers the story about an innocent lad who fell in love with a hopeless, shameless and voluptuous maiden that led

her life by following the principle "mud I am and in mud I wish to live and die" (Milosz 1989, p. 198). The original motif of a fallen woman encoded in the ancient text seems to have provoked Milosz to give it a second, contemporary breath of the Baudelairean *femme fatale*, the motif that was so frequent in his lyrical verse (see *Aliénor; Salomé*). Thus, the translated text reflects the personal story of frustrated hopes and bitter experience of the brothels of the Parisian Latin Quarter of which the poet was once a regular visitor and his subsequent conversion. Here the reader may easily recognize the image of a modern city as wasteland, in which "one may refresh oneself but by his own tough heart; quench one's thirst but by his dried tears; the desert where life is but a horrible night and endless spiritual winter; the grave for true love; the kingdom of boredom and exhaustion where faith is ruined and the sweetest word *Love* never mentioned or heard" (ibid.).

Obviously, the translator unfolds a much more complex world than that of an ancient fairy-tale. At the same time, he organizes a new type of memory by writing down the cosmopolitan patterns into the original text thus demonstrating how absorptive the textual memory is. On the other hand, as Lotman claims, the memory of the translator that enters into contact with the original text and thus receives creative stimulation turns to be a complex text in itself (Lotman 2004, p. 219). As the translated tales show, the receptive system of the translator's memory is extremely sensitive. To rely on James J. Gibson, the perception of the text does not take place "on the verbal level" (Гибсон 1988, c. 365). In fact, the perception of the text's world similarly to the perception of

the surrounding reality mainly depends on his/her “seeing in perspective” (ibid., c. 403). Thus, the translator’s interpretation opens up individual horizons. The play is also evoked by Milosz the reader who is performing the act of rich associative reading.

It should be also stressed that, in the discussed case, the translated text does not go beyond a rule-governed play with respect to the memory of the genre (the term was suggested by Mikhail Bakhtin (Bakhtin 1975, p. 115)). Hence, in the Miloszean tales, the original patterns of the fairy-tale genre are not deformed although the tale seems to have acquired a new semblance. The space of the games performed by the poet-translator remains the space of the tale genre. Here the play

is observed within the shifts between various generic codes offered by the French fabliaux, Chaucerean urban tale, Boccaccian tale, knightly romance, Gothic story, Romantic ballad, Modernist novella and other literary genres.

The Lithuanian reader who is familiar with the original texts of particular tales finds their local specificity preserved despite the fact that he/she is often shocked into a new awareness by the discovery of the invasion of the codes of intercultural memory which he/she is forced to decipher. Thus, in the Miloszean tales, the Lithuanian (i.e. Baltic) traditional element is successfully weaved into the common European cultural context. Moreover, his texts demonstrate an obvious cultural density of the author’s poetic translation.

References

- BASANAČIUS, J., 1948. *Rinktinės pasakos*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- BLAKE, W., 1977. *The Portable Blake*. Ed. by A. Kazin. Penguin Books.
- CHAUCER, G., 1992. *The Canterbury Tales. An Illustrated Edition*. Translated into Modern English by Nevill Coghill. London: Cresset Press.
- DE L. MIŁOSZ, O. V., 1972. *Contes et fabliaux de la vieille lithuanie*. Paris: Editions Andre Silvaire.
- DE L. MIŁOSZ, O. V., 1963. *Contes lithuaniens de ma mère l’oie*. Paris: Editions Andre Silvaire.
- GADAMER, H. G., 1999. *Istorija. Menas. Kalba*. Ed. and translated into Lithuanian by A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos Lankos.
- KUBILIUS, V., 1989. Oskaro Milašiaus lietuviškos pasakos. In: MILAŠIUS, Oskaras, *Lietuviškos pasakos*. Ed. by D. Linčiuvienė. Translated into Lithuanian by V. Petrauskas. Vilnius: Vyturys, 201–203.
- LOTMAN, J., 2004. *Kultūros semiotika*. Ed. by A. Sverdiolas. Translated into Lithuanian by D. Mitaitė. Vilnius: Baltos Lankos.
- MILAŠIUS, O., 1989. *Lietuviškos pasakos*. Ed. by D. Linčiuvienė. Translated by V. Petrauskas. Vilnius: Vyturys.
- MILAŠIUS, O., 1996. *Poezija. Rinktinė*. Ed. by D. Linčiuvienė. Translated into Lithuanian by A. Vaičiulaitis et al. Vilnius: Vaga.
- Mūsų pasakos*, 1958. Ed. by S. Tijūnaitis. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- POE, E. A., 1996. *The Complete Illustrated Stories and Poems*. London: Chancellor Press.
- RABATÉ, J. M., 2001. *James Joyce and the Politics of Egoism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RICOEUR, P., 1994. *Hermeneutics and the Human Sciences*. Ed. and trans. by J. B. Tompson. Cambridge: Cambridge University Press.
- SHAKESPEARE, W., 1969. *The Complete Pelican Shakespeare. The Histories and the Non-Dramatic Poetry*. Gen. ed. A. Harbage. Penguin Books.
- ГИБСОН, Дж., 1988. *Экологический подход к зрительному восприятию*. Ред. А. Д. Логвиненко. Пер. Т. М. Сокодольская. Москва: Прогресс.

Jadvyga Krūminienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: tarpdisciplininiai aspektai: literatūros ir menų sąveika, literatūra ir homiletika, mitopoetika ir teopoetika, kultūrinio vertimo aspektai literatūroje; semiotika, hermeneutika, komparatyvistika, vertimo problemos

OSKARAS MILAŠIUS – VERTĖJAS: ŽAIDIMAI SU ATMINTIMI

Santrauka

Straipsnyje aptariama kultūrinio vertimo specifika Oskaro Milašiaus lietuvių liaudies pasakų bei sakmių vertimuose. Tyrime taikomas lyginamasis metodas, pasitelkiant J. Lotmano, H. G. Gadamerio bei P. Ricoeuro išvalgas. Milašiaus vertimuose autentiškas lietuvių pasakos ir sakmės tekstas patiria tokį vertimo judesį: iš lietuvių kalbos į vokiečių kalbą, o iš šios – į prancūzų kalbą. Versdamas lietuvių pasakojamąjį folklorą, poetas siekė pristatyti lietuvių (t. y. baltų) kultūrą ne kaip kultūrinės periferijos fenomeną, bet kaip aukštos indoeuropiečių kultūrinės kokybės pavyzdį. Milašius pateikia aristokratiškai idealizuotą ir intelektualizuotą lietuvių pasakų paveikslą, kartu atskleidamas ryškias romantines kultūrinio vertimo tendencijas.

Poetas–vertėjas savitai struktūruoja prancūzų (t. y. Vakarų) skaitytojo ir klausytojo suvokimą, keisdamas ar net griaudamas jo išankstines nuostatas dėl nepažįstamos lietuvių kultūros. Kadangi autorius traktuoja skaitytoją ir klausytoją kaip potencialų suvokėją, jis drąsiai, o neretai ir valiūkiškai eksperimentuoja, rizikuodamas dėl skaitytojo ir klausytojo gebėjimo suvokti pateiktą tekstą. Toks auditorijos potencializavimas tampa dar aktualesnis, kai vertimo tekstas yra orientuojamas į lietuvių skaitytoją, puikiai pažįstantį autentišką pasakos tekstą. Kai kuriuose vertimuose Milašius kaip modernistas atlieka džiaz improvizacijos folklorinio teksto pagrindu. Tokius vertimus galima būtų priskirti vadinamajam *folk-shock*, kur, beje, teksto aranžuotė nėra nukreipta į popkultūrą. Įdomu pastebėti, kad Milašiaus lietuviškų pasakų ir sakmių vertimuose skaitytojo ir klausytojo kultūrinės atminties talpa yra konstruojama kaip privaloma kiekvienam save gerbiančiam išsilavinusiam asmeniui. Poetas–vertėjas žaidžia ne tik prancūzų ar lietuvių skaitytojo ir klausytojo kultūrine atmintimi, bet ir pasakos ir sakmės žanro bei kitų įvedamų literatūrinių žanrų atmintimi.

Jadvyga Krūminienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: aspekty interdyscyplinarne – związki między literaturą i sztuką, literatura i homiletika, mitopoetyka i teopoetyka, kulturowe aspekty przekładu literackiego; semiotyka, hermeneutyka, komparatystryka, problemy translatorskie

OSKAR MIŁOSZ JAKO TŁUMACZ: ZABAWY Z PAMIĘCIĄ

Streszczenie

Artykuł zawiera omówienie specyfiki przekładu kulturowego na przykładzie tłumaczenia litewskich bajek i klechd ludowych Oskara Miłosza. W badaniu wykorzystano metodę porównawczą, opartą na koncepcjach J. Lotmana, H. G. Gadamera i P. Ricoeura. W przekładach Miłosza autentyczny tekst litewskiej bajki / klechdy ulega następującym transformacjom translatorskim: z języka litewskiego na język niemiecki, zaś z niemieckiego na język francuski. Tłumacząc litewski folklor mówiony, poeta kierował się chęcią zaprezentowania kultury litewskiej (tzn. bałtyckiej) nie jako fenomenu peryferii kulturowych, ale jako przykładu wysokiego jakościowo indoeuropejskiego dziedzictwa kulturowego. Miłosz na swój arystokratyczny sposób przedstawia wyidealizowany i wyintelektualizowany obraz kultury litewskiej, wyjawiając zarazem wyraźne romantyczne aspekty przekładu kulturowego.

Poeta–tłumacz w oryginalny sposób strukturalizuje zdolności percepcyjne francuskiego (tj. zachodniego) czytelnika / słuchacza, zmieniając czy nawet burząc jego aprioryczne sądy o nieznanym kulturze litewskiej. Autor traktuje czytelnika / słuchacza jako potencjalnego świadomego odbiorcę, więc śmiało, nierzadko żartobliwie, eksperymentuje, ryzykując możliwościami percepcyjnymi czytelnika / słuchacza w zakresie zrozumienia tekstu. Taka potencjalizacja docelowego audytorium nabiera jeszcze większej aktualności, gdy tekst przekładu zostaje skierowany do litewskiego czytelnika, doskonale znającego autentyczny tekst bajki. W niektórych tłumaczeniach Miłosz, jak przystało na modernistę, wykonuje improwizację jazzowe na bazie tekstu folklorystycznego. Takie tłumaczenia można zaliczyć do tzw. *folk-shock*, gdzie, warto zauważyć, aranżacja tekstu nie jest zorientowana na popkulturę. Ciekawe, że w tłuma-

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kultūrinis vertimas, verbalinė transkripcija, kultūrinė periferija, potencializacija, kultūrinis kodas, hibridizuotas tekstas, žanro atmintis.

czeniach litewskich bajek / klechd Miłosza zasób pamięci kulturowej czytelnika / słuchacza jest konstruowany jako obowiązkowy dla każdej szanującej się i wykształconej osoby. Poeta-tłumacz zabawia się nie tylko pamięcią kulturową francuskiego czy litewskiego czytelnika / słuchacza, ale i pamięcią gatunku bajki / klechdy oraz innych wprowadzanych gatunków literackich.

SŁOWA KLUCZOWE: przekład kulturowy, transkrypcja werbalna, peryferie kulturowe, potencjalizacja, kod kulturowy, tekst hybrydalny, pamięć gatunku.

Gauta 2009 04 10

Priimta publikuoti 2009 05 20

Magdalena Ożarska

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce

Department of Modern Languages

ul. Kościuszki 13, Kielce, Poland

E-mail: magdalena.ozarska@ujk.kielce.pl

Research interests: 18th and 19th century English life writing, gender studies

19TH CENTURY LAKE DISTRICT AS A LAND OF TOURISTS, HOMEMAKERS AND WRITERS: A SELECTION OF WRITINGS BY DOROTHY WORDSWORTH, WILLIAM WORDSWORTH AND HARRIET MARTINEAU

This paper seeks to present various perceptions of what it was like to live in the Lake District in the era of growing popularity of English domestic tourism. For that purpose, Romantic testimonies from Dorothy and William Wordsworth have been used, as well as Harriet Martineau's Victorian writings on the subject. It has been noted that while the same subject matter tends to dominate both early and later 19th century records of Lake District life, including nature, walking, the provision of victuals, socialising, the invasion of tourists and some misfortunes of the local poor, the writers' attitudes change. The tourist rush is first seen as a calamity which destroys the peace and quiet of the region, and a tangible source of housekeeping problems, to finally become a blessing. To the business-minded Victorians, the latter was not only of economic nature, but also capable of morally elevating individuals by allowing contact with natural beauty. Thus the Romantic ideals of close connection with nature came full circle in the following Victorian era.

KEY WORDS: Lake District, tourism, Romanticism, Victorian epoch.

What is it that is shared by texts as varied as William Wordsworth's "The Brothers", "The Recluse" and *Guide to the Lakes*; Dorothy Wordsworth's *Grasmere Journals*, *Alfoxden Journals* and "Grasmere: A Fragment"; and Harriet Martineau's "A Year at Ambleside" or other Lake District essays, and *Complete Guide to the English Lakes*? Whether in prose and poetry, all these texts document 19th century living in the Lake District, as well as the changing attitudes towards tourist encroachment on the area. On the one hand, they present

the Lake District as a writer's paradise in which to settle down and "recollect in tranquillity"; on the other, they lament the disruption of the region's peace and quiet by the newly-introduced railways, disgorging hordes of uninitiated adventure seekers (Romantic texts), or count the blessings of townsfolk descending upon the countryside (Victorian texts). The present paper, rather than investigating the already much debated influences of the picturesque and related concepts on the Lake District literature of the period, seeks

to compare and contrast some records of living in the Lake District and coping with the surge of domestic tourists.

William Wordsworth's *Guide to the Lakes* was first published in 1810. It was written some ten years after the poet and his sister came to live in the Lake District. As an expression of Romantic love of nature and enthusiasm for rustic lifestyles, the text is aimed at sophisticated domestic tourists, discouraged from the so-far continental Grand Tour by renewed hostilities between England and France (after 1803). In a somewhat patronising style, the author addresses the reader-traveller from his authoritative position several times a page, using a plethora of modal verbs, with a significant preponderance of "must". Over its next four editions, by the year 1853, Wordsworth's *Guide* became the ultimate guide book to the region, and hence the majority of subsequent writers on the subject felt an obligation of sorts to refer to it in some way or other. The *Guide* itself represents an advanced, Romantic, phase of the British view on the Lake District, which by the time of its publication had come to replace that of the classical Arcadia popular in the 1770–80s, as recorded by poet Thomas Gray in his letters (Murdoch 1984, p. 15–16, 20). The modern perspective followed from the 1790s reaction to the classicism and pictorialism as expressed in William Gilpin's *Observations Relative Chiefly to Picturesque Beauty, in Several Parts of England, Particularly the Mountains and Lakes of Westmoreland* (1786–92), or Uvedale Price's *Essays on the Picturesque* (1794) (Murdoch 1984, p. 11–12).

By the late 18th century, the tradition of guidebook writing was already well-established (witness authors such as the

now forgotten Dr. Brown – 1770; Thomas Gray – 1775; W. Hutchinson – 1773; Thomas Pennant – 1774; or Thomas West who produced the cult *Guide to the Lakes* in 1778; and many anonymous others). Part of the trend, and containing numerous references to its predecessors¹, Wordsworth's text differs from the earlier ones in that it depicts a changing attitude "to landscape, from critical pictorialism to a sense of responsibility for its right development" (Murdoch 1984, p. 79–80). The latter was to dominate Wordsworth's attitude in the years to come. In his edition of the *Guide*, Selincourt inserted two remarkable curiosities – the topical "Sonnet on the Projected Kendal and Windermere Railway", and the poet's letter on the same subject to the Editor of the "Morning Post", both written in 1844. The sonnet and the letter employ equally emotional and hyperbolic diction to promote their persuasive purposes: "Is there no nook of English ground secure / From rash assault? Schemes of retirement sown / In youth ... / Must perish" ("Sonnet", ll. 1–5, cited Selincourt 1977, p. 146), thus protesting against "transferring at once uneducated persons in large bodies to particular spots, where the combinations of natural objects are such as would afford the greatest pleasure to those who have been in the habit of observing and studying the peculiar character of such scenes, and how they differ from one another" ("Letter", cited Selincourt 1977, p. 152).

In an earlier poem entitled "The Brothers" (1799), William Wordsworth voices a very similar, that is to say

¹ William Wordsworth's familiarity with guidebooks to the Lake District, which influenced his 1799 version of *The Prelude*, has been discussed in detail by Judith Page (1994, p. 18–21).

ironically unfavourable, opinion of “picturesque” travellers. The poem opens with an effusion of “the homely Priest of Ennerdale” (Wordsworth 1994, l. 16):

These Tourists, heaven preserve us!
needs must live
A profitable life: some glance along,
Rapid and gay, as if the earth was air,
And they were butterflies to wheel about
Long as the summer lasted: some, as
wise,
Perched on the forehead of a jutting
crag,
Pencil in hand and book upon the knee,
Will look and scribble, scribble on and
look,
Until a man might travel twelve stout
miles,
Or reap an acre of his neighbour’s corn
(Wordsworth 1994, ll. 1–10).

Clearly, this is an image of good-for-nothing idlers who appear ridiculous to hard-working locals. In contrast, Dorothy Wordsworth in her 1800–1803 *Grasmere Journal* tends to be less disparaging. She only records one incident of herself and her companions being the object of tourists’ curious attention: “A coronetted Landau went by when we were sitting upon the sodded wall. The ladies (evidently Tourists) turned an eye of interest upon our little garden and cottage” (2002, p. 9). This is the June 9, 1800 entry, and as there are no more mentions of tourists in the Lake District in *Grasmere* and *Alfoxden* journals, it may be assumed that – to Dorothy – they no longer constituted anything unusual to jot down.

No wonder that growing numbers of tourists were drawn to the Lake District in the early 19th century. The Wordsworths were not the only ones to appreciate the region’s beauties. Considering the fact

that William and Dorothy Wordsworth only took possession of their Grasmere home, i.e. Dove Cottage, in 1799, and the above texts – with the exception of the poet’s railway sonnet and letter – are early productions, it is perhaps worth looking at the Wordsworths’ first responses to settling down in the place which would prove so significant for their further lives. An 1800–1806 fragment of William Wordsworth’s *The Recluse*, entitled “Home at Grasmere”, “a celebratory poem that commemorates this homecoming and new life” (Page 2003, p. 131), thus personifies the locality itself on the occasion of their moving in, signifying a very personal and aesthetic relationship with nature:

When this Vale
We entered, bright and solemn was the
sky
That faced us with a passionate wel-
coming,
And led us to our threshold.
.....
It loves us now, this Vale so beautiful
Begins to love us! (ll. 170-80)

The first moments after their taking of
the cottage are thus described:
The naked Trees,
The icy brooks, as on we passed, ap-
peared
To question us. “Whence come ye? to
what end?”
They seemed to say;
.....
The sunbeam said, “Be happy.”
(ll. 165–70).

The last of the quoted lines has a somewhat magical, incantative ring to it, but the idea contained therein is by no means simple: it expresses the central Wordsworthian concept of Nature as a sacred being and moral authority who

has every right to ask the intentions of the newcomers and, resting satisfied that they are the right people in the right place, gives them her blessing.

Roughly at the same time, Dorothy (whether considered a poet or no poet: Homans 1980, p. 41) also produced a poem entitled “Grasmere: A Fragment”, also known as “A Cottage in Grasmere Vale”, in which she deals with their settling down. The exact date of composition is unknown, Norton Anthology editors suggesting the years 1802–1805 (2000, p. 399). Unsophisticated in its versification and stanzaic pattern, approximating a nursery rhyme in its regularity, the piece sets out to communicate a simple utterance of the speaker’s rapture over the beauty of her most immediate surroundings. Vocabulary items lovingly reiterated throughout the poem include “fair”, “beautiful”, “seduce”, “delight”, “lovely”, “splendid”, “pleasure” and “rejoice”. Dorothy begins her piece much like her brother does, with a personification – but not of a natural element. Instead, she focuses on her favourite cottage, “a lowly shed, in truth” (l. 7), which is seen as a brother of the other cottages (l. 8) and “the very Mountains’ child” (l. 20). The first sighting of “that dear abode” (l. 41) takes place on “a lovely winter’s day” (l. 42), which statement leads to an opening out into a wider landscape. The fact that the object of Dorothy’s personification is a house, and those of William’s are the valley itself, trees or sunshine, remains in keeping with the distinction between the high (masculine) and the domestic (feminine) Romanticisms. The latter stands in opposition to the “egotistical sublime” of William Wordsworth, elevated and “curiously disembodied” (Mellor 1993, p. 148).

Soon after the vision of the cottage is transcended, nature becomes the true focus of Dorothy Wordsworth’s poem, one for which it is worth rejecting human company, even that of the beloved brother-poet: the speaker “wander[s] out alone” (l. 51). Enchanted with the unfolding pieces of landscape and lured into following a solitary path, frequented – as she imagines, only by shepherds and their flocks, she looks up a snowy mountain. Significantly, no other personification is attempted until that sublime moment. At that instant, however, the desire to personify can hardly be resisted any longer: “‘Thou wear’st,’ said I, ‘a splendid garb’” (l. 71). The little stream at the foot of the rock, seems to respond with the imperative “Rejoice” (l. 84), which is echoed in the concluding line, in a rhetorical question of “How could I but rejoice?” (l. 88). In the meantime, the speaker is quite clear on the subject of her reception as a Grasmere resident (by nature, of course, and not necessarily by other humans) being the ultimate fulfilment of her desires. The poem has been interpreted in a variety of ways. Some (Alexander 1989, p. 112–115) have tended to see it as an expression of tension between a sense of security and its loss, or the enforced need to experience pleasure in a locality which does have some features of a prison (the speaker refers to herself as an “inmate of this Vale”), meaning that living in the real world equals loss of freedom (the standard contemporary female condition). Others (Homans 1980, p. 79–81) have opted for the home as a source of poetic imagination and subjectivity, as opposed to the more sublime inspirations of the high Romantic William Wordsworth.

In rather mundane terms, much more precise information about what it was like

to live in the Lake District at the turn of the 19th century is provided by Dorothy's *Journals* alone than by the Wordsworths' poetry. The *Grasmere Journal* was started in order "to give Wm pleasure" (p. 1), and the details presented therein concern very down-to-earth aspects of the diarist's everyday existence, as seen from the point of view of a woman who manages the entire household by herself as well as serving the great poet as secretary and muse (Angelino 2008, [online]). The journals include passages on food preparation ("boiled gooseberries – NB 2 lbs of sugar in the first panfull 3 quarts all good measure – 3 lbs in the 2nd 4 quarts – 2 1/2 lbs in the 3rd – a very fine day", p. 16; "baking in the morning", p. 17; "I made bread & a wee Rhubarb Tart & batter pudding for William", p. 102); household chores ("went often to spread the linen which was bleaching" or "ironing till tea time", p. 4; "I sate upon the wall finishing my shoes", p. 14; "papered Wm's room", p. 15); walking ("in the Evening we walked up to the view of Rydale", p. 117; "I walked with Wm to see Langdale Rydale & the foot of Grasmere – we had a heavenly walk, but I came home in the tooth ache", p. 133); the local poor (these are weird mixtures of factual accounts and occasional outbursts of sentimentality, for example: "In the afternoon a poor woman came, *she said* to beg some rags for her husbands leg which had been wounded by a slate from the Roof in the great wind ... Poor creatures!", p. 66–67²; or "The Cockermouth Traveller

² Sympathise as Dorothy might with those worse-off than herself, hers was by no means a wealthy household. This is how De Quincey describes a meal at the Wordsworths': "Miss Wordsworth I found making breakfast in the little sitting-room. No urn was there; no glittering breakfast service; a kettle boiled upon the fire,

came with thread hardware mustard, &c.", p. 25); and socialising ("Mr Luff came in at one o'clock", p. 79; "John Monkhouse called", p. 133), alongside several poetical descriptions of nature. They are even more numerous in the earlier *Alfoxden Journal*, witness the celebrated passage of January 20, 1798:

The green paths down the hill-sides are channels for streams. The young wheat is streaked by silver lines of water running between the ridges, the sheep are gathered together on the slopes. After the wet dark days, the country seems more populous. It peoples itself in the sunbeams. The garden, mimic of spring, is gay with flowers. The purple-starred hepatica spreads itself in the sun (p. 141).³

As for Dorothy's predilection for natural description, to quote Elizabeth Hardwick, "her dependency was so greatly loved and so desperately clung to that she could not risk anything except the description of the scenery in which it was lived" (1974, p. 163).

Dorothy's frequent references to household chores like the above, have come to attract feminist attention. On the one hand, the said chores were found to be a shocking burden; on the other, it should be noted that Dorothy "did this

---

and everything was in harmony with these unpretending arrangements. I, the son of a merchant, and naturally, therefore, in the midst of luxurious (though not ostentatious) display from my childhood, had never seen so humble a *ménage*" (1986, p. 210).

³ Some believe this passage to display "the awkwardly precise quality of her observations" (Fadem 1978, p. 20); others (Davis 1978, p. 45–46) stress their picturesque quality and neat arrangement from the foreground to the background. To Mellor (1993, p. 159), these lines are simply "an *aide mémoire*" which also "illustrate[s] her characteristic linguistic construction of subjectivity".

work with vigour and pride”, and that “her subjectivity was grounded on the conviction that she was of as much use to others as they were to her” (Mellor 1993, p. 163). Yet she is currently seen as a victim of male oppression of her day, manifested through gender-based distinctions of domestic functions (Page 2003, p. 127). At the same time, it is often stressed that Dorothy’s consciousness (or stream of consciousness, according to Blades 2004, p. 252) is exactly what underscores her very self: this includes all these petty acts of eating, seeing, feeling, suffering from bodily disorders, or letter writing and reading (Mellor 1993, p. 166). Her function, following her coming of age and relative freedom to make a home of her own together with her brother, is usually described as that of provider of stability in the Wordsworth household (Blades 2004, p. 253–4).

It seems that not much changed in people’s private lives in the Lake District as shown in some of the life writings by Harriet Martineau, a representative of a later, Victorian, generation of Lake District resident lovers. Born in Norwich in 1802 – at the time when Dorothy and William Wordsworth were already experiencing their romantic delights over life in the lap of the unspoilt nature of lakes and mountains – Martineau was to spend the decades between the 1840s and her death in 1876 at Ambleside, a small town north of Lake Windermere, not far from Grasmere. Apart from the 1855 *Complete Guide to the English Lakes* to be discussed hereinafter, however, she produced several other texts which documented her life at Ambleside. Published in periodicals, these included “A Year at Ambleside” (in *Sartain’s Union Magazine of Literature and Art*, 1850),

“Our Farm of Two Acres” (in *Once a Week*, 1859), “The Cost of Cottages” (in *Once a Week*, 1860). Her output also includes an essay about the Wordsworths, Coleridge and their circle, entitled “Lights of the English Lake District” (in *The Atlantic Monthly*, 1861).

In “A Year at Ambleside”, a series of short memoirs, occasionally spiced with present-tense passages, following the succession of months in a year, Martineau thus explains the choice of her place to live:

Every woman requires for her happiness some domestic occupation and responsibility, – to have some one’s daily happiness to cherish; and a London lodging is poorly supplied with such objects; ... . If I chose the country, I might as well choose the best. Here, I could write in the greenest repose; here, I could rove at will; here, I could rest. ... I was so far cautious, that I engaged a lodging for half a year, to allow myself scope for a change of mind, but I was so far from changing my mind, that, before we were far into the summer, I was looking at any empty cottage I could hear of, which was at all likely to serve me as a permanent abode (Martineau 2004, p. 81).

Afterwards, events unfold quickly: she buys an attractively located plot of land, commissions the building of a traditional-looking cottage later to be called The Knoll, and the works go on all through the winter of year 1845 but as a woman eager for domesticity and determined to create a space of her own, she cannot resist the temptation to start living in the building before it is fit for habitation. She recalls approaching her house at sunset, accustomed to the sight of “its gaping doorways and window-spaces [which] looked cold and forlorn” (“A Year”, p. 84).

She is startled to note a change: “What did I see? – my windows glittering in the last yellow rays! How home-like it looked!” (“A Year”, p. 84). Soon afterwards, she notices the fire made inside the house by “the carpenters ... under the chimney to heat their glue; and thus it was that this warm domestic token met my eye when I least expected it” (“A Year”, p. 85). Following her taking possession of the house – again with an air of impatience to it – with no banisters in the staircase, and the bedstead coming in at the last minute before nightfall, the grounds are set up with the assistance of Martineau’s German friend, Fredrika Meyer, and hired maids. No emotional raptures are to be observed here, but we sense Martineau the homemaker in Martineau the writer.

William Wordsworth is first mentioned with a certain amount of reverence: “Mr. Wordsworth” is one of the guests invited to plant a tree nearby. A pine tree is decided on as the poet thinks an oak too ordinary for the circumstances (“A Year”, p. 88–9). On her first night at the Knoll, it is “the kettle ... steaming and singing” that gives her the feeling of “a real home” (“A Year”, p. 99). She records: “I sat in the light of a fire, feeling what it was like to have entered upon the home in which I hoped to live and die; to work while I could... The next sweetest thing was the morning’s waking – the rousing up to the first business of a new life” (“A Year”, p. 100). With another female companion she starts a fruit and vegetable garden, and a piggery: “This was irresistible” (“A Year”, p. 100). The latter facilities prove indispensable with the coming of the tourist season:

The supply of milk in our neighbourhood could never be depended on; and it

failed when it was most wanted – in the travelling season when the district was *thronged with strangers*. During that season, even the supply of meat was precarious. Fowls, hams, eggs, butter, everything was precarious or unattainable; so that housekeeping was, in the guest season, a real anxiety” (“Our Farm of Two Acres, p. 222; my emphasis).

Finally even cows are reared at her little farm, and to good effect – as Martineau’s detailed cost-effectiveness analysis clearly shows (“Our Farm”, p. 239).

Having coped with tourist-generated problems by means of good home economics, Martineau expresses her mixed attitude towards tourists themselves in “The English Lake District”, wherein she also briefly mentions “the aged poet whose presence is the crowning honour of the district” (p. 300) and the disruptions of his domestic peace. Yet she does not fail to remark that

the new facilities for access have not as yet increased this evil; for the new class of visitors have better manners than those who could afford by other means. Of this new class we would say – let them come; and the more the better! that the more refreshment of spirit may be shed from the fountains of beauty here into the dusty ways of common life in the towns (Martineau 2004, p. 301),

and that

these are the strangers, and not those who come in third-class railway-carriages, and take their way on foot, who behave in a manner unworthy of the scenes around them: and even these may become softened and refined by what they see: and therefore they are welcome too (Martineau 2004, p. 342).

There are, in fact, other drawbacks which she cannot omit to record, those affecting the moral welfare of the local community, particularly the younger generation who learn to beg money off tourists for unsophisticated services such as opening a gate or showing the direction. They are not even able to tell the way due to their “slowness of mind and speech” (“A Year”, p. 166), about which she comments:

few things in this district are more painful to me than to observe the moral mischief wrought by the fees of strangers, all along the road, during the “tourist season” ... The tourists may have brought much good into our district; but we owe to them the great evil, that the children on the byroads have the hurtful experience of profuse gains during a short season, of an employment which is more like begging than work (“A Year”, p. 164–5).

While never failing to comment about any sort of damage done by tourists, like for instance the ladder “broken to pieces by stress of tourists” (“A Year”, p. 168), she herself tends to “play the tourist” (“A Year”, p. 147) sometimes, making thoughtless jokes, such as leading a herd of sheep astray “by baaing as we go; and it is droll to see how puzzled they look” (“A Year”, p. 156). Still, she proves cautious enough to rectify her misdeed by taking them back on the way down.

To Martineau, a proper Victorian, the moral constitution of Lake District dwellers is of primary importance. What Dorothy Wordsworth whole-heartedly pitied and tried to remedy with modest alms, Martineau shrugs at and takes action to improve. Her texts brim with references to the locals’ vices, including a preference

for dirt of all kinds: “Dung-heaps and other collections of dirt are before our eyes and under our noses, wherever we turn” (“A Year”, p. 174), this leading to men frequenting pubs rather than staying in their dirty homes, and alcohol abuse. Local women, in turn, are known to entertain dirt-related superstitions, such as the one about not washing their children’s feet lest they should die (“A Year”, p. 175). Having thus depicted local customs, Martineau goes on to make a more general, prudent statement, typical of her times: “Intemperance and dirt usually go together” (“A Year”, p. 176). She links it with the lack of proper living space which forces individuals to sleep in crowded rooms, “already too close for decency, and breathing noisome air” (“A Year”, p. 176). Therefore she embarks on her reformatory scheme to have new and healthy cottages built for the poor and the labouring. At the outset, all looks hopeful, the Sanitary Commission in London provide information on draining and house construction, and tea parties with builders and carpenters are organised to discuss the details. A building society is established, and land has to be purchased for development purposes. There are hopes that over a span of thirteen years, thirty or forty cottages will be made available to young couples with no need to pay any rent, thus allowing for wholesome growth of new families. To promote health and hygiene, in the meantime, meetings are held to make locals aware of the importance of efficient sanitation. Another plan is starting a new cemetery in a remoter place so that “the dead need no longer be the fatal enemies of the living” (“A Year”, p. 181) as the present burial ground is a source of “putrid dribble” (“A Year”, p. 183). Finally, land is purchased,

and Martineau's almost utopian vision is beginning to take shape.

Interestingly, she also takes a stand in the railway debate. Her 1847–1850 essay entitled “The English Lake District” begins with a sarcastic reference to “much lamentation made about the approach of railways to the district” (p. 294) and expresses her sympathy with those wishing to preserve their retreats of beauty and tranquillity (Wordsworth again), only to dispel all the fears concerning the growth of the railway system. Martineau dwells with particular irony on the “rural innocence of the region, – which is indeed to be found only in works of the imagination” (“The English Lake District”, p. 296) and which – it was feared by Wordsworth – would be corrupted by contact with large numbers of fallen city dwellers. To Martineau, the locals are corrupt and full of vice anyway. Instead, she believes that new arrivals are keen “to have their minds opened and their hearts softened by a spectacle of beauty which gives them for a time a new existence” (“The English Lake District”, p. 300), and benefits only are to be derived from that intercourse. Looming economic problems, such as large numbers of town jobless coming to undertake employment and thus threatening the local labour market, are also dismissed. The way Martineau executes her texts is hardly poetic – after all, poetic descriptions are not her objective. She is at her most lyrical when talking about “a softly pencilled outline this afternoon... only a shady avenue of beech and ash” (“A Year”, p. 140). But then, unlike Dorothy Wordsworth, Harriet Martineau is no Brontëesque heroine, with a past burden of poverty and inadequacy trailing after her or a sense of “romantic loneliness” about her (Hardwick 1974, p. 152).

Clearly, while domestic concerns stay more or less the same over the couple of decades covered by the texts selected, it is clear that tourism receives very different treatment. Tourists are inseparably connected with the introduction of the railway into the previously undisturbed natural retreats, thus threatening natural tranquillity. Later on, when the operation of railway is taken for granted, tourism which does still bring some difficulty to locals, begins to be seen as a chance for moral regeneration of the otherwise corrupt working class. Ironically, with the passing of time, Wordsworth's initial reservations are dismissed: he and his home are turned into tourist attractions – an end which he had so much abhorred in his day.⁴

In the Lake District, the idyll is to be sought no more, as introductions to later editions of Wordsworth's and Martineau's guidebooks imply. The former advertises his *Guide* as a “Companion for the *Minds* of Persons of taste, and feeling for Landscape, who might be inclined to explore the District of the Lakes with that degree of attention to which its beauty may fairly lay claim” (Selincourt 1977, p. 1); the latter sees her book as “one which may not only be in every Tourist's hands, but find a place on the library shelves of those who have never visited, and may not contemplate visiting” (Martineau 2008, p. 10). While Martineau's book is clearly produced with a popular readership in mind, Wordsworth's *Guide* overtly communicates his dislike of the commonplace, unrefined traveller. The titles of his book's sections are telling: “View of the Country as formed

⁴ In the words of one scholar, Wordsworth's household at Rydal Mount had in the meantime become “a tourist destination in itself” (Page 2003, p. 134–135).

by Nature”, “Aspect of the Country, as affected by its Inhabitants”, and “Change, and Rules of Taste ...” (Selincourt 1977, p. xxxi-ii). Wordsworth’s text complains about “Travellers [who], instead of confining their observations to Towns, Manufactories, or Mines, began (a thing then unheard of) to wander over the island in search of sequestered spots”, and who follow the footsteps of Thomas Gray the poet’s “forlorn and melancholy pilgrimage to the Vale of Keswick” (p. 69). He ends on a wistful note, with a wish that the region be left unspoiled and unchanged, “a sort of national property, in which every man has a right and interest who has an eye to perceive and a heart to enjoy” (p. 92). Self-contradictory as Wordsworth’s “every man” sounds here,⁵ the phrase anticipates Martineau’s wish to “conduct him” (p. 8) – i.e. the tourist – towards Wordsworthian shrines of Rydal Mount (p. 64, 91), or to places whose “wildness ... has disappeared” (p. 109). This would be an expression of “true presentment of a land we love, in the hope of inducing and enabling those who live in town or plain to know and love it as we do” (p. 11). The emotion aside, Martineau’s *Guide* is truly more complete than Wordsworth’s: she includes information about lunches, teas, inns, travelling charges, timetables at penny each, appropriate tourist outfit and walking boots; she also stresses the significance of the chapters (appended by the Editor) concerning the English climate, botany, mineralogy, geology, etc.

As already indicated, while the same subject matter tends to dominate both early and later 19th century records of Lake

District life, including nature, walking, the provision of victuals, socialising, the invasion of tourists and misfortunes of the local poor, the writers’ attitudes change with the epochs. The tourist rush is initially seen as a calamity, which destroys the region’s peace and quiet, as well as a tangible source of housekeeping problems, to finally become almost a blessing. To the practically-minded Victorians, the latter was not only of economic nature, but also capable of morally elevating the average individual by allowing contact with natural beauty. The fates of the village beggars and vagrants dislocated by Napoleonic wars, factually recounted by Dorothy Wordsworth with occasional emotional involvement, receive a different treatment from Martineau who stages a whole campaign aimed at improvement of working-class living standards, with the Victorian hope for thus providing not only for their health and proper sanitation, but also for their morals. A similar shift is to be observed in the attitude towards the railway problem. While William Wordsworth – representing the old generation – is wholeheartedly against the project, Martineau embraces it with hardly any reservations and – notably – an almost condescending attitude towards the “aged poet”, Mr Wordsworth. “We have no fear of injury, moral and economical, from the great recent change, – the introduction of railways”, she says eleven years after Wordsworth’s protest letter (Martineau, p. 190). Thus the transition from the Romantic to the Victorian brings about changing perceptions of the Lake District: from the exclusive colony of poets to an increasingly tourist destination, with inherent potential for the reformation of the fallen along the way.

⁵ Not far removed from his influential concept of the poet: a man like any other, but possessed of greater sensibility than others.

References

- ALEXANDER, M., 1989. *Women in Romanticism: Mary Wollstonecraft, Dorothy Wordsworth and Mary Shelley*. London: Macmillan.
- ANGELINO, J., 1996. "Writing Against, Writing Through: Subjectivity, Vocation and Authorship in the Work of Dorothy Wordsworth" [online]. In: *[Im]positions*, Issue 1, December 1996. Available from: <http://www.gwu.edu/~position/jill.html> [Accessed on March 19, 2008].
- BLADES, J., 2004. *Wordsworth and Coleridge: Lyrical Ballads*. London: Palgrave Macmillan.
- The CAMBRIDGE Companion to Wordsworth*. 2003. Ed. S. GILL. Cambridge: Cambridge University Press.
- DAVIS, R. C., 1978. The Structure of the Picturesque: Dorothy Wordsworth's Journals. In: *The Wordsworth Circle*, 9 (1978), 45–49.
- FADEM, R., 1978. "A View from 'Tintern Abbey'". In: *The Wordsworth Circle*, 9 (1978), 17–32.
- GITTINGS, R.; MANTON, J., 1985. *Dorothy Wordsworth*. Oxford: Clarendon Press.
- HARDWICK, E., 1974. *Seduction and Betrayal: Women and Literature*. New York: Vintage Books.
- HOMANS, M., 1980. *Women Writers and Poetic Identity: Dorothy Wordsworth, Emily Brontë, and Emily Dickinson*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- KETCHAM, C. H., 1978. "Dorothy Wordsworth's Journals, 1824–1835". In: *The Wordsworth Circle*, 9 (1978), 3–16.
- MARTINEAU, H., 2008. *A Complete Guide to the English Lakes. Third edition* [online]. Available from: http://www.archive.org/stream/completeguidetoe00mart/completeguidetoe00mart_djvu.txt [Accessed on March 12, 2008].
- MARTINEAU, H., 2004. *An Independent Woman's Lake District Writings*. Ed. M. R. HILL. New York: Humanity Books, containing "On Society and Independence", "A Year at Ambleside", "Frolics with the Hutchinsons", "Our Farm of Two Acres", "The Cost of Cottages", "The English Lake District", "The Highest House in Wathendale – A Tale", "Lights of the English Lake District", and "The World and the Terrace: Two Views from the Knoll".
- MELLOR, A., 1993. *Romanticism and Gender*. New York & London: Routledge.
- MURDOCH, J., 1984. *The Discovery of the Lake District: A Northern Arcadia and Its Uses*. London: The Victoria and Albert Museum.
- The NORTON Anthology of English Literature*. 2000. 7th Edition, Vol. 2. Eds. M. H. ABRAMS, S. GREENBLATT, et al. New York and London: W. W. Norton.
- PAGE, J., W., 2003. "Gender and Domesticity". In *The Cambridge Companion to Wordsworth*. Ed. Stephen GILL. Cambridge: Cambridge University Press, 125–141.
- PAGE, J. W., 1994. *Wordsworth and the Cultivation of Women* [online] University of California Press: Berkeley-Los Angeles-Oxford. Available from: URL <http://content.cdlib.org/xtf/view?docId=ft1t1nb1dd&brand=eschol> [Accessed on February 27, 2008].
- QUINCEY DE, T., 1986. *Recollections of the Lakes and the Lake Poets*. Ed. David WRIGHT. Harmondsworth: Penguin Books.
- SELINCOURT DE, Ernest, ed., 1977. *Wordsworth's Guide to the Lakes. The Fifth Edition (1835)*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- WALLACE, A., 2000. "Inhabited Solitudes": *Dorothy Wordsworth's Domesticating Walkers* [online]. Available from: <http://www.hum.uit.no/nordlit/1/wallace.html> [Accessed on January 5, 2008].
- WORDSWORTH, D., 2000. "Grasmere: A Fragment". *The Norton Anthology of English Literature*, 7th Edition, Vol. 2. Eds. M. H. ABRAMS, S. GREENBLATT, et al. New York and London: W. W. Norton, 397–99.
- WORDSWORTH, D., 2002. *The Grasmere and Alfoxden Journals*. Ed. P. WOOF. Oxford: Oxford University Press.
- WORDSWORTH, D., 1981. *Letters of Dorothy Wordsworth: A Selection*. Ed. A. G. HILL. Oxford – New York – Toronto – Melbourne: Oxford University Press.
- WORDSWORTH, D., 1997. *Recollections of a Tour Made in Scotland*. Hong Kong: Yale University Press.
- WORDSWORTH, W., 1994. *Selected Poems*. Penguin Classics. Ed. J. O. HAYDEN. London: Penguin Books.

Magdalena Ożarska

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach, Polska

Zainteresowania naukowe: angielskie dzienniki z XVIII-XIX w., gender studies

LAKE DISTRICT JAKO KRAINA TURYSTÓW, GOSPODYŃ DOMOWYCH I PISARZY W XIX WIEKU: NA PRZYKŁADZIE WYBORU PISM DOROTHY WORDSWORTH, WILLIAMA WORDSWORTHA I HARRIET MARTINEAU

Streszczenie

Artykuł jest próbą przedstawienia różnych spostrzeżeń dotyczących warunków życia w Lake District (Krainie Jezior) w Anglii w okresie wzrastającej popularności turystyki krajowej. W tym celu wykorzystano odnośne romantyczne świadectwa z epoki wiktoriańskiej autorstwa Dorothy i Williama Wordsworthów oraz Harriet Martineau. Stwierdzono, że chociaż temat ten był obecny zarówno we wcześniejszych, jak i późniejszych XIX-wiecznych zapiskach o życiu w Krainie Jezior, gdzie również jest mowa o przyrodzie, spacerach, zaopatrzeniu w artykuły spożywcze, życiu towarzyskim, napływie turystów i nieszczęściach miejscowych biedaków, to nastawienie pisarzy zmienia się. Początkowo napływ turystów był postrzegany jako plaga, zakłócająca spokój i ciszę tego regionu oraz przysparzająca kłopotów związanych z utrzymaniem domu, później jednak turystyka zaczęła być traktowana jako dobrodziejstwo. Ludzie z czasów wiktoriańskich, wykazujący się zmysłem praktycznym, wiązali ten fakt nie tylko z korzyścią ekonomiczną, ale i możliwością duchowego doskonalenia jednostki poprzez kontakt z pięknem natury. Tak więc romantyczne ideały wyrażające się w bliskim kontakcie z przyrodą ponownie znalazły swój wyraz w epoce wiktoriańskiej.

SŁOWA KLUCZOWE: Lake District (Kraina Jezior), turystyka, romantyzm, epoka wiktoriańska.

Magdalena Ożarska

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: XVIII–XIX amžiaus anglų gyvenimo aprašymai, lyčių studijos

XIX AMŽIAUS EŽERŲ KRAŠTAS KAIP TURISTŲ, NAMŲ ŠEIMININKIŲ IR RAŠYTOJŲ KAMPELIS: DOROTHY WORDSWORTH, WILLIAMO WORDSWORTH'Ų IR HARRIETOS MARTINEAU KŪRYBOS RINKINIAI

Santrauka

Straipsnyje bandoma perteikti įvairius suvokimus apie tai, ką reiškė gyventi Ežerų krašte Anglijoje tuo metu, kai vis labiau populiarėjo vidaus turizmas. Šiuo tikslu pasinaudota romantiniais Dorothy ir Williama Wordsworth'o bei Harrietos Martineau Viktorijos epochos aprašymo liudijimais šia tema. Pastebėta, kad nors ir ankstesniuose, ir vėlesniuose XIX amžiaus įrašuose apie gyvenimą Ežerų krašte yra kalbama apie gamtą, pasivaikščiojimus, apsirūpinimą maisto produktais, bendravimą, turistų antplūdį ir vietinių vargšų nelaimės, rašytojų požiūris keičiasi. Iš pradžių turistų antplūdis buvo suvokiamas kaip nelaimė, trikdanti krašto ramybę ir tylą, sukeliantis namų ūkio problemas, tačiau vėliau turizmas suprantamas kaip palaima. Dalykiški Viktorijos laikų gyventojai palaimą siejo ne tik su ekonomine nauda, bet ir su individo dvasinio tobulėjimo galimybe, sieta ir su gamtos grožiu. Taigi Viktorijos epochos žmogui buvo artimi gamtiniai romantiniai idealai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Ežerų kraštas, turizmas, romantizmas, Viktorijos epocha.

Inga Bartkuvienė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 37 422 604

El. paštas inga_blazyte@yahoo.com

Moksliniai interesai: modernizmas vokiečių literatūroje, poststruktūralizmas; filosofinės kalbos, rašto/ rašymo, subjektyvumo, skaitymo problemos; literatūros ir teorijos sąryšiai – teorijos refleksija literatūroje, literatūrai artimas teorinis rašymas

TAUTIŠKUMO METMENYS HOMI K. BHABHA'OS TEORIJOJE

Tyrimo objektas – tautiškumo mąstymas Homi K. Bhabha'os teorijoje. Straipsnyje susitelkiama ties tautos kaip teksto samprata, leidžiančia kalbėti apie „gyvenimo“ ir „rašto“ plotmių persidengimą, „gyvenimo įraštinimą“, tautinę identifikaciją ir reprezentaciją kaip literatūrą. Tyrimo tikslas – remiantis Homi K. Bhabha'os straipsniu „DissemiNacija: laikas, naratyvas ir modernios tautos ribos“ („DissemiNation: Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation“), reflektuoti tautos funkcionavimo ir suvokimo mechanizmus, pokyčius tautos pažinime, atsižvelgiant į tautos naratyvumo dvilypumą – tauta ir pasakojama, ir yra pasakojama. Suteikus tautai naratyvo statusą, atsiveria galimybė tautiškumą analizuoti taip, kaip analizuojami literatūros kūriniai, koncentruojantis į subjekto, tarpsubjektyvumo, erdvės, laiko, kalbos, rašto kategorijas. Bhabha'os teorija leidžia pažvelgti į tautą kaip į begalinę signifikacijos procesą, kuriame besirandančios reikšmės skyla, persidengia, išsibarsto. Pažvelgus į Bhabha'os teorinę mintį Jacques'o Derrida dekonstrukcijos, Gilles'io Deleuze'o postmodernizmo kontekste, akivaizdus tampa postkolonializmo kaip teorijos ir metodologijos gimimas iš postmodernizmo dvasios.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: tautiškumas, tekstualumas, mimikrija, hibridiškumas, metafora, metonimija, diseminacija, suplementas, différence, postkolonializmas, dekonstrukcija.

Tautos samprata

Tauta tradiciškai apibrėžiama kaip besidalinančių bendra *kilme, istorija, kalba* žmonių bendruomenė (Lietuvių kalbos žodynas 2005). Toks apibrėžimas nurodo į skirtingais ryšiais siejamos žmonių grupės sambūvį. Į tautiškumą galėtų kreipti konkrečiai tautai būdingi papročiai, savita, nuo kitų tautų skirianti elgsena, vertybės, mentalitetas, tautinė savimonė. Kalbant

apie tautos kaip vienovės suvokimo įsivirtinimą, lemiamas – tapatybės ir skirtybės mąstymas: žmones į tautą jungia atsikartojantys, atpažįstami bendrumai, o tautas skiria identifikuojami skirtumai. Todėl galima teigti, kad tautos samprata yra mąstymo produktas, gautas atrankos principu sutelkus bendrybes, atmetimo principu atsisakius skirtybių tos bendruomenės ribose bei refleksijos būdu centralizavus

ją kitų tautinių bendruomenių atžvilgiu¹. Jei XIX amžiuje „stabili“ Vakarų Europos tauta grindžiama idėja, tai XX amžiuje, ypač antrojoje jo pusėje vis dažniau bandoma permąstyti tautiškumą. Ši pertvarka sietina, viena vertus, su istoriniais įvykiais, kita vertus, su naujomis mąstymo gairėmis. Antrosios XX amžiaus pusės politiniai (pavyzdžiui, valstybių atsiradimas buvusiose Anglijos bei Prancūzijos kolonijose, valstybių atkūrimas Vidurio ir Rytų Europos teritorijoje), visuomeniniai (pavyzdžiui, postkolonijinių visuomenių formavimasis, auganti emigracija ir kita-taučių grupių integracija į Vakarų Europos visuomenes, globalizacija apskritai) bei kultūriniai-lingvistiniai (teksto įcentrinimas) pokyčiai lemia permainas „tautiniame gyvenime“, jų atspindėjimą literatūroje bei apmąstymą moksle. Tautiškumo tyrimui pasitelkiamos humanitarinių mokslų metodologinės priegios, o tyrimo centre atsiduria tekstai, reprezentuojantys tautą. Naujas tautiškumo apibrėžtis lemia poststruktūralistiniai posūkiai: tautos *genezės* klausimas eliminuojamas, *istorinės raidos* tyrimus keičia skirtingų tipų laikiškumo, laiko struktūrų analizė, *kalbos* samprata papildo *rašto* samprata, leidžianti užklausti nacionalinę kalbą kaip tautinės bendrijos identifikacijos visetą². Darnios, vientisos

¹ Pauliaus Subačiaus studijoje *Lietuvių tapatybės kalvė* įvairiais pjūviais parodoma, kad tapačios sau lietuvių tautos rasti sietina su XIX amžiuje prasidėjusiais tautinio sąmonėjimo procesais, tautinių atributų „rinkimu“, rašytine tautiškumo refleksija. Viena esminių išvalgų yra ta, jog mintis formuoja empirinę tikrovę, o ne atvirksčiai, t. y. tautos idėjos ekspliciacija suburia tautą ir leidžia jos žmonėms tapatintis. Vien tautos egzistavimas nėra tautiškumo kriterijus.

² Sakytinės ir rašytinės kultūros atskirtis, kitos kalbos vartojimas raštuose nepaneigia priklausymo tam tikrai tautinei bendruomenei. Kaip pavyzdys gali būti minimi senąja slavų kalba, lenkiškai rašę lietuviai, lietuviškai kalbantys ir religinėms apeigoms senąja slavų kalbą naudoję rusų sentikiai, lotyniškai rašiusios,

tautos įvaizdį suardo *kitokie* tautiniai subjektai – nomadai, klajokliai, migrantai, kurie buvę mokslo marginalizuoti tampa poststruktūralistinės teorijos atspirtimi. Tautinė tapatybė pasirodo esanti galima tiek, kiek ji pasirodo esanti diskurse, kiek apie ją kalbama, kiek tikima jos buvimu.

Svarbus vaidmuo tautiškumo pertvarkoje teko postkolonijinei kritikai – perimdami poststruktūralistinį Jacques’as Derrida dekonstrukcijos ir Jacques’o Lacano psichoanalizės instrumentarijų postkolonijinės kritikos teoretikai Edwardas W. Saidas, Homi K. Bhabha, Gayatri Chakravorty Spivak ir kiti sukūrė prielaidas literatūroje ieškoti tautinio identiteto formavimosi ir jo kismo įvietinimo. Edwardo W. Saido veikale *Orientalizmas (Orientalism)* analizuojamos Rytų reprezentacijos Vakarų mąstyme. Išieties tašku pasirinkus Rytus reflektuojančius tekstus siekiama parodyti kaip (vakariečių parašyti) moksliniai ir meniniai tekstai kuria Rytų pasaulio vaizdinį Vakaruose, kaip įtaigos galios dėka šis vaizdinys plinta, tampa neatsiejama, dažnai svarbiausia Rytų epistemos dalimi, o „grįždami“ į Rytus įsiterpia į rytiečio savimonę (Said 2006, p. 27–54).

Viena svarbiausių tautiškumo problemą gvildenančių teorinių atspirčių yra Homi K. Bhabha’os inicijuota ir sudaryta straipsnių rinktinė *Tauta ir pasakojimas (Nation and Narration)*, kurioje skirtingi autoriai kaip antai Ernestas Renanas, Timothy Brennanas, Doris Sommer, Simonas Duringas, Davidas Simpsonas ieško tautiškumo reprezentacijos prieštarų naratyvinėse struktūrose. Anot Bhabha’os, tautos kaip kultūrinės signifikacijos sistemos, kaip socialinio gyvenimo reprezentacijos

bet gimtąja kalba kalbėjusios įvairios Vakarų Europos tautos, įvairiomis, gyvenamosios šalies kalbomis rašę žydai, angliškai rašę indai.

formos (o ne tiesiog socialinės santvarkos) įvardijimas išryškina tautos pažinimo nestabilumą (Bhabha 1994, p. 2). Postkolonijinė teorija užklausia hėgeliškąją „tautos dvasią“ kaip pažinimo objektą, laužo tradiciją tautiškumo sampratą lokalizuoti idėjų plotmėje. Kvestionuojama iki tol orientalizmo mokslui būdinga tendencija Trečiojo pasaulio šalims – jų politinei, visuomeninei, kultūrinei santvarkai – priskirti nekinantį substancialumą³. Postkolonialistai prisidėjo prie to, kad tautiškumas imamas suvokti kaip ženkliškas, tekstualus, besiskleidžiantis signifikacijos procese. Tauta prasminėje apyvartoje negali būti suvokiama kaip „totali“, minties apie tautą purizmas tampa negalimu. *Savo* ir *kito* perskyra formuoja subjektą, tautą ar kultūrą.

Straipsnyje „DisemiNacija: laikas, naratyvas ir modernios tautos ribos“ („DissemiNation: Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation“) Bhabha kelia tautos būdo būti klausimus. Derrida išplėtotą diseminacijos⁴ sąvoką, reiškiančią prasių apyvartą diferenciacijos, vidinio atsidalinimo ir pakeitimo principu (Derrida 1981, p. 210), Bhabha žaidybiškai transformavo, išryškindamas „Naciją“ ir taip jos turinius pritaikydamas tautai. *DisemiNacija* apibrėžia modernios tautos statusą, nusako *nacijos* pabirimą, paplitimą pasaulyje bei nuolat vykstantį tautiškumo reikšmių išsiskėjimą diskurso begalybėje. Kitaip tariant, diseminacija siejama ne vien su raštu ir jo

skaitymu, bet ir su socialiniu gyvenimu – migracija, žmonių išsibarstymu kitame laike, kitose vietose, kitose tautose, „užsienio kalbos prieblandoje“ arba „keistame kitos kalbos sklandume“ (Bhabha 1994, p. 291). Tautiškumo esmės paieška tam tikros užsienio kultūros pakraščiuose pasklidusioje migrantų, pabėgėlių diasporoje yra lemta esmingo tokių grupių ribiškumo, marginalumo, skirtingumo ir būtinybės prisitaikyti. „Išsibarsčiusių žmonių rinkimas“ (Bhabha 1994, p. 291) t. y. teorizavimas vyksta tautą, kultūrą, žmones analizuojant taip, kaip analizuojamas prozos kūrinys. Bhabha žvelgia į tautą kaip į tam tikrą sociumo bei naratyvo susijungimo formą ir tai leidžia jam sukurti instrumentarijų, praplečiantį tautos ar kultūros pažinimą.

Šio skaitymo siekis – pasitelkus Bhabha'os straipsnį „DisemiNacija: laikas, naratyvas ir modernios tautos ribos“, išskleisti tautiškumo apibrėžtis. Lemianti yra *kito figūra*, kuri integruota į laiko, erdvės, subjektyvumo, kalbos sferas, struktūruoja tautą–tekstą bei atliepia prasių konstrukcijai bei destrukcijai.

Tas pats ir Kitas

Siekiant apibrėžti nacionalumo dislokaciją mąstyme, svarbi yra tapatybės ir kitybės sąveika: *aš–mes–pats* ir *jis–jie–kitas*. Tauta gali suvokti ir apibrėžti save tik santykiyje su *kitu*, skirtingu, *sau svetimu*, su ja *nedarniu*, panašiai kaip ir žmogaus savivokai, savasties perpratimui būtinas greta esantis *kitas*. Tarpkultūrinio susitikimo situacijoje *kitas* nėra tiesiog *kitas aš*, dialogo partneris kaip tarpsubjektinės komunikacijos atveju, o *kito* atsivėrimo ir supratimo problema nėra tiesiog perspektyvų suderinimo problema. Ji glūdi kultūros egzistencijos bei reprezentacijos pluralume.

³ Pasak Saido, XX amžiaus pradžioje orientalizmas manė „ištyręs“ rytiečius – jų rasę, charakterį, kultūrą, istoriją, tradicijas, visuomenę ir galimybes, o Rytų pažinimas, anot jo, buvo siejamas su patikrintomis ir nekinančiomis žiniomis, „nes „rytiečiai“ visais praktiniais atžvilgiais buvo tarsi platoniškoji idėja, kurią kiekvienas orientalistas (ar rytiečių valdytojas) gali studijuoti, suvokti, atskleisti“ (Said 2006, p. 67).

⁴ Diseminacija – (pranc. *dissémination* < *semer* – sėti, *disséminer* – išbarstyti, išsklaidyti, išsisėti, *semence* – sėkla, *sème* – sėma) (Metzler Lexikon... 2004, p. 120).

Simboliniai tarpininkai – kalba, menas – suponuoja tiek supratimo galimybę, tiek prarają. Be to, net jei ir *paties vaizdinys* tautiniuose naratyvuose išskyla kaip pastovus bei atpažįstamas, *paties* kaip *subjekto* netapatybės galimybė nuolat gyva. Siekiant perprasti *kitą*, bene didžiausią problemą kelia tai, kad jis iki galo nepažinus, o nepažinimas reiškia deformuotą suvokimą, susiaurintą akiratį bei *kito* vienbalsiškumo, vienkalbystės prielaidą, *kitam* esant ambivalentišku *objektu*.

Bhabha'os mąstyme *kitas* nėra radikaliai *kitas paties* atžvilgiu. *Kito* samprata nepaklūsta iš binarizmo kylančiai tapatybės logikai, *kitą* suvokti kaip tautai išorišką jos antipodą (kita tauta „šios“ tautos atžvilgiu, imperija kolonijos atžvilgiu ir t. t.). Bhabha *Tautos ir pasakojimo* įvade parodo, jog *savasties* ir *kitybės* santykis nėra dialogo santykis. Bendrybių paieška *kitame* yra susijusi su imitacijos, kopijavimo taktikomis. Imitavimo veiksmas suklaidina patį imituojantįjį: į savivoką įsiterpia imituojamas *kitas* ir tampa imituojančiojo tautinės sąmonės dalimi. Egzistuoja priešprieša tarp *savos* erdvės, *savo* malonumo ir *kito* erdvės, *kito* baimės, tarp natūralaus vyksmo ir institucinių galių, beveik visada nukreipiančių į kultūrinius skirtumus bei pavaldumo hierarchiją. Tokia priešprieša nubrėžia „naujo“ kalbėjimo apie tautą gaires: ištariant kitoniškumą (jį įsisavinant, į jį integruojantis, iš jo „išaugant“, jį paneigiant) yra artikuluojama skirtis, taigi „apverčiama“ arba „perkainuojama“ tapatybė, atsiranda naujas „skirtybių identitetas“, kurio sklaidos laukai yra kalba, kultūra, politika.

Susidvejusią tapatybę Bhabha perteikia dvideidžio dievo Jano alegorija, kuri suteikia tautinių reiškinių gelminių sluoksnių matymą: pati kalba yra ambivalentiš-

ka tartum Jano veidas, o tai, savo ruožtu, konstruoja ir diskurso apie tautą ambivalentiškumą (Bhabha 1994, p. 3). Jano veidas sutelkia savyje binarines opozicijas pradžią – pabaigą, tiesą – melą, Rytus – Vakarus, savą – svetimą ir leidžia joms koegzistuoti. Opozicijas randant vienovėje, t. y. tariant, jog skirtybės esti *tame pačiame* sukuriama įtampa tapatybėje, provokuojama vidinė kova. Opozicijas apimanti vienovė gali būti paskira sąvoka (tauta), gali būti konkretus tekstas (postkolonijinis romanas), gali būti ir tekstų aibė (diskursas apie tautą tam tikra kalba, diskursas apie tautiškumą įvairiomis kalbomis ir t. t.). Priešybėmis grindžiama organizacija nebeužtikrina „pasaulio vaizdo“ stabilumo, opoziciniai dydžiai mainosi transformuodamiesi į *hibridinius*: „Nacionalinė kultūra savo pačios atžvilgiu nėra nei suvienyta, nei gali būti traktuojama tiesiog kaip *kitas* santykiyje su tuo, kas yra už ar anapus jos. Riba yra Jano veido, o išorės–vidaus problema visuomet glūdi hibridiškumo procese, kuris įtraukia vis naujus *žmones* į kūno politikos reikalus, generuoja vis kitas prasmės dislokacijos vietas ir neišvengiamai politiniame vyksme produkuoja neišbaigtas politinio antagonizmo erdves bei nenusipėjamas jėgas, skirtas politinei reprezentacijai“ (Bhabha 1994, p. 4). Įvesta *hibridiškumo* figūra reiškia, kad ir tauta, ir jos raiškos terpė, tautinė kultūra, savo prigimtimi yra heterogeniškos. Vieta, kurioje steigiasi *tas pats* ir *kitas*, nėra tarpkultūrinės bendrystės vieta. *Savasties* ir *kitybės* santykis nėra savitarpio supratimo siekis ir išsipildymas. *Tas* santykis yra veikiau „prasismelkimo“ santykis: kitoniškumas prasiskverbia iš pirmo žvilgsnio vientisoje tapatybėje ir atvirkščiai – tapatybės pėdsakai pasimato dominuojančiame kitoniškume. Taip steigiasi santykiai tarp centro ir

periferijos, valdančiojo ir paklūstančiojo, politinės valios ir nacionalinės saviraiškos. Griežtai organizuotos tautinės būties struktūra atmetama, nacionalinis subjektas be šaknų ir apibrėžtos tapatybės, tarsi klajoklis, peržengiantis pažįstamų teritorijų ribas ir nuklystantis į jam svetimą pasaulį, nepaklūsta racionaliam aiškinimui. Tai sukuria prielaidas samprotauti apie tautiškumą kaip acentrišką, polimorfišką, neperregimos struktūros⁵.

Hibridiškumo figūra, sudaranti sąlygas Bhabha'į kalbėti apie tautą kaip perkeliama, lanksčią ribą, neleidžia apsisistoti ties tapačiu ir nuolat nukreipia į *kitą*, kuris kalba ar temomis patekęs į teksto struktūrą produkuoja skirtumą, atsitiktinumą, destruktyviai veikia pranešimo turinį taip, kad hierarchija (tekste reiškiamą politinė viršenybę, propaguojama ideologija) nustoja absoliutumą, teksto įtaigos bei paveikumo galia perkeliama ant kitų akcentų: „[...] ambivalentiška, antagonistinė nacijos kaip naracijos perspektyva įsteigs kultūrinės ribas taip, kad jos būtų pripažintos kaip reikšmės slenksčių, kuriuos reikia

peržengti, ištrinti ar išversti kultūrinės produkcijos procese, suma“ (Bhabha 1994, p. 4). Taigi Bhabha'os hibridiškumo koncepcija apima ištįsą sumišusias kultūrinės formas implikuojantį probleminį lauką. *Vertimas* veikia kaip transformacija, kuri paskatina iškilti aikštėn tam, kas neišmatuojama ir nepalyginama. Taip atsiveria erdvė, kurioje iš naujo steigiasi identitetas ir alteritetas, tačiau jau ne kaip tarpkultūrinis sambūvis ar dialektinis tarpininkavimas, o nedali ir kintanti priešybių (*to paties – kito*, centro – periferijos, valdančiojo ir paklūstančiojo) sankloda. Diskurse tai pasireiškia kaip formų sinkretizmas, pastišas, intertekstualumas.

Laikas

Laiko ir erdvės suvokimas žymi pasaulio matymą ir supratimą. Laiko raiška naratyve atspindi pasaulėvoką. Individualaus ar kolektyvinio subjekto laiko suvokimas leidžia pažinti patį subjektą. Laiko kaip ir kitų pamatinių žmogaus būties kategorijų, erdvės ir tapatybės, suvokimas postmodernybėje yra probleminis. Bhabha dekonstruoja griežtą laiko skirstymą į *linijinį* ir *ciklišką*, fiksuoja atvejus, kai vieno tipo laikiškumas išnyra kito tipo laikiškume, kalba apie belaiikiškumą kaip laiko suvokime atsiveriančius *tarpus*.

Problemą laiko suvokime sukuria ambivalencija, kuri kyla iš laiko plotmių *dabar–tada* susipynimo. Laiko kitoniškumas yra sukurtas distancijos tarp laiko, kuriame tauta yra dabar, ir laiko, kuriame tauta buvo „namie“. Tautos dabarties laikas yra *kito* laikas, prie kurio tenka pritapti. „Senojo“ tautinio, ne marginalinio būvio atmintis, retrospektyva yra *savo*, tačiau pakeisto, pertrūkstančio laiko intarpas, „atgaivinimo ritualas“ tęstiniame *kito* lai-

⁵ Samprotaujant apie tautos kaip pasaulio vizijos acentriškumą, polimorfiškumą, heterogeniškumą, paranki galėtų būti ir Gilles'io Deleuze'o bei Felixo Guattari išplėtotą *rizomos* (šakniastiebio, šakniagumbio) metafora, kuri priešinama su į hierarchinę struktūrą orientuota, Vakarų metafizikoje paplitusia *medžio* metafora. Medžio modelyje dichotominiai išsišakojimai suauga į hierarchinę visumą ir reprezentuoja aukštesnę vienovę, pavyzdžiui, semiotikoje išskiriamos binarinės opozicijos tarnauja universalaus modelio, semiotinio kvadrato, sudarymui, kuris byloja apie „pasaulio esmę“, veikia kaip tiesosaka. O rizomos metafora akcentuoja atvirą sistemą, kurioje „nuolat jungiasi semiotinės grandys, galios organizacijos, meno, mokslų ar visuomeninių kovų įvykiai.“ Ji iškelia laisvais ir begaliniais sąryšiais paremtą mąstymą ir nuolat atsiveriančias tapsmo galimybes (plg. Deleuz, Guattari 1977). Rizomos metafora savitai papildo Bhabha pasirinktą Derrida *diseminacijos* sampratą – rizoma (šaknis) kaip diseminacijos (išsisklaidymo) priežastis/ rezultatas, diseminacija (bevaisis išsi-barstymas) kaip rizomos (šakniavaisio) neiginys.

ke. Čia atsiveria štai tokia Bhabha'os teksto interpretacijos galimybė: *savas* laikas veikia kaip anamnezė – jis yra praėjęs, jo tiesioginis suvokimas prarastas, jis tegali atmintimi grįžti, įsiterpti į sąmonę ir kalbą, dubliuodamas praeitį ir dabartį. Tokia laiko traktuotė išryškina, jog tautos atmintis nėra vien istorinė, racionali, menanti progresyvią raidą. Ji gali veikti nelyginant atsitiktinai užplūstantis, iš nesąmonybės gelmės išnyrantis *belaikis*, nuo konkrečios datos atsietas prisiminimas. Pastebėtina, kad greta šio tipo belaikiškumo egzistuoja ir kitas, jam priešingas laiko tarpas suvokime. Tai „amnezijos“ atvejai, kai bandymas mnemotechnika prikelti prisiminimą veikiant atminties riktams žlunga. Šiuo atveju sąmonė rezervuoja vietą atminties laikui, kurios neužpildžius lieka tuštuma, destabilizuojanti laikinio vientisumo pretenziją.

Pasakymas „atgaivinimo ritualas“ nukreipia į mito logika besivadovaujančią laiko sampratą, kuri yra istorinio, *linijinio* laiko priešstata. Istoriskumo kaip dominuojančios pozicijos laiko suvokime užklausias yra svarbus žingsnis Bhabha'os samprotavimuose apie modernią tautą. Čia jis sužaidžia esmine modernybės prieštara: viena vertus, modernybė yra siejama su apšvieta, pažanga, istorine ir mokslo raida, kita vertus (nuo Nietzsche's), su stabilių vertybių perkainavimu bei (nuo Heideggerio) vakarų racionalizmo ardymu. Istorizmas yra racionalizmo produktas. Tautos laikui nusakyti istorinė chronologija pasirodo netinkanti, nes pati tauta reiškiasi kaip kultūrinė jėga, *ritualu* išsprūstanti iš švietėjiško proto konstruojamo istorinio įrėminimo: žmonių erdvė niekad nėra „tiesiog horizontali“, o laikas nėra atribotas nuo archainės ambivalencijos, nederančios su priežasties-pasekmės santykiu paremta istorio-grafija. Istorizmui Bhabha

priešpriešina *metaforiškumą*: daugelyje skirtingų epochų, srovių, autorių literatūros kūrinių, kaip antai Salmano Rushdie *Vidurnakčio vaikai*, Gabrielio García'os Márquezo *Šimtas metų vienatvės*, Hermano Melville'io *Mobis Dikas*, Tolstojaus *Karas ir taika*, Thomaso Manno *Užburtas kalnas*, Raja Rao'os *Kanthapura*⁶ ir kt. Tautos įtekstinimas savaime yra jos metaforizavimas: tautiškumas, besiskleidžiantis gyvenimo aprašymais, literatūrinėmis identiteto reprezentacijomis, paklūsta prasminio perkėlimo mechanizmams. Metaforos sąvoka Bhabha'os teorijoje savitai papildoma naudojamas *différance* ir hibridiškumo sąvokas, atkreipdama dėmesį į panašumo ir skirtumo jungtį tautiškume. Traktuojant tautą kaip metaforą, atsiveria galimybė ją suvokti kitaip nei moksliskai – literatūriškai. Tautiškumo signifikacija literatūros kūriniuose veikia priešingai negu mokslo darbuose, o jos suvokimas negali apsiriboti pažodiniu suvokimu. Bhabha, suteikdamas tautai metaforos statusą, nurodo į tiesioginės bei vaizdingosios, implikuojamos ir eksplikuojamos reikšmių dichotomiją bei prielaidą gvildinti tautiškumo reprezentaciją kaip daugiaprasmiškumo bei reikšmės perviršio atvejį: „Teorijos užduotis interpretuoti tokias metaforas – išversti tekstų ir diskursų diseminaciją per kultūras“ (Bhabha 1994, p. 293). Taigi teoretikui tenka iškelti metaforinio pertekliaus išprovokuotus teksto prasmės kliuvinius ir atpažinti, perskaityti, atkurti, reprezentuoti į tekstą išpaustą pirmapradiškumą. Ta užduotis yra sunki, nes ieškoma negrįžtamai prarasto laiko, o kartu ir arché atspindžių nūdienos žmogaus sąmonėje, nūdienos

⁶ Įdomu tai, kad, išvardindamas tekstus, Bhabha neskiria Vakarų ir Rytų civilizacijų tekstų. Nuostata parodyti opozicijų niveliaciją ar samplaiką yra paveldėta iš E. Saído.

tautoje, tautiniame pasakojime. Bhabha deklaruoja, jog tautą konstituuoja ritualo, kartotės laikas, prilygstantis Nietzsche's „amžinojo sugrįžimo“ vizijai. Kartotė yra diferentiška, nes apeliuoja į panašumą, o ne į tapatumą. Panašumas konstatuoja esamą dalykų padėtį, nenubraukdamas įsiterpusio skirtumo.⁷ Pirmapradiškumas, pasąmonės archetipai, tradicija sieja tautą, o subjekto evoliucija, individualizuota istorija keičia jos reikšmę. Modernios tautos laiką veikiančios prasmės perkėlimo mechanizmai sukuria prasminį nuotolį. Atsiranda „kultūrinės signifikacijos lopinių“ (Bhabha 1994, p. 294) vertimo problema.

Polemizuodamas su Michailo Bachtino Goethe's „Kelionės po Italiją“ analize (kurioje Bachtinas, aptardamas besikartojančią landšafto figūrą, išvelgia „istorinio laiko stabilizaciją“ tolydžioje raidoje, tautos erdvinio vienio steigtį bei postuluoja tautinio susijungimo retorikos natūralizaciją), Bhabha teigia, kad tolydžią laiką seką trikdo pasakojime vis išnyrantis archajiškumas, besireiškiantis kaip froidiška „kultūrinė nesąmonybė“. Tampa neįmanu laiką apibrėžti vien kaip raidos ar vien kaip ciklo. Laikas susidvejina kaip tautos reprezentacijos ar jos autoriteto artikuliacijos terpė. Ženklo vienareikšmiškumas bei vienalaikiškumas suardomas inversijos, hibridiškumo, deformacijos, maskavimosi

⁷ „Amžinojo sugrįžimo“ logikai suprasti parankus yra Deleuze'o aiškinimas: „Tapatybė nėra pirma, ji egzistuoja kaip principas, tačiau antrinis principas, kaip principas, kuris nuolat *tampa*, jis nuolat grįžta prie to, kas skirtinga: tokia yra Koperniko revoliucijos esmė, atverianti galimybę skirtumui, kuris suvokiamas kaip atskira sąvoka, o ne kaip susietas su dominuojančia sąvoka, kuri visuomet suvokiama kaip tapatybė. Nietzsche būtent tai ir turėjo omenyje, kalbėdamas apie amžinąjį sugrįžimą. Amžinasis sugrįžimas negali reikšti sugrįžimo prie to paties, nes jis presupponuoja pasaulį (galią siekti valios), kuriame visos ankstesnės tapatybės buvo sunaikintos ir ištirpdytos“ (Deleuze 2004, p. 50).

ir imitacijos retorinių strategijų. Laiko suvokime ir perteikime išryškėja retorinių ir psichinių procesų sąveika. Patys žmonės kaip tautos ženklai reiškia dvejopai: kaip „objektai“ ir kaip „subjektai“ (Bhabha 1994, p. 295–297). Kaip tautos objektai žmonės perteikia tautiškumą savimi, tapdami tautos metonimija (kalbėjimas apie vieną iš tautos yra kalbėjimas apie visą tautą). Kaip subjektai žmonės prabyla apie tautą patys ir tampa reiškiėjais bei signifikacijos proceso dalyviais. Kaip objektai jie reprezentuoja nacionalinį gyvenimą istorijos akivaizdoje, tampa laiko pėdsakais rašte. Subjektai, reiškiėjai jie atstovauja signifikacijos proceso begalybei (pasakomi *aš, čia* ir *dabar* suponuoją tęstinę teksto dabartį).

Bhabha, remdamasis Frantzo Fanono esė „Apie nacionalinę kultūrą“ („On National Culture“), „reprezentuoja skirtingų laikų samplaiką rašytinėje tradicijoje. Istoriniai analai Fanono suvokiami kaip nacionalinės kultūros reprezentacijos terpė, o juose įrašyti skirtingi istoriniai tarpiniai sujungiami skaitymo dabartyje. Anot Bhabha'os, Fanonas, kalbėdamas apie tautos reprezentaciją, nepaiso valstybės istorizavimo nacionaliniuose pasakojimuose, pavyzdžiui, realistiniuose romanuose. Analai, kelionių aprašymai leidžia stebėti nuolatos atsinaujinančią kartotės struktūrą. Apie žmones ir tautą prabyla recituojamas dabartiškumas, kuris jokių būdu nėra stabilus tautos pažinimo pagrindas ar ištara, o veikiau „okultinis nestabilumas“ (Fanono terminas). Bhabha atkreipia dėmesį į tai, kad tautinė kultūra turi būti artikuluota kaip įvairių laikų dialektika, atsižvelgiant į prasmės laiką ir istorijos ženklą. Okultinis, savaip struktūruojantis nestabilumas sudaro prielaidą užklausti vakarietiškas fiksuoto tautinio naratyvo formas bei ho-

rizontalias tautos naratyvo teorijas ir galbūt pakeisti simbolinę vakarietiškos tautos struktūrą (Bhabha 1994, p. 303, pagal Fanon 1967, p. 174–90). Bhabha išryškina dviejų laikų – reprezentuojamo tęstinio laikیشkumo ir nuolat įsijungiančio, pakartojamo kalbėjimo apie tautą – susipynimą. Toks dvigubas, dabarties bendrybe ir praeities skirtybe pasižymintis laikas ir formuoja *tautos rašymą*.

Erdvė

Žmogaus erdvė, kaip ir laikas, nėra tai, kas egzistuoja savaime. Erdvė ir laikas yra patirties formos, kuriomis suvokiamas pasaulis, nes visa, kas patiriama, patiriama erdvėje ir laike. Tad erdvės matavimas, žymėjimas ar vertinimas susijęs su atskaitos tašku, kuriuo tradiciškai yra subjektas. Tačiau postmodernybėje iškeitus antropocentrinę galvosena į policentrinę, subjektas yra decentralizuotas, „išsibarstęs“, dalyvaujantis įvairiose gyvenimo ir rašto scenose, situatyvus, sąlygiškas, vargiai identifikuojamas, o tai komplikuoja erdvės kaip dvinarės *čia–ten, centro–periferijos* sąrangos sampratą. Bhabha šią problemą sieja su jam rūpima subjekto ir jo atstovaujamos kultūros dislokacijos problema. Mąstytojų dominantys marginalūs subjektai – mažumos, užsieniečiai, imigrantai – egzistuoja *keistoje, ribinėje* diasporos erdvėje. Erdvės ribiškumas kyla iš egzistuojančio konflikto, kuris nėra tiesiog individo ir aplinkos konfliktas. Galima būtų tarti, kad skirtumas veikia ir tautinę erdvę – įjungdamos subjektus konkuruoja dvi – *sava* ir *svetima* – kultūrinės erdvės. Jų sąveikos lauke iš skirtumo randasi *slenkstis, kultūrinė briauna*.

Erdvė Bhabha'os traktuojama pirmiausia kaip intersubjektinių santykių laukas.

Kultūrinio slenksčio metafora nepaprastai daug pasakanti: tai erdvė, kurioje *klajoklis* kaip svetimas ar svečias veidu į veidą susitinka *sėslųjį* jo egzistavimo teritorijoje – ir susitinka su atsinešta atmintimi, savimone, su išmokta užmarštimi, su „sena“ ar „nauja“, realia ar pramanyta tapatybe. Tautos erdvė yra regimo ar paslėpto, artikuliuoto ar nutylėto *skirtumo erdvė*, galima būtų tarti – „identitetų pramonė“ (šiuo atveju žaidybiškai pasinaudojant lietuvių kalbos žodžio *pramonė* daugiareikšmiškumo teikiamomis galimybėmis: fabrikas, industrija, prasimanymas, išmonė, sumanymas, išdaiga, pramoga (Lietuvių kalbos žodynas 2005)).

Tautų koegzistavimui erdvėje apibūdinti Bhabha pasitelkia Freudo „mažų skirtumų narcisizmo“ koncepciją, kuri išryškina ambivalentišką vertybinę elgseną: viena vertus, skirtumai subjekto suvokiami kaip neigiamybės ir siekiama juos eliminuoti, kita vertus, skirtumais mėgaujama, siekiant juos išsaugoti. *Kitas* yra ir mylimas, ir neapkenčiamas, ir priimamas, ir atmetamas (Bhabha 1994, p. 300, pagal Freud 1961, p. 114). „Mažų skirtumų narcisizme“ atsiveria galimybė išvelgti ambivalentišką santykį su identitetu: siekiama suverenios tapatybės išstumiant *kitą*, o kartu maištaujama prieš monolitinę, homogenetišką savastį, išlaikant *kitą* kaip potraukį ar struktūrą. Subjekto būklė ir būtis apsprendžiamos nuolat persidengiančių, kintančių, prieštaraujančių bei derančių savasties ir kitybės plotmių, kurios paveikia ir santykį su gyvenama erdve. Tautiniame naratyve subjekto gyvenamoji erdvė nusakoma lyginant ją su *kito, svetimo* erdve. Įvesta palyginimo retorinė figūra sugretina skirtybes – *sava* ir *svetima*.

Veikiant retorikai, reiškiamą erdvę sukuria vietą *kitam, svetimam* – diskursas

jį „išleidžia“. Taip atsiranda tarpas savo erdvės užrašymo ir suvokimo vientisume, o palyginimo figūra įteisina tiek struktūrinės, tiek reikšminės kontradikcijas.

Erdvės ribiškumas aiškintinas kaip kultūrinių skirtumų artikuliacijos terpė, kurioje varžosi modernybė bei „atavistinis tradicionalizmas“, kultūrinis identitetas bei alteritetas, *kito* atmetimas bei imitavimas, kopijavimas, simuliacijavimas. Subjektui, norinčiam išlikti liminalios situacijos painiavoje, tenka prisitaikyti – *išorinė* erdvė paversti *vidine*. Tokiam prisitaikymui paaiškinti praverčia Bhabha'os teorijoje viena kertinių *mimikrijos* sąvoka, nusakanti maskavimosi strategiją, kurią pasitelkus imituojama „vietinių“ elgsena, mentalitetas, deklaratyvi tapatybė, kartu išlaikant savo kitoniškumą (Bhabha 2000, p. 129). Mimikrijos veiksmas remiasi prielaida, kad pats stebėtojas yra stebėjimo dalis (tam iliustruoti Bhabha pasitelkia Lévi-Strausso *etnografinio akto* sampratą). Subjektas, identifikuodamas savo žinojimo lauką, save suskaldo į subjektą ir objektą, etnografinis objektas konstituojamas subjekto atmetimu, tačiau ir objektyvizacijos procesas nėra baigtinis. Kultūrinis skirtumas šiame akte jau nebėra *kito* problema, o tampa klausimu apie žmogaus kaip tokio kitoniškumą (Bhabha 1994, p. 300). Tad ir mimikrijos nedera suvokti kaip visiško susitapatinimo, nes atmesdama skirtumus, ji nebūtų paveiki.

Mimikrija – tai būdas prisiimti *kitybę*, užsidėti kito tapatybę nelyginant kaukę. Taip ardomas dominuojančiojo būdas įtvirtinti savo į galią pretenduojantį identitetą nuolat teigiant išgrynintus skirtumus. Mimikrijos atveju kaukė ir veidas tarsi suauge, išorybė ir vidujybė – susilydžiusios, tačiau egzistuoja momentai, kai pro kaukę prasišviečia veidas arba kai veide

pasimato kaukės įspaudai. Kaukės įvaizdis leidžia kalbėti apie fantasmagorinį erdvė-laikį. Karnavalo situacija anarchiškai naikina ribas tarp aukšto ir žemo, kultūros ir barbarystės, rimties ir žaidimo, išorės ir vidaus, gyvenimo ir meno. Subjektas–kaukė šioje scenoje – ir empirinis, ir parašytas, ir esantis savo gyvenamajame laike, ir įviejintas diskurse, ir konceptualus, ir spekuliatyvus.

Tad mimikrijos veikimo laukas yra labai platus – pradedant atskiro Rytų žmogaus tapatybės performavimu pagal vakarietiškąjį gyvenimo bei mąstymo modelį ir baigiant Vakarų rašytinės kultūros imitacija rytiečio rašyme. Mimikrijos sąvoka taikoma ir subjektui (imitacija), ir diskursui (mimezis). Diskurse atstovaudamas savo kartai ir taip prarasdamas individualumą, subjektas reprezentuoja savo kartos sociumą ir projektuoja pastarojo heterogeniškumą. Įsitraukdamas į kultūrinės signifikacijos erdvę, žmogus „nubūtinamas“ ir „nubjektinamas“, kadangi kaip produkuodamas reikšmę jis patenka į „dvigubo rašymo“ arba „diseminacijos“ pinkles. Tautinis subjektas destabilizuoja hierarchinį galių pasiskirstymą sociume bei jos pristatymą, kadangi būdamas „[...] ribine tautos erdvės figūra [*hibridu* – I. B.] jis garantuoja, kad jokios politinės galios galutinai neįtvirtintų nei savo transcendentinio, nei savo metafizinio autoriteto“ (Bhabha 1994, p. 299). Kitaip tariant, *slenkstis*, ant kurio formuojasi tapatybės, reiškia ne riboženklį, o *para-doksq*: dominuojančiojo esencialistinė tapatybė mimikrijos atveju užklausiama, o periferijoje esančio subjekto tapatybė susiformuoja nepakankamai. Subjekto skilimas ir pasklidimas diskurse *figūros* pavidalu užtikrina įtampą tarp galių struktūrų jas integruojančiame diskurse ir galios išsiskaidymą kaip šios įtampos pasekmę.

Skirtumas dekonstruoja definicijas, siejančias tautą ir valstybę. Kultūrinis skirtumas kaip galia, implikuotas į kiekvieną modernią tautą, griauna ne tik tradicinę tautiškumo, bet ir tautinės valstybės sampratą: teritorija težymi valstybės, bet ne tautos ribas. Tačiau nustatytos ir įtvirtintos valstybės sienos negarantuoja valstybės vientisumo. Neįmanu teigti, jog moderni tauta, suformuota kultūrinio skirtumo, būtų heterogeniška, o štai valstybė su valdymo aparatu – homogeniška ir stabili. Tautinis skirtingumas, žmogaus nenoras paklusti teleologiniam diskursui įsigauna ir į valstybinę erdvę ir taip ardo tradicinės, į vienalytę tautą orientuotos vakarietiškos valstybės autoritetą bei lemia racionalistinės jos sampratos baigtinumą, atsispindi literatūroje, mene ir moksle.

Kalba ir raštas

Bhabha'os tyrinėjamo tautiškumo riba yra kalbos riba. Į teoretiko akiratį patenka dvikalbiai arba daugiakalbiai subjektai. Kitos tautos erdvėje „pabirusios“ žmonių, „netelpančių į pasakymo *nacionalinės kultūros namai (Heim)* turinį“ (Bhabha 1994, p. 315), santykis su gimtąja kalba yra kitoks nei sėsliųjų, nedvejojančių dėl tapatybės. Subjektas, esantis *kito* kalboje, negali būti vienakalbis⁸. Gimtoji kalba

⁸ Subjekto kalbišką būtį kultūrų sankirtoje padėtų suvokti Derrida studija *Kito vienkalbystė arba pirmapradis protezas (Le Monolinguisme De L'autre Ou La Prothese D'origine)*, kurioje filosofas mąsto vardų ir identitetų sampyną Europos kultūroje, išeities tašku pasirinkdamas žydiškąją kultūrą, kuri savo ruožtu yra daugiakalbė (jidiš, latin, hebrajų) ir kuri nuolat projektuoja į kitakalbiškumą (emancipacija reiškė visų pirma prisitaikymą gyvenamojoje kultūroje, jos kalbos ir rašto tradicijoje). Buvimą *kito* kalboje (pavyzdžiui, prancūzakalbių Alžyro žydu) nusako antinomija „Visada kalbama tik vienintele kalba. Niekad nekalbama vienintele kalba“, kuri leidžia antitetinį pasakymą „Aš turiu tik

migrantams, mažumoms, kolonialistams, postkolonialistams – tai išsaugotas prarastas laikas bei ritualu grąžinama paliktų „namų“ erdvė. Kalba yra ir atminties technika, ir struktūra. Kalba veikia kaip ja kalbančiojo tautinės atminties priesaika ir tautiškumo išsaugojimo pažadas. Kalba įkūnija valią išlikti tauta. Tautiškumo valia, pasak Bhabha'os, – tai valia, vienijanti istorinę atmintį ir šiandienybės suskilimą, tai tautos žmonių artikuliacija. Tautos valia gali būti suvokiama kaip vieninga ar pasklidusi, apčiuopiama ar paslėpta jėga. Valia siekti tautiškumo yra priešprieša tautos idėjai, kadangi valia nepasiduoda koncepciniam, metodologiniam apibrėžimui (Bhabha 1994, p. 310). Tačiau kalba tesukuria tapatybės regimybę, nes ji ne tik stimuliuoja atmintį, bet ir implikuoja pamiršimą. Atmintis ir užmarštis – tai dvi būtinos valios pusės, kurios neveikia paskirai, o jungiasi į oksimoronišką „valią atminti užmarštį“, kurią Bhabha priskiria „sintaksinei ir retorinei tautinio pasakojimo tvarkai“ bei „vienijančiai tautiškumo valios esačiai“ (Bhabha 1994, p. 310).

Valia atkurti tapatybę yra veiksmas, o ne rezultatas. Visuminį tapatybės atkūrimą žlugdo buvimas *kito* kalboje, *kito* kultūroje, nes nuolat artikuliuojamas skirtumas konstituuoja hibridinius identitetus. Svetima kalba, anot Bhabha'os, yra beribė subjekto dabartis, kuri skatina gimtosios kalbos atidėjimą bei steigia nuotolį. Svetima kalba nebežymi muitinės posto, kertamos sienos. Kalbos egzistuoja viena greta kitos, viena kitoje. Kitos kalbos perėmimas leidžia subjektui, kuris yra nomadas, tad „sunkiai apibrėžiamos socialinės ar tauti-

vieną kalbą, kuri nėra mano kalba“, nusakančią kalbos ir daugiakultūrinėje aplinkoje esančio subjekto santykį (Derrida 2003, p. 19–26).

nės priklausomybės“, kalbėti ir susikalbėti, taigi – bent prisilieti prie „stabilios socialinės būties“ (Bhabha 1994, p. 315). Tačiau susikalbėjimas visada yra sąlygiškas, o svetimos kalbos sklandumas, žvelgiant į gimtakalbių kalbėjimą, kitataučiuui atrodo nepasiekiamas, nes egzistuoja iš svetimšališkumo perspektyvos kylanti daugiaplanė vertimo problema: „[...]išvertimo kalba telieka *Aufgabe* [vok. *užduotis* – I. B.], visada konfrontuojanti su savo dvilypumu, neišverčiamas – tai svetimas, svetimšalis“ (Bhabha 1994, p. 317). Neišverčiamumas veikia kaip reikšmės perkėlimo likutis, o ne kaip „absoliuti“ neišverčiama visuma, nes verčiama kalba ir vertimo kalba niekada nėra visai *skirtingos* reikšmės sistemos. Neišverčiamumas daro įtaką kalbai (tai provokuoja nutilimą, tylą, nebylumą), subjektui (nesuprastas, nepriimtas žmogus veikia kaip tarpas sociume), kultūrai (šalia esančia, bet nepaaiškinta *kita* kultūra aktyvuojamas kultūrinis skirtumas). Neišverčiamumą ženklina Bhabha'os aptarta „angliškojo oro“ metafora – išvertus anglų kultūrai būdingą pokalbį apie orą, ir net papildomai paaiškinus, kas tuo manoma, dalis pasakymo prasmės neanglui neišvengiamai liktų nesuprasta (Bhabha 1994, p. 319). Stereotipo „angliškasis oras“ metaforiškumas sudaro sąlygas nuojautai apie visumos suvokimą ar pilnatvės pagavą, – tarsi visi žinotų, jog anglai visada kalbasi apie orą ir ką toks pokalbis reiškia. Tačiau kultūrų sankirtoje atsiradęs stereotipas, įkūnijantis ir *kito* išstūmimą, ir geismą, yra akivaizdus neišverčiamumo faktas. Skirtumas lemia dvilypumą, kuris, anot Bhabha'os, yra koduotas „*slapto* malonumo ir *nejautraus*⁹ *kito* erdvės bei rasės

teroro; socialinės bendrystės komforto ir užslėptos klasinės skriaudos; bendrų įpročių ir politinio pavaldumo jėgos; viešosios tvarkos pojūčio bei seksualumo reikšmės supratimo; biurokratų aklumo ir griežto institucinio praregėjimo; teisėtvarkos kokybės ir nusistovėjusio žinojimo, kad teisingumo nėra; teisinės kalbos ir žmonių *šnekos*¹⁰ skirtumo“ (Bhabha 1994, p. 2).

Bhabha'os teorijoje iš poststruktūralizmo paveldėtas posūkis nuo kalbos prie rašto yra lemiamas. Remdamasis Julios Kristevos tautos kaip identifikacijos procesų samprata, Bhabha perima nuostatą, kad identiteto radimasis ir formavimasis kildintinas iš istorinio sėslumo ir tradicijos, o identiteto praradimas sietinas su modernybe ir kultūrinės identifikacijos ženklavimo procesu (Bhabha 1994, p. 304–305, pagal Kristeva 1986, p. 187–213). Kitaip tariant, tapatybės ištakos glūdi gyvenime, *sakytiniame pasakojime*, o nykimas – *rašte*. Kristevos deklaruojamas identiteto praradimas apima ir ženklų nesutapimą su reikšme, raštui būdingą savidestrukciją, ir su modernia mintimi sietiną žmogaus tapatybės skilimą. Šis skilimas persidengia su Bhabha'os plėtojama *mimikrijos* sąvoka, kuri greta kultūros pamėgdžijimo reiškia ir rašto intervenciją į subjektyvumo sferą: subjektą formuoja skirtingi savęs įsivaizdavimai, kurie dažnai yra perskaitytų tekstų (*kito*) projekcija savivokoje. Tokį

nejautra, kuri nurodo į tos pačios paradigmos žodžius *heimlich* ir *unheimlich*. Būdvardis *heimlich*, reiškiantis *slaptai*, savo ruožtu nurodo į daiktavardį *Heim* (namai) bei į tos pačios šaknies būdvardžius *heimelig* – *primenantis namus, tėviškę*, *jaukus* bei *heimisch* – *vietinis, čionykštis, priklausantis tėvynei*. *Unheimlich*, reiškiantis *nejaukus, baisus, klaidus*, nurodo į šakninį būdvardį *unheimisch* – *svetimas, be tėvynės*.

¹⁰ Angliškame originale vartojami prancūziški terminai *langue* ir *parole* įgauna politinį sistemos, besistemiškumo, vakarietiškos tvarkos, rytietiško stichiškumo atspalvį.

⁹ Angliškame originale vartojami Sigmundo Freud'o psichoanalizėje iškelta sąvoka *das Unheimliche* –

ženklo ir individualaus subjekto pliuralumo suvokimą Bhabha pritaiko kolektyviniam subjektui – tautai. Tauta suvokiama kaip daugialypis, daugiamatis, tekstualus virsmas, *tauta kaip parašyta*¹¹. Literatūra yra viena iš tautos refleksijos formų, kur pasakojimas apie tautą ar tautos pasakojimas fiksuojamas, atkuriamas, sukuriamas raštiškai. Tautos raiška literatūroje nėra baigtinis naratyvas, o teminių bei retorinių santykių laukas. Tautos reprezentaciją literatūroje, *tautos kaip įsivaizduojamos bendrijos* (Benedicto Andersono terminas, – Anderson 1991, pagal Bhabha 1994, p. 308) kūrimąsi veikia įvaizdžių apie save gausa ir *kito* įvaizdžių atspindžiai.

Teiginys „nacionalinio ženklo pliuralumas, kur skirtumas grįžta kaip „toks pat“, yra nuneigtas prarasto identiteto signifikanto, įrašancio žmonių naratyvą į ambivalentišką raštą“ (Bhabha 1994, p. 305) apibrėžia tautą kaip raštą. Bhabha'os tautos rašymo samprata primena Derrida rašto sampratą ir pagrindines rašto strategijas: *diseminaciją* (pranc. *dissemination*), *différance* ir *suplementą* (pranc. *supplément*).

Diseminacijos sąvoka – tai reikšmės funkcionavimo sistema, sietina su specifine ženklo/ rašto samprata. Diseminacijos teigimu atsisakoma traktuotės, kad signifikantas atstovauja signifikatui, forma – turiniui, žodis – daiktui ar minčiai. Signifikacijos procesą valdo signifikantų diferenciacija, skilimas ir jungimasis, nesibaigiantis ir neperregimas ženklų žaismas. Tarsi klostėms atsiveriant ir užsiskleidžiant žodžio reikšmių paradigmai, vienos teksto reikšmės randasi, o kitos – nyksta.

Bet koks kultūros tekstas suvokiamas kaip atviras: sąveikaujant kalbai ir raštui, reikšmės ir išsiseja kultūroje, ir iš jos išsitrina. Diseminacija Bhabha'į svarbi tuo, kad leidžia per kalbą ir raštą suprasti tautą kaip žmogiškojo pažinimo sferas – prasmės niekada nėra čia pat, ji pasklidusi įvairiomis kryptimis, egzistuoja neredukuojamas reikšmių pliuralizmas, nuolat atveriantis naujas suvokimo (suvokimo klaidos) galimybes.

Différance sąvoka reiškia kalbinių skirtumų sistemą. Priešingai statiškiems binariniams skirtumams (pranc. *différence*), *différance* galima suvokti ir kaip procesą, ir kaip rezultatą. Neturėdamas centro ar ašies, *différance* sudaro reikšminimo ir reikšmės bazę. Raštas yra pranašus gyvenimo ir kalbos atžvilgiu. Diferenciacija reiškia ir skirtumo steigimąsi, ir atidėjimą. Skirtumo steigtis ir kartotė sudaro sąlygas suplementui. Mažstant tautą, *différance* suvoktiną kaip begalinę prasminių slenksčių rasti rašte ir jų perskaitymas. Tokių judrių slenksčių fiksavimas ir aptarimas teorijoje yra esencialistinės tautiškumo sampratos dekonstrukcija.

Jacques'o Derrida *suplemento* sąvoka, reiškianti ženklo bei juo žymimo fenomeno savęs paties atstovavimą, papildymą ir pakeitimą, leidžia užklausti tautos, kaip naratyve įreikšminamo objekto, bei naratyvo, kaip tautos reikšmes kuriančios struktūros, „vientisumą“, „grynumą“. Ir kalba, ir raštas egzistuoja kaip suplementų grandinė, suplementarumas nusako kalbos ir rašto esmę. Bhabha'os sakinyse „tautos visuotinumas varžosi su suplementariu rašymo judesiu ir yra jo perbraukiamas“ (Bhabha 1994, p. 305) byloja apie identifikacijos paradoksa: identitetui garantuoti būtina kartotė, kuri būdama suplementari, neišvengiamai pakenkia pirminiam tapatybės vienkartiš-

¹¹ Remiantis Derrida *écriture* sąvokos apibrėžtimi, galima teigti, kad pasakymas „parašyta tauta“ nenurodo į veiksmo atliktinį baigtinumą, kadangi pats raštas visada nurodo rašymo procesualumą.

kumui, tačiau būtent dėl kartojimo, kad ir modifikuoto, tapatybė tėra galima. Anot Bhabha'os, suplementas, papildydamas ir pakeisdamas prigimtį kultūra, o *vox populi* – raštu, nusako kultūrinės signifikacijos esmę. Kaip priedas, pavaldi instancija, jis išryškina kultūrinės ar tautinės esaties trūkumus. Suplementas kaip intervencija apibūdina modernaus tautinio naratyvo specifiką: jis papildo stoką originale ir antrumą originalo atžvilgiu (Bhabha 1994, p. 305). Suplementas iškelia kultūros tyrinėjimams rūpimą originalo–pakaitalo klausimą. Originalas gali būti „aptinkamas“ tik kaip pėdsakas jį pakartojančiuose diskursuose, taigi neįmanoma galvoti apie kilmę, originalą ar šaltinį kaip tautos pažinimo pamatą. Perrikiuodamas teksto logiką, suplementas komplikuoja nuoseklią tautos pasakojimo organizaciją, – daro atpažįstamą mažumos (*kito*) įsiveržimą į vyraujančią diskursą. Diskursas su tarpais paneigia pretenziją

surinkti ir užrašyti žmonių istoriją ar išgryninti jos egzistencijos formas.

Išvados

H. K. Bhabha'os teorinių prielaidų analizė atskleidžia tautos kaip sunkiai identifikuojamo ir besiidentifikuojančio, apibrėžiamo sąvokomis, aprašomo ir save užrašancio subjekto/ objekto suvokimo ir pažinimo keblumą. Išryškėja tautos kaip „žodžio“ ir tautos kaip „daikto“ nesutapimas. Sudėtingas būvis erdveje, laike, kalboje ir rašte lemia vis gilėjančius tautiškumo sampratos netolydumus. Tauta egzistuoja kaip begalinis signifikacijos procesas, o tautos, tautiškumo reikšmės kinta veikiant dekonstrukcinėms rašto strategijoms kaip antai „diseminacija“, „suplementas“, „différance“. Kalbėjimo galimybė apie stabilų tautiškumo pamatą rašytiniais tekstais besiremiančioje civilizacijoje užsiveria.

Literatūra

ANDERSON, B., 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised Edition. London and New York: Verso.

BHABHA, H. K., 1994. Introduction: Narrating the nation, Dissemination: time, narrative, and the margins of the modern nation. In: H. K. BHABHA, ed. *Nation and Narration*. London, New York: Routledge, 291–322.

BHABHA, H. K., 2000. *Die Verortung der Kultur*. Tübingen: Stauffenburg.

DELEUZE, G., 2004. *Difference and Repetition*. London, New York: Continuum.

DERRIDA, J., 1981. *Dissemination*. Chicago: Chicago University Press.

DERRIDA, J., 2003. *Die Einsprachigkeit*

des Anderen oder die ursprüngliche Prothese. München: Wilhelm Fink Verlag.

FANON, F., 1967. *The Wretched of the Earth*. Harmondsworth: Penguin.

FREUD, S., 1961. *Civilisation and its Discontents*. London: Hogarth.

KRISTEVA, J., 1986. A new type of intellectual: the dissident. In: *The Kristeva Reader*. Oxford: Blackwell, 292–300.

Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie, 2004. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler.

Lietuvių kalbos žodynas, 2005. T. I–XX, 1941–2002. Elektroninis variantas.

SAID, E. W., 2006. *Orientalizmas*. Vilnius: Apostrofa.

SUBAČIUS, P., 1999. *Lietuvių tapatybės kalvė*. Vilnius: Aidai.

Inga Bartkuviėnė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: modernism in German literature, poststructuralism, philosophical problems of subjectivity, language, writing and reading, relation between literature and literary theory – the reflection of theory in literature and the literary way of theoretical writing

Inga Bartkuviėnė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: modernizm w literaturze niemieckiej, poststrukturalizm; problemy języka filozoficznego, pisma / pisania, subiektywizmu, czytelnictwa; związki między literaturą i teorią – refleksje teoretyczne w literaturze, prace teoretyczne bliskie literaturze

DEFINITIONS OF NATIONALITY IN THE THEORY OF HOMI K. BHABHA

Summary

The subject of this paper is focused on the reflection of nation and nationality concepts in the postcolonial theory of Homi K. Bhabha. This paper discusses the concept of the nation as text, the aspects of congruence of “life” and “writing”, the national identification and representation as literature. The paper analyses the problems of defining nation and nationality in the contemporary humanities discourse. The research is carried out in accordance with the findings presented in Homi K. Bhabha article “DissemiNation: time, narrative, and the margins of the modern nation”. The paper explores the mechanisms of reception of nationality and the disturbances in the cultural pluralism. Giving the status of narration for the nation, the researcher is able to analyze the nationality in the similar way the literary works are analyzed. This way, the opportunity to observe and cognize the shift of the history of linguistic ideas arises. The same way, the researcher gets a new possibility to focus on the issues (categories) of subject, intersubjectivity, space, time, language and writing by taking into the account the steady and permanent duality of nation narration: the nation tells and the nation is told, the nation says and the nation is said. The investigation of the problem of subjectivity points out the cases of split and duplication of national, cultural and linguistic identity: mimicry and hybridity. The particular focus was directed towards the replacement of space limits with mental steps and towards the effects of different time structures (historical and cyclical time) on the consciousness of marginal national subjects. The turn from language to writing enables the discussion how national identity unfolds and reveals itself as contingent and discursive. The analysis of Bhabha’s theoretical assumptions suggested that nation exists as an endless process of signification and as a subject of thought. The

MARGINESY NARODU W TEORII HOMI K. BHABHY

Streszczenie

Przedmiotem badania jest myślenie w kategoriach narodu w teorii Homi K. Bhabhy. Szczególna uwaga została skupiona na analizie pojęcia narodowości jako tekstu, pozwalającego mówić o przenikaniu się płaszczyzn „życia” i „pisma”, „litalizacji życia”, identyfikacji i reprezentacji narodowej jako literaturze. Celem badania jest określenie mechanizmów funkcjonowania i ostrzeżenia narodu, zmian w poznawaniu narodu, z uwzględnieniem dwoistości narracji narodowej – naród i opowiada, i jest opowiadany. Badanie oparto na rozważaniach Homi K. Bhabhy, zawartych w artykule „DyssemiNacja. Czas, narracja i marginesy współczesnego narodu” („DissemiNation: Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation”). Po przyznaniu narodowi statusu narracji otwiera się możliwość przeanalizowania pojęcia narodowości na wzór analizy utworów literackich, skupiając się na kategoriach podmiotu, interpersonalizacji, przestrzeni, czasu, języka, pisma. Teoria Bhabhy pozwala spojrzeć na naród jak na nieustanny proces sygnifikacji, w którym powstające znaczenia rozpadają się, przenikają i rozpraszają. Gdyby spojrzeć na myśl teoretyczną Bhabhy w kontekście dekonstrukcji Jacquesa Derri-ry, postmodernizmu Gillesa Deleuze’a, oczywista staje się geneza postkolonializmu (jako teorii i metodologii) z ducha postmodernizmu.

SŁOWA KLUCZOWE: narodowość, tekstualność, mimikra, hybrydalność, metafora, metonimia, dysseminacja, suplement, différence (różnia), postkolonializm, dekonstrukcja.

meanings of nation shift and change under the influence of deconstruction strategies of writing: “dissemination”, “supplement” and “différance“. The stability of knowledge about nation is consequently impossible. The analysis of Bhabha’s theories in context of deconstruction and poststructuralism displays the interrelationship between postcolonial and other postmodern theories.

KEY WORDS: nationality, textuality, mimicry, hybridity, metaphor, metonymy, dissemination, supplement, différance, postcolonialism, deconstruction.

Gauta 2009 11 09
Priimta publikuoti 2010 01 04

Mindaugas Grigaitis

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel.: +370 674 95218

El. paštas mindaugas_grigaitis@yahoo.com

Moksliniai interesai: kultūros studijos, literatūros teorijos, literatūros antropologija

JACQUES'O DERRIDA DEKONSTRUKCIJA: TEORINIAI POSTULATAI IR TAIKYMO GALIMYBĖS

Straipsnio tikslas – aptarti rašto ir rašymo sampratą Jacques'o Derrida dekonstrukcinėje teorijoje. Pats Derrida studijoje „Apie gramatologiją“ (1967) daugiau kalba apie raštą nei rašymą. Skirtumas tarp šių terminų išsamiau neaiškinamas. Plačiau aptariama Derrida atlikta metafizikos kritika. Metafizinis mąstymas raštą vertina kaip nenatūralų ir dirbtinį. Jis nereprezentuoja būties, o tėra balso reprezentacija. Su būtimi jis yra susijęs ne betarpiškai, o per balsą. Derrida tokią koncepciją vertina kaip logo ir fono centrinę. Ji absoliutina balsą ir nepripažįsta, kad ir šnekamoji kalba yra arbitrali ženklų sistema, kaip ir raštas/ rašymas. Derrida teigia, kad rašymas ne reprezentuoja balsą, bet pats kuria prasmę. Analizuodamas Ferdinando de Saussure'o ženklo teoriją, dekonstrukcijos teoretikas išviešina, kad visos ženklų sistemos yra arbitralios. Nėra jokio transcendentalaus signifikato, kuris būtų pirminis prasmės šaltinis. Balsas taip pat iškreipia juslinę patirtį, nes ją verčia simboliais – fonemų kombinacijomis. Tai gi balsas negali būti vertinamas kaip skaidresnė reprezentacija nei raštas.

Darbe išsamiai atskleidžiama, kaip Derrida dekonstruoja metafizinę rašto sampratą ir kuria dekonstrukcinį rašto/ rašymo variantą. Pirmiausia trumpai nusakomi pagrindiniai šios teorijos principai, jos skirtumas nuo „tradicinės filosofijos“. Po to, remiantis Derrida mintimis, pristatomas „metafizinis rašto“ projektas, analizuojamos svarbiausios dekonstrukcijos sąvokos, išryškinama, kaip jos funkcionuoja dekonstrukcinėje ženklo teorijoje.

Aptarus Derrida teoriją, siūlomas šios teorijos taikymo variantas. Paskutinėje darbo dalyje, remiantis Derrida postulatais, analizuojama Juozo Apučio novelė „Erčia, kur gairius vanduo“. Atskleidžiama, kaip kuriama prasmė, kaip pasakotojas į vientisą struktūrą kruopščiai dėliojasi signifikatus. Parodoma, kaip tekste kuriamos prasmių hierarchijos patenka į skirties stichiją, ima griūti, ir rašymas, turėjęs reprezentuoti tautos išėjimo iš kaimo į miestą situaciją, virsta nesibaigiančiu kyburiavimu tarp esaties ir nesaties, kaip prasmės akivaizdumą keičia pėdsakų mirazai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: dekonstrukcija, metafizika, raštas, rašymas, skirsmas, pėdsakas.

1. Metafizinė rašto samprata

Studijoje *Apie gramatologiją* (1967) dekonstrukcijos teoretikas Jacques'as Derrida imasi metafizikos demistifikavimo. Šį procesą jis pradeda nuo logocentrizmo kri-

tikos. Logocentrizmas kaip mąstymo kryptis, pasaulį aiškinanti viena pamatine idėja, anot Derrida, yra metafizikos ainis (2006, p. 22). Metafizika, ieškodama pirminio tikrovės pamato, visada remiasi logocentrine

žiūra. Ji į pasaulio centrą pastato vieną privileijuotą idėją (*logosą*), pagal kurią modeliuojami visi ryšiai tarp ženklų.

Derrida visą metafizinio mąstymo tradiciją vadina *knygos* epocha, t. y. epocha, kurioje visą laiką egzistuoja signifikavimo visumos idėja (Derrida 2006, p. 31). Knygą mes suvokiame kaip tam tikrą stabilią prasmę struktūrą, kuri krypsta į už savo ribų esančią metastruktūrą, maitinančią jos prasmių gyvastį. Kaip teigia dekonstrukcijos teoretikas, *knygos* ženklų visuma gali būti tuo, kuo ji yra (aiškia prasme struktūra) tik tokiu atveju, jei iki jos egzistuoja konstituota signifikato visuma, kontroliuojanti jos užrašymą bei ženklus ir dėl savo idealumo nepriklausoma nuo signifikanto visumos (p. 32). Signifikato visuma arba toji metastruktūra, kuri *tekstams* uždeda prasmės ribas ir jį padaro *didžiosios knygos* įrašu (įtraukia į bendrą visuotinų idėjų kontekstą), yra *logosas*. Taigi knyga yra baigtinio signifikavimo simbolis, nes tradiciškai *knygą* mes traktuojame kaip nuoseklų pasakojimą, kuris mums perteikia „bendražmogišką kultūrinę išmintį“. Kaip teigia Gayatri Chakravorty Spivak, dekonstrukcinis mąstymas ir yra nukreiptas prieš „baigtinio signifikavimo“ teoriją, kuri supaprastina pasaulį ir leidžia privileijuoti vieną ar kitą idėją, kuri galiausiai eliminuoja visas jai prieštaraujančias mąstymo formas ir virsta tironija (Spivak 1976, p. lxx).

Logocentrizmas Derrida teorijoje sutapatinamas su fonocentrizmu. Fonocentrizmas – tai absoliutus balso ir būties, balso ir būties prasmės, balso ir prasmės idealybės artimumas. Metafizinio mąstymo tradicijoje *logosas* apsirėškia *balse* (šnekamojoje kalboje). Derrida *fonocentrizmą* kritikuoja analizuodamas įvairių laikotarpių Vakarų mąstytojus. Platonas „raštą demaskuoja kaip klatingos technikos įsiveržimą, ypa-

tingą įsilaužimą, prievartą, pažeidžiančią sielos vidujybę“ (Derrida 2006, p. 52); Aristotelis teigia, kad „balsu išreikšti garsai yra sielos būsenų simboliai, o užrašyti žodžiai – balsu išreikštų žodžių simboliai“ (p. 22), Jeanas Jacques’as Rousseau akcentuoja, kad „raštas yra ne kas kita kaip šnekos reprezentacija; keista, kad labiau rūpinamasi apibrėžti atvaizdą, o ne objektą“ (p. 43), o Ferdinando de Saussure’o tvirtinimu – „*vienintelė* rašto *buvimo priežastis* – *reprezentuoti* kalbą“ (p. 46).

Aptardamas cituotų autorių mintis, Derrida išviešina, kad klasikinio mąstymo schemeje *raštas* laikomas antraeilium šnekamosios kalbos atžvilgiu, nes jis yra išoriškas subjekto vidujybei. *Raštas* – tai prasmės iškraipymas. Pagal metafizinę žiūrą užrašyta kalba nesusilieja su subjekto balsu, nedirgina jo sielos, todėl neturi betarpiško santykio su būtimi.

Prancūzų filosofas teigia, kad *logoso* epocha (visa metafizinio mąstymo tradicija) supaprastina raštą kaip tarpininkavimo tarpininkavimą ir kaip nuopuolį į prasmės išorybę (p. 24). Šnekamoji kalba betarpiškai įkūnijo būtį, nes ji betarpiškai yra susijusi su pačia subjekto vidujybe. Kalbėjimo metu subjektas susilieja su būtimi. *Raštas* – anoniminis ir bebalsis, nes neturi aktyvaus kalbančio subjekto. Jis reprezentuoja ne patį *logosą*, o tik šnekamąją kalbą.

Taigi tokioje koncepcijoje rašytinio ženklo sąvoka lieka logocentrizmo įkaitu, nes raštas yra nužeminamas iki mechaniško antrinio reprezentavimo (jis reprezentuoja ne signifikatą (*logosą*, t. y. būties prasmę, didžiąsias idėjas), bet signifikantą – sakinę kalbą.

2. Dekonstruktinis rašto aiškinimas

Derrida metafizinės rašto sampratos dekonstrukcijos pirmiausia imasi kritikuo-

damas Saussure'o ženklo sampratą. Pastarojo kalbos ženklo teorijoje *signifikatas* atitinka terminą *sąvoka*, o *signifikantas* – *girdimąjį atvaizdą*. Taigi *raštas* yra *balso* (šnekamosios kalbos) *signifikantas*, jos atvaizdas. Deklaruodamas, kad *raštas* atvaizduoja *šnekamąją kalbą*, Saussure'as, anot Derrida, išviešina metafizinio mąstymo ribotumą: „Reprezentacija taip sukimba su reprezentuojamu dalyku, kad šnekama taip, kaip rašoma, mąstoma taip tarsi reprezentuojamas dalykas tebutų reprezentanto šešelis ar atspindys. Šiame reprezentacijos žaisme kilmės vieta tampa neužčiuopiama“ (2006, p. 54).

Derrida perėmė iš Saussure'o „natūralaus ženklo“ kritiką ir kartu atvėrė vidinius struktūralistinės *rašto* sampratos prieštaravimus. Ženklas visada yra arbitražus – Derrida pakartoja Saussure'ą. Ši ženklo *arbitralumo tezė*, pasak dekonstrukcijos teoretiko, ir neleidžia radikaliai atskirti kalbinį ir grafinį ženklą (p. 63). Tiek *balsas*, tiek *raštas* yra ženklų sistemos, o tai reiškia, kad jos abi yra sutartinės, todėl negalima tvirtinti, kad kuri nors iš jų yra natūralesnė, esanti arčiau tiesos idealybės: „Iš tikrųjų netgi vadinamajame fonetiniame rašte „grafinis“ signifikantas nurodo į fonemą per daugiaplotmį tinklą, kuri jį, kaip ir bet kokią signifikantą, susieja su kitais rašytiniais bei sakiniais signifikantais kiekvienam prasmėi įnašui atviros sistemos viduje“ (p. 65).

Derrida atkreipė dėmesį į struktūralistinės ženklo sampratos prieštaringumą: nors ja tvirtinama, kad signifikatą su signifikantu sieja arbitralus ryšys, bet kartu tradiciškai pripažįstamas to ryšio kalbėtojų susitarimu įteisintas ir fiksuotas jo pastovumas, leidžiantis interpretatoriui logiškai struktūruoti teksto prasmės galimybes (Jurgutienė 2006, p. 225). Dekonstrukcijos teo-

rijoje *raštas* negali būti laikomas antriniu fonetinio signifikanto atžvilgiu, nes grafinis signifikantas ir fonetinis signifikantas niekuomet tiksliai vienas kito neatitinka (Žukauskaitė 2001, p. 28).

Pasak Derrida, skaidrus ryšys tarp *signifikato* ir *signifikanto* yra tik mistifikacija. Tą mistišką skaidrumą filosofas sudrumsčia teiginiu, kad atvaizdavimas visada reiškia daugialypį dubliavimą: „tai, kas atspindėta, dvejinasi ne tik prie jo pridėjus atvaizdą, bet susidvejina ir *savo viduje* [...]. Tas, kuris žiūri į save, nėra vienas, o kilmės pridėjimo prie jos reprezentacijos dėsnis sako, kad vieną pridėję prie vieno gauname mažiausiai tris“ (Derrida 2006, p. 65).

Saussure'o binarizmui Derrida priešpastato reprezentacijos daugialypiškumą. Įsivaizduokime į veidrodį žvelgiantį žmogų. Jis mato savo atvaizdą, bet tas atvaizdas negali reprezentuoti paties žiūrinčiojo (juk matomas tik fizinis atvaizdas). Į veidrodį žiūrintis žmogus susidvejina – jis kartu yra tas, kuris atspindi, bet kartu ir nėra, nes tas atspindys nepajėgia reprezentuoti viso jo. Taigi tarp veidrodžio ir žmogaus tarsi įsteigiama trečioji *esatis*.

Žvelgiantis į veidrodį mato save, bet kartu, bandydamas apmąstyti skirtį tarp *aš* ir atspindžio, įsteigia dar ir trečią esatį – *alter ego* sąvoką. Taigi atsiranda bent trys esatys: *aš*, mano atvaizdas ir to atvaizdo *sąvoka* (*aš* po atvaizdo suvokimo). Kitaip sakant, *aš* mąstau save, matau save ir kartu mąstau savo atvaizdą kaip kitą. Remdamiesi šia analogija, turėtume pripažinti, kad ir *raštas* nėra tik *balso* reprezentacija¹.

¹ Mūsų įsivaizduojamame pavyzdyje *raštas* tarsi tiesiogiai neveikia, bet, kaip vėliau matysime, Derrida teorijoje tai yra labai plati sąvoka: visur, kur tik siekiama ką nors reprezentuoti, anot šio filosofo, mes matome *raštą*. Taigi šis pavyzdys neišvengia dekonstrukcinės

Derrida akcentuoja, jog tai, kad signifikatas nėra daiktas, o tik jo sąvoka, rodo, kad nėra „natūralaus“ ženklų, nėra „prigimtinių“ jo ryšių. Daikto „sąvokos“ skiriasi atskirose kultūrose, kiekvienas individas juos suvokia kitaip. Taigi radikalus reprezentacijos proceso struktūravimas yra paremtas prievarta: „Kalbotyrą valdo vadinamoji „rašto civilizacija“, kurioje mes gyvename, kitaip sakant, logoso civilizacija“ (2006, p. 73). Toji civilizacija yra pagrįsta įsitikinimu, kad egzistuoja pirmapradis „protas“, didysis signifikatas, kuris nustato „natūralius“ ryšius tarp ženklų ir leidžia reprezentacijos procesuose išvengti aporijų.

Pagal Saussure'o binarinę teoriją, *raštas* ir *sąvoka* neturi tiesioginio ryšio. Vienintelis tikras natūralus ryšys, kaip rašo Saussure'as, yra garsinis ryšys (p. 53). Egzistuoja aiški binarinių ryšių hierarchija: prasmė yra didysis signifikatas, balsas yra to signifikato išraiška, o *raštas* yra *balso* signifikantas. *Raštas* yra tik tarpininkas, kurį su prasme sieja foninė jos raiška. Nesant *balso*, nėra ryšio tarp prasmės ir *rašto*.

Kritikuodamas šią hierarchiją, Derrida atkreipia dėmesį, kad Saussure'as *raštą* kaltina prasmės iškraipymu, transvestizmu (p. 52). Agresyvus *rašto* puolimas tik įrodo, jog jaučiama, kad *raštas* ne tik pasyviai reprezentuoja *balsą*, bet yra susijęs su pačios prasmės kūrimu. Kartu Derrida išplečia *rašto* sąvoką. Kaip jau buvo minėta, šnekamoji kalba taip pat yra *raštas*.

Žodis *raštas* Derrida teorijoje reiškia „ne tik fizinius, raidinio, piktografinio ar ideografinio užrašo ženklus, bet ir visumą to, kas įgalina tą užrašą; jis nurodo visa tai,

kas gali suteikti pagrindą užrašui apskritai, nesvarbu, ar jis būtų raidinis ar neraidinis, ir netgi jei tai, ką užrašas išdėsto erdvėje, neturi nieko bendra su balso sąranga: tai gali būti kinematografas, choreografija, bet taip pat tapybos, muzikos, skulptūros „raštas“ (2006, p. 19). Taigi *raštas* Derrida teorijoje yra labai plati sąvoka, apimanti tiek verbalines, tiek neverbalines ženklų sistemas. Visose šiose sistemose ženklas nurodo tik į ženklą.

Ženklo virsmas kitu ženklu dar tvirčiau suponuoja, kad visos ženklų sistemos yra arbitralios. Ši teorija ir inspiruoja transcendentalinio signifikato dekonstrukcijos veiksmą. Kadangi visos ženklų sistemos yra dirbtinės, negali būti ir jokio didžiojo signifikato – pats signifikatas steigiamas kartu su signifikantu. Dekonstrukcija aktualizuoja ne prasmės (signifikatų), bet rašmenų (signifikanto) zoną.

Apibendrinami dekonstrukcinę *rašto* teoriją, galime teigti, kad raštas yra susijęs ne su pasyviu *balso* reprezentavimu, bet su aktyviu prasmės steigimu. Įvardydamas daiktą, *raštas* ne mechaniškai reprezentuoja foninę to daikto sąvokos išraišką, bet kuria naują esatį – daiktą verčia ženklųsimboliu. Užrašytas daiktas nėra pats daiktas, o *rašmenų* kombinacija.

Būtent kalbos ženklų arbitralumo idėja tapo vienu svarbiausių Derrida dekonstrukcijos postulatų. Ši teorija yra neatsiejama nuo kitų dekonstrukcijos teorijos postulatų – *skirsmo* (*différance*) ir *pėdsako*.

3. Skirsmas ir pėdsakas

Sosiūriškai suprantamas skirtumas apima tiek skirtumo santykį, tiek bendrą pamatą tarp skirtumo narių. Derrida *différance* nesuponuoja pamato bendrumo, bet veikia įvardija skirtumą, „kurio nariai ne-

---

rašto teorijos. Tik čia *balsą* atitinka subjekto susikurta idėja apie save (signifikatas), o *raštą* – atvaizdas (tos idėjos signifikantas).

egzistuoja tuo pačiu metu“ (Derrida 2006, p. 33). Kaip būtina priedą įprastam prancūzų žodžiui *différence* (skirtumas) Derrida siūlo paties sugalvotą naujadarą *différance* (skirmsą), kaip neografizmą, kuris nuo pirmojo skiriasi tik vienos raidės, bet ne garso skirtumu. Jo naujadaras akcentuoja užrašytos (grafinės), o ne fonetinės kalbos poveikį žodžio reikšmės pasikeitimui (Jurgutienė 2003, p. 23).

Skirmsas, kaip pabrėžia Derrida, negali būti mąstomas be kitos svarbios dekonstrukcijos sąvokos – *pėdsako* (2006, p. 79). Grynas pėdsakas – tai skirmsas (p. 87). *Pėdsakas* yra tai, kas pakeičia signifikato vietą: „pėdsakas visada užima signifikato padėtį“ (p. 101). Pėdsakas įgalina ženklą tapimą nemotyvuotu (p. 8). Pateiktose citatose matome, kad *pėdsakas* yra tai, ko reprezentuoti neįmanoma. Tai reprezentacijos negalimumas. Jeigu metafiziniame mąstyme prasmės stabilumą palaikydavo *logos*, tai dekonstrukcijos teorijoje pats signifikatas yra *pėdsakas*. Bet pėdsakas, užimdamas signifikato padėtį, kartu užima ir signifikanto vietą (p. 101).

Pėdsako terminą pritaikę jau aptartam pavyzdžiui apie žmogų, žvelgiantį į veidrodį, galime pabandyti nubrėžti kontūrus, kaip ši sąvoka funkcionuoja Derrida dekonstrukcijos teorijoje. Matėme, kad žvelgiantysis į veidrodį, bandydamas apmąstyti atvaizdą ir įvardinti save, sukuria *alter ego* ir taip įsteigia kitą esatį. Ženklindamas savo atvaizdą, kartu ir pats interpretatorius virsta ženklų kombinacijomis. Bandydamas nustatyti, kas yra atvaizdas, jis nusako, kas nėra jo *aš*, taip kurdamas bent kelis simbolinius įsivaizdavimus apie save. Kiekvienas įsivaizdavimas yra tik pėdsakas, nes iš dalies yra subjektas, bet kartu ir nėra jis.

Derrida rašo: „tai, kas gyva, artikuliuodamas per tai, kas negyva apskritai, būda-

mas bet kokio kartojimo kilme, idealybės kilme, pėdsakas yra ne daugiau idealus nei realus, ne daugiau suvokiamas protu nei jusliškas, ne daugiau perregima reikšmė nei neperregima energija, ir *jokia metafizikos sąvoka negali jo aprašyti*“ (2006, p. 90).

Knygoje *Apie gramatologiją* pėdsako veikimas labai aiškiai išryškinamas Rousseau *Išpažinimų* analizėje. Pasijutęs nesuprastas kitų, Rousseau renkasi *rašymą*: „pasirinkau tokį gyvenimo būdą, kuris labiausiai man tinka: *rašyti ir slėptis*“ (Derrida 2006, p. 123). Matome, kad *Išpažinimuose* raštas yra sutapatinamas su *slėpimusi*. Kai kitiems esi nesuprantamas, renkiesi rašymą kaip bendravimo ir buvimo su kitais pakaitalą.

Rašymas tampa tuo, kas pakeičia bendravimą, kas mane priartina prie kitų. Bet kiti juos *užrašant* virsta simbolinėmis figūromis, o tai reiškia, kad jie pakimba tarp to, kas jie yra, ir to, kas nėra, t. y. to, kaip aš juos įsivaizduoju. O ir aš pats, rašydamas apie save, virstu „išvestiniu“, nes kuriu save per savo patirties artikuliaciją. Taigi ir *kiti*, ir *aš* tėra pėdsakas, nes yra pakibę tarp *esaties* ir *nesaties*.

Metafizinio mąstymo paradigmoje žvilgsnis į veidrodį ar *rašymas* apie save yra žvilgsnis į savo vidujybę. Be abejo, skirtumą tarp *aš* ir *atspindžio* metafizinis žvilgsnis taip pat pripažįsta, tačiau skirmsas (*différance*) tarp atspindžio ir manęs išnyksta *logose* (metafiziniame įsitikinime, kad *aš* yra vientisas): mano *atspindys*, nors ir būdamas kitoje plokštumoje, vis tiek reprezentuoja mano *aš*.

Jau struktūralizmas, pripažindamas daikto arbitralumą, sukrėtė tokį metafizinį žvilgsnį. Pripažindamas ženklų sistemas arbitraliomis, struktūralizmas kartu iškėlė nuostatą, kad nėra jokios vidujybės ar

patirties be jos prasmę konstruojančios kalbos struktūros. Taigi veidrodyje atspindi ne tikroji vidujybė, bet toji, kurią aš susikonstruoju iš savo kalbinės ir juslinės patirties. Dekonstrukcija radikalizuoja šią nuostatą ir teigia, kad bet koks savęs suvokimas yra ne artėjimas prie vidujybės, o tik *rašymas* apie save – sąmonėje egzistuojančių kalbinių kodų (*pėdsaku*) dėliojimas.

Tai, kad „mentalinis raštas“ (idėja apie save) virsta „materialiu raštu“ (fiziniu atvaizdu arba rašomu tekstu), rodo, jog egzistuoja neįveikiamas tarpas tarp šių esąčių.

Be abejo, aš savo atvaizdą bandau identifikuoti kaip *save*. Pirminis signifikatas (idėja apie save) yra sudėliota iš žmogaus sąmonėje įsirašiusios patirties (subjektas suvokia save tik taip, kaip kultūra yra jį išmokiusi, taigi jis *užrašo* pagal kultūros įsteigtus instrumentus). Bet pamatyti savo atvaizdą – tai reiškia praplėsti tą patirtį, t. y. pratęsti pirminį signifikatą (papildyti idėją apie save). Tiek žiūrėti į save, tiek rašyti apie save – tai vis atnaujinti suvokimą apie save, dauginti esatis.

Pakaitalų grandinė, anot Derrida, atspindi ir Rousseau autoerotizmo refleksijoje. Masturbacija yra sekso arba bendrumo su kita egzistencija pakaitalas. Moters fikcija, kuri susikuriama masturbuojantis, pakeičia reikiamą žmogišką ryšį. Autoerotizmas, kurdamas simbolinį bendrumą, subjektą saugo nuo „tikrovės“: bet kokie ryšiai šiuo atveju egzistuoja tik vaizduotėje, todėl bet koks idealumo griuvimas gali būti kontroliuojamas. Šiuo atveju pakaitalas ne tik parūpina nesančią esatį (geidžiamą moterį). Autoerotizmas duoda tik ženklą, tad nesanti esatis (realios moters vaizdinys) laikosi per atstumą: „pakaitalas saugo mane nuo praradimo“ (Derrida 2006, p. 205). Kaip ir *rašymo* situacijoje, čia aš lieku pasislėpęs ir apsaugotas nuo

galimybės prarasti. Bet kartu liūdžiu, nes esu priverstas gyventi tarp *pakaitalų*.

Nesusipainiokime: analizuojamame pavyzdyje kalbame ne apie „egzistencinį subjektą“, iš negalėjimo rasti save skendintį melancholijoje. Kaip žinome, dekonstrukcijos teorijoje toks subjektas apskritai neegzistuoja. Joje kalbama ne apie tai, kad veidrodis negali atspindėti subjekto autentiškumo, bet apie tai, jog pats subjektas yra tik nuolat atsinaujinanti *rašmenų* struktūra. Autentiškumo bei tapatumo sąvokos dekonstrukcijoje nefunkcionuoja, nes pats subjektas save suvokia tik iš kultūros paimitais instrumentais, todėl dekonstrukcijos teorijoje jis ir pats yra tik arbitrali ženklų sistema.

Šioje situacijoje dar kartą galime grįžti prie *différence* termino. Kaip jau buvo minėta, šis terminas įvardija skirtumą, kurio nariai neegzistuoja tuo pačiu metu. Kitaip sakant, ši sąvoka žymi opozicinių narių (*aš* ir atvaizdo, rašančiojo ir teksto subjekto) neaiškumą, susilietimą, kitimą, žaismą. Žvelgiant iš dekonstrukcinės perspektyvos, tarp dviejų „opozicinių narių“ – idėjos apie save ir atspindžio – tiesioginio ryšio nėra. Jie yra įmesti į *skirsmo* arba *tarpo* (*différence*) stichiją ir ryšiai tarp jų yra neaiškūs, migloti, nuolat kintantys. *Atvaizdas* per daug skiriasi nuo idėjos, jis yra kita esatis, todėl grįžimas prie pirminio signifikato yra neįmanomas.

Taigi metafizika *rašta* buvo nužeminiusi iki antrinio reprezentavimo: *raštas/rašymas* atvaizduoja šnekamąją kalbą. *Rašymas* su prasme yra susijęs tiek, kiek geba perteikti *balsą*. Jis reprezentuoja, bet galios kurti prasmę neturi. Struktūralistinę *ženklo* sampratą Derrida dekonstruoja sukurdamas sąvoką *pėdsakas*. Aptardamas žvilgsnio į veidrodį, subjektą įprasminančio *rašymo* ir autoerotizmo situacijas, jis

išviešina, kad bet koks noras reprezentuoti reiškia ne betarpišką perteikimą, bet nesibaigiantį prasmės kūrimą. Žvelgiantis į veidrodį nėra tapatus atvaizdui, užrašytas gyvenimas nėra pats gyvenimas, o autoerotizmas nėra bendrumo su geidžiama moterimi įgyvendinimas. Tarp reprezentuojamojo ir reprezentuojančiojo egzistuoja *skirsmas*, kuris neleidžia nei jų tapatinti, nei atskirti. Kuriant pakaitalus ne priartėjama prie norimos prasmės, bet sukuriami *pėdsakai*, kurie tėra nuorodos į trūkstamas esatis (aš vienovę, buvimo prasnę, bendrumą su kitais). Taigi prasmės kūrimo procesą kontroliuoja ne subjektas, bet patys kalbos ženklai.

4. Juozo Apučio novelės „Erčia, kur gairvus vanduo“ dekonstrukcinė analizė

Juozas Aputis mūsų literatūros istorijoje yra apibūdinamas kaip vienas kūrybiškiausių rašytojų, įamžinusių agrarinės sanklodos griūtį. Metafiziniu mąstymu pagrįsta lietuvių literatūros istorija Apučio tekstams priskiria tokias reikšmes kaip „amžinųjų vertybių saugotojas“, „humanizmo puoselėtojas“, „kaimo dvasingumo sergėtojas“. Didysis pasakojimas apie kaimo kultūros griūtį kaip dvasinės tautos erozijos pradžia reguliuoja ne tik Apučio, bet ir visos jo kartos tekstų interpretavimo galimybes.

Atsispyrę norui susitapatinti su autoriaus intencijomis ir literatūros kanone įrašytų šriftų įtaigai, novelę „Erčia, kur gairvus vanduo“ galime perskaityta ne tik kaip griūnančios agrarinės sanklodos apoteozę, bet ir kaip metafizinio *rašymo* nesėkmę betarpiškai atverti žmogišką būtį, *rašymo* kaip prasmės steigties pradžia.

Novelės pradžioje pasakotojas nustato aiškia pasaulio struktūrą, kurios centras –

kaimas ir jo pasaulėvaizdis. Kruopščiai dėliodamas agrarinės sanklodos signifikantus į vieningą struktūrą (tėvas kapoja malkas, motina stebi pamiškę, saulė ir vėjas žaidžia ažuolų lapais, po ažuolu pririšti gyvuliai, išmindžioti dobilai, nukritę lubinai), naratorius nustato pasakojimo ribas – tai kaimas ir jo žmonių patirtys.

Pirmoje pastraipoje išnyra ir agrarinės sanklodos signifikantų struktūros vientisumą sujaukiantis ženklas – *lagaminas*: „Duktė vis dar buvo pasilenkusi prie lagamino, dar tikrino daiktus, ilgais pirštais atsargiai perdėdama juos iš vienos vietos į kitą“ (Aputis 2004, p. 60). Tarpo tarp šio signifikanto ir įprastų kaimiškos pasaulėžiūros ženklų pasakotojas nepalieka neužpildyto. Jis pasakojimą organizuoja taip, kad šiam signifikantui būtų suteiktos *išvykimo*, *kelionės* ir *kitimo* reikšmės. Toks siūlymas įtvirtinamas motinos mintimis apie *praeitį*: „Motinai pasidarė graudu, buvo jau beeinanti atgal, tik pamatė pastogę ant vinies pakabintą išaugtinę dukters suknelę, priėjo prie jos ir įsikniaubė, suėmė išdėvėtą drabužėlį rankomis. Už mažo langelio, žemai, į burokų vagą paptelėjo – nukrito pernokęs obuolys. Prie pat stogo viršaus, įsipainiojusi į voratinklį, blaškėsi didelė taškuota peteliškė“ (2004, p. 60–61); tėvo ir dukros blaškymosi ir nerimo būsenomis: „Tėvas tebebuvo skiedryne [...] nuėjo prie ažuolo, kur buvo jų Dievukas, kurį dar jo tėvo tėvas padarė [...]. Neaiškiame, prieš akis banguojančiame būsimo laiko tarpe ji matė didelę, gražią jėgą, kuriai būtinai reikės paklusti. Didelė nemateriali jėga siautė kažkur toli, bet ji su baime suprato, kad toji jėga ją jau mato ir jos siekia“ (p. 62–63).

Nukritęs pernokęs *obuolys*, kurį mato motina, tėvo prisimenamas *Dievukas* (medinė statula, kurią padarė jo tėvo tėvas), *išaugta dukters suknelė*, *pražilęs šuniu-*

kas – visos šios detalės aktualizuoja *ne-maldomai bėgančio* laiko signifikatą.

Šalia *bėgančio laiko* svarbūs tampa agrarinės sanklodos žmogaus *būties stabilumo* rašmenys – *ažuolas, senoji eglė, užtvanka* (*ažuolus* atsimena tėvas, iš *ažuolo* padaryta *užtvanka*, kurios erčioje visą vaikystę maudėsi dukros; į *senas egles* žvelgdama motina prisimena *praeitį*, ten buvo tėvo senelio *Dievukas*). Nors tarp signifikatų *bėgantis laikas/ būties stabilumas* egzistuoja aiški *skirtis*, pasakotojas ir čia pasirūpina, kad prasivėrusiame tarpe signifikatai neištrūktų iš joms numatytos vietos reikšminėje struktūroje. Grupodamas teksto ženklus į vientisą struktūrą, naratorius aiškiai nustato novelės prasmų centrą – *duktė išvažiuoja iš gimtosios sodybos, todėl visą šeimą ima slėgti viską nemaldomai naikinančio laiko pojūtis*. Stengiamasi ženklus dėlioti taip, kad jie, susiję su šiuo centru, nepradėtų griauti jaudinančio vientisumo. Tekstas negali būti aiškinamas niekaip kitaip – tik pagal *pradirimo, ilgėjimosi, nerimo* signifikatus.

Vienintelis ženklas, kuris maištauja prieš prasminės struktūros vientisumą – tai *ateities* nuojautos. Naratorius kruopščiai ir nuosekliai dėlioja *praeities* signifikantus, kuria jų sąsajas ir aiškias prasmės struktūras, tačiau vos priartėjęs prie *ateities* ženklo – sustoja: „kai ką turbūt aiškiai suprato ir ji pati: kad nebegalima išvažiuvus sugrįžti taip pat; kad jau niekada nebus tokia pat nei ant kalvelės, kur auga žemuogės ir kartais prisirpsta avietės, nei gaivioje užtvankoje, nors šita tyli erčia ir trauks ją metams bėgant galbūt vis labiau ir labiau, tačiau kiekvienas toks sugrįžimas reikš sugrįžimą tik į praeitį – prie violetinių dobilų, prie užtvankos akmenų, prie kalakutžolių kieme, nes tų dalykų gyvenime niekada jau nebebus“ (Aputis 2004, p. 65); „Prisi-

liesdama prie savo kūdikystės daiktų, prie nuolat tekančio ir gargiančio vandens ir maurais apaugusių akmenų, ji pajuto kaip pati atsispiria, amžinai nutraukdama natūralius ryšius ir tą pačią akimirką uždarydama viską atmintyje, kad po daugelio metų galėtų jais maitinti beprasmišku, gal net bjauriu tampantį savo gyvenimą, kad rastų atspirtį pavargime“ (p. 63).

Stabdydamas laiką (tą rodo perėjimas iš būtojo kartinio laiko į esamąjį) bei reflektuodamas *ateities* beprasmybę, pasakotojas aktualizuoja ir didįjį J. Apučio kartos pasakojimą, kad nutrūkus ryšiams su *praeities* sakralumą sergstinčiais signifikantais, dvasinę pilnatvę keičia nepakenčiama tuštuma. *Ateities* refleksijomis ir klausimu „o kas bus ten?“ sukėlęs neapibrėžtumo ir nepermatomumo siautulį, pasakotojas nutyla. Neleisdamas laikui išsitemti į *ateitį*, naratorius apsaugo nuo būsimoje esatyje slypinčių daugialypių patirties potencijų griauančios galios. Sustojus pasaulis apribojamas tik dabartimi – tik to, kas jau įvykę, refleksija. Ji suprantama ir aiški, nes artikuliuoja tai, kas buvo. O tai, kas bus, yra nepermatoma, nes dar nėra virtę patirtimi – tai tėra nuojauta. Bet toks neaiškus paaiškinimas visiškai išsiderintų pasakojimo prasmų hierarchiją, todėl tekstas krypta į išorinę atramą – į didįjį tautos pasakojimą apie agrarinės sanklodos griūtį – visą tautą apėmusią tautos tragediją. Susijungęs su didžiuoju, pasakojimas stabilizuoja prasmės kūrimo procesą – kuriama hierarchija apsaugoma nuo *skirmsme* išskylančio pavojaus išėjimo situaciją vertinti kitaip.

Praeities nykimas pasakotojui yra mirtis. Mirtis, neteikianti galimybės prisikelti naujam gyvenimui. *Ateitis* tekste projektuojama iš *praeities* perspektyvos – pasakotojas *būsimąjį laiką* mato tik kaip galutinį *praeities* prasmų sunykimą. Viso

to, kas buvo ir kas dar tebėra, ten nebus. Dabartis pradėjo naikinti, o *ateitis* visiškai sugriaus tai, kas tiek amžių buvo lietuviškumo pamatas. Jokia nauja būtis, jokia išlikimo galimybė yra neįmanoma. Tai, kas įvyks – tik destruktivi, baimę ir nerimą kelianti *būsima esatis*.

Be abejo, toks *rašymas*, kaip ir lietuvių tradicinėje literatūrologijoje įsitvirtinęs jo interpretavimas, yra metafizikos ainis. Reprerentantas (novelė) tėra reprerentuojamojo (tautos dvasinės būsenos/ istorinės situacijos) atspindys. Rašyti – tai reprerentuoti išėjimo situaciją, leisti visiems, kas ją patyrė, tapti skausmo bendrininkais. Nors sužadinus *ateitį* tekste iškart atsiranda ateities kaip *naujos būties* reikšmė, ji nėra į tekstą įsileidžiama, nes griautų amžiną *praeities* sakralumą ir egzistencinę tautos dramą nužemintų iki žemdirbio sentimento. Vienintelė išeitis išsaugoti *praeitį* – *ateitį* paversti *metafizinės tuštumos* reprerentacija, kad kuriama žmogiška drama įgytų metafizines reikšmes ir novelė suartėtų su universaliu tautos mitu apie išėjimą iš autentiškos būties į neautentišką².

Jeigu būsim radikalūs iki galo? Jei atmesime „Erčia, kur gairvus vanduo“ pasakotojo siūlomą prasmės metafiziką ir pripažinsime, kad net ir sustabdytas laikas ir romi tyla didžiojo pasakojimo paunksmėje neįveikia *skirsmo*? Tuomet juntame, kad tarpas tarp *praeities* ir *ateities* nesileidžia būti užpildomas tik *nykimo*, *būsimos mirties*, *liūdesio* signifikatais. Vos paminėta *ateitis* atsiunčia savo ženklus ir iškėlusi žmogiško pažinimo ribas, supainioja kalbantįjį subjektą. Viskas, ką jis sako apie *ateitį*, tėra akimirksnio prasmė, trumpam užstingdyta *būsimoji* patirtis, kuriama iš dabarties signifikatų. Bet koks bandymas

byloti visuotina kalba, tvirtinimas, kad „Erčia, kur gairvus vanduo“ merginos išvykimas reprerentuoja visos tautos išvykimą, tėra nepagrįstas vienos idėjos privilegijavimas.

Esatys neišvengiamai dvejinasi. Laikas, kuriame gyvena rašantysis subjektas, yra viena *esatis*; pats subjektas – kita; tai, kaip subjektas suvokia save, – dar kita; jo patirtis, virtusi raštu, bei skaitytojas, skaitantis tekstą – dar kitos *esatys*. Ir taip *ad infinitum*. Neaišku, kas yra pirmiau – laikas ar subjektas, subjektas ar jo patirtis. Juk laikas neegzistuoja tol, kol subjektas jo neįsisąmonina, bet kartu ir subjekto suvokimas be *praeities* (laiko) neįmanomas, patirtis taip pat iki įsisąmoninimo neegzistuoja, bet tam, kad ji būtų įsisąmoninta, jau turi būti patirtis. *Praeitis* yra tai, kas buvo, bet ji nuolat mąstoma dabar ir dar *ateities* perspektyvoje. Chronologijos čia nėra. Šios trapios simbolinės struktūros yra susijusios, bet negali būti išvedamos viena iš kitos – jų ryšiai niekada negali aiškiai būti nustatyti. *Esatys* skiriasi viena nuo kitos ir toje *skirsmo* stichijoje reprerentacija yra neįmanoma, nes nė vienos *esatis* kilmės vieta nėra aiški.

Suvokiame, kad *rašymas* nereprerentuoja jokios *esatis*. *Rašymu* kuriamas pakaitalas, todėl ir vidujybė yra ne atveriama betarpiškai, bet priklauso nuo jos prasmę konstruojančios kalbos struktūros. Tarsi jausdamas šį *rašymo* pavojų, Aputis savo tekstų neišleidžia iš didžiojo istorinio pasakojimo aprėpties. Užrašomi ženklai nukreipiami į „išėjimo pasakojimą“ ir darniai dėliojasi į jaudinančias istorijas apie dramatišką visos tautos egzistencinę situaciją. Ir šie gražūs pasakojimai, savo skausmu kirbinantys žmogiškus jausmus, migruoja ne tik iš vienos Apučio novelės į kitas, bet ir į kitų jo kartos autorių tekstus. Migruoja

² Taip XX amžiaus pabaigos istorinę situaciją yra įvardijęs A. Šliogeris (2001, p. 130).

labai panašiais pavidalais, todėl visi tekstai tarsi vieningas *tautos balsas* dėliojasi į galingą gynybinę sieną³, kuri bet koki alternatyvų pasakojimą apie tragišką istoriją ir nuskriaustą žmogų joje padaro neįmanomą. Todėl dažnai kirba noras rašyti apie konservatyvią tautinę ideologiją, įgyvendintą literatūroje. Ideologiją, kuri riboja tautą ištikusios egzistencinės dramos interpretacijas⁴.

Tradicinė literatūros kritika girdi tik *balsą*, o tautą laiko individo esme. Ji remiasi nuostata, kad *rašyti* – tai tą *balsą* reprezentuoti. Matėme, kad ir pateiktoje Kubiliaus citatoje kalbama apie „tautos bendrumo balsą“. Suabejojus *būties*, *balso* ir *rašto* vienove, pripažinus, kad kalbos ženklą visada persekioja daugiaprasmiškumo šmėkla, novelę galime pamatyti visai kitokioje perspektyvoje. Baisi tampa ne tik

³ Aliuzija į Vytauto Kubiliaus mintį: „geriausi pasakutinių XX a. dešimtmečių literatūros kūriniai rikiavosi į gynybinę sieną, kuri saugojo tautos tapatybę ir žmogaus laisvės sapnus. Tikra meninė kūryba, pagrįsta žmogaus vidinio išsilaisvinimo išraiška, tapo savotiška dvasinės rezignacijos forma, ardančia totalitarinį uniformizmą ir visuomenei gyvybiškai reikalinga kaip nepriklausomos laikysenos sugestija ir tautos bendrumo balsas“ (Kubilius 1995, p. 518).

⁴ Ričardas Gavelis turbūt pirmasis savo prozos galvalu išviešino, kad tarp to, kaip „tauta kalba“, ir kaip „ji gyvena“, egzistuoja didžiulis skirtumas: „Rašiau jį [„Vilniaus pokerį“] pačiu juodžiausiu metu, kai apie jo spausdinimą negalėjo būti jokios kalbos. Norėjau pasakyti šiokią tokią tiesą apie mūsų gyvenimą [...] Mūsų tautos pastarųjų dešimtmečių istorija pateikiama maždaug taip: kaip visi mus skriaudė, ir kaip dėl to mes nekalti [...]. Apsimesti, kad turime ką nors švento, kai nieko švento nebeturime, gal ir neverta“. (Be užuolankų, 1990). Gavelis bene aktyviausiai XX amžiaus pabaigos prozoje kritikuoja konservatyviąją tautinės kultūros sampratą ir akcentuoja skirtį tarp tokių esąčių kaip *būti*, *kalbėti* ir *rašyti*. Taigi „tradicinės prozos“ dekonstravimo veiksmas yra ne tik retrospekcinio žvilgsnio, susižavėjusio modernia teorija, prievarta. Kaip alternatyva metafizinei rašymo sampratai, kaip kultūrą demistifikuojantis žvilgsnis, jis egzistavo ir vieningo *tautos balso* kūrimo metu. Istorinė distancija tik padeda praplėsti jo ribas.

ateitis. Saugumo aureolė nukrenta ir nuo *praeities*. *Praeitis* yra tai, kas buvo, o tai, kas buvo, jau yra virtę simboline projekcija – prisiminimu. Taigi *praeitis* yra jau įvykusi *esatis*, o prisiminimas yra tos įvykusios *esaties* dublis. O kai prisiminimas yra užrašomas, kai jis virsta tekstu, atsiranda dar ir trečia *esatis*.

Novelės pasakotojui, kaip ir metafizinei rašto sampratą sergstintiems kritikams, aktuali tik viena, rezignaciją ir melancholiją kelianti *ateities* reikšmė – *neįmanomas sugrižimas į „taip pat“ būvį* – į visišką tapatybę su gamta, savimi, kitu. Bet *ateities nesatis* šnabžda, kad galbūt subjektas, atitrūkęs nuo kaimiškos kultūros formų, iš *ateityje* sklandančių ženklų susikurs naują pasaulį, galbūt *ten*, mieste, atsiras naujos vidinės atsvaros, naujos vertybės, nauja sąmonė. *Ateitis* – tai ne tik neišvengiamas sunykimas, bet ir kitos daugialypės perspektyvos. Istorinis ir biografinis diskursas – tas gražus visos kartos pasakojimas, maitinamas būtojo laiko gyvybės šaltinio ir žavintis žmogiško ilgesio ir praradimo drama, vis dėlto netenka privilegijos būti šio teksto prasmės centru, nes pats tekstas iškelia *kitas* – netgi priešingas prasmes, pretenduojančias užimti nuolat ištuštėjantį reikšmių centrą.

Novelės pasakotojui pasaulis baigiasi su vieškelio dulkėmis. Išvykstantysis į „*ten*“ yra pasmerktas dvasinei mirčiai. Tačiau atkakliai steigta *amžino praeities sakralumo* interpretacija galbūt tėra šerminė giesmė, skirta nykstančiai tradicinės lietuviškos kultūros metafizikai apraudoti, sakrali urna tirpstančio kaimo dvasingumo pelenams suberti, gaivaus erčios vandens, įsivaizduojamos harmonijos ir stabilumo ar iš ilgesio ir nusivylimo visų išėjusiųjų susikurto asmeninio mito virsmas kalbiniu kūnu, kuris, nepajėgdamas reprezentuoti

vidujybės, vis nepaliaujamai spinduliuoja savo nepermatomą būtį. Atsispyrę nuo „Erčia, kur gairius vanduo“ pasakotojo kuriamos prasmų hierarchijos, juntame, kad šis tekstas yra nuolat metamas į *skirtį* tarp *esaties* ir *nesaties*. Jis kyburiuoja tarp to, ko nebėra – prisiminimo apie sunykusį kaimą, ir to, kas dar bus, – neaiškios *ateities*. Nors stabdydamas pasakojimą ir vienaprasmiskai projektuodamas *ateitį* nove-

lės pasakotojas bando neigti *skirmsme* siaučiančių pėdsakų visagalybę, jis pralaimi. To, ko dar nėra, apibrėžti neįmanoma. Tai nepertraukiamas galimybių mirguliavimas, nepermatomas ir neįveikiamas erdvėlaikis, paklaidinantis savo sferose ir neleidžiantis iki galo apibrėžti nei pasaulio, nei savęs. *Rašymas*, turėjęs išsakyti tautos bendrumo *balsą*, tapo siaubą ir susižavėjimą keliančiu kyburiavimu tarp *esaties* ir *nesaties*.

Literatūra

APUTIS, J., 2004. *Novelės*. Vilnius: Žaltvykslė.

Be užuolankų, 1990. R. Gavelis atsako į V. Rubavičiaus klausimus. *Literatūra ir menas*, 1990 11 16.

DERRIDA, J., 2006. *Apie gramatologiją*. Vilnius: Baltos lankos.

JURGUTIENĖ, A., 2003. *Dekonstrukcija*. Mokyimo priemonė literatūros teorijų kursui. Vilnius: VPU leidykla.

JURGUTIENĖ, A., 2006. Dekonstrukcija. In: Sud. A. JURGIENĖ. *XX amžiaus literatūros teorijos*. Vilnius: VPU leidykla, 204–237.

KUBILIUS, V., 1995. *XX amžiaus lietuvių literatūra*. Vilnius: Alma litera.

SPIVAK, G. CH., 1976. Translator's Preface. In: J. DERRIDA. *Of Grammatology*. The Johns Baltimore and London: Hopkins University Press, lxxx–lxxxiii.

ŠLIOGERIS, A., 2001. Radzevičius: egzistencinis išėjimo dokumentas. In: *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Bronius Radzevičius*. Vilnius: Baltos lankos.

ŽUKAUSKAITĖ, A., 2001. *Anapus signifikanto principo: dekonstrukcija, psichoanalizė, ideologijos kritika*. Vilnius: Aidai.

Mindaugas Grigaitis

Vilnius University, Lithuania

Research interests: cultural studies, literary theories, literary anthropology

Mindaugas Grigaitis

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: studia kulturowe, teorie literatury, antropologia literatury

DECONSTRUCTION OF JACQUES DERRIDA: THEORETICAL POSTULATES AND POSSIBILITIES OF PRACTICE

Summary

The aim of this article is to analyze the concept of *writing* in Jacques Derrida's deconstruction theory and to show how it might be used in practice of interpretation. The main attention is given to Derrida's critics of metaphysics. Metaphysical concept of *writing* declares that *writing* is unnatural and perverse. According to metaphysical view, *writing*

DEKONSTRUKCJA JACQUESA DERRIDY: POSTULATY TEORETYCZNE I MOŻLIWOŚCI ZASTOSOWANIA

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest omówienie pojęcia *pisma* i *pisania* w teorii dekonstrukcji Jacquesa Derridy. Sam Derrida w swojej rozprawie „O gramatologii” (1967) mówi raczej o *piśmie* niż *pisanie*. Różnica między tymi terminami nie została tu szerzej omówiona. Skupiono się na przeprowadzonej przez Derridę krytyce metafizyki.

does not represent an entity. It is only secondary representation. *Writing* represents *voice* and the *voice* represents an entity. Derrida's deconstruction is pointed to this concept. He claims that metaphysical way of thinking is logo and phono centric. It privileges the *voice* but ignores that the *voice* is arbitral system of signs as well as *writing* is. Derrida's respond to metaphysics is that *writing* is not a representation of *voice*, it creates meaning itself. When analyzing the sign theory of Ferdinand de Saussure, Derrida exposes that all systems of signs are arbitral. *Voice* transforms sensual experience (thoughts and feelings) into combinations of phonemes. Thus it is totally arbitral and cannot be considered as more pure representation that *writing* is.

The article is divided into four sections. The first 'Metaphysical concept of writing' presents the traditional understanding of writing. The second 'Deconstructional concept of writing' systematically reveals how Derrida deconstructs the traditional concept of writing. The third '*Différance* and *sign*' explains the main concepts which are connected with writing. *Différance* means that representation always gets into differences and signs always create new essences. The last section shows how deconstructional postulates can be used in interpretational practice. An interpretation of Lithuanian writer Juozas Aputis' short story "Erčia, kur gaidus vanduo" is presented. First, it presents the way the meaning is created. Then it is revealed how the created structure of the meaning becomes different. The interpretation reveals how metaphysics of the created meaning collapses and how the aim of representing turns into the game of signs.

KEY WORDS: deconstruction, metaphysics, writing, *différance*, sign.

Myślenie metafizyczne ocenia *pismo* jako wytwór nienaturalny i sztuczny, który nie wyraża bytu, a jest jedynie reprezentacją *głosu*. Z bytem *pismo* jest związane nie bezpośrednio, a przez *głos*. Derrida określa taką koncepcję jako logo- i fonocentryczną. Absolutyzuje ona *głos* i nie uznaje, że również język mówiony jest arbitralnym systemem znaków, podobnie jako *pismo* / *pisanie*. Derrida twierdzi, że *pisanie* nie reprezentuje *głosu*, ale samo tworzy sens. Analizując teorię znaków Ferdinanda de Saussure'a, teoretyk dekonstruktywizmu dochodzi do wniosku, że wszystkie systemy znaków są arbitralne. Nie istnieje żaden transcendentálny sygnifikat, który byłby pierwotnym źródłem znaczenia. *Głos* również wypacza doświadczenie zmysłowe, gdyż zastępuje je symbolami – kombinacjami fonemów. Zatem *głos* nie może być oceniany jako wyraźniejsza reprezentacja niż *pismo*.

W niniejszym opracowaniu krok po kroku zaprezentowano, w jaki sposób Derrida dekonstruuje metafizyczne pojęcie *pisma* i tworzy rekonstrukcyjny wariant *pisma* / *pisania*. W pierwszej kolejności zarysowano w skrócie podstawowe zasady tej teorii, jej odmiennosc od „tradycyjnej filozofii”. Następnie na podstawie myśli Derridy zaprezentowano projekt „metafizycznego pisma”, przeanalizowano najważniejsze pojęcia dekonstrukcji, ukazano zasady ich funkcjonowania w dekonstruktywistycznej teorii znaku.

Po omówieniu teorii Derridy zaprezentowano możliwości zastosowania tej teorii. W ostatniej części pracy, na podstawie postulatów Derridy, przeprowadzono analizę noweli Juozasa Aputisa „Erčia, kur gaidus vanduo” (Polana, gdzie świeża woda). Najpierw ukazano, w jaki sposób jest tworzony sens, jak narrator starannie układa sygnifikaty w jednolitą strukturę. Następnie przedstawiono, jak tworzone w tekście hierarchie sensów trafiają do żywiołu *różnicy*, zaczynają upadać i *pisanie*, które miało wyrażać sytuację wyjścia ludu ze wsi do miasta, stopniowo staje się niekończącym się zawieszeniem między *bytem* i *niebytem*, jak oczywistość sensu zastępują miraż śladów.

SŁOWA KLUCZOWE: dekonstrukcja, metafizyka, pismo, pisanie, różnia, ślad.

Janusz Detka

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach

Instytut Filologii Polskiej

ul. Leśna 16, 25-509 Kielce, Polska

Tel.: +48 41 349 71 20

E-mail: januszdetka1@wp.pl

Zainteresowania naukowe: polska literatura współczesna, polska literatura i poezja okresu odwilży 1956 roku, motywy żydowskie w literaturze

EPIZOD „WSCHODNI” W POLSKIEJ POEZJI LAT 1955–1957

Autor artykułu zajmuje się jednym z wątków tematycznych poezji okresu „odwilży”, ogniskującym się wokół rehabilitacji ofiar stalinowskiego terroru (tzw. czystek) oraz wznowionej w połowie lat 50. repatriacji Polaków ze Związku Radzieckiego. W latach 1955-1957 prasa, a następnie oficyny wydawnicze przypomniały twórczość poetów zamordowanych w ZSRR (Brunona Jasińskiego, Stanisława Ryszarda Standego i Witolda Wandurskiego). W tym czasie powstała również grupa wierszy żywo reagujących na wydarzenia historyczno-polityczne. Ich autorzy (m.in. Anatol Stern, Tadeusz Nowak, Juliusz Żuławski i Mieczysław Jastrun) sięgnęli po różne poetyki, jednakże tendencją dominującą okazało się nawiązywanie przez poetów współczesnych intertekstualnego dialogu z tradycją literacką, zwłaszcza romantyczną. Podstawowym wzorcem w zakresie topiki i stylu stały się Dziady Adama Mickiewicza, co próbują ukazać prezentowane analizy wierszy. Wybór romantycznego kodu należy uznać za uzasadniony: ułatwiał porozumienie z czytelnikami, podkreślał wartość kultywowania zbiorowej pamięci, wskazywał na historyczne paralele pomiędzy tyranią carów a systemem stalinowskim.

SŁOWA KLUCZOWE: „odwilż”, polska poezja współczesna, Związek Radziecki, tradycja romantyczna, repatriacja.

Na literaturze polskiej powstającej w okresie postalinowskiej „odwilży” spoczywało kilka ważnych obowiązków. Ponieważ jej twórcy w większości zaangażowali się w socrealizm, pierwszym zadaniem było rozliczenie się z doktryną: jej schematycznymi uproszczeniami, nadętym hurraoptymizmem, tendencyjnością. Doktryna była wszakże elementem funkcjonowania systemu, a zatem kolejnym celem stawiało się ujawnienie prawdy o jego działaniu, zasadzającym się na kłamstwie, terrorze i zbrodni (dodajmy: przynajmniej części prawdy, rozrachunki ze stalinizmem dokonywały się bowiem pod czujną kontrolą cenzury, która reglamentowała i profilowała treść komunikatów). Za tymi

naczelnyymi obowiązkami szły następne, m.in. odnowienie autentycznego kontaktu z odbiorcami (dotąd sterowanego odgórnego), reagowanie na bieżące wydarzenia społeczno-polityczne, a także rewaloryzacja tych elementów przeszłości (w tym przeszłości literackiej, czyli tradycji), które wyrokiem doktrynerów skazane zostały na niepamięć.

Obowiązki te starała się wypełniać również poezja – z natury mniej nadająca się do publicystycznej szermierki i politycznych rozliczeń, choć przykład opublikowanego w sierpniu 1955 roku „Poematu dla dorosłych” Adama Ważyka pokazuje, że i w tym względzie mowa wiązana mogła działać niemało. W 1956 roku ważną

rolę odegrały także wiersze uczestniczące w zbiorowych „odwilżowych” emocjach, tzn. notujące reakcje na czerwcowe wydarzenia w Poznaniu czy jesienne powstanie na Węgrzech. Tym jednak, co wyróżnia poezję pośród innych form ówczesnej literatury, była realizowana przez nią misja „przywracania pamięci”, i to zarówno w aspekcie świadomości historycznej (tu zwłaszcza sprawa Armii Krajowej), jak i w sferze tradycji literackiej (powrót do obiegu dzieł i poetów „zakazanych”). Pamięć okazywała się ozdrowieńczą terapią – skutecznym antidotum na stalinowski proces wykorzeniania z tożsamości.

„Odwilżowa” poezja pamięci ma swój „wschodni” epizod – wschodni, jeżeli chodzi o ewokowaną w wierszach przestrzeń, którą historia pierwszej połowy XX wieku uczyniła miejscem dopełnienia się losów kilku milionów Polaków. Doświadczenia zesłańców w głąb Rosji utrwaliła na różne sposoby literatura okresu zaborów, symbolicznie rozciągająca się pomiędzy Mickiewiczowską „Drogą do Rosji” a „drogą z Rosji” Seweryna i Cezarego Baryków, podążających ku wolnej ojczyźnie. Wszakże rewolucja bolszewicka oraz powstanie państwa radzieckiego wcale nie zakończyły ani wschodnich peregrynacji Polaków, ani tym bardziej cierpień im towarzyszących. W Kraju Rad pozostało wielu potomków Sybiraków, a do nich doliczyć należy polskich komunistów, którzy w latach 20. i 30. przybywali tam, aby szukać azylu przed – jak pisał w 1929 roku Tomasz Dąbał, witający w ZSRR Brunona Jasińskiego – prześladowaniami „zachodnioeuropejskiej burżuazji” i „gnijącego ustroju kapitalistycznego” (zob. Jaworski 1995, s. 18), znaleźli natomiast wyroki śmierci bądź łągru w procesach stalinowskich. Wrzesień 1939 roku

przyniósł zupełnie nową sytuację – na ziemiach zajętych przez Armię Czerwoną żyło ponad 4 miliony Polaków¹, a ponadto dotarło na te tereny kilkaset tysięcy uchodźców przed hitlerowcami oraz żołnierzy powołanych do wschodnich miejsc skoszarowania. Wojskowych czekała niewola, cywilów aresztowania i deportacje w głąb kraju lub przymusowe wcielenia do Armii Czerwonej. Kilkuletnim represjom (oprócz drastycznego mordu katyńskiego były to m.in.: więzienia, łągry, osiedlanie w sowchozach oraz procesy tzw. paszportyzacji) nie położyło kresu ponowne wejście Rosjan na polskie ziemie wschodnie w 1944 roku, po Teheranie i Jałcie uznane już za część państwa sowieckiego. Przeciwnie – NKWD natychmiast przystąpiło do aresztowań, głównie w środowiskach akowskich, w wyniku czego do sztafety procesów i zsyłek dołączyli polscy konspiratorzy z okresu okupacji.

Wraz z końcem wojny Związek Sowiecki stał się tedy wielkim więzieniem dla – jak szacują historycy – prawie 3 milionów ludności polskiej i równie wielkim cmentarzem dla półtora miliona polskich ofiar wojny i prześladowań. W rezultacie akcji repatriacyjnej w latach 1944–1948 przybyło do Polski ok. 1,5 miliona osób, niemal drugie tyle znajdowało się tam jednak nadal – jedni przywiązani do swej ojczyzny i „w systemie stalinowskiego ucisku poddani procesowi sowietyzacji i wynaradawiania” (Ruchniewicz 2000, s. 55), inni – tzn. więźniowie zasiedlający placówki „archipelagu GUŁag” – wykluczeni z możliwości powrotu na skutek „ciężkich przestępstw przeciw ZSRR”. Ich losy, aż

¹ Te i następne dane podaję za studium historycznym pt. *Repatriacja ludności polskiej z ZSRR w latach 1955-59* (Ruchniewicz 2000).

po rok 1955, pozostawały nieznane, czynniki kształtujące opinię społeczną czyniły bowiem wszystko, by fakt, iż w Sowietach żyje ponad milion rodaków, zacierał się stopniowo w zbiorowej świadomości. Ambasada Polska w Moskwie już w 1949 roku uznała radziecką Polonię za nieistniejącą², temat ten siłą rzeczy omijały także prasa i literatura, skądinąd wypełnione obrazami Kraju Rad i ludzi go zamieszkujących. Ewentualną kwestię Polaków w ZSRR wchłaniała zresztą nieostra semantycznie i tym samym pojemna kategoria „człowieka radzieckiego”³, w której mieściły się w idyllicznej symbiozie wszystkie nacje.

Problem „wschodni” miał jednakże, o czym świadczą przywołane wyżej liczby, wymiar na tyle masowy, iż mimo zadekretowanego milczenia nie mógł zniknąć z rozmów i wspomnień – jedne rodziny utraciły swych krewnych w czystkach stalinowskich, inne pogubiły się w czasie wojny i żyły nadzieją połączenia albo przynajmniej poznania losów zaginionych, takąż nadzieję żywili przyjaciele z konspiracji czekający na jakiegokolwiek łagrowe wieści. Przez całe powojenne dziesięciolecie liczono w pamięci „swoich” znajdujących

się po tamtej stronie granicy, często zgoła nie wiedząc, czy liczy się żywych, czy umarłych. Kiedy więc z początkiem 1955 roku zaczęły krążyć pogłoski o rokovaniach władz polskich z Kremlem⁴, ożywiły się wieloletnie oczekiwania na rehabilitację pokrzywdzonych, zwolnienia z łagrów, wiadomości o bliskich. Stan emocji temu towarzyszących utrwalił w swym dzienniku Mieczysław Jastrun, komentując informację przekazaną mu przez Tadeusza Drewnowskiego (zapis z 6 kwietnia 1955):

[Drewnowski] potwierdził wiadomość. Rehabilitacja 30 kapepowców polskich – tam – jest faktem. Dlaczego nie słyhać o tym w prasie? Pewno chcą w odpowiedni sposób przyprawić tę wiadomość. Uważam, że – podobnie jak powroty z łagrów – będzie to miało wielkie znaczenie dla przyszłości. Jeszcze jeden dowód, że jak oliwa na wierzch, wyłazi prawda. „Anioły stoją na rodzinnych polach” – ale witać będą cienie umarłych, zamęczonych. Może wśród nich jest Stanisław⁵ (Jastrun 2002, s. 14).

Ten sygnał zainteresowania losami Polaków w Sowietach (Jastrun powracał do tematu w zapisach z 7 i 10 kwietnia) ma wyraźny akcent osobisty, zarazem jednak prywatna notatka ogniskuje odczucia i wyobrażenia ponadjednostkowe: przekonanie o wadze problemu, wzmożone zapotrzebo-

² M. Ruchniewicz przytacza fragment pisma z 19 II 1949 r.: „Wydział Konsularny Ambasady Polskiej w Moskwie wyjaśnia [...], że w ZSRR nie ma Polonii w tym rozumieniu, jak ona istnieje w innych państwach i w konsekwencji tutejsza placówka nie może rozwijać działalności na odcinku polonijnym ani prowadzić sprawozdawczości o potrzebach Polonii z ZSRR” (Ruchniewicz 2000, s. 55).

³ Np. J. Andrzejewski w propagandowej broszurze *O człowieku radzieckim* przedstawił postać Henryka Bortkiewicza, komsomolca i przodownika pracy, pomijając sprawę jego pochodzenia, utrwalonego wyraźnie w nazwisku i wyborze imienia. Pisarz zaznaczył jedynie, że „Bortkiewicz należy do pokolenia już całkowicie wychowanego przez społeczeństwo socjalistyczne” (Andrzejewski 1951, s. 32). Dodajmy, że w latach 30. pojawił się w ZSRR termin „radziecki Polak”, oznaczający osobę o polskim pochodzeniu całkowicie akceptującą ustrój (zob. Sierocka 1968, s. 211-212).

⁴ Pod koniec 1954 r. B. Bierut wystosował do władz radzieckich prośbę o rehabilitację i powrót do kraju byłych działaczy KPP, potrzebę zajęcia się losem Polaków w ZSRR zaczęła również zgłaszać Ambasada Polska w Moskwie. Do rozmowy w sprawie repatriacji doszło w czasie wizyty N. Chruszczowa w Warszawie (21-26 IV 1955), a 28 IV Rada Ministrów ZSRR przyjęła uchwałę „O repatriacji z ZSRR do Polski, Czechosłowacji, Węgier, Rumunii, NRD, Korei i Chin obywateli tych krajów, którzy znajdują się w miejscach zesłania” (zob. Ruchniewicz 2000, s. 77-82).

⁵ Stanisław Bilski był bratem pierwszej żony Jastruna, zamordowanym w czasie czystek w 1936 r.

wanie na prawdę (na razie zaledwie „szepta-
ną”) i równoczesną obawę przed możliwym
nią manipulowaniem, wreszcie – pisał to
przecież poeta – sposób widzenia „ludzi
stamtąd” jako męczeńskiego pochodzenia
cieni. 7 kwietnia Jastrun zanotował: „Napisalem
wiersz o tych, a raczej o t a m t y c h
ludziach” (s. 14) – poezja stawała się za-
tem jedną z form rozpoczynanych powrotów
do pamięci oraz przyszłych powitań.

Zanim na łamach czasopism pojawiły się
utwory poświęcone powracającym („łagiernicy”
zaczęli przybywać do kraju we wrześniu
1955 roku, masowa akcja repatriacyjna ruszyła
jeszcze później, bo na przełomie jesieni i zimy),
tematem żywo dyskutowanym stała się
rehabilitacja ofiar procesów stalinowskich z
lat trzydziestych. W pojałtańskim układzie
politycznym była to sprawa pilnie skrywana,
nawet „bardziej delikatna i »polityczna«
niż problem aresztowanych AK-owców”
(Ruchniewicz 2000, s. 77). Przypomnijmy,
że wśród „rehabilitowanych widm” (zob. Shore
2008, s. 346-348) znajdowali się także
poeci-członkowie KPP: Bruno Jasiński,
Stanisław Ryszard Stande i Witold Wandurski,
którzy zginęli w ZSRR w latach 1934-1938
oskarżeni o rzekome „szpiegostwo na rzecz
Polski”⁶. W Polsce powojennej, rzec można,
skazano ich ponownie, zgodnie bowiem z
odgórnymi zaleceniami, „ze szczególną
czujnością odrzucano lub przemilczano
twórczość tych osób lub grup lewicowych,
które stały się ofiarami stalinowskich
czystek i »odchyleń partyjnych«” (Wilkoń
1992, s. 14). Dopiero wydarzenia 1955
roku przyniosły w tym względzie odmianę –
rozmowy prowadzone na wniosek władz
polskich oraz

„odwilżowa” koniunktura w Moskwie
zaczęły owocować indywidualnymi
orzeczeniami uchylającymi wyroki⁷,
natomiast oficjalna rehabilitacja
represjonowanych członków KPP
nastąpiła na XX Zjeździe KPZR w
lutym 1956 roku.

W ślad za posunięciami polityczno-
prawnymi szły decyzje redakcji
czasopism, wydobywające z milczenia
twórczość poetów zamordowanych w
czystkach. Najwcześniej wystartował
tygodnik *Po prostu*, drukując
fragment „Słowa o Jakubie Szeli”
Jasińskiego (*Pp* 1955, nr 38, s. 5),
następnie opublikowano poemat
Standego pt. „Jeździec miedziany”
(*PK* 1955, nr 48, s. 1) oraz tegoż
autora wiersz „Do córki” (*Kr* 1955,
nr 16, s. 1), wreszcie z końcem
roku utwory Standego i Wandurskiego
pojawiały się na łamach *Trybuny
Wolności*⁸ – organu KC PZPR, co
niejako pieczętowało prawomocność
powrotu tej twórczości do
czytelniczego obiegu. Kolejne
miesiące pokazały, że ów powrót,
w okazałej ilościowo reprezentacji⁹,
przybrał dwojaką

⁷ Np. pismo w sprawie rehabilitacji Jasińskiego
wydano 17 XII 1955 r. (zob. Jaworski 1995, s. 184-
193).

⁸ W numerze 52 z 1955 r. opublikowano wiersze:
„Nadzwyczajne wydanie” S. R. Standego i „Agitator”
W. Wandurskiego (s. 8).

⁹ W 1956 r. opublikowano w prasie 17 utworów
Jasińskiego, 11 Standego i 7 Wandurskiego, przy
czym większość z nich drukowano zarazem w
kilku tytułach prasowych. Na początku roku
informowano także o planach edycji
książkowych („Dzieła rewolucyjnych
poetów – Jasińskiego, Standego i
Wandurskiego – będą wkrótce wydane”,
SM 1956, nr 25, s. 3; „Komitet
edytorski dla dzieł Jasińskiego,
Standego i Wandurskiego”,
ŻL 1956, nr 6, s. 12). Publikację
pism Jasińskiego zainicjowano w 1956 r.
(dalsze tomy w latach następnych),
wybory wierszy Standego i Wandurskiego
ukazały się w 1958 r., a poprzedziło je
wznowienie w 1956 r. przedwojennego
biuletynu poetyckiego *Trzy salwy*.
Dodać należy, że wiersze wymienionych
poetów (zwłaszcza Jasińskiego) deklamowano
na licznych wieczorach poetyckich, o
czym donosiła prasa (zob. m.in.:
ExW 1956, nr 87, s. 2; *SL* 1956, nr 119,
s. 4; *SM* 1956, nr 103, s. 2; *TL* 1956,
nr 98, s. 5).

⁶ Wandurski został rozstrzelany 1 VI 1934 r.,
Jasiński – 17 IX 1938 r., data śmierci
Standego jest nieznana (1937-1938).

postać: z jednej strony publikacje wierszy oraz krytyczne komentarze, zamieszczane w prasie społeczno-kulturalnej i literackiej, przywracały historii poezji polskiej XX wieku zapoznany epizod¹⁰, z drugiej zaś – po moskiewskim rehabilitacyjnym oświadczeniu z 19 lutego oraz tajnym referacie Chruszczowa – druk utworów lewicowych poetów w prasowych organach PZPR korespondował z wewnątrzpartyjnym procesem odnowy. Poezję tę publikowały nie tylko ogólnopolskie periodyki i dzienniki (m.in. *Trybuna Wolności*, *Trybuna Ludu*, *Sztandar Młodych* – organ Zarządu Głównego Związku Młodzieży Polskiej czy *Żołnierz Wolności* – organ Ministerstwa Obrony Narodowej), ale także przeważająca większość partyjnych dzienników wojewódzkich lub ich tygodniowych dodatków¹¹, czego nie obserwujemy ani w wypadku wierszy poetów-żołnierzy Armii Krajowej, ani przy licznych przedrukach poezji Jana Lechonia, na fali „odwilży” powracającej do krajowego obiegu po nowojorskim samobójstwie poety w czerw-

cu 1956 roku¹². To nagle (a czas pokazał, że raczej odosobnione) zainteresowanie poezją prasy partyjnej – dotychczas odzywającej się w sprawie wierszy niemal wyłącznie wówczas, kiedy, jak choćby „Poemat dla dorosłych” Adama Ważyka, należało je potępić – wydaje się znamienne, a ponadto istnieją podstawy, by sądzić, iż było to zjawisko animowane odgórnie¹³. Rzecz daje się interpretować na dwa sposoby: partia wyróżniała i przygarniała spośród zapomnianych poetów tych najbardziej „swoich”, ale miał również sporo racji Jastrun, który w cytowanym zapisie dziennikowym celnie prognozował „przyprawianie” kapepowskiej tradycji (w tym wypadku tradycji literackiej), czyli możliwość jej instrumentalizacji. Obecność wierszy poetów-ofiar stalinowskiej tyranii w prasowych organach PZPR stawała się zatem jednym z elementów prezentacji odświeżonego, po lutowo-marcowym „liftingu”, oblicza partii.

Poetyckim echem omawianego powrotu były utwory poświęcone „pamięci Brunona Jasińskiego”, wśród których na uwagę zasługują: „Do przyjaciela” Anatola Sterna¹⁴ oraz cykl pt. „Polegli” Tadeusza Nowaka¹⁵. Wiersz Sterna ma charakter

¹⁰ Należy m.in. wymienić szkice A. Sterna („Poeeci wracają”, *Św* 1956, nr 22, s. 6-7; „Wspomnienia o Brunonie Jasińskim”, *NK* 1956, nr 9, s. 5), A. Włodka („Wracają...”, *Od* 1956, nr 34, s. 1-2; „Słowo o Brunonie Jasińskim”, *ŻL* 1956, nr 38, s. 4) i G. Lasoty („Początek drogi Brunona Jasińskiego”, *PK* 1956, nr 7, s. 6-7).

¹¹ Były to: bydgoska *Gazeta Kujawska* (wraz z tygodniowym dodatkiem *Nowy Tor*), *Dziewięta Fala* (dodatek gdańskiego *Głosu Wyrzeża*), katowicka *Trybuna Robotnicza*, kieleckie *Słowo Ludu* (wraz z dodatkiem *Słowo Tygodnia*), *Gazeta Krakowska*, *Głos Tygodnia* (dodatek *Głosu Koszalińskiego*), lubelski *Sztandar Ludu* (wraz z dodatkiem *Kultura i Życie*), łódzki *Głos Robotniczy*, *Rzeczywistość* (dodatek *Głosu Olsztyńskiego*), *Głosy z nad Odry* (dodatek *Trybuny Opolskiej*), *Widnokrąg* (dodatek *Gazety Poznańskiej*), *Nowiny Rzeszowskie* (wraz z dodatkiem *Nowiny Tygodnia*), *Głos Szczeciński* (wraz z dodatkiem *Życie i Kultura*), *Trybuna Mazowiecka* (wraz z dodatkiem *Iskry*), wrocławska *Gazeta Robotnicza* oraz *Gazeta Zielonogórska*.

¹² Np. utwory Baczyńskiego drukowały jedynie *Trybuna Mazowiecka* oraz tygodniowy dodatek *Sztandaru Ludu*, a w spisie kilkudziesięciu publikacji tekstów Lechonia odnajdujemy zaledwie cztery tytuły prasy partyjnej: *Głos Robotniczy*, *Trybunę Robotniczą*, *Kulturę i Życie* oraz *Nowy Tor*.

¹³ Zbliżone daty publikacji wskazują, że decyzja pochodziła z centralnego rozdzielnika (była to zresztą norma funkcjonowania organów lokalnych). To samo dotyczyło szkicu A. Sterna pt. „Bruno Jasiński – poeta rewolucji”, który przedrukowała w ciągu miesiąca większość partyjnych dzienników wojewódzkich.

¹⁴ Wiersz powstał po powrocie Sterna ze ZSRR, gdzie w grudniu 1955 r. poznał uwolnioną z zesłania żonę Jasińskiego, Annę Berziń (zob. Shore 2008, s. 348).

¹⁵ Cykl datowany „Maj 1956” nie został przedrukowany za życia autora w żadnym z jego tomów poe-

osobisty – datowana od wspólnych futuro-
stycznych początków wieloletnia zażyłość
obu poetów skutkuje w nim nie tylko bez-
pośrednimi zwrotami do adresata, ale też
uprawomocnia podjętą przez autora próbę
odtworzenia (przypominającą nieco zabieg
Czesława Miłosza zastosowany w wierszu
„St. Ign. Witkiewicz”) stanu świadomości
Jasieńskiego w chwili ogłoszenia wyro-
ku. Rekonstrukcja sytuacji granicznej, w
której skazaniec rozpoznaje prawdę włas-
nego losu, przyjmuje jednak formę dość
konwencjonalną: moment pęcznieje do-
świadczaniem całego życia (zobaczonego
na kształt puszczanego w błyskawicznym
tempie filmu) i pogłosami twórczości,
sztapnowo także – choć wiosną 1956
roku zarazem prawdziwie – brzmia słowa
o pośmiertnym triumfie: „tyś wiedział, że
w oddali stoi tłum milczący, / który będzie
świadczyl i znów cię narodzi”. Stern, sku-
piony na osobie przyjaciela i fundujący
mu uwznioślony portret („Odszedłeś, jak
odbijający od brzegu żeglarze, / co drwią
sobie z wirów, i wichrów, i burzy”), za-
ledwie kilka słów poświęca tragicznemu
finałowi jego biografii¹⁶, niewiele mówi o
sowieckim aparacie przemocy, określając
go eufemistycznie jako „zaczarowane koło
hańby, grozy, klęski”, cała zaś potworność
więziennych lęków i męczarni Jasieńskiego
sprowadza się do „miotania się na pryczy,
jak na nożach ostrych” w oczekiwaniu na
„sąd krzywoprzysięski” (Stern 1956, s. 3).

Inaczej u Tadeusza Nowaka – w jego
cyklu postać Jasieńskiego (zwanego naj-

pierw „zmarłym”, później „skazańcem”) została wpisana w dwa plany konteksto-
we: „odwilżową” rehabilitację oraz ewo-
kowaną w poetyckiej kreacji przestrzeń
stalinowskich katowni. Obie płaszczyzny
pojawiają się już w pierwszej części zaty-
tułowanej „Towarzysze zmieniają twarze”:

A był to czas miażdżenia
sumienia i wątroby,
brzucha, serca i skroni.
Towarzysz twarz odmienia,
przyjaciel zmienia maski.
Zmarły się nie obroni,
nie wskrzeszą go oklaski. (Nowak 1957, s. 5)

Części następne – „Kuglarze”, a zwłasz-
cza „Wywoływanie zwierząt” – przynoszą
rozwinięcie obrazu owego „czasu miażd-
żenia”, dla którego wykreowania Nowak
sięgnął po środki do repertuaru naturali-
stycznego, ekspresjonistycznego, a na-
wet surrealistycznego: brutalizację opisu,
przejaskrawienie, groteskowe pomieszanie
jakości, „humor bez wesołości”. Jego
wizja torturowania „bosego skazańca” łą-
czy w sobie drastyczność realistycznych
szczegółów („– Woda, szefie, po krocze, /
szczury do niego – pij!”; s. 6) z elementami
pradawnych rytuałów ezgorcystycznych,
ale także jarmarcznych widowisk, śledz-
two bowiem, prowadzone przez opraw-
ców-kuglarzy wyposażonych w narzędzia
„śmierci wymyślnej”, doprowadzić ma do
ujawnienia w oskarżonym „bestii” i wy-
dobycia jej na wierzch. W przypominają-
cym infernalne wizje Dantego czy Boscha,
jakimś przerażająco-błażeńskim „miste-
rium buffo”¹⁷ (w finale „Wywoływania

tyckich. Ponadto w 1956 r. wiersze poświęcone Jasień-
skiemu opublikowali: A. Bartyński („Trubadur”, *SP*,
nr 284, s. 4) i B. Justynowicz („Bruno Jasieński”, *Kon*,
nr 6, s. 7).

¹⁶ Stern, pisząc o „brudnym etapie w drodze do
Kołomyj”, powtórzył krążące wówczas domniemania
dotyczące śmierci Jasieńskiego w drodze do łagru; w
rzeczywistości poeta został rozstrzelany w Moskwie
(zob. Jaworski 1995, s. 53-54).

¹⁷ Monografista twórczości Nowaka uznał „Po-
ległych” za „historyczne misterium” (Balbus 1992,
s. 106), zważywszy jednak na groteskowy charakter
utworu uzasadnione wydaje się określenie go formułą
zacerpniętą z tytułu dramatu Majakowskiego – tym

zwierząt” ofiara nabiera cech umęczonego Chrystusa, ale ubrana jest „ucieszenie” we frak i kamizelkę) wszystko jest teatralnie „sztuczne” i zarazem dzieje się naprawdę: cierpi katowane ciało, drży wypełniona lękiem dusza. Zamiast spodziewanych potworów okazuje się, iż wewnątrz tortuowanego zamieszkują obrazowe konkretyzacje łagodności i niewinności: jagnię, łania i gil – wydobyte na jaw, wyśmiane i splugawione¹⁸. Nowak obejmuje cykl kompozycyjną klamrą, dopełniając w końcowym „Małym wyznaniu” swój sąd nad epoką: „A był to czas wmawiania / w łagodność ptasią bestii” (s. 7), po czym powraca do planu współczesnego:

Kurtyna się odsłania
przed tymi, którzy odeszli
z twarzą nocy podaną.
Cóż dzisiaj płacz nasz znaczy?
Oto leżą pod ścianą,
a na nich piach żebraczy.

Myśmy ich nie ustrzegli
i pomylili w gniewie.
A kiedy w nas polegali,
wołamy ich wstydliwie
z ziemi, gdzie będzie rdzewieć
ponad nimi igliwie (s. 7-8).

Zauważmy: poeta w ostatniej części, a wcześniej w „Kuglarzach”, przechodzi – na prawach ogarnienia – od liczby

---

bardziej, iż bohatera cyklu łączyły z rosyjskim poetą więzi programowo-artystyczne. W późniejszej twórczości Nowak powrócił do stylizacji misteryjnej w *Misterium wielkopostnym* zamieszczonym w tomie *Ziarenko trawy* (1964).

¹⁸ Jeżeli skazaniec, na co wskazywałaby dedykacja, jest poetyckim portretem Jasieńskiego, wówczas za nietrafny należy uznać sąd W. P. Szymańskiego, iż „Tadeusz [Nowak] nigdzie, w żadnej swojej książce, w żadnym wierszu [...] nie ukazał, po stronie »anielskiej«, inteligenta. Więcej, nie ukazał go na dobrą sprawę w ogóle” (Szymański 1993, s. 72).

pojedynczej do mnogiej, jego cykl zatem, obrawszy za bohatera Brunona Jasieńskiego, dotyczy w równym stopniu zbiorowego losu jemu podobnych. To po pierwsze, po drugie zaś istotny wydaje się ton dystansu wobec łatwości okłasków i „zmieniania masek” oraz ton wstydu za zapomnienie, nadrabiane po latach nie jakimś spóźnionym lamentem, lecz poszukiwaniem artystycznego wyrazu dla tamtych zbrodni. Autor „Poległych”, stosując rozwiązania wiele zawdzięczające awangardzie początków XX wieku, a bliskie też samemu Jasieńskiemu jako twórcy *Pieśni o głodzie czy Balu manekinów*, ukazał stalinowskie czystki jako swoisty „czarny karnawał” zbrodni, pomieszanie okrucieństwa z kuglarstwem, co uznać należy za rozpoznanie oryginalne i trafne, a ponadto swą ekspresyjnością poruszające odbiorcę.

Cykl Nowaka, jeżeli chodzi o wybory z tradycji literackiej, stanowił jednak propozycję odosobnioną, albowiem temat „wschodni”, głównie za sprawą wzmiankowanego już Mieczysława Jastruna, poszedł w intertekstualnych odniesieniach tropem romantycznym. Autor *Mickiewicza*, mający – przypomnijmy – wśród swoich bliskich ofiarę stalinowskich represji, uczynił temat rehabilitacji, a także repatriacyjnych powrotów ze Związku Radzieckiego, w tym więźniów zwalnianych z obozów, ważnym wątkiem „odwilżowej” twórczości. Jego wczesną zapowiedzią był „Śpiew wiatru” zamieszczony w tomiku *Poezja i prawda* – wiersz przywołujący w zwrocie do byłej żony postać jej brata zamordowanego w Sowietach. Zwraca uwagę obraz miejsca:

Twój brat [...],
Teraz odkryty ciemnym zapomnieniem,
I wszelki jego ślad w śniegu się zatarł,

I wichry rozerwały jego cienie.
 [...]

I cóż uczynić mam ja, pełen winy

I wobec ciebie, i zaginionego?

Śnieg zasypuje złe i dobre czyny

W śpiewie żalobnym wiatru północnego.

(Jastrun 1955, s. 91)

Przestrzeń „krajiny puste, białej”, owe-
 go „morza śniegów”, które

Wyzwane wichrem powstaje z łożyska

I znowu, jakby nagle skamieniałe,

Pada ogromne, jednostajne, białe.

Czasem ogromny huragan wylata

Prosto z biegunów [...] („Droga do Rosji”;
 Mickiewicz 1982, s. 260)

– to przecież pierwsze i niezatarte wraże-
 nie Adama Mickiewicza, zapisane w *Uste-
 pie Dziadów cz. III*, a z czasem utrwalone
 w polskiej świadomości zbiorowej jako
 ikona (stereotyp, mit) Rosji (zob. Troja-
 nowiczowa; Fiećko 1991, s. 901-909).
 Jastrun świadomie sięgnął po ten zespół
 wyobrażeń lodowego państwa Północy i
 pozostał przy nim w kolejnych utworach,
 powstających na przełomie lutego i marca
 1956 roku: w „Biesie”, w „Dziadach” oraz
 w „Końcu królestwa pomników” (teksty te
 weszły w skład tomu *Gorący popiół*)¹⁹, jak
 również w niedrukowanym w tym zbio-
 rze wierszu „Do ***”. W świecie skutym
 mrozem potęguje się łagrowe cierpienie,
 poznane z relacji ocalałej więźniarki –

Słyszysz zamieci jęk w drutach, na hakach
 Rozpinającej swe skrzydła bolesne.
 Twe kruche ręce krwawią jeszcze przez sen –
 I przypominasz przestrzeń przy barakach.

¹⁹ 10 III 1956 r. poeta zanotował: „Co z tego moż-
 na będzie wydrukować? Dałem na próbę do »Twórczo-
 ści«” (Jastrun 2002, s. 44). Jedynie „Bies” ukazał się
 w tym czasopiśmie, dodajmy – z kilkumiesięcznym po-
 ślizgiem (*Tw* 1956, nr 7, s. 9-10).

Tam ludzie marzną od zorzy, na poły
 Przytomni krążąc przy wściekłych
 zasiekach.
 Tam zrozumiałaś, że Bóg i anioły
 Nie chcą mieć sprawy z cierpieniem
 człowieka. (Jastrun 1956a, s. 3)

– z tego świata przybywają do ojczyzny
 ludzkie cienie zesłańców:

Powracają z pooranym czołem,
 Z wyplutymi na gwiazdy zębami.
 Szyje zgięte Polarnym Kołem,
 W oczach mroźnej pustyni firmament.

Niby dziadom, białym wołopasom,
 Długie rosna im brody śniegowe.
 Tak rozeszli się ze swoim czasem,
 Że stracili dawny wzrok i mowę.
 („Dziady”; Jastrun 1956b, s. 49)

Ale poeta w literackich odniesieniach
 nie poprzestał na szkicowaniu pejza-
 ży „mroźnej pustyni” – powracał w jego
 wierszach dantejski w swej genezie mo-
 tyw lodowego piekła²⁰, w które wtrąceni
 zostali polscy wygnańcy. Przypomnijmy,
 iż imperium carów jako szatańskie domi-
 nium postrzegali Mickiewicz i Słowacki,
 a po nich, między innymi, idący w ślady
 mistrzów autorzy przedwojennych utwo-
 rów antybolszewickich, rozpisujący się na
 temat „czerwonego caratu” i „armii Anty-
 chrysta” (zob. Pogonowska 2002, *passim*).
 Jastrun najpewniej zetknął się z literaturą
 antysowiecką w czasach młodości (były
 to w większości teksty niewysokich arty-
 stycznie lotów, w dodatku skażone pro-
 pagandowymi uproszczeniami), zapadłe
 w podświadomość klisze mogły więc w
 jakimś stopniu wpłynąć na jego kreacje i

²⁰ Dantejską wizję Sybiru jako „ziemskiego piekła
 Polaków” wykreował J. Słowacki w poemacie *Anelli*
 (zob. Trojanowiczowa; Fiećko 1991, s. 906).

ich ideową wymowę, w dzienniku jednakże wskazywał przede wszystkim na patronat Mickiewicza w zakresie poezji „pisanej jadłem”: „Literatura nasza jest mało jadowita. Chyba tylko u Mickiewicza w *Ustępie – Dziadów*” (Jastrun 2002, s. 48). Przerzucając zatem pomost pomiędzy romantycznym wizerunkiem państwa, które „budowały chyba Szatany” („Petersburg”; Mickiewicz 1982, s. 269), a ujawnionym oficjalnie wiosną 1956 roku potwornym obliczem systemu sowieckiego, poeta uznawał ów świat jako obszar nadal (a może tym bardziej z racji doktrynalnego ateizmu) niedostępny „Bogu i aniołom”, strefę oddaną w panowanie zła²¹.

Ujęć o charakterze czytelnych w kontekście tradycji paraleli było u Jastruna więcej – w „Końcu królestwa pomników”, wyraźnie inspirowanym obrazem stolicy Rosji zawartym w *Ustępie Dziadów cz. III*, kres stalinowskiego porządku został przedstawiony jako upadek kamiennych kolosów, a tym samym utwór wchodził w dialog z kwestią zamykającą „Pomnik Piotra Wielkiego”: „I cóż się stanie z kaskadą tyraństwa?” (Mickiewicz 1982, s. 277). Po z górą stuleciu poeta replikował następująco:

Pędzą przez głuche miasto. Spod opon
wiatr dziki!
Okna zamknięte, ale dreszcz przebiega
szklany
Sale, place, gdzie biusty, posągi, pomniki,

²¹ Omawiane wiersze można by skonfrontować – co jedynie sygnalizuję, gdyż nie należy to do przyjętego porządku wywodu – z utworami transponującymi doświadczenia sowieckie poetów, chociażby A. Wata (teksty zamieszczone w tomie *Ciemne światło*, 1968), W. Broniewskiego (utwory z paryskiej edycji *Wierszy*, 1962) czy B. Obertyńskiej (tom *Otawa*, 1945). Z tego kręgu w okresie „odwilży” opublikowano m.in. cykl „Z kazachstańskich brulionów” J. Huszczy (*Tw* 1957, nr 1, s. 5-9).

Figury z brązu, z gipsu śnieżnego bałwany,
Czarni gwardziści wyprężając tułowiy
Z żelaznych wozów salutują pomniki.
Noc się przeniosła na ich błyszczące guziki,
Na czarne pasy i na gwiazdy orderowe.

Mija wiek. Księżyc ukazuje ściętą głowę.
Drapieżnemu orłowi dziób zaciął się dziki.
Gasną gwiazdy. W proch rozsypują się pomniki –
Lecz za to ludzie odzyskują krew i mowę.
(Jastrun 1956b, s. 31)

Ów „odwilżowy” „koniec królestwa pomników” (czy ostateczny – to pytanie osobne)²² umożliwił rzeczywisty powrót do kraju tysiącom Polaków²³ – zza Bugu, z głębi państwa sowieckiego, z łagrów. Ich poetycki wizerunek również został poddany romantycznej stylizacji, czego świadectwem jest przywoływany wcześniej wiersz Jastruna „Dziady”²⁴. Poeta sytuował powracających w perspektywie sybirskiej martyrologii – są to męczennicy naznaczeni stygmatami niewoli, starzy

²² Wiosną 1956 r. Jastrun odbierał bieżące wydarzenia bardzo optymistycznie, o czym świadczą dziennikowe zapiski dotyczące XX Zjazdu KPZR i referatu Chruszczowa: „Ogromne zmiany już widoczne” (10 III), „Jakiż to tryumf prawdy!” (21 III), „Tryumf prawdy nad kłamstwem i tyranią” (30 III). Nadzieje zaczęły przysasać, kiedy pojawiły się kłopoty z publikacją wierszy w czasopiśmie, a w notatce na temat czerwcowych wydarzeń w Poznaniu poeta pisał: „Więc znów to samo! Znów ten sam podły język stalinowski. Znów groźenie potęgą imperium” (Jastrun 2002, s. 45-46, 65). Opublikowany rok później wiersz Jastruna pt. „Martwa ziemia” przynosił na powrót ponurą wizję Rosji: „Falszywe formy, gesty puste / Były architekturą wieku. / Spragnione deszczu rynny ustaw / odprowadzały myśl do ścieku. / [...] Widma zabitych tłukły skrzydłem / Jak ćmy o lampę – ciszą tłumną. / I ciemność przesywały igły / Pociągów, które szły na północ” (Jastrun 1957a, s. 3).

²³ W wyniku akcji repatriacyjnej w latach 1955-1959 przybyło do Polski prawie ćwierć miliona osób (1955 – ponad 6 tys., 1956 – ok. 31 tys., 1957 – ok. 94 tys., 1958 – ok. 86 tys., 1959 – ok. 32 tys.).

²⁴ Utwór wysoko oceniał K. Wyka, uznając go za „boleśnie wciąż żywe echo Mickiewiczowskiego *Ustępu*” (Wyka 1956, s. 13).

i wynędziali, a nadto zwyciężeni przez czas i historię, taki bowiem sens zawierał się w gorzkiej parafrazie maksymy Hipokratesa puentującej wykreowaną wizję: „Tak, historia długa, życie krótkie” (Jastrun 1956b, s. 49). Z podobną refleksją – przyznajmy: mniej sprawnie sformułowaną – mamy do czynienia w sonecie Juliusza Żuławskiego wchodzącym w skład cyklu „Polska wiosna”:

Szli z pola w jasyr młodzi – wracali starcami.

Wielu nie powróciło. Płacz ucichł. Wiek minął.

W żołdaty szli – o jednych wszelki słuch zaginał,

Innych już tylko wierzba mogła witać łzami,

Bo matki ich umarły. Został pod śniegami
Trakt ku tym rzekom wielkim i obcym, co płyną

Nie w kierunku ojczyzny. Obrósł pajęczyna
Zesłańca portret w izbie sosnowej nad drzwiami

I rdza zamek krucicy zżarła. Stare dzieje...
Za oknem droga polna – głucha, pusta, szara –
I serca bić przestają, gdy wiatr pchnie wie-
rzeje.

Wnuku zesłańca, brańca! Prawnuku jan-
czara!

Skąd to – obrabowany z życia i nadziei –
I ty wracasz po latach – jak upiór, jak
mara?

(Żuławski 1957, s. 30)

„Odwilżowi” repatrianci, według obu autorów, to ocalała reprezentacja kilku zesłańczych pokoleń, czym dałoby się tłumaczyć XIX-wieczny kostium, zauważalny zarówno w sposobie obrazowania, jak i w stylistyce wypowiedzi. Do rysów męczeńskich zbiorowego portretu Żuławski dodawał wszakże jeszcze jeden istotny element – widmowy, postrzegając przyby-

wających do polskiej rzeczywistości 1956 roku wygnańców jako cienie z zaświatów. Nie była to wyłącznie ograna figura poetycka – tak widzieli siebie sami powracający, zwłaszcza ci obdarzeni zdolnością formułowania refleksyjnych uogólnień. Filozof Barbara Skarga – aresztowana pod koniec wojny jako żołnierz Okręgu Wileńskiego AK, a następnie osadzona w łagrze (do kraju powróciła w grudniu 1955 roku) – w spisanych po latach wspomnieniach stwierdzała:

Repatriować – to jakby wskrzeszać nie-
byłych, już zapomnianych, milczących. Re-
patriować – to stworzyć im usta, pozwolić,
by zaczęły mówić, krzyczeć, świadczyć,
Chyba że powrócą tylko cienie ludzi, a nie
ludzie. Ale i cień potrafi ukazać prawdę
(Skarga 2008, s. 284).

Do kraju „wyłaniającego się z nadbu-
żańskiej mgły” (Pełka-Urbankiewicz 1957,
s. 2)²⁵ wkraczał pochód cieni – bytów za-
wieszonych pomiędzy życiem a śmiercią,
przychodzących powrotną „drogą z Rosji”
na ostatni akt obrzędu. Zaledwie naszki-
cowana w dziennikowym zapisie Jastruna
wizja owego pochodu zyskiwała kolejną
amplifikację w wierszu pt. „Bies” – utwo-
rze chyba najpełniej korzystającym z ro-
mantycznej, ale także neoromantycznej
tradycji, zwłaszcza *Wesela* Stanisława Wy-
spiańskiego (zob. Wójcik 1996, s. 136):

Zabici, powracając, oskarżają.
Widmami stoją w oknach i za progiem,
Schodzą z lodowych schodów i przystają
Na każdym stopniu i krwią znaczą drogę.

²⁵ Zwraca uwagę literacki sztafaż, jakim posługi-
wali się opisujący swe doświadczenia repatrianci. Ich
relacje w planie stylistycznym i obrazowym były zbież-
ne z utworami Jastruna czy Żuławskiego, co można tłu-
maczyć wspólnotą tradycji albo też przyjąć, że poezja
stawała się wzorem dla autorów wspomnień.

I pokazują na serce, na czoło
 W świetlicy chłopskiej, w izbie robotnika,
 Stukają w szybę, a ten kto odmyka,
 Słyszy skomlenie psa i widzi pustkę wkoło.
 (Jastrun 1956b, s. 48)

Właśnie za sprawą „Biesa” wschodni epizod w polskiej poezji okresu „odwilży” zamykał się, rzecz by należało, „upiornie”, i to w dwojakim znaczeniu: po pierwsze, obrazem grona widm, które, na wzór bohatera Mickiewiczowskich *Dziadów*, niemym gestem wskazują na swe cierpienie, po drugie zaś – i tu dochodziła do głosu mroczna historiozofia poety – przydaniem do towarzystwa owym męczennikom „małego biesa”, sprytnie krzątającego się wokół ówczesnych rytuałów pamięci. Wyślanik świata ciemności wie, jak „domieszać miodu do swych trucizn”, doskonale potrafi „obliczyć szkody i korzyści” rehabilitacji czy otwarcia granic. Witając zatem wygnańców oraz wspominając tych, którym nie dane było powrócić, Jastrun równocześnie przestrzegał przed złudną nadzieją, jakoby zło zostało całkiem pokonane. Radość rzeczywistych powrotów, jaką próbował zaprezentować – z połowicznym sukcesem artystycznym – Jerzy Waleńczyk w utworze „Na powrót Polaków z ZSRR”²⁶, mącił koszmar wspomnień oraz świadomość, że piekło, które udało się repatriantom opuścić, mimo zaklęć w rodzaju raportu Chruszczowa, wcale nie odeszło

²⁶ Utwór – już „Koźmianowskim” tytułem zapowiadający stylizację na odę – stanowi zbiór dość banalnych motywów „ojczyźnianych”: „ziemia ojczysta między owsem górąla [...] a siecią rybaka”; „jej pola dla krwi ginących synów”; „chór żab wieczornych”; „smak chleba”; „słodka równina Mazowska” (Waleńczyk 1957, s. 92), podanych w podniosłej, inwokacyjnej retoryce. Autor interesujących wierszy ukazujących polską codzienność połowy lat 50. został w tym wypadku pokonany przez klasycystyczną konwencję, w której czuł się nieswojo, co zaowocowało niepotrzebnym wielosłowiem i zauważalną sztucznością wypowiedzi.

w niebyt. W wierszu pt. „Wszystko może być” Jastrun pisał:

Zostawiając łapki na śniegu
 Szczeka srebrny lis syberyjski
 I o północny biegun
 Zorza ostrzy polarne błyski.

Rośnie wieku tego stroma groza.
 Włosy wierzb siwiejące wiatr porusza.
 Patrz, przed nie odciętymi od powroza
 Noc uchyla czarnego kapelusza.
 (Jastrun 1957b, s. 1)

Tyle dawało się powiedzieć językiem poezji w sytuacji, kiedy „ochrona sojuszu polsko-radzieckiego” nadal należała do priorytetowych zadań aparatu kontroli.

Jak próbowaliśmy dowieść, podjęcie problematyki związanej z rehabilitacją ofiar procesów stalinowskich oraz z „odwilżową” repatriacją Polaków ze Związku Radzieckiego dokonywało się w poezji lat 1955-1957 przy znaczącym udziale tradycji, zwłaszcza romantycznej. W przywracaniu tłumionej w okresie socrealizmu pamięci istotną rolę odegrał intertekstualny dialog z Mickiewiczowskimi *Dziadami*, co wcale nie musi świadczyć o epigońskim bezwładzie inwencji twórczej – w wypadku Jastruna czy Żuławskiego był to wybór świadomy i celowy. Poeci zdecydowali się na takie repetycje w zakresie stylu, motywów i obrazów, które najlepiej trafiły w zbiorowe wyobrażenia i wrażliwość, a to z kolei gwarantowało natychmiastowe i autentyczne porozumienie z odbiorcami. Po latach zerwanego kontaktu nie nawiązuje się go przecież przy użyciu nowego kodu, lecz sięga po dobrze znany. Poetyckie wywoływanie „duchów” przybywających ze Wschodu odnawiało zatem – już po raz kolejny w historii polskiej literatury – rytmy narodowego obrzędu.

Wykaz skrótów tytułów prasowych

- ExW* – Express Wieczorny (Warszawa)
Kon – Kontrasty (Gdańsk)
Kr – Kronika (Łódź)
NK – Nowa Kultura (Warszawa)
PK – Przegląd Kulturalny (Warszawa)
Od – Od A do Z (Kraków)
Pp – Po prostu (Warszawa)
SL – Sztandar Ludu (Lublin)
SM – Sztandar Młodych (Warszawa)
SP – Słowo Polskie (Wrocław)
Św – Świat (Warszawa)
TL – Trybuna Ludu (Warszawa)
Tw – Twórczość (Warszawa)
ŻL – Życie Literackie (Kraków)

Bibliografia

- ANDRZEJEWSKI, J., 1951. *O człowieku radzieckim*. Warszawa.
- BALBUS, S., 1992. *Poezja w czasie marnym. O metafizyce i historiozofii poezji Tadeusza Nowaka*. Kraków.
- JASTRUN, M., 1955. *Poezja i prawda*. Warszawa.
- JASTRUN, M., 1956a. Do ***. *Nowa Kultura*, nr 44.
- JASTRUN, M., 1956b. *Gorący popiół*. Warszawa.
- JASTRUN, M., 1957a. Martwa ziemia. *Przegląd Kulturalny*, nr 35.
- JASTRUN, M., 1957b. Wszystko może być. *Nowa Kultura*, nr 39.
- JASTRUN, M., 2002. *Dziennik 1955-1981*. Kraków.
- JAWORSKI, K., 1995. *Bruno Jasieński w sowieckim więzieniu. Aresztowanie, wyrok, śmierć*. Kielce.
- MICKIEWICZ, A., 1982. *Utwory dramatyczne*. Warszawa.
- NOWAK, T., 1957. Polegli. *Twórczość*, nr 2.
- PEŁKA-URBANKIEWICZ, J., 1957. My, wracający!. *Nowa Kultura*, nr 7.
- POGONOWSKA, E., 2002. *Dziki biesy. Wizja Rosji sowieckiej w antybolszewickiej poezji polskiej lat 1917–1932*. Lublin.
- RUCHNIEWICZ, M., 2000. *Repatriacja ludności polskiej z ZSRR w latach 1955-59*. Warszawa.
- SIEROCKA, K., 1968. *Polonia radziecka 1917-1939. Z działalności kulturalnej i literackiej*. Warszawa.
- SHORE, M., 2008. *Kawior i popiół. Życie i śmierć pokolenia oczarowanych i rozczarowanych marksizmem*. Przekład M. Szuster. Warszawa.
- SKARGA, B., 2008. *Po wyzwoleniu... (1944-1956)*. Kraków.
- STERN, A., 1956. Do przyjaciela. *Nowa Kultura*, nr 18.
- SZYMAŃSKI, W. P., 1993. *Uroki dworu*. Kraków.
- TROJANOWICZOWA, Z.; FIEĆKO, J., 1991. Syberia. In: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Pod red. J. BACHÓRZA; A. KOWALCZYKOWEJ. Wrocław-Warszawa-Kraków
- WALEŃCZYK, J., 1957. Na powrót Polaków z ZSRR. *Twórczość*, nr 3.
- WILKOŃ, T., 1992. *Polska poezja socrealistyczna w latach 1949-1955*. Gliwice.
- WÓJCIK, W., 1996. „Gorące” liryki Mieczysława Jastruna. In: *Październik '56. Odwilż i przełom w życiu literackim i kulturalnym Polski*. Red. A. KULAWIK. Kraków.
- WYKA, K., 1956. Gorący popiół. *Życie Literackie*, nr 52/53.
- ŻUŁAWSKI, J., 1957. *Wiersze z notatnika*. Warszawa.

Janusz Detka

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: Polish modern literature, poetry of thaw of 1956, Jewish motifs in literature

EASTERN EPISODE IN POLISH POETRY OF 1955-1957

Summary

The author deals with one of the main topics of the thaw of 1956, focusing on the rehabilitation process of Stalin's terror victims (the purge) and the renewal of the repatriation of Poles from the Soviet Union in the middle of the 1950's. All these mentioned events acquired quite a big social resonance as it was confirmed in many documents, journalistic texts, letters from readers to editors as well as in diaries and memoirs. Literature experiencing the phase of post-Stalinist convalescence and throwing off the hitherto existing taboo was involved in that all-Polish discussion in a natural way. From 1955 to 1957, the press (party dailies as well as social, cultural and literary periodicals) and publishers reminded the readers of the literary output of poets murdered in the USSR before the Second World War (Bruno Jasiński, Stanisław Ryszard Stände, Witold Wandurski), many biographical and interpreting studies related to the mentioned authors were also published. At the same time, many poems reacting to the political and historic events appeared. Their authors (Anatol Stern, Tadeusz Nowak, Juliusz Żuławski and Mieczysław Jastrun among others) applied different kinds of poetics (from "classical" to the vanguard ones); however it appears that the prevailing tendency was based on the intertextual dialogue with the literary tradition, especially the romantic one. "Dziady" ("Forefathers' Eve") by Adam Mickiewicz became the main pattern to be followed regarding the topic and the style – as it is shown in the presented analysis of the poems. Most references to the romantic masterpiece can be found in Jastrun's works published in "Gorący popiół" ("Hot Ashes"). Showing Polish prisoners and living conditions in Soviet lagers (labour camps), Jastrun used the 19th century conception of Russia as "the frosty State of the North" and of Siberia as "the icy hell". Following Mickiewicz, he also noticed some features of "Satan's empire"

Janusz Detka

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: lenkų modernioji literatūra, 1956 metų atšilimo lenkų modernioji literatūra ir poezija, žydiški motyvai literatūroje

RYTŲ EPIZODAS 1955–1957 METŲ LENKŲ POEZIJOJE

Santrauka

Straipsnyje analizuojama viena iš pagrindinių 1956 atšilimo metų temų – Stalino terorizmo aukų (valymo) reabilitacijos procesas ir lenkų repatriacijos iš Sovietų Sąjungos atgimimas XX amžiaus šeštojo dešimtmečio viduryje. Visi šie paminėti įvykiai susilaukė plataus socialinio atgarsio ir yra patvirtinti įvairiais dokumentais, žurnalistiniais tekstais, taip pat įamžinti skaitytojų laiškuose leidėjams, dienoraščiuose ir memuaruose. Literatūra, atsigaudama po stalinistinio laikotarpio ir atmesdama anksčiau egzistavusius tabu, natūraliai įsitraukė į šią plačią diskusiją. Nuo 1955 iki 1957 metų spauda (partijų dienraščiai, socialinė, kultūrinė ir literatūrinė periodika) ir leidėjai priminė skaitytojams poetų, nužudytų Sovietų Sąjungoje prieš Antrąjį pasaulinį karą (Bruno Jasiński, Stanisław Ryszard Stände, Witoldas Wandurskis), kūrybinį palikimą, taip pat išleido daug minėtų autorių biografinių ir kūrybos interpretacijos studijų. Tuo pačiu metu kaip atsakas į esamus įvykius pasirodė daug eilėraščių. Nors jų autoriai (Anatolis Sternas, Tadeusz Nowakas, Juliuszas Żuławskis, Mieczysławas Jastrunas ir kiti) rašė pačiais įvairiausiais poezijos stiliais nuo klasikinių iki avangardinių, bet jų visų poezijoje vyravo intertekstinis dialogas su literatūrine, ypač romantinės krypties, tradicija. Straipsnyje pateikiama to meto poezijos analizė rodo, kad Adomo Mickevičiaus *Dziady* tapo turinio ir stiliaus pavyzdžiu kitiems poetams. Daugiausia romantiško šedevro užuominų galima aptikti Jastruno darbuose išspausdintuose *Gorący popiół* (*Karšti pelenai*). Parodydamas lenkų kalinių gyvenimo sąlygas sovietiniuose lageriuose, Jastrunas pateikė XIX amžiaus Rusijos kaip „šaltos šiaurės šalies“ ir Sibiro kaip „ledinio pragaro“ suvokimą.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: 1956 metų atšilimas, valymas, to meto lenkų poezija, Sovietų Sąjunga, romantinė tradicija, repatriacija.

in the Stalinist apparatus of power. The image of repatriants is very specific: they are innocent martyrs as well as the *sui generis* ghosts coming to the ritual of memory restoration. The choice of romantic code is well-motivated: it became easier to communicate with the readers, exposing the need for the cultivation of the collective memory and the historical parallels between the tsars' tyranny and Stalin's system.

KEY WORDS: the thaw of 1956, the purge, Polish contemporary poetry, the Soviet Union, the romantic tradition, repatriation.

Gauta 2009 11 07
Priimta publikuoti 2010 01 04

Kristina Bačiulienė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 658 86615

El. paštas kristinap364@gmail.com

Moksliniai interesai: mitopoetika, semiotika, intertekstualumas

MARCELIJAUS MARTINAIČIO EILĖRAŠČIŲ RINKINIO „K. B. ĮTARIAMAS“ PASAULĖVAIZDIS

Straipsnio tikslas – aptarti postmodernaus miesto pasaulėvaizdžio bruožus Marcelijaus Martinaičio rinkinyje „K. B. įtariamasis“. Analizuojant taikoma mitopoetinės kritikos ir J. Lotmano semiotikos teorijos. Pasaulėvaizdis, anot Jurijaus Lotmano, yra kultūros tekstas, universalus tikrovės modelis konkrečios kultūros požiūriu. Teksto semiosferoje kultūros tekstas atsispindi veidrodinio mechanizmo principu per simetrijos-asimetrijos opoziciją, tad konkrečios kultūros vaizdas skiriasi nuo atvaizdo. Iškyla problema: koks kultūros modelis (socialinis, istorinis, ideologinis) atsispindi rinkinyje, kokia metakalba aprašomas, kaip skaidosi dinamiškas personažas K. B. ir kokias pasaulėvaizdžio prasmes suponuoja dialogas.

Mitinis personažas pseudonimu K. B. – Kukučio, pažįstamo iš „Kukučio baladžių“, antrininkas, – fokusuoja postsovietinę tikrovę. Judrus veikėjas K. B. skirtingose erdvėse skaidosi į personažo variantus. Pasitelkęs mitinę bei istorinę sąmonę, kuria siužetą, formuoja nejudraus pasaulio universumą pirminiame steigties laike ir kartu dėlioja dinamiško pasaulio vaizdą linijiniame laike.

„K. B. įtariamasis“ įdomus ne tik paradoksaliu postmoderno pasaulėvaizdžiu, bet ir miestą vertinančia prasmų skale bei savo paties personažų daugiū. Dėmesį patraukia kamerinėje sąmonėje vykstantis dialogas tarp kultūros teksto, individualios ir kolektyvinės patirties.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: pasaulėvaizdis, veidrodinis mechanizmas, istorinė sąmonė, mitinė sąmonė, mitinis personažas.

Poetas, eseistas ir vertėjas Marcelijus Teodoras Martinaitis (g. 1936), debiutavęs eilėraščių rinkiniu *Balandžio sniegas* (1962), – epinės lyrikos tradicijos atstovas, poetinės kalbos naujintojas (Archaika ir modernybė... 2008, p. 7). Poetas išpopuliarėjo lietuvių literatūroje iki tol nematytu mitiniu personažu Kukučiu baladėje „Nakvynė pas žemaitį Kukučių“ (eil. rink. *Saulės grąža*, 1969). Avangardinis rinkinys *Kukučio baladės* (1977) išsiskiria mitopoetizacija, pakeitusia Ezopo kalbą. Eseistine knyga

Poezija ir žodis (1977) akcentavęs raišką kaip svarbiausią kūryboje, rašytojas „padėjo pagrindus meno autonomiškumui ir kultūriniam daugiasluoksniškumui suprasti.“ (Martinaitis 1986). Rekonstruodamas agrarinę kultūrą, stilizuodamas tautosaką, rašytojas sukūrė savitą poetinį kalbėjimą, kuriam būdingi paradoksai, alogizmai, groteskas, ironija ir saviironija, tikroviškumo ir netikroviškumo samplaika, estetizacija. M. Martinaitis skverbiasi į mitinę, archeptinę erdves, lietuvių tautosakos gelmes

ir ieško atsakymų į amžinuosius būties klausimus. Tai kultūrą ir istoriją griaušančio paradokso poetas. Jo kūryboje jungiasi modernumas ir tradicija. Kūryba išsiskleidžia tautosakinėje, mitinėje ir archetipinėje erdvėje, keliami amžinieji ir esminiai būties klausimai. Meilės poezijos rinkinyje *Atmintys* (1986) koreliuoja Europos kultūros ženklai bei mitemos, pateikiama universali meilės koncepcija, besiribojanti su krikščioniškąja tradicija bei nuo jos nutolstanti. Baladžių rinkinys *K. B. įtariamai* (2004) kritikų dėmesį patraukė atsinaujinimu. Jame Kukutis modifikuojasi, prisidengia pseudonimu K. B. ir veikia naujoje – miesto kultūros – erdvėje. Rimantas Kmita K. B. pavadino *virtualios tikrovės* personažu (2005). E. Čiuldė teigia, kad „pati personažo įsitvirtinimo M. Martinaičio kūryboje forma yra begalinė regresija savita šio žodžio prasme. Turiu galvoje šio poeto likime vyraujančią kūrybinę prigimties užkeikimą, įpareigojančią grįžti į pačią pradžią, visur ieškoti pirmapradiškumo, ištakų, pirminio atskaitos taško. Kita vertus, toks sugrįžimo iššūkio įsisąmoninimas čia neapsiriboja tik laiko parametrais.“ (2006). Naujajame rinkinyje K. B. kalba atvira, naivi, o socialinė bei kultūrinė postsovietinė ideologija įžodinama ironija ir paradoksisais, alogizmais, grotesku.

Rinkinys *K. B. įtariamai* nėra plačiai analizuotas, jo pasaulėvaizdyje dažniausiai akcentuojamos kriminalinių įvykių nuotrupos, K. B. išvelgiama detektyvo bruožų, jis traktuojamas kaip menininko prototipas. Straipsnio tikslas – pasitelkus mitopoetinę kritiką ir Jurijaus Lotmano¹ semiotikos teoriją, aptarti postmodernų rinkinio pasaulėvaizdį, išanalizuoti jo konstravimo būdą bei personažo vaidmenis.

Teoriniai pasaulėvaizdžio parametrai

Anot J. Lotmano, pasaulėvaizdis yra kultūros tekstas, „pats abstrakčiausias tikrovės modelis konkrečios kultūros požiūriu“, turintis jam būtiną universalumo bruožą – „siejasi su visu pasauliu ir iš principo apima viską.“ (2004, p. 81). Kultūros tekstas – vieninga struktūriškai organizuota sistema, kuriai būdingas vidinis daugiasluoksniškumas. Erdvinė pasaulėvaizdžio struktūra, priklausanti aprašomajam objektui, ir erdvės modeliai – kultūros tipų aprašymų metakalba – susijusios homeomorfizmo² santykiu. Erdvinė charakteristika tekste traktuojama kaip turinys, išraiškos planas. Pasaulėvaizdžio erdvinės charakteristikos bruožus nulemia antropologinės žmogaus sąmonės savybės (Lotmanas 2004, p. 81–82).

Pasaulėvaizdį galima suprasti kaip semiotinį universumą, vientisą semiotinę erdvę, kuriame vyksta semiozė. Semiosfera – „semiotinė erdvė, už kurios ribų neįmanomas pats semiozės egzistavimas.“ (Lotmanas 2004, p. 5). Ji apibūdinama *netolydumo* ir *ribiškumo* sąvokomis. „Riba – dvikalbis mechanizmas, išverčiantis išorinius pranešimus į vidinę semiosferos kalbą ir atvirkščiai.“ (2004, p. 7). Netolydumas suformuoja dinامينius procesus tarp branduolio ir periferijos, yra „vidinės semiosferos organizacijos dėsnis“ (2004, p. 11). Užsemiotinės, netekstinės branduolio struktūros teksto semiosferoje gali tapti periferija ir atvirkščiai. Branduoliniai mechanizmai uždari ir savarankiški bei izo-

² Homeomorfizmas – „[/ homeo... + gr. morphē – atvaizdas, forma], abipus vienareikšmis ir abipus tolydus figūros (topologinės erdvės) atvaizdis kitoje figūroje (topologinėje erdvėje)“. (Tarptautinių žodžių žodynas 1985, p. 203).

¹ Юрий Михайлович Лотман (1922–1993).

morfiški, vyksta komunikacija tarp atskirų struktūrinių dalių ir individualios sąmonės, teksto ir kultūros visumos. Dialogas suponuoją nediskretumą, pranešimo ir priėmimo aktas sudaro vientisą tekstą kita kalba. Komunikaciniai procesai vidinės semiosferos įvairovės negriauna, nes jų pagrindas – invariantinis principas, grindžiamas simetrijos-asimetrijos dėsniumi.

Į pasaulėvaizdį šiame straipsnyje bus žvelgiama ir kaip į veidrodinį kultūros teksto atvaizdą. Užtekstinė erdvė semiosferoje atspindi veidrodinio mechanizmo principu ir sudaro simetriškas-asimetriškas poras. Šį principą „galima pavadinti universaliumi, apimančiu ir molekulių lygmenį bei bendras visatos struktūras, ir globalinius žmogaus dvasios kūrinius.“ (Lotmanas 2004, p. 19). Semiozės procese šis mechanizmas kiekviename semiosferos lymenyje formuoja reikšmę sukuriančius skirtumus. Vaizdas ir atvaizdas – dialogas tarp centro ir periferijos, išorės ir vidaus, sava ir svetiama, subjekto ir objekto. Dialogo struktūra yra bipolė, opozicinė. Veidrodinės simetrijos dėsnis – „vienas pagrindinių prasmės kūrimo mechanizmo vidinės organizacijos struktūrinių principų. Siužeto lygmenyje jam priklauso tokie reiškiniai kaip „aukštojo“ ir komiškojo personažų paralelizmas, antrininkų atsiradimas, lygiagretūs siužeto vingiai ir kiti gerai ištirti vidinių teksto struktūrų susidvejinimo reiškiniai.“ (Lotmanas 2004, p. 20).

Rinkinio „K. B. įtariamasis“ užsemiotinė erdvė – postmodernaus miesto kultūros tekstas. Personažas K. B. baladžių semiosferoje kuria dinamišką ir universalų pasaulio vaizdą. Kiekviena baladė – invariantas visumos, kurioje vyksta pasaulėkūra. K. B. pasaulėvaizdį fiksuoja kamerinėje sąmonėje. Pagal Lotmano teoriją galima teigti, kad joje yra „atviri laukeliai“, ku-

riuose patalpinamos dar nepatirtos savos ar pasaulio būsenos. Juose šios būsenos, patirtys segmentuojamos, analizuojamos, nebetenkama visažinystės, imama abejoti, ir tas abejojimas išsakomas Kitam ir Sau pačiam sava kalba, paženklinta laikotarpiu. Tarp kultūros teksto ir subjekto, subjekto ir kolektyvinės sąmonės vyksta dialogas, jis formuoja ir pasaulėvaizdžio universumą bei kuria siužetą, kuris atspindi negatyvų ir estetizuotą pasaulio vaizdą.

Šios kalbos ženklų sistema, turėdama vienaarūšiškumo ir nevienarūšiškumo požymių, per simetrijos-asimetrijos opoziciją formuoja pasaulio konstrukta, kurio identiška ir diferentiška dalis yra pats personažas. Judama koncentriniais ratais, suformuojama baladžių teksto netolydi, dinamiška, užbaigta erdvė kaip išorinės erdvės atspindys.

Nejudri baladžių struktūrinė erdvė fiksuoja statišką socialinį, kultūrinį, kosmologinį pasaulį (viršus – apačia, kairė – dešinė, šioje – anoje sienos pusėje, tiesu – kreiva). Judrus personažas K. B., įvairiose teksto vietose įgaunantis vis kitokias erdvines charakteristikas, fokusuoja dinamišką pasaulio vaizdą.

Kukučio ir K. B. personažų sąsajos

Baladžių rinkinyje tęsiama Kukučio istorija. Fenomenalus, lietuvių literatūroje nematytas, analogų neturintis personažas, žemaitis Kukutis, tipinis agrarinės kultūros individas, XXI amžiuje iš gimtojo sovietinio kaimo persikelia į postmodernų miestą ir pasivadina pseudonimu K. B. Pasaulį, patį save ir santykį su pasauliumi jis perkuria tokia pačia kaip ir Kukučio, primityvoka mąstysena, analogiškais mitiniam mąstymui vaizdais, maino postmodernaus žmogaus kaukes, tačiau nepakeičia esminio *Aš*.

Šis *Aš* glūdi abiejų personažų – Kukučio ir K. B. sąmonės–pasąmonės struktūroje. Vienu metu jie yra žmonės, turi žmogaus sąmonę ir yra sukultūrintos erdvės atstovai: Kukuris žemdirbio prototipas, K. B. – miesto žmogaus, „išaugusio“ iš agrarinės kultūros, bet prisimenančio savo prigimties šaknis. Tuo pačiu metu jie priklauso ir nesukultūrintai erdvei, turi višžmogiškų galių, yra demiurgai, veikiantys apokaliptiniame ir demoniškame pasaulyuose. Kukučio vardo daugiareikšmiškumas, personažų nuasmeninimas, gebėjimas persikūnyti suponuoja belytės būtybės įvaizdį: Kukučiui „gražu būti žole / arba dūmu“ (Martinaitis 1986, p. 30), o K. B. materializuojasi – „Galėjau stebėt, kaip išnykstu: / kūdikis, paauglys, jaunuolis“ (Martinaitis 2004, p. 13). Pagal kosmogoninio mito principus sukurtame pasaulėvaizdyje reprezentuojami tiek vyrai, tiek moterys. Kukurį ir K. B. galima priimti kaip vieną ambivalentišką individą, nurodantį sovietinės ir postsovietinės kultūros žmogų, epochos slenkstį peržengusį ir migravusį iš kaimo į miestą. Tačiau jie nėra tapatūs. K. B. savo *Aš* kuria naujoje erdvėje.

Postmodernaus pasaulėvaizdžio parametrai

Mitinė personažo sąmonė fiksuoja statišką, nejudrią pasaulio struktūrą. Pasaulėkūra vyksta permanentiniame laike, erdvės dėmenys aprėpia šiapusinį ir anapusinį pasaulius. Vienas iš K. B. personažo invariantų – demiurgas – kuria universumą. K. B. reprezentuojamos kultūros kalba moderniai įvardija kūrybos procesą: „tyrinėjimų tikslas – / surast visų raštų pirmąją šaltinį, substanciją, / iš kurios kyla visi galimi tekstai.“ (Martinaitis 2004, p. 27). Tarp diskretaus *teksto* ir nediskrečių

visų galimų tekstų vyksta dialogas, kurio tarpininkas – K. B. Postmodernus kūrėjas į pasaulį žvelgia kaip į tekstą, besidauginantį geometrine progresija. K. B. tarsi šiuolaikinis pranašas save mato kaip Dievo pasiuntinį, tarpininką tarp Dievo ir žmogaus: „Išvydau, kaip savaime rašosi tekstas, / kibirkščiai bėgant per puslapius. Supratau: / po pergamentą / vedžiojo raidės paties Viešpaties pirštas.“ (2004, p. 27).

Rašomas naujo pasaulio tekstas. Ši kūryba cikliška, kaip ir mituose, sukasi mirties ir gimimo rate: kuriamas *tobulus tekstas, tekstas apie save* – „Tiksliau – uždaro ciklo principas: tekstas pats sau“ (Martinaitis 2004, p. 28). Kiekvienas iš pasaulių savarankiškas ir izomorfiškas, dalis visumos pirminio pasaulio teksto. Veiksmas vyksta apokaliptiniame laike – teismo valandą. Visa pasaulėkūra – tiek istorinio (epochos žmogaus), tiek mitinio personažo – pagrįsta ritualu ir kartojimusi („kartojama vakarykštė kriminalinė kronika“, „kraupūs ritualiniai aukojimai“ (2004, p. 35), „Tris šimtus metų kas naktį / Vilniuje turi įvykt žmogžudystė.“ (2004, p. 36)). Demiurgas – visažinis pasakotojas, per jį kalba kolektyvinė archetipinė patirtis, tačiau pasakojant visažinystės tariamai netenkama, nes mąstoma naiviai, primityviai, paradoksaliai – abejojama, klausiama.

K. B. pasaulėvaizdį fokusuoja skirtingose erdvėse. Demiurgas gravituoja tarp sapno ir realybės, rūke, žmogui nematomoje erdvėje. Ją būtų galima sieti su dangaus sferomis: „Apgaubti elektroninio oro / patekom į nuostabią erdvę – / nerealūs, be svorio, / transliuojami iš neaiškaus šaltinio.“ (2004, p. 45). Įžengiama ir į požeminį pasaulį – boluoja vėlės, leidžiamasi į Velnio dugną. Žemėje matomi fantasmagoriniai vaizdai: „Kentauras pralėkė prospektu“, „Netrukus / dideliu greičiu pralėkė

katafalkas – / atvirame karste Margarita pozavo mirusią / Akademijos bakalaurui. Galvas / kaišiojo keisti padarai – / be bur-
nų, su viena arba trimis akimis / ir plaukais
iki žemės.“ (2004, p. 36).

Demiurgas suformuoja trimatę pasaulio struktūrą: dangus – žemė – požemis. Šioje semiosferoje centrinė ašis – žmogaus-dievybės sąmonės substancija. Atspindint kultūros tekstą veidrodinio mechanizmo principu, semiosferos branduolį sudaro mitinės sąmonės suformuotas atvaizdas. K. B. padeda įveikti distanciją tarp apčiuopiamo, realaus gyvenimo ir antgamtinio, kuris yra juntamas ir glūdi sąmonės struktūroje, bet pasireiškia archetipais. Nejudrus pasaulėvaizdis turi *amžinybės* sememą.

Dinamišką pasaulio vaizdą kuria istorinė sąmonė. Diskretūs ir nediskretūs ženklai išdėstomi linijiniame laike, rodomas jų dinamiškas judėjimas, ir tai sudaro semiosferos periferiją. K. B. archeologo reprezentuojamame pasaulėvaizdyje branduolį sudaro tikrinių vardų rinkinys, rodantis šiaurinio pasaulio mirtingumą ir žmogaus kūno bevertiškumą: „Šanarai... Kiek šanarių? Plaštaka... / Pėda... Alkūnė... Dilbis, jame įtrūkimas. / Šonkauliai... Keli suaugę po lūžio. / Tipiškos smurto žymės.“ (2004, p. 68).

Žmonių fizinis pasaulis turi *mirties* sememą: „Kiekviena / mano pragyventa diena yra jiems palūkanos.“ (2004, p. 64), „Mirtinai jį prispaudė / audros išverstas medis.“ (2004, p. 63). Pasaulėvaizdyje išryškėja nemažai mirties ženklų fiksuojant kriminalinių įvykių nuotrupas. Šis kultūros atvaizdas rodytų žiaurumą, susvetimėjimą, ir turi *kreivumo* bei smūgio, trenksmo sememas, užkoduotas leksemoje *kukutis*. Jas išskiria Kęstutis Nastopka: „vieną, susijusią su smūgio, trenksmo reikšme (perkūnas, plaktukas), kitą – su įvairiomis kreivu-

mo apraiškomis (kukutis – paukštis kreivu snapu, bulvinis pelėžirnis – vijoklinis augalas, nekrikštytas kūdikis – nukrypimas nuo kultūros). Mitui būdinga *kreivumo* semema (pasak Algio Mickūno, „amžinybės ratas yra kreivas“).“ (Nastopka, Toelle 2001, p. 83). „K. B.: esu įtariamas“ personažas save tapatina su socialiniais paribio ar užribio žmonėmis, turinčiais *kreivumo* sememą, su tais, kurių sveika bendruomenė atsisako, stumia tolyn nuo savęs.

Taigi K. B. – socialinis užribio individas, besinešiojantis „nežinomą kaltę visam, / kas gyva, kas gimsta ir žūva, / kas gieda, liūdi ar kenčia.“ (Martinaitis 2004, p. 6). Personažas susiskaido į daug asocialių asmenų, kiekviename jų Kito akimis matydamas save: „Esu įtariamas, kad galiu būti skerdikas, / prievartautojas, herbariumų sudarinėtojas, / girtuoklis, neurotikas, maniakas, kišenvagis, / gyvūnų nuodytojas, šungaudis, lytinis iškrypėlis, / buvęs agentas, / pabėgęs iš kalėjimo.“ (2004, p. 5). Vyksta dvigubas išstūmimo procesas: K. B. atmeta civilizuotas ir gamtos pasauliai, jo erdvė neapibrėžta, blaškomasi: „Sprunka patamsy kelio paklaustas praeivis, / skubiai perbėga gatvę katė, pievoj / pasibaido arklys, nuskrenda bitė, plaštakė, / mikliai pasprunka pelytė. / Voverė iš viršūnės pažvelgia taip, / lyg esu čia nebūtinai.“ (2004, p. 5).

K. B. bipolė sąmonė suponuoja post-sovietinio žmogaus nesaugų gyvenimą, ieškoma tapatybės postpasulyje. Kita vertus, K. B. žaisdamas simuliuoja realybę, formuoja simuliakrų universumą ir kuria simuliakrinę „visuomenę“. Neturėdamas vienos ir tikros savo tapatybės kaip istorinis asmuo, įvardija miesto socialinius individus, „dauginasi“ judėdamas nuo vieno individo prie kito ir reprezentuoja socialinę sanklodą. Ši sankloda – istoriškai susi-

formavusio sovietmečio palikimo modifikacija postmoderne. Kai kuriose baladėse K. B., rodos, neturi konkretaus socialinio veido, abstrahuoja miesto individą, formuojamą kultūros.

K. B. geba suskilti į du personažus: „Operacinėje, atgaudamas sąmonę, / pajutau, jog smegenyse kažkas pakeista, / lyg būčiau suaugęs pakaušiu su savo dvyniu, / kurio negaliu pamatyti. // O tai buvo Autorius. / Kaip sakiau, / jam buvau patikėjęs savo asmenybės šifrus.“ (Martinaitis 2004, p. 97). K. B. tarsi Kukutis, vengdamas atsakomybės už savo veiksmus, savikūros procesą, tapatybės paieškas užkrauna Autoriui – Kūrėjo, menininko prototipui. Imituojamas ir pats kūrimo procesas: „Mano vardu paisto visokius niekus, / dešifruoja mano slapčiausias mintis / arba primeta man, kas jam kartais užveina. [...] taip pasisavina svetimą autorystę: / o jis be manęs būtų – niekas.“ (2004, p. 97).

Neigdamas savo asmenybę, personažas ją teigia: esąs toks, nes tokį jį sukūrė. Tarsi iškeliamas klausimas – koks menininko santykis su aprašomuoju objektu. Ar geba menininkas pažinti esmę? Žmogaus–menininko bipolė sąmonė suvokia save kaip savą ir svetimą. Asmenybės dualizmas neretai būdingas postmoderno žmogui ar žmogui, kuriančiam save ir savo aplinką nepažįstamoje erdvėje. Personažas kalba postmoderno ženklais: „Neretai spaudoje ar TV / cituoja mano tekstus“ (2004, p. 97), „Įtariu, kad jis naudojasi ir mano semiotiniais tyrinėjimais, / kuriais jau susidomėjo policija“ (2004, p. 98), „(sakysim, virtualios erotikos, / jos ryšių su meno šedevrais)“ (2004, p. 98). Periferijoje koreliuoja opoziciniai tikriniai pasaulio vardai, diskretūs (erotika, semiotika) ir nediskretūs (meno šedevrai, spaudoje), rodantys nevienalytį pasaulėvaizdį, tačiau vientisą,

nes chaosą panaikina priešpriešos, sąveikaudamos dinamiškai.

Baladėje „Pliugžmos pranešimas apie autorių“ K. B.–Pliugžma skaldo ir daušina Autoriaus esybę, tariamąjį „Aš“: „tikras Autorius jame yra giliai įsislaptinęs.“ (2004, p. 99), nes „jo pomėgis klasuoti save, / kalbėt kitų žodžiais.“ (2004, p. 99). Suponuojamas skaitytojo įvaizdis. Autorius kiekvieno skaitytojo sąmonėje atsispindi tarsi veidrodyje: „per juos jis išsiduoda.“ (2004, p. 99). Skaitytojas dialoge su tekstu pažįsta subjektą, atpažįsta save jame ir papildo jį savomis interpretacijomis bei prasmėmis. Taip atsiranda Autoriaus variantai, o pasaulio atvaizdas objekto sąmonėje dar labiau nutolsta nuo originalo, transformuojamas priklausomai nuo skaitytojo patirties, žinių, vaizduotės: „Dažnai jis apsimeta kuo nors kitu“ (2004, p. 99), „Abonentų sąrašuose arba enciklopedijose / gali turėti kitą vardą. / Pastebėtas paveiksluose.“ (2004, p. 99).

Kita vertus, Autorius – Homo sapiens prototipas – kiekvienas tekstas, kalbantis apie vis tą patį Žmogų, kadangi kiekviename tekste slypi Žmogaus provaizdis, įgaujantis vis kitokias charakteristikas: „Jis reiškiasi intonacijomis, / kartais tylėjimu, / ypač užšifruotais vaizdais, / kurių prasmė turės kada nors paaiškėti.“ (2004, p. 99).

Autorius gali pakeisti ir lytį, vadinausi, Žmogaus prototipas – belytė būtybė. Severiutės invariantas siejasi su Kukučio modifikacija. K. B. išsiskaidymas keliuose erdvėlaikiuose vienu metu reprezentuoja ir postmoderno anonimų, užsemiotinės erdvės daugiakultūrinį klodą, paliudija istorinės bei individualios atminties egzistavimą, rodo kultūrų komunikaciją: „kalbantys“ paveiksluose, abonentai, enciklopedinės įžymybės, slaptas agentas („iduoda skaitytojus. / Atkreipiu dėmesį: dėl jo

yra nukentėjusių“ (2004, p. 99), „jis vienu metu gali veikt per kitus asmenis / keliose vietose, taip pat / per spaudą bei įvairias audiovizualines priemones.“ (2004, p. 100). Literatūros ir dailės ženklais estetizuojamas pasaulėvaizdis. Miesto kultūros ir visuomenės ženklų eklektika suponuoja *daugiasluoksnį* ir *daugiakultūrinį* pasaulėvaizdį.

Estetizuotas Margaritos paveikslas – taip pat personažo antrininkas. Paveikslo, atėjusio iš „Kukučio baladžių“, prototipas – antropomorfinė Nefertitės ikona. Nefertitė, kaip ir Margarita, reprezentuoja moteriškumą, moters grožį: „Jos nešioja gražiai savo gyvastį, / lyg būtų tai amžina ir nemirtinga – / gilios prakirptės, lūpų dažai, antakiai, / plaukų sruogos ant apnuoginto kaklo, / eisenos, išmuktos iš muzikos...“ (2004, p. 19). Praeinantis, laikinas fizinis kūno grožis nemirtingumą įgauna mene: „Tik menas ir veidrodžiai / yra atgręžti amžinybėn – / ir kūnai pavirsta šedevrais.“ (2004, p. 40).

K. B. geba susiliesti su priešingos lyties atstove ir tapti vientisa belyte būtybe: „galėjome pereiti vienas į kitą, / susiliesti. / O kai šitai padarėm / staiga buvome išjungti.“ (2004, p. 45). Tokia sąjunga asocijuojasi su mitu apie pirmąsias tris žmonių lytis, iš kurių viena – vyriškojo ir moteriškojo prado vienovė. Susiliesti į vieną belytę būtybę verčia meilės jausmas (baladė „Tai kažkur matyta“). Margaritą ir K. B. subjektą sieja ne tik kūno, bet ir sielos ryšys. Eroto ir dvasinio pasaulio vienybė pagimdo meilę. Margaritoje akcentuojamas ne tik moteriškumas, bet ir motiniškumas, ji – moteris-motina: „Nuostabusis gaivume, / dėl mūsų meilės, žinau, neabejodama / tik tu mane pagimdytum.“ (2004, p. 60). Margaritos paveikslas estetizuojamas ir opozicija gražu-negražu: net „bomžai, kurie įnirtingai rūšiavo šiukšles, / prasiskyrė duodami kelių“ (2004, p. 67).

Estetizuojamas ir miesto vaizdas. Branduoliniame mechanizme oponuoja nediskretūs ženklai: Renesansas, Kūčios, Mozė, seno stiliaus židinytis, rūmų menės, ir diskretūs postmodernūs: atnaujinta architektūra, reklama, cheminė šviesa. Tad pasaulėvaizdis turi ir *grožio* semimą – išorinio ir vidinio, žmogaus ir aplinkos, pačios būties.

Rinkinio pasaulėvaizdžio semiosferoje atsispindi daugiasluoksnis postmodernus kultūros vaizdas. Kultūros teksto periferijos perkėlimas į kuriamo teksto branduolį bei dinamiškas šių struktūrų judėjimas semiosferoje suponuoja besikuriančio, besivystančio, ieškančio vertybių miesto vaizdą, reprezentuoja Nepriklausomybės laikotarpio individą, ieškančią savo tapatybės, siekiančią saugumo ir kuriančią savo gyvenimą daugiasluoksniame socialiniame aplinkoje. Abiejų personažų bipolė istorinė ir mitinė sąmonė teksto semiosferoje laiką įformina skirtingai – pirminiame steigties ir linijiniame laike. Mitiniai ženklai suformuoja ritualizuotą pasaulio savikūros procesą gimimo–išnykimo cikliškame rate. Dinamiškas pasaulio vaizdas atvaizde suponuoja universumą, kuris organizuojamas pagal amžinuosius kūros dėsnius, atskleidžia egzistencijos prasmę ir beprasmybę, fizinio pasaulio praeinamumą, kolektyvinės patirties egzistavimą. Erdvės dialogo principu struktūrina žmogaus sąmonę, kultūros tekstas bei kolektyvinis intelektas. Mitopoetinė erdvė užpildoma postmoderno atvaizdais arba istorinis laikotarpis įterpiamas į mitopoetinę erdvę.

Išvados

Marcelijaus Martinaičio rinkinyje „K. B. įtariamas“ tipišką agrarinę kultūrą atstovos Kukutis modifikuojamas, pavadi-

namas pseudonimu K. B. ir perkeliamas į naują – miesto kultūros – erdvę. K. B. variantai reprezentuoja besiformuojančią postsovietinę postmodernaus miesto socialinę, kultūrinę ir ideologinę sanklodą. Epochos pasaulėvaizdis atsispindi veidrodinio mechanizmo principu. Kuriamas daugiasluoksnis ir daugiakultūrinis pasaulio atvaizdas, pasaulio universumas. K. B. pasaulėkūros procesas ritualizuotas, vyksta gimimo ir mirties cikle. Komunikuojama su užsėmotine erdve, su pačiu savimi kaip su Kitu, kolektyvine ir individualia sąmonėmis. Dialogo struktūra bipolė. Kalboje atsispindi postmoderno epochos kalbos ženklai.

Personažus Kukatį ir K. B. sieja vidinis „Aš“, glūdintis sąmonės–pasąmonės struktūroje, naivus ir primityvus mąstymas, analogiškas mitiniam mąstymui vaizdais. Abu jie vienu metu yra žmonės, turintys žmogaus sąmonę ir priklausantys sukultūrintai erdvei, ir demiurgai, priklausantys nesukultūrintai erdvei ir veikiantys apokaliptiniame bei demoniškame pasauliuose. Kukučio vardo daugiareikšmiškumas, personažų nuasmeninimas, gebėjimas persikūnyti, moterų ir vyrų reprezentacija pasaulėvaizdyje suponuoja belytės būtybės įvaizdį. K. B. ir Kukutis – vienas ambi-

valentiškas individas, sovietinės ir postsovietinės kultūros žmogaus tipas, turintis dviejų epochų patirtį. Tačiau personažai nėra identiški, nes K. B. variantai kuriami naujoje erdveje.

Statiška, universali pasaulio struktūra fokusuojama K. B. – demiurgo, tarpininko tarp Dievo ir žmogaus – mitine sąmone. Postmodernus pranašas į pasaulį žvelgia kaip į pirminį tekstą, besidauginantį geometrine progresija. Pasaulėkūra vyksta permanentiniame arba apokaliptiniame laike. Pasaulėvaizdžio erdvė trimatė: dangus – žemė – požemis. Universalus pasaulio centrinė ašis – žmogaus-dievybės sąmonės substancija. Statiškas pasaulėvaizdis turi *amžinybės* semumą. Dinamiško pasaulio atvaizdą fiksuoja personažo variantų istorinė sąmonė. K. B. variantai: *kreivumo* semumą turintys asocialūs individai, archeologas, K. B.-Pliugžma, Autorius-menininkas, Autorius-skaitytojas, Margarita, Ne-fertitė, Severiutė, postmoderno anonimai, abstraktusis Homo sapiens. Socialinė daugiasluoksnė sankloda – istoriškai susiformavusio sovietmečio palikimo modifikacija postmoderne. Pasaulėvaizdyje fizinis žmonių pasaulis turi *mirties* semumą, estetizuotas atvaizdas – *grožio* semumą. Pasaulėvaizdžio universumas – *daugiasluoksnis* ir *daugiakultūrinis*.

Literatūra

Archaika ir modernybė: Marcelijus Martinaitis laikų savarose, 2008. Straipsnių rinkinys. Sud. S. MATULEVIČIENĖ, A. PELURITYTĖ-TIKUIŠIENĖ. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

ČIULDĖ, E., 2006. *Personažai po Kukučio, arba Postkukučio paieška*. Prieiga: <http://www.rasyk.lt/ivykiai/personazai-po-kukucio-arba-postkukucio-paieska.html> [Žiūr. 2009-10-16].

KMITA, R., 2005. *Detektyvas, įtariamasis poezija*. Prieiga: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/12762> [Žiūr. 2009-10-16].

LOTMANAS, J., 2004. *Kultūros semiotika: straipsnių rinkinys*. Sud. A. SVERDIOLAS. Vilnius: Baltos lankos.

MARTINAITIS, M., 1986. *Kukučio baladės*. Vilnius: Vaga.

MARTINAITIS, M., 2004. *K. B. įtariamasis*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

NASTOPKA, K., TOELLE, H., 2001. Mitas estezės talkoje. *Metai*, Nr. 10.

Tarptautinių žodžių žodynas, 1985. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.

Kristina Bačiulienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: mythopoetics, semiotics, intertextuality

THE WORLDVIEW OF MARCELIJUS MARTINAITIS' COLLECTION OF POEMS *K. B. SUSPECT***Summary**

The article aims at discussing the parameters of postmodern city worldview in Marcelijus Martinaitis' collection of poems *K. B. Suspect* (*K. B. įtariamias*). The theories of mythopoetic critique and Lotman's semiotics are applied in the present analysis. According to Lotman, the worldview is a cultural text, a universal model of reality in respect of a particular culture. In textual semiosphere, the cultural text is reflected as a mirror-image through the opposition of symmetry – asymmetry; thus the image of a particular culture considerably differs from its reflection. Therefore, the following problematic issues are being addressed: what cultural model (social, historical, ideological) is reflected in the collection of poems, what language is used to portray *K. B.*, how does the dynamic character of *K. B.* resolve into different parts and what worldview meanings does the dialogue presuppose.

The mythical character under the pseudonym *K. B.* is the double of *Kukutis*, the character known from *Kukutis Ballads*, and *K. B.* focuses on post-Soviet reality. *Kukutis* and *K. B.* are similar in their inner "I", which distinguishes in its quite primitive and naive thinking analogical to mythical image thinking and asexuality. Both of them are human beings and demiurges at the same time belonging to cultural and non cultural space respectively. In different spaces, the brisk character *K. B.* resolves into various invariants of the same character. The characters' ambivalence indicates the type of Soviet and post-Soviet person. Having employed the mythical and historical consciousness, *K. B.* constructs the plot, forms the universum of immobile world at the start time and creates dynamic world image in linear time. The postmodern prophet conceives the world as a primal text which multiplies in geometric progression. The dynamic world is represented by the character's invariants – such social individuals comprising the sememe of *curvature* as the archaeologist *K. B.-Pliugžma*, the Author-artist, the Author-reader, *Margarita*, *Nephertiti*, *Severiutė*,

Kristina Bačiulienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: mitopoetyka, semiotyka, intertekstualność

OBRAZ ŚWIATA W ZBIORZE WIERSZY MARCELIJUSA MARTINAITISA „K. B. ĮTARIAMAS” (K. B. JEST PODEJRZANY)

Streszczenie

Celem artykułu jest omówienie parametrów obrazu postmodernistycznego miasta w zbiorze wierszy Marcelijusa Martinaitisa pt. „*K. B. įtariamias*” (*K. B. jest podejrzany*). Analizę oparto na teoriach krytyki mitopoetyckiej i semiotyki J. Lotmana. Obraz świata, zdaniem Jurija Lotmana, to tekst kulturowy, uniwersalny model rzeczywistości względem określonej kultury. W semiosferze tekstu tekst kulturowy odbija się na zasadzie mechanizmu lustrzanego przez opozycję symetrii-asymetrii, więc obraz określonej kultury różni się od jej odbicia. Stąd pytanie: jaki model kulturowy (społeczny, historyczny, ideologiczny) został odzwierciedlony we wspomnianym zbiorze, jaki metafizyczny jest opisywany, jak rozczłonkuje się dynamiczny bohater *K. B.* i jakie sensy światopoglądowe ewokuje dialog.

Mityczny bohater o pseudonimie *K. B.* – sobowtór *Kukutisa* znanego ze zbioru „*Kukučio baladės*” (*Ballady Kukutisa*) tegoż autora, ogniskuje rzeczywistość postsowiecką. Ruchliwa postać *K. B.* w różnych przestrzeniach kreuje różne inwarianty bohatera. Za pomocą świadomości mitycznej i historycznej tworzy wątek, kształtuje uniwersum skostniałego świata w pierwotnym czasie założenia i zarazem układa obraz dynamicznego świata w czasie liniowym.

Zbiór „*K. B. jest podejrzany*” jest interesujący nie tylko ze względu na paradoksalny obraz świata postmodernistycznego, ale i skalę znaczeniową dotyczącą oceny miasta oraz wielość postaci. Uwagę przyciąga dialog odbywający się w kameralnej świadomości między tekstem kulturowym, doświadczeniem jednostkowym i zbiorowym.

SŁOWA KLUCZOWE: obraz świata, mechanizm lustrzany, świadomość historyczna, świadomość mityczna, bohater mityczny.

anonyms of postmodernism and the abstract Homo sapiens. The character and the worldview in the space of semiotic text contain the sememes of *eternity* and *death*, *curvature* and *beauty*.

K. B. Suspect attracts the readers' attention not only because of its paradoxical postmodern worldview but also because of the wide scale of city evaluating meanings as well as the substantial amount of characters. The dialogue performed in the chamber consciousness between the cultural text, individual and collective experience becomes the constant focus of the reader.

KEY WORDS: worldview, mirror-image mechanism, historical consciousness, mythical consciousness, mythical character.

Gauta 2008 10 18
Priimta publikuoti 2010 01 04

Елена А. Нахимова

Уральский государственный педагогический университет

пр. Космонавтов 26, 620017 Екатеринбург, Россия

Тел.: +7 343 2575557

E-mail: ap_chudinov@mail.ru

Область научных интересов автора: когнитивная лингвистика, медиалингвистика, политическая коммуникация, имя собственное, прецедентность

МЕТАФОРИЧЕСКАЯ ПРОЕКЦИЯ И КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ

Сопоставлены возможности использования теории концептуальной метафоры (Дж. Лакофф, М. Джонсон и др.) и теории концептуальной интеграции (Т. Тернер, Ж. Фоконье и др.) при анализе смысловой вариантности имени собственного в политической коммуникации. Как известно, в теории концептуальной метафоры существует два основных домена (сфера-источник и сфера-мишень) и в процессе метафоризации признаки сферы-источника переносятся в сферу-мишень. Ср.: Рамзан Кадыров – Пиночет по-русски. Сфера-источник **Пиночет** проецирует ассоциативно закрепленные за этим именем признаки на сферу-мишень, носящую имя **Кадыров**. При рассмотрении этой метафоры с позиций концептуальной интеграции, которая предполагает наличие нескольких доменов (сфера-источник, сфера-мишень, общее пространство и смешанное пространство) учитывается также общее пространство (политические лидеры, способные на жесткие и даже жестокие действия) и смешанное пространство (Кадыров, как и Пиночет, способен добиться экономических успехов на основе использования жестких методов управления страной).

По замыслу Ж. Фоконье и М. Тернера, на основе теории блендинга появляется возможность более детально описывать лингвокогнитивные явления, что определяет преимущества этой теории перед теорией концептуальной метафоры. Указанная теория Ж. Фоконье и Т. Тернера в ряде случаев позволяет яснее продемонстрировать и пути развития речевой семантики имени собственного. Это особенно относится к ярким, «свежим» образам, представляющим авторский взгляд на соответствующий феномен.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: имя собственное, концептуальная метафора, концептуальная интеграция (блендинг), политическая коммуникация.

Теория и практика анализа политической метафоры – интенсивно развивающееся направление политической лингвистики, в рамках которого выделяется несколько направлений, ориентированных на различную методологию. Как показано в монографиях Э. В. Будаева и А. П. Чудинова (2007, с. 44-88; 2008,

с. 8-55), большинство современных специалистов по политической метафорологии основываются либо на традиционной методологии риторического направления, либо на когнитивной методологии, в той или иной степени развивающей идеи Джорджа Лакоффа, либо на дискурсивном анализе (кри-

тическом анализе дискурса), либо на лингвокультурологическом подходе, акцентирующем взаимодействие языка и культуры.

Очевидно, что выделение ведущих направлений политической метафорологии вовсе не исчерпывает всего методологического разнообразия, характерного для исследования политических метафор, существуют и иные перспективные направления, которые пока не получили столь же широкой популярности, как названные выше, или пока не воспринимаются как автономные направления. В частности, начиная с 90-х гг. прошлого века, методология когнитивного анализа метафоры (в том числе политической) обогащается теорией концептуальной интеграции (теорией блендинга).

Основоположники этой теории М. Тернер и Ж. Фоконье методологически обосновали положение о том, что при метафоризации возможна не только проекция из сферы-источника в сферу-мишень, как это представлено в концепции Дж. Лакоффа и М. Джонсона (Lakoff, Johnson 1980; Лакофф, Джонсон 2004), но и иные виды проекции. Результатом сложных динамических интеграционных процессов, характерных для метафоризации, может стать не только перенос из сферы-источника в сферу-мишень, но и создание новых ментальных пространств. Эти новые пространства возникают в процессе концептуальной интеграции, они имеют смешанный характер и отчасти наследуют признаки сферы-источника и сферы-мишени, выделенных ранее Дж. Лакоффом и М. Джонсоном. Вместе с тем указанные пространства обладают и совершенно новыми свойствами, что приводит к су-

щественному преобразованию смысловой структуры (Fauconnier, Turner 1994, 1998; Turner, Fauconnier 1995, 2000).

Важной методологической идеей теории М. Тернера и Ж. Фоконье стала замена двухдоменной модели метафоры (two-domain model), которая была обоснована Дж. Лакоффом и М. Джонсоном, на модель, состоящую из нескольких пространств (many-space model) (Fauconnier, Turner 1994). По мнению создателей новой теории, однонаправленная метафорическая проекция из сферы-источника в сферу-цель представляет собой лишь один из возможных вариантов более сложного, динамического и вариативного комплекса процессов. Поэтому в новой теории было обосновано введение двух промежуточных пространств (middle spaces). Как подчеркивает Э. В. Будаев (2007, с. 28-29), в результате указанной инновации вместо двух концептуальных доменов, охарактеризованных в теории Дж. Лакоффа и М. Джонсона, предлагается учитывать четыре ментальных пространства, среди которых выделяются два исходных пространства (input spaces), общее пространство (generic space) и смешанное пространство (blended space), которое нередко обозначается как бленд (blend).

Каждое из рассматриваемых ментальных пространств обладает специфическими свойствами. Так, общее пространство включает наиболее абстрактные элементы (роли, фреймы, сценарии и схемы), присущие обоим исходным пространствам, то есть это пространство выступает основанием для метафоризации на максимально абстрактном уровне. В пространстве-бленде «смешаны» отдельные признаки исходных пространств, но в результате этого сме-

шивания появляется совершенно новая концептуальная структура, которая уже существенно отличается от исходных пространств и имеет собственный потенциал дальнейшего развития. В результате оказывается, что бленд «живет своей собственной жизнью» (Turner, Fauconnier 2000, p. 137). Эта «жизнь» проявляется, в частности, в том, что одни признаки исходных пространств нейтрализуются, тогда как другие признаки оказываются максимально значимыми.

Весьма показателен тот факт, что М. Тернер и Ж. Фоконье демонстрируют практическое применение обдуманного ими подхода на примере некогда популярной в Вашингтоне политической метафоры «Если бы Клинтон был «Титаником», то утонул бы айсберг» (“If Clinton were the Titanic, the iceberg would sink”) (Turner, Fauconnier 2000). Изначальной основой этой метафоры служат два исходных пространства, которые в теории Дж. Лакоффа и М. Джонсона обозначались как сфера-источник и сфера-мишень. Сфера-источник – это хорошо известная прецедентная ситуация столкновения, казалось бы, абсолютно надежного в эксплуатации лайнера «Титаник» с айсбергом в начале прошлого века. Как известно, результатом этого столкновения стала гибель «Титаника» и множества его пассажиров. Плавучая ледяная гора оказалась источником смертельной опасности для пассажиров судна, которое считалось не только максимально комфортным, но и абсолютно надежным.

Метафора основана на том, что президент Клинтон соотносится с кораблем, а скандальные отношения между ним и

Моникой Левински (сфера-мишень) – со столкновением корабля и айсберга (сфера-источник) (Turner, Fauconnier 2000). Однако в данном случае нет полной аналогии: «Титаник» (Клинтон) не тонет, тогда как айсберг (скандал) идет на дно, во всяком случае, он не оказывается губительным для президента. В смешанном ментальном пространстве наблюдается концептуальная интеграция двух исходных ментальных пространств. С одной стороны, смешанное ментальное пространство (бленд) заимствует компоненты из сферы-источника: это фреймы «Титаник», «айсберг», «смертельное столкновение», «гибель». Вместе с тем в смешанном пространстве обнаруживаются каузальная структура из сферы-мишени – знаменитого сценария «Скандал из-за связи Клинтона с Моникой Левински»: как известно, итогом этой истории стало то, что Клинтон *уцелел*, а не *потерпел крушение* (сохранил политическую власть, а не ушел в отставку)¹.

Соотношение и связи между четырьмя рассматриваемыми пространствами при создании нового смысла представлены на следующей схеме.

Смешанное пространство носит фантастический характер: очевидно, что в реальности Клинтон не мог столкнуться с «Титаником».

Следует отметить, что теория концептуального блендинга была создана на основе своего рода синтеза теории ментальных пространств Ж. Фоконье и теории концептуальной метафоры Дж. Лакоффа и М. Джонсона. Впоследствии отдельные

¹ См. несколько иную интерпретацию этого примера в статье Э. В. Будаева «Становление когнитивной теории метафоры» (Будаев 2007).

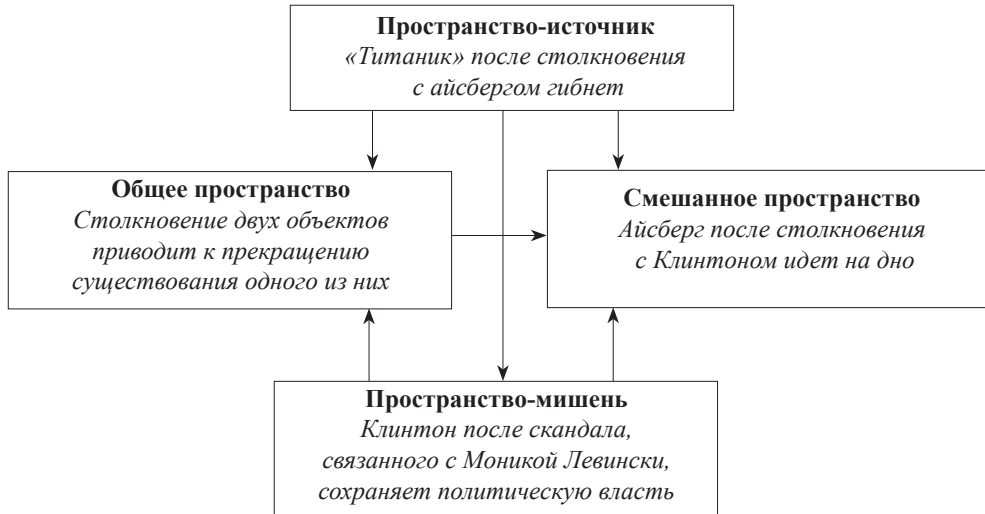

Схема 1. Соотношение ментальных пространств:
источник – мишень (input spaces – исходные пространства) – общее пространство
(generic space) – бленд (blended space)

положения этой теории дополнялись и уточнялись (Coulson 1996; Coulson *et al.* 2000; Fauconnier, Turner 1994; 1998; Turner, Fauconnier 1995; 2000).

Нужно сказать, что далеко не все специалисты считают эту теорию достаточно новой и перспективной. Многие когнитивисты предполагают, что это по существу лишь некоторая модернизация теории концептуальной метафоры. Так, Е. В. Белоглазова пишет, что теория М. Тернера и Ж. Фоконье «является фактически развитием двухпространственной модели метафоры, объясняя в терминах наложения концептуальных пространств механизм вторичного семиозиса, лежащий в ее основе» (Белоглазова 2009, с. 68). С другой стороны, Дж. Грэди, Т. Оукли и С. Коулсон отмечают, что теория концептуальной метафоры и теория блендинга носят комплементарный характер, что они по существу дополняют друг друга (Grady *et al.* 1999; Coulson *et al.* 2000).

Показательно, что сами создатели теории концептуальной интеграции вовсе не считают свою концепцию лишь развитием идей Дж. Лакоффа, поскольку в рассматриваемой концепции блендинг понимается очень широко и совсем не ограничивается исследованием процессов метафоризации. При таком подходе блендинг оказывается едва ли не важнейшей категорией когнитивистики, так как он понимается как «когнитивный механизм, охватывающий многие (возможно, все) когнитивные феномены, включая категоризацию, построение гипотез, инференцию, происхождение и комбинирование грамматических конструкций, аналогию, метафору и нарратив» (Fauconnier, Turner 1994, р. 3-4). Как следует из определения, в рамках данной концепции метафора занимает место только одного из когнитивных механизмов, являясь частным проявлением всеобщего механизма концептуальной интеграции. При таком подходе

данная теория претендует едва ли не на универсальную объяснительную силу, постулируя концептуальную интеграцию как «принцип конструирования языкового значения» (Ирисханова 2001, с. 47).

По замыслу Ж. Фоконье и М. Тернера, теория блендинга должна описывать гораздо большее число лингвокогнитивных явлений, чем это делала теория концептуальных метафор. В их концепции теория концептуальной метафоры становится частным случаем блендинга, при этом постулируется, что теория блендинга описывает отдельные случаи когнитивных метафор «более адекватно», чем теория концептуальной метафоры. В связи с этими дискуссиями весьма показательна позиция самого Джорджа Лакоффа, который подготовил «зеркальный ответ», разрабатывая нейронную теорию языка и нейронную теорию метафоры, которые охватывают более широкий круг лингвокогнитивных явлений, чем теория блендинга (Lakoff 2008). Кроме того Дж. Лакофф считает блендинг и метафорическую проекцию совершенно разными явлениями. По мнению исследователя, непонимание этого факта приводит к тому, что сторонники теории блендинга часто описывают метафорические бленды как неметафорические и наоборот. Согласно Дж. Лакоффу, теория блендинга и теория концептуальной метафоры – это научные программы, имеющие разный предмет исследования, поэтому нет смысла их противопоставлять (Lakoff 2008, p. 37-38).

Рассмотрим некоторые варианты речевой семантики имен собственных в политическом дискурсе с точки зрения типов когнитивных проекций и соотношения между пространствами.

1. Концептуальная интеграция на основе метафорической аналогии. Этот тип использования имени собственного осуществляется аналогично процессу метафоризации. Имя собственное, точнее связанная с ним структура знаний, относящаяся к определенным временным и пространственным локусам, проецируется на структуру знаний (концепт), связанную с иными пространственно-временными локусами. При этом **концепт А = концепт В** и одновременно **концепт А ≠ концепт В**. Ср.:

Рамзан Кадыров – Пиночет по-русски (заголовок, gazeta.ru, <http://www.gazeta.ru/column/butrin/799252.shtml>)

В данном случае фамилия бывшего президента Чили воспринимается как обобщенное обозначение политических лидеров, способных пойти на силовое решение политических проблем и добиться при этом политической стабилизации и экономического прогресса. В этом и только в этом аспекте концепт **А = концепт В**, то есть Кадыров = Пиночет.

Одновременно **концепт А ≠ концепт В**, то есть президент Чечни Кадыров по множеству параметров отличается от бывшего президента Чили.

Как известно, в теории концептуальной метафоры существует два основных домена (сфера-источник и сфера-мишень), и в процессе метафоризации признаки сферы-источника переносятся в сферу-мишень. При таком подходе учитывается, что сфера-источник **Пиночет** проецирует ассоциативно закрепленные за этим именем признаки на сферу-мишень, к которой относится **Кадыров**. При рассмотрении этой метафоры с позиций концептуальной интеграции, ко-

торая предполагает учет существования нескольких доменов, помимо сферы-источник и сферы-мишени, учитываются также общее пространство (политические лидеры, способные на жесткие и даже жестокие действия) и смешанное пространство (Кадыров, как и Пиночет, способен добиться экономических успехов на основе использования жестких методов управления страной).

Следует отметить, что возможна не только простая метафорическая аналогия (**концепт А = концепт В** и одновременно **концепт А ≠ концепт В**), но и сложная метафорическая аналогия, в которой участвует более двух концептов концептов. Ср.:

Карлики современной политики бранят Ленина. Так жужжат мошки, присевшие на Мавзолей. Ленин – гениальный социальный ученый и инженер. В политике и философии он был Пуанкаре, Бором, Резерфордом и Эйнштейном, вместе взятыми. (А. Проханов – Известия, 21.01.2004).

В данном случае, с одной стороны, Ленину одновременно приписываются качества нескольких знаменитых людей (Пуанкаре, Бор, Розенфорд и Эйнштейн), а с другой – не предполагается полной аналогии. Схематически это можно обозначить следующим образом: **концепты А, В, С, D, Е = концепт В** и одновременно **концепт А ≠ концепт В ≠ концепт С ≠ концепт D ≠ концепт Е**.

При более детальной классификации имеет смысл разграничивать метафорическую аналогичность множественную по сфере-источнику, множественную по сфере-мишени и множественную как по сфере-источнику, так и по сфере-мишени.

2. Концептуальная интеграция без метафорической аналогии. В подоб-

ных случаях проекция не основана на аналогии. Имя собственное и связанные с ним признаки проецируются в сферу-мишень, но между концептами не ставится знак равенства или даже значительного подобия, нередко в подобных контекстах акцентируются именно различия между концептами, связанные часто с различием пространственно-временных локусов бытования референтов имен собственных. К таким случаям применима только одна формула: **концепт А ≠ концепт В**. Рассмотрим следующий пример.

Если Путин встанет на стул, подыметя на мыски и очень постарается, то, быть может, сумеет завязать шнурки на ботинках Сталина... Сталин просил Путина его не беспокоить (А. Проханов – Завтра, 12.03.2002).

В рассматриваемых фантастических блендах Путин и Сталин, с одной стороны, концептуально оказываются в одном временном измерении, но, с другой стороны, автор не проводит между ними аналогии, наоборот подчеркиваются различия. Ведущая инференция состоит в том, что автор считает Сталина личностью значительно более масштабной.

Вполне возможна и множественная концептуальная интеграция. В этом случае обнаруживаются бленды, в которых объединяются несколько концептов или их признаков: **концепт А + концепт В ≠ концепт D**. Рассмотрим следующий контекст.

Сталин и Мао видели б нас! (А. Проханов – Завтра, 12.03.2002).

В этом бленде концепт А (Сталин) и концепт В (Мао) переносятся в сферу-мишень «современная политика», здесь нет сравнения и тем более отождест-

вления Сталина и Мао, оба они выступают как авторитарные национальные лидеры, которые обладали абсолютной властью, были способны направить силы страны на решение важных задач и смогли добиться значительных успехов. Однако еще важнее тот факт, что в данном блюде нет аналогии между Сталиным и Мао (с одной стороны) и современными политиками (с другой): политические деятели прошлого не сравниваются с современными политиками, а противопоставляются им.

Основные инференции блюда: «*Сталин и Мао* не одобрили бы существующее положение дел, они навели бы порядок, под руководством таких лидеров наша страна смогла бы добиться значительно большего прогресса, чем под руководством современных политических лидеров». Данный блюдец связан с тем, что в смешанном пространстве полностью нейтрализованы признаки, отражающие время действия. Результатом смешивания создается фантастическая картина воскрешения политических лидеров.

При более детальной классификации можно выделить несколько подтипов множественной концептуальной интеграции: множественная концептуальная интеграция по сфере-источнику (несколько концептов источника), множественная концептуальная интеграция по сфере-мишени (несколько концептов мишени), множественная концептуальная интеграция по сфере-источнику и сфере-мишени.

Сопоставление фактов прямой метафорической аналогии, при которой легко выделяются сфера-источник и сфера-мишень, демонстрирующие возможности развития речевой семантики имени собственного, со случаями концептуальной интеграции, когда обнаруживаются не только два названных пространства, но и смешанное пространство, хорошо демонстрирует эвристические возможности теории Ж. Фоконьи и М. Тернера. Действительно многодоменная теория в ряде случаев позволяет яснее продемонстрировать пути развития речевой семантики имени собственного. Это особенно относится к ярким, «свежим» образам, представляющим авторский взгляд на соответствующий феномен. Показательно, что в публикациях по этой проблеме практически не встречается детальное описание больших массивов метафор (Нахимова 2007).

Теория концептуальной интеграции в ее применении к анализу имени собственного в политическом дискурсе требует дальнейшего развития и детализации. Желательно выработать оптимальную методику обследования и описания имен собственных, которые используются в дискурсивных построениях, чей смысл может быть объяснен на основе теории блендинга, охарактеризовать типовые условия блендирования (соотношение основных доменов и признаков, участвующих в создании родовых пространств) и группы имен собственных, которые особенно склонны к подобным смысловым преобразованиям в тех или иных политических дискурсах.

Литература

- БЕЛОГЛАЗОВА, Е. В., 2009. Когнитивный механизм интердискурсивности. *Вопросы когнитивной лингвистики*. № 2, 64-72.
- БУДАЕВ, Э. В., ЧУДИНОВ, А. П., 2008. *Зарубежная политическая метафорология*. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т.
- БУДАЕВ, Э. В., ЧУДИНОВ, А. П., 2007. *Метафора в политической коммуникации*. Москва: Наука; Флинта.
- БУДАЕВ, Э. В., 2007. Становление когнитивной теории метафоры. *Ин: Лингвокультурология*. Вып. 1. Екатеринбург, 16-32.
- ИРИСХАНОВА, О. К., 2001. О теории концептуальной интеграции. *Известия Российской Академии Наук. Серия Литературы и языка*. Т. 60, вып. 3, 44-49.
- ЛАКОФФ, Дж., ДЖОНСОН, М., 2004. *Метафоры, которыми мы живем*. Москва: Едиториал УРСС.
- НАХИМОВА, Е. А., 2007. *Прецедентные имена в массовой коммуникации*. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т.
- COULSON, S., 1996. The Menendez Brothers Virus: Analogical Mapping in Blended Spaces. *In: Ed. by A. GOLDBERG. Conceptual Structure, Discourse, and Language*. Palo Alto : CSLI, 1996, 67-81.
- COULSON, S., OAKLEY, T., 2000. Blending basics. *Cognitive Linguistics*. Vol. 11, № 3/4, 175-196.
- FAUCONNIER, G., TURNER, M., 1998. Conceptual Integration Networks. *Cognitive Science*. Vol. 22, № 2, 133-187.
- FAUCONNIER, G., TURNER, M., 1994. Conceptual Projection and Middle Spaces. Available from: <http://www.cogsci.ucsd.edu/research/files/technical/9401.ps> [September 10 2009].
- FAUCONNIER, G., TURNER, M., 2002. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York : Basic Books.
- GRADY, J., OAKLEY, T., COULSON, S., 1999. Conceptual Blending and Metaphor. *In: ed. R., GIBBS, G., STEEN. Metaphor in Cognitive Linguistics*. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 101-124.
- LAKOFF, G., 2008. The Neural Theory of Metaphor. *In: ed. R., GIBBS. The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. New York : Cambridge University Press, 17-38.
- LAKOFF, G., JOHNSON, M., 1980. *Metaphors We Live by*. Chicago : University of Chicago Press.
- TURNER, M., FAUCONNIER, G., 1995. Conceptual Integration and Formal Expression. *Metaphor and Symbolic Activity*, № 3. 183-203.
- TURNER, M., FAUCONNIER, G., 2000. Metaphor, Metonymy, and Binding. *In: Ed. by A. BARCELONA. Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 133-148.

Yelena A. Nakhimova

Ural State Pedagogical University, Russia

Research interests: cognitive linguistics, media linguistics, political communication, proper name, precedent phenomena theory

METAPHORICAL PROJECTION AND CONCEPTUAL INTEGRATION IN POLITICAL COMMUNICATION

Summary

The article sets out to compare the possibilities raised by application of conceptual metaphor theory (Lakoff, Johnson, etc.) and conceptual integration theory (Fauconnier, Turner, etc.) while analyzing shifts in proper names' semantic structure. The

research is limited to the sphere of proper names used in political communication.

When we draw metaphorical analogies **concept A = concept B** and at the same time **concept A ≠ concept B**; for example, *Ramsan Kadyrov is Russian Pinochet*. When conceptual integration is at work, there is no direct analogy, **concept A ≠ concept B**. For instance, *Stalin asked Putin not to bother him*. On the one hand, in this blend Putin and Stalin are conceptually projected into one and the same time space. On the other hand, the author does not draw any parallels between these two persons; on the contrary, the structure serves to emphasize their difference.

If we introduce a more detailed classification, we can speak about several types of multi-spaced conceptual integration: the multi-spaced conceptual integration based on the source conceptual domain

(or when there are several source concepts at work), the multi-spaced conceptual integration based on the target conceptual domain (or when there are several target concepts at work), the multi-spaced conceptual integration based on both the source conceptual domain and the target conceptual domain.

When we analyze changes and shifts which occur in the semantic structures of proper names only examples of direct metaphorical analogies present no difficulty in establishing the source and target domains. But there can be no complicated cases, and then conceptual integration provides not only this traditional two-space model but

also the so-called blended space, “which inherits partial structure from the inputs, and has emergent structure of its own”. When contrasted, such cases help to demonstrate heuristic methods introduced by Fauconnier and Turner. Being applied to proper names, this theory is effective for such cases when word’s meaning is being broadened and further developed in the process of speech and everyday use. It is especially important when we deal with bright, vivid, fresh images that present the author’s view on the matter given.

KEY WORDS: proper name, conceptual metaphor, conceptual integration (blending), political communication (discourse).

Gauta 2009 10 25

Priimta publikuoti 2010 01 04

Anna A. Biyumena

*Minsk State Linguistic University
Zakharova str. 21, 220034 Minsk, Belarus*

Phone: +375 297 619 969

E-mail: a-mesyats@tut.by

Research interests: semantics, political linguistics, discourse analysis

VERBS OF PERIOD AND EXISTENCE IN POLITICAL DISCOURSE

The study considers functioning of verbs of period and existence in political discourse. Verbs of period and existence that refer to ontological categories of existence, beginning, continuation and termination are an integral part of political text. They are employed to link the audience to the past and to reduce their insecurity in the future. The paper outlines semantic and collocation peculiarities of these verbs and reveals their potential as the instrument of manipulation.

In political text verbs of period and existence frequently collocate with positively and negatively charged abstract nouns. Verbs of “beginning” are combined with positive nouns and verbs of “termination” with negative ones when characterizing “friends”. The opposite collocation pattern is typical of descriptions of “foes”: verbs of “beginning” go together with nouns possessing negative evaluation whereas verbs of “termination” with positively loaded nouns.

The analyzed verbs are also frequently found in political texts with so-called “veiling” words, i.e. nouns of broad meaning. Information constituent of such combinations is usually very weak, but due to the verbs belonging to semantic fields of “beginning” and “termination” in their structure they give the recipient an impression of high-performance activity of the speaker and his / her team. The study shows that in the context of political discourse, nouns of broad meaning frequently gain positive evaluative component when combined with verbs expressing “beginning”.

It has been exposed that collocation peculiarity of the verbs representing semantic fields of “beginning” and “termination” in political discourse is that they are frequently used with nouns explicating the concepts of war and terrorism as well as nouns referring to socio-economic sphere. The verbs belonging to the semantic fields of “beginning” and “termination” being combined with nouns denoting socially significant notions function as a tool of emotional contagion.

The study reveals that out of the analyzed groups of verbs the most common is the group of words denoting “novelty”. The concept of novelty is employed in political discourse as an incentive to a projected strong and unequivocal reaction.

As the analysis shows, in political discourse the verbs of period and existence, following the mentioned above collocation patterns, are exploited to manipulate by the social conscience.

KEY WORDS: collocation, evaluation, manipulation, noun of broad meaning, political discourse, verb of period and existence.

Political discourse has been examined from a variety of perspectives. Lakoff (1991, 2001), Kuusisto (1999) and Schäff-

ner (2005) provided an analysis of political metaphors; Bollinger (1994), Bourdieu (1991), Lutz (1996) focused on manipula-

tive techniques employed by politicians; Jezinski (2003) investigated the nature of political myth, Mironova (Миронова 1998) revealed the means of explicating evaluation in political discourse, etc. Numerous scholars have analyzed the power of the word in politics (Bollinger 1994; Chomsky 1988; Engel 1984; Geis 1987; Schoenhals 1992; Wodak 1989; Young 1991). Functioning of various classes of words: nouns and pronouns (Шейгал 2004), adjectives (Гаврилова 2005; Правикова 2005), epistemic (Правикова 2005) and speech verbs (Geis 1987, Grundy and Jiang 2005) has been described. However, peculiarities of other groups of verbs in political discourse are still of a certain research interest.

The motif drive of political discourse is struggle for power (Fairclough 1994; Шейгал 2004). Legitimation of power entails the necessity of variable interpretation of reality (Bourdieu 1991; Fairclough 1994). To get support from their audiences, political leaders need to recur to certain ideas, to a specific set of concepts, one of them being the concept of existence.

The present study focuses on verbs of period and existence in political discourse, their semantic and collocation peculiarities. The corpus of texts consists of 120 transcripts of speeches delivered by American and British political leaders as well as representatives of international political organizations NATO, UNO, WHO in 2000–2007. The texts were randomly selected at official web sites <http://www.whitehouse.gov>, <http://www.number-10.gov.uk>, <http://www.nato.int>, <http://www.un.org>, <http://www.who.int>.

Notions of “existence”, “beginning”, “end”, “continuation” belong to the core philosophical categories. These basic existential notions help people perform on-

tological analysis of the world and play an essential role in forming their perception of the reality.

It is not surprising, therefore, that ideology-driven texts aimed at persuasion abound with words expressing these categories. Such words are an integral part of political speech. They perform a very important function of political text – to link the audience to the past and to reduce their insecurity in the future.

A politician should master the art of bringing together the opposite ideas of innovation and tradition, change and stability (Chilton and Schäffner 1997). As Dmitry Olshansky (Ольшанский 2002, p. 166–168) noted, “a real leader must combine the things that are hardly compatible. Considering the emotional approval of people he should not break anything customary, for any changes entail the loss of something, but people never like forfeit. A leader must be a conventionalist and a “preserver”, a dignified creation of his political system, society, group. On the other hand, to develop this society, to achieve a new quality of life, he ought to be an innovator, able of setting and reaching new goals. And this means to inevitably break something customary”.

Apparently, simultaneous appeal of the political text to such opposite ideas as tradition and innovation is conditioned by its mass audience. To gain support from various groups of the electorate, a leader needs to meet the expectations of each of them. Politicians, therefore, are willing to choose the way of verbal representation of reality that could match the sets of the audience to the utmost. Gronskaaya points out that the dynamics of political development in the society is related to the attitude of various groups of the population to the existing

social reality: conservative position means accepting the reality as it is; people sharing reformist position insist on non-revolutionary reforms which may decrease the magnitude of social conflict; citizens holding revolutionary position see the aim of society development in transforming existing system and / or building a new one (Гронская 2005, с. 28). One part of the audience is eager to know that a politician has put an end to a social evil and introduced something progressive and innovative; another part considers the information proving that the leader maintains traditions as more important. According to R. T. Lakoff (1990, p. 263), “a politician’s job is to be all things to all people, to please everyone and offend no one”.

The analysis showed that in English political discourse ideas of change and tradition are very often explicated with the help of verbs of existence (*exist, happen, occur*) as well as verbs possessing semantics of

beginning, termination, continuation of an action (*open, start, begin, create, launch, introduce; stop, finish, end, terminate, cease, eliminate; remain, continue, keep, stay*). The percentage of these verbs in the analyzed texts is 4.7% of all the verb usages which appears a significant amount considering the limited number of words in the groups.

The verbs denoting moments and stages of an action (its beginning, continuation, termination, renewal and passing on to another action) are traditionally called phasal verbs (Семенова 2002), verbs of existence (Попова 1997), verbs of period and existence (Кустова 2002). In the present study, such verbs are named verbs of phase and existence following Kustova’s opinion that “they do not have the pure meaning of “begin” / “finish” but ... contain information about the peculiarities of existence, course of action” (Кустова 2002, с. 70).

In political discourse, verbs of period

Table 1. Collocation characteristics of verbs of period and existence in political discourse

Collocation Thematic class	Abstract nouns of broad meaning	Abstract nouns with positive meaning	Abstract nouns with negative meaning	Nouns referring to war and terrorism	Nouns referring to socio-economic sphere
Existence	things happen, situation occurs	development exists	problem exists, accident occurs	–	–
Creation, beginning of action / event	introduce initiative, launch effort, begin process	open opportunity, create consensus	begin conflict, create hatred	wage war, start terrorism, launch attack	create/generate jobs, open market, start business
Continuation of action / event	relationship continues	keep peace, continue dialogue	problems continue	–	keep taxes (low)
Termination/end of action/ event	discontinue process	cease support, end stability	end incitement, stop confrontation	eliminate threat, stop terrorists	–

and existence frequently collocate with positively and negatively charged abstract nouns (*support, commitment, improvement, growth, opportunity, progress, certainty, consensus, benefit, security, development, stability; threat, violence, cruelty, incitement, fear, conflict, problem*). Projecting the basic semiotic dichotomy “friend-or-foe” onto the political text, its author combines verbs of “beginning” with positive nouns and verbs of “termination” with negative ones while characterizing “friends”. The opposite collocation is typical of descriptions of “foes”: verbs of “beginning” are combined with nouns possessing negative evaluation, verbs of “termination” with positively loaded nouns:

Bold and comprehensive changes are... only possible in the wake of... events which create a new consensus that allows us to transcend old ways of thinking and acting (Rice Opening Statement before the 9/11 Commission, April 8, 2004);

At this moment of historic opportunity... Iran must cease its support for those groups who use violence to oppose Middle East peace (Statement on U.S. Support for the European Diplomatic Effort with Iran by Secretary of State Rice, March 11, 2005);

I also urge those at risk to get tested for the disease and to learn more about how to end this health threat... (National HIV Testing Day: Proclamation by the President of the USA, June 26, 2004).

Verbs belonging to the semantic field of existence are in most cases used in the predicate position to the names representing the negative side of the evaluative scale:

A third kind of casualty is morale in the health care facility where the accident occurs (Speech by WHO Director-General

Lee Jong-Wook: *Launch of the World Alliance for Patient Safety*, October 27, 2004);

They form an anti-social combination that recognizes no borders and preys on the vulnerabilities that exist: drug traffickers, smugglers, hostage-takers, and terrorists and violent gangs (Rumsfeld’s Statement on U.S Central American Alliance, October 13, 2005).

The analyzed speeches abound with collocations of the verbs of period and existence with so-called “veiling” words, i.e. nouns of broad meaning (*situation, process, environment, arrangement, framework, condition*):

But one of the challenges we face is to make the good things happen not just in isolated hospitals but everywhere (Modernisation of Accident and Emergency Facilities: Speech by the Prime Minister, February 29, 2000);

And we began a process two or three years ago of changing the law in relation to antisocial behaviour... (Prime Minister’s Speech on Under Age Drinking, December 9, 2004);

This close relationship between Germany and NATO continued after the end of the Cold War (Opening Statement by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the Meeting of the Council with the President of the Federal Republic of Germany, January 19, 2005).

Typical of political texts appear combinations of the analyzed verbs with the following nouns of broad meaning: *initiative, agenda, programme, campaign, plan, project, effort, operation, strategy*. These collocations are in all instances used with the reference to “friends” activity. Though this group of nouns comprises a variety of lexemes, being combined with verbs of period and existence all of them acquire the same vague meaning ‘a certain activity (of “friends”) aimed at improvement of

the situation'. In the majority of contexts nouns forming this group collocate with verbs denoting "beginning". The most frequent verb found in such constructions is *launch* which manifests combinations with all the mentioned above nouns in the analyzed political texts:

*Right after we **launched** this **initiative** at our Summit last June, we received a lot of positive feedback* (Speech by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer, Israel, February 24, 2005);

*Agency officials **launched** a wide-ranging disruption **effort** against Al-Qaida in more than 20 countries* (Rice Opening Statement Before the 9/11 Commission April 8, 2004);

*Hardly a word was written about the fact that NATO and Russia had **launched** an ambitious **programme** designed to integrate their civil and military air pictures, thereby enhancing our ability to work together in combating terrorist threats to aviation* (Speech by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer, June 24, 2005).

There were found a few combinations of nouns from the named group with the verbs of "continuation": *My budgets have dedicated \$35 million over the past three years and will **continue** this **effort*** (President Discusses Energy at National Small Business Conference, April 27, 2005). However, their collocation with "termination" verbs does not appear to be the feature of political discourse.

Information constituent of combinations with nouns of broad meaning is usually very weak, they mainly perform the phatic function of political speech, but due to the verb belonging to the semantic field of "beginning" in its structure they give the recipient an impression of high-performance activity of the speaker and his / her team. Evidently, the fact that these nouns which possess a fuzzy meaning in the lan-

guage system are employed largely with the verbs expressing "beginning" ensures that the given names gain positive evaluative component in the context of political discourse.

Lexical items conveying the idea of "novelty", "beginning" hold a specific place in the group of period and existence verbs. Arutyunova reveals the magical force of "novelty words" and refers to them as the "active forces" of the language which immediately introduce the denotatum into the sphere of social interest as soon as they touch it on (Арутюнова 1999, p. 695). Persuasive discourse employs the idea of novelty at the core of argumentation (Шешунова 2002).

It was exposed that collocation peculiarity of the verbs representing semantic fields of "beginning" and "termination" in political discourse is that they are frequently combined with nouns explicating the concept of terrorist threat as well as nouns referring to social-economic sphere – the realms of social life which are not just in the constant spotlight but represent literally the most essential areas of life.

In the modern world characterized by change and instability, people tend to feel insecure about the future. Political leaders take advantage of the situation to manipulate the social conscience maintaining feelings of insecurity and confusion and declaring at the same time that it is them who is able to resolve the confusion and provide stability and security in the society. Intruding on the emotional sphere of their listener politicians primarily appeal to the fundamental emotion which guides human lives – to fear.

The place of the nuclear war fear whipped up through the post-war decades has nowadays been taken by the fear of ter-

rorism which is apparently the major fear cultivated in the modern society. Sergej Kara-Murza (Kapa-Myp3a 2006, p. 173–174) points out that it is widely exploited as a means of rallying support for the authorities and distracting people's attention from their failures and jugglery. That is why the issue of terrorism is touched upon in political speeches devoted to various topics.

The study exposed that when the issues of war and terrorism are discussed in a political speech, verbs possessing the meaning of “beginning” and “termination” frequently go together with nouns carrying a strong axiological charge. Nouns with negative evaluation collocate with verbs denoting beginning of the action to characterize “foe” activity (*start / wage war, create fear / threat, launch attacks*), except an expression *start / wage war on terror* now functioning as a terminological one, which is employed with the reference to “friends” activity: *But what galvanised me was that it was a declaration of war by religious fanatics who were prepared to **wage that war** without limit* (Prime Minister's Speech on the Threat of Global Terrorism, March 5, 2004). Their own actions aimed at fighting terror politicians tend to describe with the help of verbs signaling “termination”, “elimination” (*stop terrorists / violence / bloodshed, eliminate / end threat*): *NATO soldiers **stopped the bloodshed** in Bosnia* (Speech by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the 35th ISC Symposiums, May 19, 2005).

There is one more issue which is as significant for people as the terrorist threat – social problems: money saving, purchasing accommodation, securing worthy education for children and, specifically, unemployment.

Labour belongs to the most essential concepts comprising the cultural core of any society. Therefore unemployment as separation from labour presents not an economic or even a social problem. As Kara-Murza (Kapa-Myp3a 2006, p. 537) said, “it is an existential problem, a fundamental question of human life”. Only war and natural disasters create a greater fear than a threat of becoming unemployed.

This can explain why statesmen repeatedly turn to the topic of unemployment as well as other social problems thus emphasizing the activity they have performed to resolve these problems. It should be noted that the word *jobs* is found to be the most frequently used noun occupying the object position to the verbs of period and existence in the corpus of the analyzed texts (the most frequent collocation being *create jobs*). Among other widely used combinations of this kind can be named such collocations as *open markets, start businesses, begin / continue (with) education, keep taxes (low)*:

*On these two key issues, trade and energy, the House of Representatives has acted to **create jobs**...* (The President's State of the Union Address, January 29, 2002);

*At the same time, federal revenues are increasing – proving once again that lower taxes are an incentive for entrepreneurs to **start businesses**...* (Vice President's Remarks to the National Restaurant Association, September 12, 2005).

The verbs belonging to the semantic fields of “beginning” and “termination” possess “strong” meaning and being combined with nouns denoting socially significant notions, they start functioning as an attention incentive and a tool of emotional contagion.

The verbs under consideration are frequently employed in political texts without

a noun as their object but before another verb thus emphasizing it. It should be mentioned that in such structures verbs of “beginning”, “continuation” and “termination” are predominately found:

Children who are read to from a very early age are more likely to begin reading early themselves (Mrs. Bush’s Remarks at the World Economic Forum, May 21, 2005);

The increase in volume and complexity of trade in pharmaceutical products continues to accelerate (WHO Director-General Address to 11th International Conference of Drug Regulatory Authorities, February 16, 2004).

The study revealed that out of the analyzed groups of verbs the least frequency is observed in the lexical units generally referring to existence (*exist, happen, occur*). Among verbs of period and existence representing semantic fields of beginning,

continuation and termination the most common is the group of words denoting “novelty”.

As Vitaliy Kostomarov (Костомаров 2005, p. 181) noted, in the modern industrial world “innovations, not traditions are encouraged as the main values”. The concept of novelty is employed in political discourse as an incentive to a projected strong and unequivocal reaction whereas the lexical units explicating this concept though being stylistically neutral in the system of the language, acquire in the speech of political leaders such emotional connotations that might guide the perception of the audience to the desired direction.

Hence, in political discourse the verbs of period and existence, following the mentioned above collocation patterns, turn into an effective tool of manipulation by the social conscience.

References

- BOLLINGER, D., 1994. *Language. The Loaded Weapon. The Use and Abuse of Language Today*. London: Longman.
- BOURDIEU, P., 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Harvard University Press.
- CHILTON, P., SCHÄFFNER, C., 1997. Discourse and Politics. In: T. A. VAN DIJK ed. *Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2: Discourse as Social Interaction. London: Sage, 206–230.
- CHOMSKY, N., 1988. *Language and Politics*. Montreal: Black Rose Books.
- ENGEL, S. M., 1984. *The Language Trap: Or how to Defend yourself against the Tyranny of Words*. Engelwood Cliffs (N.Y.): Prentice-Hall, Cop.
- FAIRCLOUGH, N., 1994. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- GEIS, M. L., 1987. *The Language of Politics*. N.Y.: Spriger.
- GRUNDY, P., JIANG, Y., 2005. Linguistic Action Verbs and Logical Prompting in Political Discourse. In: W. THIELE, J. SCHWEND, C. TO-DENHAGEN., eds. *Political Discourse: Different Media – Different Intentions – New Reflections*. Tübingen: Stauffenburg, 97–123.
- JEZINSKY, M., 2003. *The Quest for Political Myth and Symbol in the Political Language of Akcja Wyborcza “Solidarność” and Sojusz Lewicy Demokratycznej between 1997 and 2001*. Toruń: Adam Marszałek.
- KUUSISTO, R., 1999. *Western Definitions of War in the Gulf and in Bosnia: the Rhetorical Frameworks of the US, British and French Leaders in Action*. Helsinki: Suomen tiedeseura.
- LAKOFF, G., 1991. *Metaphor in Politics: an Open Letter to the Internet from George Lakoff*. Available from: <http://www.uoregon.edu/~uophil/metaphor/lakoff-l.htm> [Accessed on July 6, 2009].
- LAKOFF, G., 2001. *Metaphors of Terror*. The University of Chicago Press. Available from: <http://www.press.uchicago.edu/News/911lakoff.html> [Accessed on July 6, 2009].

LAKOFF, R. T., 1990. *Talking Power: the Politics of Language*. USA: HarperCollins, Basic Books.

LUTZ, W., 1996. *The New Doublespeak*. N.Y.: Harper Collins.

SCHÄFFNER, C., 2005. 'It's just a Metaphor...' – from visions to reality in political discourse on the European Union. In: W. THIELE, J. SCHWEND, C. TODENHAGEN., eds. *Political Discourse: Different Media – Different Intentions – New Reflections*. Tübingen: Stauffenburg, 213–229.

SCHOENHALS, M., 1992. *Doing Things with Words in Chinese Politics: Five Studies*. Berkley (Calif.), Cop.

WODAK, R., 1989. 1968: The Power of Political Jargon – a "Club-2" Discussion. In: R. WODAK, ed. *Language, Power and Ideology: Studies in Political Discourse*. Amsterdam: J. Benjamins Pub. Co., 137–164.

YOUNG, J. W., 1991. *Orwell's Newspeak and Totalitarian Language. Its Nazi and communist antecedents*. Charlottesville: University Press of Virginia.

АРУТЮНОВА, Н. Д., 1999. О новом, первом и последнем. In: Н. Д. АРУТЮНОВА. *Язык и мир человека*. Москва: Языки русской культуры, 695–736.

ГАВРИЛОВА, М. В., 2005. *Лингвокогнитивный анализ русского политического дискурса: Автореферат дисс... канд. филол. наук*. Санкт-Петербург.

ГРОНСКАЯ, Н. Э., 2005. *Политический процесс и лингвистические технологии манипулирования: Автореферат дисс... д-ра филол. наук*. Нижний Новгород.

КАРА-МУРЗА, С. Г., 2006. *Манипуляция сознанием*. Москва: Эксмо.

КОСТОМАРОВ, В. Г., 2005. *Наш язык в действии: очерки современной русской стилистики*. Москва: Гардарики.

КУСТОВА, Г. И., 2002. Семантические аспекты лексических функций (глаголы со значением 'начаться' / 'кончиться'). In: Н. Д. АРУТЮНОВА, отв. ред. *Логический анализ языка. Семантика начала и конца*. Москва: Индрик, 69–82.

МИРОНОВА, Н. Н., 1998. *Структура оценочного дискурса: Дисс... д-ра филол. наук*. Москва.

ОЛЬШАНСКИЙ, Д. В., 2002. *Политическая психология*. Санкт-Петербург: Питер.

ПОПОВА, Т. В., 1997. Способы глагольного действия и лексико-семантические группы глаголов. In: Л. Г. БАБЕНКО, общ. ред. *Русская глагольная лексика: пересеканность парадигм: Памяти Э.В. Кузнецовой*. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 147–240.

ПРАВИКОВА, Л. В., 2005. *Язык парламентских дебатов: Опыт системного описания дискурса по терроризму в Конгрессе США и Парламенте Великобритании: Дисс... д-ра филол. наук*. Пятигорск.

СЕМЕНОВА, С. Ю., 2002. К типологии фазовых компонентов, коннотаций и ассоциаций русских лексем. In: Н. Д. АРУТЮНОВА, отв. ред. *Логический анализ языка. Семантика начала и конца*. Москва: Индрик, 155–168.

ШЕЙГАЛ, Е. И., 2004. *Семиотика политического дискурса*. Москва: Гнозис.

ШЕШУНОВА, С. В., 2002. Семантика начала и конца в агитационных текстах. In: Н. Д. АРУТЮНОВА, отв. ред. *Логический анализ языка. Семантика начала и конца*. Москва: Индрик, 516–522.

Anna A. Bijumena

Minsko valstybinis lingvistikos universitetas, Baltarusija

Moksliniai interesai: semantika, politinė lingvistika, diskurso analizė

LAIKOTARPIO IR BUVIMO VEIKSMAŽODŽIAI POLITINIAME DISKURSE

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjamas „laikotarpio“ ir „buvimo“ veiksmožodžių funkcionavimas politiniame diskur-

Anna A. Bijumena

Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny w Mińsku, Białoruś

Zainteresowania naukowe: semantyka, lingwistyka polityczna, analiza dyskursu

CZASOWNIKI FAZOWE ORAZ CZASOWNIKI WYRAŻAJĄCE STAN BYCIA W DYSKURSIE POLITYCZNYM

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu przedstawiono analizę

se. Laikotarpio ir buvimo veiksmažodžiai, kurie reiškia tokias ontologines egzistavimo kategorijas kaip pradžia, tęstinumas ir pabaiga, yra svarbi politinio teksto dalis. Jie yra pasitelkiami norint susieti recipientus su praeitimi ir sumažinti jų nesaugumą ateityje. Darbe pateikiami semantiniai ir kolokaciniai šių veiksmažodžių ypatumai, taip pat atskleidžiama, kaip jie tampa manipuliacijos instrumentais.

Politiniuose tekstuose laikotarpio ir buvimo veiksmažodžiai dažnai jungiami su neigiamą konotaciją turinčiais abstrakčiais daiktavardžiais. „Pradžios“ veiksmažodžiai yra siejami su teigiamą konotaciją turinčiais daiktavardžiais, o „pabaigos“ veiksmažodžiai jungiami su neigiamais, apibūdinančiais „draugus“. Priešingas kolokacinis modelis yra būdingas „priešų“ aprašymui: „pradžios“ veiksmažodžiai eina kartu su daiktavardžiais, turinčiais neigiamą vertinimą, o „pabaigos“ veiksmažodžiai – su teigiamais daiktavardžiais.

Nagrinėti veiksmažodžiai dažnai vartojami kartu su vadinamaisiais „slepiančiais“ žodžiais, t. y. plačios reikšmės daiktavardžiais. Šių junginių informacija dažniausiai labai neaiški, bet veiksmažodžiai, priklausantys semantiniams „pradžios“ ir „pabaigos“ laukams, recipientui sudaro įspūdį, kad kalbėtojas ir jo komanda geba sėkmingai veikti. Tyrimas rodo, kad politiniame disкурso kontekste plačios reikšmės daiktavardžiai dažnai įgauna teigiamą vertinimo komponentą, kai jie jungiami su veiksmažodžiais, reiškiančiais „pradžią“.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kolokacija, vertinimas, manipuliacija, plačios reikšmės daiktavardis, politinis diskursas, laikotarpio ir buvimo veiksmažodis.

funkcionavimo czasowników fazowych oraz czasowników wyrażających stan bycia w dyskursie politycznym. Czasowniki te, określające takie ontologiczne kategorie istnienia, jak początek, ciągłość i zakończenie, są integralnym elementem tekstu politycznego. Są one stosowane w celu związania odbiorców z przeszłością i zmniejszenia ich niepewności w przyszłości. Przedstawiano semantyczne i kolokacyjne osobliwości tych czasowników oraz ukazano, w jaki sposób stają się one narzędziem manipulacji.

W tekstach politycznych czasowniki fazowe oraz czasowniki wyrażające stan bycia często występują z rzeczownikami abstrakcyjnymi o pozytywnej lub negatywnej konotacji. Czasowniki „początku” są łączone z rzeczownikami o konotacji pozytywnej, zaś czasowniki „zakończenia” – z rzeczownikami o konotacji negatywnej przy charakteryzowaniu „przyjaciół”. Odwrotny model kolokacyjny stosowany jest przy opisie „przeciwników”: czasowniki „początku” występują z rzeczownikami wyrażającymi ocenę negatywną, zaś czasowniki „zakończenia” – z rzeczownikami o pozytywnej konotacji.

Omawiane czasowniki często są stosowane razem z tzw. „maskującymi” wyrazami, tj. rzeczownikami o szerokim znaczeniu. Informacja, jaką niosą te związki, zwykle jest niezbyt jasna, ale czasowniki należące do semantycznych pól „początku” i „zakończenia” stwarzają u odbiorcy wrażenie, że mówca i jego ekipa są osobami potrafiącymi rozwinąć pomyślną działalność. Badanie dowodzi, że w kontekście dyskursu politycznego rzeczowniki o szerokim znaczeniu często zyskują pozytywny komponent wartościujący, gdy są łączone z czasownikami oznaczającymi „początek”.

SŁOWA KLUCZOWE: kolokacja, ocena, manipulacja, rzeczownik o szerokim znaczeniu, dyskurs polityczny, czasowniki fazowe, czasowniki wyrażające stan bycia.

Gauta 2009 08 10

Priimta publikuoti 2010 01 04

Анна В. Владимирова, Татьяна Г. Скребцова

Санкт-Петербургский государственный университет

Факультет филологии и искусств

Университетская наб., д. 11, 199034 Санкт-Петербург, Россия

Тел.: +7 812 328 95 19

E-mail: montezion@mail.ru, tanyaskr@TS7676.spb.edu

Области научных интересов авторов: анализ дискурса, гендерная лингвистика, когнитивная лингвистика, социолингвистика, лингвистическая семантика

КОММУНИКАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ В ДИСКУРСЕ ЖЕНСКИХ И МУЖСКИХ ГЛЯНЦЕВЫХ ЖУРНАЛОВ КАК ОТРАЖЕНИЕ ГЕНДЕРНОЙ СПЕЦИФИКИ ПОВЕДЕНИЯ

Глянцевые журналы являются сравнительно новым видом СМИ на российском рынке и, как следствие, недостаточно изученным. Заметное место среди глянцевых журналов занимают гендерно-ориентированные издания, служащие формированию, закреплению и воспроизводству соответствующих социальных стереотипов. Эта задача осуществляется посредством определенных коммуникативных стратегий, направленных на создание образцов маскулинности и фемининности. В статье анализируются гендерные стереотипы, представленные в глянцевых журналах, демонстрируется их непоследовательность и внутренняя противоречивость. Описывая речевые стратегии в дискурсе глянцевых журналов, авторы указывают на их связь с гендерно-обусловленными особенностями поведения. Наряду со стратегиями, общими для мужских и женских журналов, отмечаются некоторые специфические стратегии, присущие лишь какому-то одному типу изданий. Отличительную особенность женских журналов авторы видят в сосуществовании противоречащих друг другу стратегий. Наличие конфликта речевых стратегий в женских изданиях и его отсутствие в мужских объясняется спецификой коммуникативных стилей женщин и мужчин.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: гендер, дискурс, глянцевый журнал, гендерный стереотип, коммуникативная стратегия.

Глянцевые журналы для мужчин и женщин появились на российском рынке относительно недавно, но уже успели завоевать популярность у широкой аудитории. За рубежом данный вид СМИ успешно существует на протяжении десятилетий, привлекая интерес не только широкой публики, но и специалистов по теории коммуникации, психологов, социологов, лингвистов. В России подобные исследования пока еще весьма немногочисленны.

Под глянцевым журналом мы понимаем иллюстрированное печатное периодическое издание с плотной глянцевой обложкой, рассчитанное на аудиторию с уровнем дохода выше среднего. В соответствии с целевой аудиторией, предметной областью и назначением глянцевые журналы можно разделить на группы. Целевая аудитория выделяется по признаку потенциального читателя: пол (гендерно-ориентированные издания), возраст, профессиональная

принадлежность и т. п.; предметная область характеризуется выбором тем (компьютерная сфера, рыбалка и т. п.); назначение журнала определяет его характер (научный, популярный, досуговый, справочно-рекомендательный и др.) (Шостак 2007, с. 80).

Наиболее заметный сектор рынка глянцевого издания занимают так называемые журналы о стиле жизни (*lifestyle magazines*), которые в подавляющем большинстве являются гендерно-ориентированными – то есть посвящены сферам жизни мужчин и женщин. Эти журналы описывают мужские или женские интересы, затрагивают соответствующие проблемы и делают попытку удовлетворить запросы и потребности прототипических представителей данных социальных групп. Разумеется, понятия «женского журнала» или «мужского журнала» являются довольно общими и несколько искусственными, поскольку не учитывают варьирование по прочим социологическим переменным, таким как возраст, уровень образования, материальный достаток и пр. Поэтому возможно дальнейшее разделение данных категорий. Например, в зависимости от уровня доходов аудитории женские журналы можно подразделить на имиджевые (представительские) и потребительские (Данилова). Первые – это журналы премиум-класса, ориентированные на богатую публику и посвященные в основном светской жизни и моде. Важным компонентом этих изданий являются красивые иллюстрации и реклама предметов роскоши. Вторая подкатегория – это журналы, обращенные к практической стороне жизни. В них рекламируется более демократичная продукция и преобладают статьи

«о жизни», советы, рекомендации и т. д. Представительские журналы выполняют скорее «имиджевую» функцию, в то время как потребительские – информационно-развлекательную.

В настоящей работе, однако, мы рассматриваем женские и мужские гляцевые журналы в их совокупности, не дифференцированно. Так, в категорию изданий для женщин были включены журналы “Cosmopolitan”, “Glamour”, “Elle”, “Joy”, “Gloria”, “Vogue”, «Лиза», «Женские секреты», «Самая», «Магия Cosmo»; в категорию мужских изданий – “Men’s Health”, “GQ”, “XXL”, “Maxim”, “Playboy”, “Esquire”, “EGO”, “FHM” (по несколько выпусков каждого издания за 2007-2009 гг.). В качестве материала исследования выбирались редакторские колонки и авторские статьи, а также статьи в рубриках, посвященных здоровью, психологии и моде.

Как известно, все журналы о стиле жизни работают по «рекламоцентрической» модели (Маккей 2008, с. 274): их основная цель заключается в том, чтобы сформировать у аудитории вполне определенные (нужные рекламодателю) вкусы и внушить ей так называемую «философию потребления». Эту задачу журнал реализует, создавая и навязывая своим читателям особый жизненный стандарт, включающий определенные взгляды, нормы и ценности. Глянцевые журналы выполняют функцию «гида», стремясь сопровождать индивидуума во всех его жизненных сферах, от приватной до публичной. Они воспринимаются как «источник информации по всевозможным вопросам, а также как копилка советов и гид по развлечениям в свободное от работы время» (там же, с. 267). Культивируя у читателей

определенные интересы и потребности, журнал тем самым настраивает их на определенное восприятие рекламы, направленное на то, чтобы приносить прибыль издателю (там же, с. 275).

Исходя из общей задачи усиления эффективности рекламного воздействия, гендерно-ориентированные издания конструируют специфические взгляды на мир, системы жизненных приоритетов и ценностей, а также модели поведения, которые на данном этапе общественного развития считаются наиболее характерными и привлекательными для прототипических представителей мужского и женского пола. Конечно, они строят их не в вакууме, а ориентируются на бытующие образы «настоящих» женщин и мужчин. Таким образом, роль гендерно-ориентированных журналов (как, впрочем, средств массовой информации вообще) двоякая: с одной стороны, они отражают уже сложившиеся в обществе стереотипные представления, а с другой – активно их навязывают. Вопрос о том, возник ли стереотип самостоятельно или был сконструирован и разрекламирован глянцевыми журналами, по-видимому, подобен дилемме о курице и яйце.

Следует заметить, что различные глянцевые журналы акцентируют разные грани гендерных стереотипов, при этом не всегда достигая целостного, убедительного образа. Если женские журналы потребительского класса (типа «Лиза», «Самая») отражают традиционные, хорошо согласующиеся между собой роли женщины как матери, жены, домашней хозяйки, хранительницы очага, то «имиджевые» журналы («Vogue», «Elle») больше ориентируются на «западные» стандарты и ценнос-

ти (что неудивительно, поскольку они представляют собой русскоязычные версии соответствующих зарубежных оригиналов) и выдвигают на передний план далекие друг от друга образы роскошной женщины-соблазнительницы и успешной бизнес-вумен. В целом, женские журналы стремятся каким-то образом сочетать множественные аспекты жизни женщины, создавая картину физически привлекательной, уверенной в себе дамы, заботящейся о муже и семье, но одновременно увлеченной своей работой и карьерным ростом.

Образ мужчины в глянцевых журналах непременно включает такие черты, как профессиональная состоятельность, материальная обеспеченность и шикарный антураж в виде красивых женщин, дорогих машин, качественных вещей. Важным компонентом также является независимость от людей и обстоятельств, самодостаточность во всем. Создаваемый в журналах идеал мужчины – это карьерист, ценящий качество и солидность во всем, окруженный красивыми женщинами и вещами и не заинтересованный в психологии взаимоотношения полов (Дозморова 2007, с. 173). Он стремится к полигамии и отстаивает свою холостяцкую свободу, о чем недвусмысленно свидетельствуют следующие выдержки из мужских журналов: *Моногамия – какая-то пещерная концепция, – утверждает Андрей, PR-менеджер из Москвы. – Факт женитьбы не избавляет от влечения к другим женщинам* («Вот, левый поворот» GQ, сентябрь 2007, с. 281); *Факт в том, что на данный момент своей биографии ты хочешь быть один. Как перст. Такой одинокий-преодинокий перст, который периодически встречается с девушкой,*

чудно проводит время, занимается с ней сексом и потом нежно целует на прощание. А когда на следующие выходные идет ужинать с другой красавицей и случайно встречает девушку номер один, то та не устраивает сцен, не цепляется девушке номер два в челку, а интеллигентно делает вид, что вы не знакомы («Оттяни по полной» Maxim, июль 2008, с. 59).

В то же время, мужские издания активно подчеркивают роль хорошего отца, проводящего много времени со своими детьми и заботящегося об их воспитании и благополучии. Например: *4 признака того, что работа мешает тебе заниматься детьми* («Карьера и жизнь: дети» Men's Health, июнь 2009); *Как остаться хорошим отцом не в ущерб личной жизни?* («Удаленный отец» Men's Health, октябрь 2009). Привязанность к детям вступает в конфликт с пропагандируемым идеалом независимого, не связанного никакими эмоциональными узами героя-одиночки. Получается, что «настоящий мужчина» должен пользоваться успехом у многих женщин, отстаивать свою мужскую свободу, но при этом оставаться хорошим отцом. Это делает маскулинный образ внутренне противоречивым.

Гендерные роли реализуются в поведении, в том числе речевом. Известно, что в разговорах мужчины чаще концентрируются на задачах, в то время как женщины – на отношениях между людьми. Фемининная личность характеризуется направленностью на создание гармоничных взаимоотношений, партнерство и взаимозависимость, успешность в коммуникативной сфере. А маскулинный субъект нацелен на утверждение своего «я», достижение

социального успеха, соперничество. Мужской стиль общения выглядит более соревновательным и конфликтным, чем женский; содержание совместной деятельности для мужчины важнее, чем индивидуальная симпатия к партнеру. Мужчины следуют коммуникативному стилю, основанному на власти, в то время как женщины придерживаются стиля, основанного на солидарности и поддержке. Для мужчины важнее «вертикальные» отношения, а для женщины – «горизонтальные» (Coates 1986; Tannen 1994; Таннен 1996; Кирилина 1999; Чекалина 2006).

Специфика коммуникативного поведения мужчин и женщин находит свое отражение в дискурсе гендерно-ориентированных изданий. Это вполне естественно, поскольку данный вид СМИ как раз и направлен на то, чтобы конструировать соответствующие идеальные образы. В настоящем исследовании мы обращаемся к выявлению коммуникативных стратегий, характерных для женских и мужских журналов.

Вслед за О. С. Иссерс (2003), мы разграничиваем понятия основной (семантической, когнитивной) и вспомогательных стратегий речевого общения, а также тактик и коммуникативных ходов. Основной стратегией глянцевого журнала, как уже говорилось выше, является формирование или коррекция мировоззрения, системы ценностей и стиля жизни читателей, с тем, чтобы удовлетворять интересы рекламодателей.

Вспомогательные стратегии, посредством которых реализуется основная, могут быть объединены в три группы в соответствии с их смысловой нагрузкой. Так, мы различаем стратегии, направленные на:

- 1) позиционирование журнала по отношению к своей аудитории;
- 2) позиционирование аудитории по отношению к противоположному полу;
- 3) позиционирование аудитории по отношению к идеальному представителю своего пола.

Первый класс стратегий – наиболее многочисленный, причем их набор является схожим для женских и мужских журналов. Назначение этих стратегий состоит в выстраивании доверительных отношений с аудиторией и формировании привычки регулярно его читать (а следовательно, покупать). Наиболее общей является стратегия положительной самопрезентации журнала, которая может осуществляться как путем откровенного самовосхваления (*Наше ежегодное шоу поразительных умопомрачительных снимков не оставит равнодушным никого* (Maxim)), так и косвенными тактиками, ср.: *Об умных моделях мы уже писали в январском номере. Но мимо этой героини мы не могли пройти. Во-первых, она сделала впечатляющую карьеру. А во-вторых, она начала свой путь в «Cosmopolitan Урал». Девушка в стиле Cosmo!* («Космический старт» Cosmopolitan, март 2008, с. 376). В последнем примере мысль о значимости журнала в жизни женщины выражается посредством ссылки на позитивный образ успешной и красивой девушки, сделавшей завидную карьеру благодаря журналу.

Широко распространенной как в женских, так и мужских изданиях является тактика позиционирования журнала в качестве эксперта, призванная подчеркнуть его ценность и незаменимость. Журнал заявляет, что он «зна-

ет лучше/больше», ср.: *Журнал будет издаваться два раза в год – в начале каждого модного сезона. Зачем? Да потому что наши читатели хотят больше знать о моде, а мы кое-что в этом смыслим и готовы посвятить ветреной особе целый журнал* («Новый журнал» GQ, сентябрь 2007, с. 68). Или: *Францужезы утверждают, что женщину делают прическа и обувь. Мы настаиваем, что сумочка и солнцезащитные очки летом тоже имеют стратегически важное значение. Поэтому запасаемся...* («Тренд 08: детали» Cosmopolitan, март 2008, с. 439). Как и в предыдущем абзаце, приведенная пара примеров иллюстрирует возможности выражения одного и того же смысла эксплицитно и имплицитно, причем прямые, явные утверждения в обоих случаях заимствованы из мужских журналов, а косвенные – из женских. Эта тенденция довольно отчетливо прослеживается на более обширном материале.

На укрепление положительного образа издания направлен целый ряд стратегий, призванных эмоционально вовлечь аудиторию в «общение» и тем самым сформировать у нее психологическую зависимость от регулярного чтения журнала. Для этого создается эрзац дружбы читателя с журналом, подразумевающий близкие, доверительные отношения (как со старшей сестрой или братом), взаимопонимание, заботу. Например, при помощи стратегии присоединения (лексическими маркерами которой выступают выражения *мы с вами; мы, женщины* и т. п.) журнал устраняет дистанцию между собой и аудиторией, ср.: *Мужчина, как известно, животное социальное. Мы любим собираться небольшими стаями и сладостраст-*

но наблюдать за совершенно незамысловатыми женскими особями («Вот, левый поворот» GQ, сентябрь 2007, с. 280). Или: *«Этот номер посвящается нашей любимой теме – мужчинам* (Cosmopolitan).

Содержательно близкой является стратегия интимизации: «С целью идентификации и формирования аттракции используется также прием интимизации повествования – такого использования языковых средств, в результате которого создается эффект доверительного общения автора с аудиторией» (Копнина 2007, с. 92). Эта стратегия может реализоваться употреблением личного местоимения *ты*, обращений, идентифицирующих адресанта с адресатом (например, по территориальному признаку), риторических вопросов, диалогизации сообщения и т. д. Например: *Вот, например, выдался у тебя свободный вечер. Что делать?* (Cosmopolitan); *Подозреваешь, что она тебе изменяет? Мы поможем понять, так ли это. Сам грешишь? Мы поможем скрыть все следы походов* («7 признаков того, что она тебе изменяет» Men's Health, октябрь 2009).

Максимальное приближение к читателям достигается путем стратегии идентификации: автор сливается с аудиторией и уподобляется ей благодаря использованию разговорной, жаргонной лексики, экспрессивных выражений, специфического юмора. Ср.: *А не плюнуть ли на всю эту суету и не закатиться ли на дачу к Стасу и там славно погудеть, ну-ну* («Плохой Санта» Cosmopolitan, декабрь 2007); *Ты с девушкой отправился на подледный лов... Но тут лед тронулся, господа присяжные заседатели, и девушка (е*

ты на всякий случай пустил вперед) оказалась в воде. Подожди лезть за фотоаппаратом, вначале помоги ей («Ходить по тонкому льду» Maxim).

Стратегия заботы о читателе, напротив, предполагает несимметричные отношения: журнал выступает в роли «старшего товарища», советующего, как справиться с теми или иными проблемами. Например: *Чтобы ты не запустила свое здоровье, но и не тратила напрасно время и деньги, Cosmo составил план диспансеризации* (Cosmopolitan); *Чтобы ты как следует отдохнул, наши редакторы как следует поработали: выяснили, какие события выпали на летние месяцы, и выбрали из них самые интересные* (Men's Health).

Подобные коммуникативные ходы призваны создать у читателя впечатление, что журнал пишется специально для него (нее), старается помочь и угодить именно ему (ей).

В создание позитивного облика издания вносит свой вклад и стратегия, подчеркивающая уникальность его читателей – по сравнению со всеми остальными представителями соответствующего пола, ср.: *Само собой, ты регулярно читаешь МН и больше других знаешь о здоровом питании* (Men's Health). Ее можно рассматривать как разновидность более общей стратегии комплимента, например: *В октябре журналу «Cosmopolitan Петербург» исполняется 5 лет! Это наша первая юбилейная дата! Но разве мы могли бы существовать без вас – наших дорогих читательниц?* (Cosmopolitan Петербург); *Нет, это не очередная заурядная статья про секс, которая пытается научить тебя тому, что ты и так прекрасно умеешь практически*

с рождения. Это, наоборот, прекрасная возможность доказать нам, что в этих вопросах **ты разбираешься лучше некоторых редакторов** (Maxim).

Все представленные выше стратегии служат одной общей цели – созданию привлекательного образа журнала, которому свойственен и высокий эпистемический статус (обладание знаниями, превышающими знания адресата), и демократически-уважительный характер отношений со своим читателем. Поскольку от успеха этой задачи зависит коммерческий успех издания, неудивительно, что используется столь широкий набор стратегий.

Гендерная специфика рассматриваемых журналов предполагает позиционирование читателей по отношению к лицам противоположного пола. С этой целью как в женских, так и в мужских изданиях широко используется стратегия антитезы, основанная на известной схематической оппозиции «мы (позитивный образ) – они (негативный образ)». Так, женские журналы гордо заявляют: *У женщин нет пресловутой мужской логики* (Cosmopolitan), – парадоксальным образом намекая на превосходство женского интеллекта и женщин в целом. Мужские журналы выражают данную оппозицию гораздо более резко и однозначно, ср.: *В конце концов, делать женщине приятно в ущерб себе – это свинство* («Турецкий дебют» Maxim); *Это повторяется изо дня в день. Она черт знает как водит машину, проводит полдня в магазине, бесконечно разговаривает по телефону и не может найти дорогу на дачу, хотя вы были там вместе уже сто раз. Ну почему она такая дура?* («Последний трудный день» Men's Health, февраль 2009, с. 102).

Применительно к гендерному позиционированию мы констатируем некоторые различия в дискурсе женских и мужских журналов. Во-первых, в мужских изданиях, оппозиция включает скорее три, нежели два, члена, а именно: «мы (настоящие мужчины) – они (ненастоящие мужчины) – они (женщины)». Дело в том, что идеальный образ, формируемый глянцевыми журналами, выражает понятие гегемонной маскулинности, занимающей подчиняющую позицию по отношению к женщинам и другим типам маскулинности (Connell, Messerschmidt 2005, p. 832). Лексическими маркерами гегемонной маскулинности служат такие выражения, как *нормальные мужики* и *настоящий мужчина*, например: *Мы, как нормальные мужики, любим пить пиво (умеренно, не более 0,5 л в день)* (Men's Health, ноябрь 2009); *Настоящий мужчина хочет от жизни не так уж много: красивую машину, красивую девушку и надежную мобильную связь* (Playboy, октябрь 2009).

Образу «настоящего мужчины» противопоставляются все остальные представители данного пола, отклоняющиеся от стереотипа по тем или иным параметрам. В примерах выше эта мысль выражена хотя и имплицитно, но все равно довольно грубо и агрессивно: все мужчины, которые не любят пить пиво (а, скажем, предпочитают вино), подаются как «ненормальные». В явном виде оппозиция «настоящих» и «ненастоящих» мужчин утверждается в следующем пассаже: *Быть «серой мышью» – удел уставших от жизни офисных работников. Для людей счастливых и успешных предназначены выделяющиеся*

из толпы одежда и аксессуары («Серебро и золото» GQ, сентябрь 2007, с. 338). Как видно из приведенных примеров, дифференциация двух «типов» мужчин утверждается посредством слов с ярко выраженным оценочным компонентом, ср. также: *Потому что если женщины и стали более агрессивны, чем были в прежние времена, то такими их сделали мужчины второго сорта* (GQ, ноябрь 2009).

Другой особенностью гендерного позиционирования в глянцевах журналах является тот факт, что стратегия антитезы в женских изданиях «компенсируется» стратегией сближения полов. Последняя сигнализирует отказ от идеи женского превосходства, иногда декларируемой на страницах этих изданий, и тенденцию к «примирению» полов, где мужчина – не оппонент и не «существо низшего уровня развития», а просто другой человек, которого можно и нужно понять. Ср. *Исследования показали, что мы от природы любим поговорить – соответственно ожидаем подобного и от своей второй половины! Но мальчики устроены по-другому – их молчание свидетельствует о собранности, уверенности в себе и отсутствии нервующих факторов. И заметь, здорово, когда тебя никто не перебивает на словах: «...и не так уж это дорого* («Понятно без слов» Cosmopolitan, октябрь 2008, с. 237). Читательниц не настраивают против мужчин, а наоборот, призывают к пониманию, компромиссу, примирению.

Стратегия сближения полов в мужских журналах отсутствует. Напротив, разница между полами абсолютизируется, преподносится как нечто незыблемое и неизбежное: *Привычки и*

особенности современной женщины сформированы 20 000-30 000 лет назад, и за день-два ее не изменишь, даже если сильно орать. Проще понять, плюнуть и заняться своими делами («Последний трудный день» Men's Health, февраль 2009, с. 103). Или: *Если тебя раздражает женская болтовня, есть только один надежный способ избавиться от нее – жениться на мужчине* (чур тебя, чур!). *А лучше – всего лишь вежливо делай вид, что слушаешь ее, периодически вставляя: «Да ты что!», «Ну надо же!», «Никогда бы не подумал!»* (там же, с. 104).

Таким образом, мы констатируем конфликт между коммуникативными стратегиями, направленными на позиционирование читателей по отношению к противоположному полу в женских журналах, и отсутствие такого конфликта, т. е. вполне последовательное решение данной задачи, – в мужских. Возникает вопрос о причинах этого явления.

Как уже отмечалось, стратегия антитезы является вполне закономерной для гендерно-ориентированных изданий, служащих воспроизводству образов фемининности/маскулинности и личностной идентификации читателей. Поэтому она без труда прослеживается как в женских, так и в мужских глянцевах журналах. Что же касается стратегии сближения полов, проявляющейся только в женских изданиях, она обусловлена, по-видимому, спецификой женского коммуникативного стиля, который характеризуется стремлением сглаживать противоречия, идти на уступки, избегать явной конфронтации. Напротив, для мужского общения типичными считаются соперничество, агрессия, неприкрытая вражда и конфликт

(Maltz, Borker 1982; Coates 1986; Tannen 1994; Sheldon 1997). По мнению некоторых исследователей, эти различия в коммуникативном поведении обусловлены опытом общения в детском возрасте, когда и происходит становление гендерной идентичности («гипотеза гендерных субкультур») (Coates 1986, p. 121–150; Таннен 1996, с. 50–57).

Рассмотрим, наконец, третий тип стратегий, который связан с позиционированием аудитории по отношению к идеальному представителю своего пола. Общей для женских и мужских журналов является стратегия, которую мы назвали «игрой на повышение образа». Смысл ее заключается в том, чтобы задать высокую планку, достичь которой, как подразумевается, должны стремиться все «настоящие» читатели/читательницы, ср.: *Девушка Costco в эту минуту <...> смотрит черно-белые фильмы. Что ты будешь смотреть: оscarоносную «Касабланку», философскую «Дорогу» Феллини <...> не так важно (Cosmopolitan); Дженнльмен – существо крайне требовательное. Для него, как для знаменитого булгаковского персонажа, решительно не существует «второй свежести» (GQ, сентябрь 2007, с. 278).*

Указанная стратегия является традиционной для гляцевых журналов, поскольку они изначально предназначались для людей с высоким уровнем доходов, ведущих светский образ жизни. Специфика аудитории обуславливала главную задачу журнала: информировать обо всем, что в соответствующих кругах на тот или иной момент обладало наибольшей реальной или символической ценностью, тем самым конструируя образы «идеальной женщины» или «идеально-го мужчины».

Однако в женских журналах можно обнаружить и обратную стратегию – игру на понижение образа. Она является относительно новой и встречается только в журналах, относящихся к потребительской категории. Игра на понижение реализуется посредством тактик, которые мы назвали «Тебе не должно быть стыдно» и «Это нормально». Ср. соответствующие примеры: *Тебе не должно быть стыдно за то, что ты считаешь, что красота вовсе не требует жертв, во всяком случае, от тебя (Cosmopolitan); Ты с детства мечтала вышагивать по подиуму и позировать для модных журналов? Но теперь твои параметры далеки от заветных 90-60-90, никакая диета не избавляет от природных округлостей, и ты считаешь, что с твоими формами дорога в модельный бизнес заказана? Ничего подобного! («Больше красоты!» Cosmopolitan, октябрь 2008).*

Появление данной стратегии (первоначально в зарубежных изданиях) было вызвано изменениями в общественной жизни, которые привели к существенному расширению аудитории гляцевых журналов за счет «обычных» женщин. Это сказалось на идеологии и стиле издания – его дизайне, характере иллюстраций и рекламных объявлений (наряду с предметами роскоши стала рекламироваться и массовая продукция), жанровом диапазоне, а также широком спектре дискурсивных и языковых особенностей. На страницах журнала прочно закрепился образ «обычной женщины» (с ее уровнем доходов, стилем жизни, поведением, языком и пр.), немислимый ранее в изданиях о «красивой жизни». Соответственно, коммуникативная манера, в которой журнал общается со

своей аудиторией, стала более демократичной и гибкой. Не отказываясь от образа «идеальной женщины», журнал в то же время ищет различные нетривиальные способы ободрять тех читательниц, которые по каким-то параметрам отклоняются от этого идеала, будь то фигура, уровень благосостояния, личная жизнь, умение одеваться со вкусом и пр. Разумеется, это стремление продиктовано не альтруизмом, а желанием привлечь и удерживать как можно более широкую аудиторию, чтобы избежать падения продаж. В мужских же журналах подобное отступление, вероятно, вступило бы в противоречие с особенностями мужской психологии (стремлением к лидерству, исключительности) и в конечном итоге отрицательно сказалось бы на имидже журнала.

Итак, и в этой группе речевых стратегий мы наблюдаем сосуществование противоположных способов коммуникативного поведения, причем этот феномен опять относится только к женским журналам. Иными словами, налицо конфликты коммуникативных стратегий в женских изданиях и их отсутствие – в мужских.

На наш взгляд, данное различие между мужскими и женскими журналами можно обозначить при помощи терминов *single-voice discourse* и

double-voice discourse, предложенных для характеристики того, как протекают конфликты соответственно в мужских и женских группах (Sheldon 1997). В целом, мужское речевое поведение – более простое и однонаправленное. Мужчина слушает только себя, добивается своих интересов, не считаясь с чужими мнениями и возражениями (отсюда название – *single-voice discourse*), и ради достижения своих целей готов идти напролом. Женское коммуникативное поведение – более сложное, оно предполагает способность слышать не только себя, но и других, учитывать и примирять разные, иной раз противоположные точки зрения, сглаживать конфликты и избегать открытых столкновений. Стратегии сближения полов и игры на понижение образа как раз и отражают присущее женщинам стремление к достижению согласия и взаимопонимания. Для женского речевого поведения сосуществование противоположных стратегий вообще довольно характерно, что показали зарубежные исследования коммуникации в институциональных сферах (Felderer 1997; Kendall, Tannen 1997; Kotthoff 1997; Gunnarsson 1997). В целом, женщины демонстрируют гораздо большую тонкость и гибкость в общении, чем мужчины.

Литература

- COATES, J., 1986. *Women, Men and Language*. London; New York: Longman.
- CONNEL, R. W., MESSERSCHMIDT, J. W., 2005. Hegemonic masculinity: rethinking the concept. *Gender and Society*. Vol. 19, № 6, 829–859.
- FELDERER, B., 1997. Do's and don'ts: Gender representations in a political debate. In: H. Kotthoff, R. Wodak (eds). *Communicating*

Gender in Context. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 371–400.

GUNNARSSON B. L., 1997. Women and men in the academic discourse community. In: H. Kotthoff, R. Wodak (eds). *Communicating Gender in Context*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 219–247.

KENDALL, S., TANNEN, D., 1997. *Gender*

and Language in the workplace. *In*: R. Wodak (ed.). *Gender and Discourse*. London, etc.: SAGE Publications, 81–105.

KOTTHOFF, H., 1997 The interactional achievement of expert status: Creating asymmetries by “Teaching conversational lectures” in TV discussions. *In*: H. Kotthoff, R. Wodak (eds). *Communicating Gender in Context*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 139–179.

MALTZ, D., BORKER, R., 1982. A cultural approach to male-female miscommunication. *In*: J. J. Gumperz (ed.). *Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 196–216.

SHELDON, A., 1997. Talking power: girls, gender, enculturation and discourse. *In*: R. Wodak (ed.). *Gender and Discourse*. London etc.: SAGE Publications, 225–244.

TANNEN, D., 1994. *Gender and Discourse*. New York; Oxford: Oxford University Press.

ВАН ДЕЙК, Т. А., 1989а. Когнитивные и речевые стратегии выражения этнических предубеждений. *In*: Т. А. ван Дейк. *Язык. Понимание. Коммуникация*. Москва: Прогресс, 268–303.

ВАН ДЕЙК, Т. А., 1989б. *Расизм и язык*. Москва: ИНИОН.

**Anna V. Vladimirova,
Tatyana G. Skrebtsova**

Saint-Petersburg State University, Russia

Research interests: discourse analysis, gender studies, cognitive linguistics, sociolinguistics, linguistic semantics

DISCOURSE STRATEGIES IN WOMEN AND MEN'S GLOSSIES AS A REFLECTION OF GENDER-SPECIFIC BEHAVIOUR

Summary

Glossy magazines as a kind of mass-media have emerged on the Russian market; however, they have not been much analyzed yet. Among them the so-called life-style magazines are identified, encompassing women and men's glossies which are designed to create, establish and reproduce

ДАНИЛОВА, Г. *Стиль жизни*. Режим доступа: http://www.fashionista.ru/lifestyle/culture/women_glossy.htm (См. 12.12.2009).

ДОЗМОРОВА, С. И., 2007. Типологические особенности журналов для мужчин. *In*: М. В. Шкондин, Л. Л. Реснянская (ред.). *Типология периодической печати*. Москва: Аспект-пресс.

ИССЕРС, О. С., 2003. *Коммуникативные стратегии и тактики русской речи*. Москва: УРСС.

КИРИЛИНА, А. В., 1999. *Гендер: лингвистические аспекты*. Москва: Институт социологии РАН.

КОПНИНА, Г. А., 2007. *Речевое манипулирование*. Москва: Флинта.

МАККЕЙ, Дж., 2008. *Все о журналах*. Москва: Университетская книга.

ТАННЕН, Д., 1996. *«Ты меня не понимаешь!» Почему женщины и мужчины не понимают друг друга*. Москва: Вече-Персей-АСТ.

ЧЕКАЛИНА, А. А., 2006. *Гендерная психология*. Москва: Ось-89.

ШОСТАК, М. И., 2007. Журналы в системе СМИ: типология и «ниши» изданий. *In*: М. В. Шкондин, Л. Л. Реснянская (ред.). *Типология периодической печати*. Москва: Аспект-пресс.

gender stereotypes. (Re)production of stereotypes is achieved through certain discourse strategies aimed at constructing feminine and masculine ideals. The article examines gender stereotypes embedded in life-style magazines, highlighting certain inconsistencies and conflicts. Discourse strategies are investigated, with a particular emphasis on their association with gender-specific behaviour. Along with the strategies common to all life-style magazines, the article points out some strategies typical of either women or men's glossies. In particular, the conflict of discourse strategies is claimed to constitute a distinctive feature of women's magazines as opposed to men's. This discrepancy is accounted for the difference in feminine and masculine conversational styles.

KEY WORDS: gender, discourse, life-style magazine, gender stereotype, discourse strategy.

Joanna Bryła

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach

Instytut Filologii Polskiej

ul. Leśna 16, 25-509 Kielce, Polska

Tel.: +48 41 349 71 20

E-mail: asiabryla@vp.pl

Zainteresowania naukowe: frazeologia, semantyka, pragmatyka

ZWIĄZKI FRAZEOLOGICZNE FUNKCJONUJĄCE W PRASOWYCH KOMUNIKATACH DOTYCZĄCYCH MODY

Copywriterzy oraz dziennikarze chętnie korzystają z zasobu związków frazeologicznych. Wykorzystują je często w tekstach o modzie, nagłówkach, podpisach i sloganach. W wyniku analizy zgromadzonego przeze mnie materiału źródłowego ustaliłam, że frazeologizmy występują w nich w postaci kanonicznej lub zmodyfikowanej. Pojawiają się również teksty, w których przywołana jest tylko ich część.

Analizy związków frazeologicznych, zarejestrowanych w komunikatach o modzie, wykazały, że ich twórcy stosują różnego rodzaju operacje na tego typu jednostkach. Dotyczą one nie tylko formy, ale i semantyki. Przeprowadzone przeze mnie badania wykazały, że najczęściej dochodzi tu do wymiany komponentu – powstają wówczas tzw. warianty leksykalne. Zazwyczaj nie są one jednostkami utwalonymi w polszczyźnie. Połączenia tego typu powstają ze względu na potrzeby określonego tekstu. Inną operacją zarejestrowaną w zebranych materiale jest dodawanie komponentu do utwalonego frazeologizmu – powstają wówczas warianty ilościowe. Podobnie jak w poprzednim przypadku zazwyczaj nie są one utwalone w polszczyźnie, ich powstanie dyktują potrzeby danego komunikatu.

W zakresie semantyki zarejestrowanych frazeologizmów najczęstszą operacją jest ujawnianie się znaczenia strukturalnego, tj. dosłownego jednostki. Niekiedy strukturalna semantyka związku frazeologicznego funkcjonuje obok znaczenia realnego. „Zderzenie” znaczenia strukturalnego z realnym może prowadzić do tworzenia się dowcipu językowego. Niekiedy taka operacja służy manipulacji, przykuwa uwagę, służy zainteresowaniu czytelnika, zachęca do lektury.

SŁOWA KLUCZOWE: frazeologia, modyfikacje (warianty), manipulacja, moda, polisemia, reklama, dowcip językowy.

Od dawna wiadomo, że określone treści mogą być wyrażone za pomocą leksemów lub utwalonych połączeń słownych, zwanych związkami frazeologicznymi, które są składnikami wypowiedzi i tekstów, natomiast same, poza szczególnymi sytuacjami, nie są tekstami. To odróżnia frazeologizmy od przysłów, które są minimalnymi tekstami utwalonymi w społecznym

zasobie tekstów i formuł tekstowych (Lewicki i in. 1993, s. 307). Według Andrzeja Lewickiego oraz Anny Pajdzińskiej związki frazeologiczne to „społecznie utwalone połączenia wyrazów wykazujące nieregularność pod jakimś względem, np.: w ich składzie występują wyrazy lub formy wyrazów nie wchodzące w swobodne związki składniowe; znaczenie frazeolo-

gizmu nie wynika ze znaczeń komponentów; naruszone bywają zasady łączliwości wyrazów” (Lewicki i in. 1993, s. 307). Cytowani badacze ze względu na funkcje składniowe dzielą frazeologizmy na: frazy, zwroty, wyrażenia rzeczownikowe, wyrażenia określające oraz wskaźniki frazeologiczne.

Frazeologia komunikatów o modzie składa się z jednostek różnego typu. Jeśli weźmiemy pod uwagę semantykę komponentów związków frazeologicznych, odnotowanych w tekstach o modzie, to wyróżniają się tu somatyzmy, tj. utrwalone połączenia zawierające nazwy części ciała człowieka (por. *serce na dłoni, od stóp do głów*). Wniosek ten oczywiście nie jest specjalnie odkrywczy, gdyż somatyzmy w każdym języku stanowią najbardziej liczną grupę frazeologizmów. Z drugiej strony należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że reklamowane ubrania okrywają ciało człowieka. Z logicznego punktu widzenia w komunikatach tego typu powinno się więc pojawić wiele związków somatycznych.

W zebranych przeze mnie materiale frazeologicznym, pochodzącym z tekstów traktujących o modzie, ujawniała się tendencja typowa dla współczesnej prasy, tj. nominalizacja związków frazeologicznych, które pierwotnie były zwrotami. Sprawdza się je do postaci wyrażen wskutek eliminacji członu werbalnego (por. z *sercem w dłoni* – zob. *mieć serce na dłoni*).

W pełni popieram stanowisko J. Bralczyka (2004, s. 78-79), iż reklama stwarza zwyczaje frazeologiczne. Wykorzystuje frazeologie istniejące, ale tworzy również własne. W tekstach perswazyjnych często im bardziej ustabilizowane są charakterystyczne dla nich połączenia, tym mniej pełnią funkcję nakłaniania. Traktowane są jako nieodłączne elementy, które raczej

świadczą o typie tekstu niż zachęcają do czegośkolwiek.

Do takich zbanalizowanych połączeń wyrazowych możemy zaliczyć np. następujące frazeologizmy: *najwyższej jakości, tylko u nas, konkurencyjne ceny, atrakcyjne warunki* itp. Stanowią zwyczajowy składnik tekstów komercyjnych od dawna.

Frazeologia tekstu, który ma przyciągać uwagę, powinna być oryginalna. Postulat Norwidowski zakładał, by słowa dziwiły się sobie. Tak ma być również w tekstach reklamowych: połączenia wyrazów mogą, a nawet muszą być nieoczekiwane. Normy frazeologii nie są tak ścisłe jak składni i dzięki temu korzysta ona ze znacznie większej tolerancji użytkowników oraz językoznawców.

Zdaniem J. Bralczyka (2004, s. 78-79), twórcy reklam w procesie ich tworzenia wykorzystują frazeologię potoczną, co jest specyficzne dla stylu bardziej poufalego. Dzięki temu zabiegowi nawiązuje się między nadawcą a odbiorcą pewna bliższa relacja. Wzmaga się wówczas sugestywność przekazu oraz poczucie zażyłości. Andrzej Maria Lewicki (1995, s. 218-219) pisze:

Ustalone połączenia wyrazów, frazeologizmy, często oparte na metaforze, z elementami dowcipu, są znakomitym materiałem do tworzenia sloganu w tak codziennej sytuacji, jak handel, gdzie potoczność jest formą nawiązania kontaktu z odbiorcą.

Każdy język zawiera pewne połączenia wyrazów, które są bardzo często powtarzane, np. sformułowania etykietalne. Jeżeli do takiego połączenia dodamy wyraz, który jest nazwą produktu i będziemy je często powtarzać, to możemy wywołać pewne stałe skojarzenie wyrażenia z produktem. Stąd, ilekroć ktoś zwróci się do nas, właśnie za pomocą tego połączenia wyrazowego w naszej głowie momentalnie pojawi

się nazwa produktu, przy reklamie którego zostało ono zastosowane. Reklama często wykorzystuje tę zasadę.

Według Władysława Lubasia (2006, s. 114-115) frazeologizmów używa się w celach humorystycznych, a w konsekwencji także perswazyjnych. Autor książki jako przykład podaje reklamę proszku do prania *Ociec prac?* z tłem literackim nawiązującym do historycznej prozy Sienkiewicza i do potrójnego znaczenia czasownika *prac*¹, z czego wynika zabawne nieporozumienie, stwarzające dogodną atmosferę dla polecenia towaru do kupna.

J. Bralczyk (2004, s. 79-80) zaznacza, że frazeologizmy wykorzystywane w reklamie powinny mieć pozytywne odniesienie. Mają bowiem wywołać u odbiorcy stan sprzyjający skorzystaniu z oferty. Pojawiają się również sformułowania, które ewokują stan niepokoju. Twórcy reklam, wywołując go u konsumenta, jednocześnie w odpowiedni sposób podpowiadają mu, że uspokoić może go jedynie zakup danego produktu.

Frazeologia w reklamie bywa stosowana również w celach nazwotwórczych. Często zaciera się granica między nazwą własną a połączeniem tej nazwy z występującym stale obok niej przymiotnikiem. Jeżeli stoi on po rzeczowniku, to cechy produktu są już stałe (*Lanza biała*). Przymiotnik oczywiście pełni również swoją pierwotną funkcję – informuje o pożądanej cesze. Jeżeli dana informacja o cesze podana jest w nazwie, to trudno ją podważyć.

¹ 1. 'usuwać brud z tkanin (bielizny, odzieży itp.) za pomocą wody z dodatkiem środków rozpuszczających brud, np. mydła, proszków, płynów; usuwać zanieczyszczenia z tkanin za pomocą środków chemicznych, np. benzyny', 2. pot. 'bić kogoś mocno, spuszczać komuś łanie; okładać kogoś', 3. pot. 'strzelać seriami, razić ogniem ciągłym; ostrzeliwać kogoś'.

I

Przyjrzyjmy się kanonicznym związkom frazeologicznym, które zostały wykorzystane w reklamach oraz tekstach o modzie.

Autorzy komunikatów reklamowych o rzeczach, które wychodzą z mody, piszą używając frazeologizmu: *złożyć, odłożyć, odesłać, posłać itp. coś do lamusa*, który oznacza 'uznać coś za przestarzałe, nieaktualne' (WSF 2008, s. 206). W magazynie *Twój Styl* czytamy: „Tej wiosny futurystyczne wizje odchodzą do lamusa. Za to biżuteria w stylu retro świeci pełnym blaskiem” (TS 3/2008, s. 25). Takie samo zastosowanie ma związek: *coś (jest) nie na czasie*, który oznacza, że 'coś jest niemodne, nieaktualne' (WSF 2008, s. 52). Natomiast o rzeczach modnych, aktualnych w danym okresie informuje się za pomocą związku: *coś (jest) na czasie* (WSF 2008, s. 52) np.: *Trend na czasie* (C 12/2007, s. 26).

O ciekawym zjawisku, zachodzącym we frazeologizmach wykorzystywanych w dyskursie o modzie, pisze m.in. B. Rejakowa (2008, s. 23). Jest to mianowicie polisemiczność oraz pewna niedookreśloność semantyczna. Temat ten był poruszany również przez A. M. Lewickiego (1996, s. 41-47). Użycie związku *dać, zostawić komuś wolną rękę* 'pozwolić komuś działać, decydować samodzielnie, bez ograniczeń' (WSF 2008, s. 439), w tekście reklamowym dotyczącym najmodniejszych zegarków, może być przykładem takiej polisemiczności. Hasło brzmi: *masz wolną rękę* (J 5/2007, s. 137). Możemy doszukać się tu dwuznaczności i zastanawiać, czy twórca reklamy odwołuje się do znaczenia słownikowego frazeologizmu, dając nam możliwość dokonania samodzielnego wyboru zegarka, który najbardziej nam się podoba, czy może copywriter sugeruje nam, że jeżeli nie mamy nic na ręce (więc

ręka jest wolna, niezajęta, niczym nie-ozdobiona) warto zakupić modny, ozdobny zegarek, który będzie służył jako biżuteria. Równie prawdopodobne jest też to, że chciałby, aby konsument zrozumiał je na dwa sposoby.

Poddajmy analizie kolejny związek, który jest przykładem polisemiczności. Autor tekstu dotyczącego ubrań w kolorach złotych i srebrnych, imitujących metal, blachę, inspirowanych wyglądem robotów ze słynnych filmów, zatytułował swój artykuł *Nie z tej ziemi* (J 5/2007, s. 15). W słowniku odnajdujemy wyrażenie *ktoś, coś nie z tej ziemi*, mówimy tak ‘o kimś, o czymś niezwykłym, niesamowitym, nieprawdopodobnym’ (WSF 2008, s. 689). Możemy więc tytuł interpretować zgodnie ze słownikiem i traktować opisywane ubrania jako rzeczy niesamowite, wyjątkowe lub przyjąć, że ubrania pochodzą nie z Ziemi, lecz z kosmosu. Stroje, według autora, nadają się na *lot na księżyc*, co ponadto motywuje użycie związku w nawiązaniu do jego strukturalnego znaczenia. Dodatkowo do artykułu dołączono pięć zdjęć, na których modelki prezentują opisywane stroje.

W reklamie płaszcz wykorzystano frazeologizm: *kręci się komuś w głowie* oznaczający, że ‘ktoś jest oszołomiony nadmiarem wrażeń’ (WSF 2008, s. 116). Copywriter posłużył się powyższym związkiem, by podkreślić wzorzystość oraz czerwony kolor płaszcz: *Mocny kolor i wzory, od których kręci się w głowie* (E 4/2008, s. 146). Odbiorca może więc być oszołomiony wzorzystością oraz barwami okrycia. Ponadto uważam, że nie dopuścimy się nadinterpretacji, jeżeli odczytamy związek, biorąc pod uwagę jego znaczenie strukturalne. Mianowicie, patrząc na wzory znajdujące się na płaszczu,

odbiorca może mieć wrażenie ruchu, co w wielu wypadkach wywołuje uczucie kręcenia się w głowie, wirowania.

Innym ciekawym zjawiskiem jest wykorzystanie w tekstach o charakterze manipulacyjnym związków frazeologicznych, z którymi użytkownik języka łączy negatywne konotacje. Zaskakuje czytelnika chociażby użycie frazeologizmu *czarna godzina*, mającego semantykę ‘okres największych trudności, nieszczęść, kłopotów, zwłaszcza materialnych’ (WSF 2008, s. 122), w reklamie zegarków, jeżeli będziemy je odczytywać odnosząc się do utartego ujemnego znaczenia związku. W tym wypadku należy zastanowić się nad znaczeniem każdego z komponentów osobno. Slogan brzmi: *Na czarną godzinę* (J 12/2008, s. 18). W celu poprawnego odczytania nagłówka, musimy wziąć pod uwagę, że kolor *czarny* w modzie traci konotacje negatywne, a staje się symbolem elegancji, szyku, tajemniczości, przywołuje skojarzenia z nocą, wieczorem. Wyraz *godzina* kojarzy się z reklamowanymi zegarkami, które są w kolorze czarnym. Jedną z intencji copywritera mogło być zasugerowanie odbiorcy (poprzez użycie powyższego frazeologizmu), że reklamowane czarne zegarki idealnie nadają się na eleganckie, wieczorowe spotkania (*godziny*). Dodatkowo za takim odczytaniem tego tytułu przemawia lid: *Te zegarki są nastawione na elegancję. Każda noc będzie za krótka.* (J 12/2008, s. 18). Jest to swoisty rodzaj gry z odbiorcą, który czuje się dowartościowany, zadowolony, ponieważ udało mu się rozszyfrować komunikat. Nadawca doskonale wie, że łatwiej nakłonić kogoś do zakupów wówczas, gdy jest w dobrym humorze, czuje się doceniony oraz gdy uważa, że dano mu do odszyfrowania dość trudny komunikat, stawiając na jego

inteligencję. Mniej wnikliwy czytelnik, nie zagłębiając się w semantykę barw, powiąże po prostu tytuł z czarnymi zegarkami, których zdjęcia znajdują się obok.

Analogiczna sytuacja zachodzi w reklamie rękawiczek, w której został użyty związek o negatywnym znaczeniu słownikowym. Dla wielu czytelników dość zaskakujące wyda się użycie następującej modyfikacji związku frazeologicznego: *Niech wszyscy patrzą ci na ręce* (J 12/2008, s. 20). Jeżeli weźmiemy pod uwagę słownikowe znaczenie związku *patrzeć komuś na ręce, na palce*, które oznacza 'być podejrzliwym, pilnować, by ktoś czegoś nie ukradł, nie oszukał kogoś' (WSF 2008, s. 345), ma ono zdecydowanie wydźwięk negatywny. Dopiero wówczas, gdy odnieśliśmy związek do reklamy ozdobnych rękawiczek, ujawni się jego sens naddany, który ukáže jego pozytywne konotacje, ponieważ to nietypowe rękawiczki mają przykuwać uwagę i sprawić, że wszyscy będą patrzeć nam na ręce z podziwem i zachwytem.

W celu zareklamowania torebki, która jest odpowiednia do bardzo wzorzystego, czerwonego płaszcza, copywriter pisze: *Kopertówka z rafii jest z innej parafii* (E 4/2008, s. 146). Związek *coś, ktoś jest z różnych parafii; każdy, każda itp. z innej parafii, wsi* oznacza 'jedno różni się znacznie od drugiego, każde jest innego rodzaju, nie pasują do siebie' (WSF 2008, s. 342). Użycie tego związku dziwi i zaskakuje odbiorcę, dlatego twórca tekstu dodaje: *Ale z takim płaszczem inaczej się nie da* (E 4/2008, s. 146), by podkreślić, że jedynie taka torebka jest odpowiednia i zaakcentować ostateczność rozwiązania. W ten sposób zostaje zniesiona negatywna konotacja związku.

Pewna grupa frazeologizmów została użyta w tekstach o modzie w celu ukaza-

nia ubrań bądź dodatków jako rzeczy wartościowych, atrakcyjnych, niezbędnych ludziom, którzy chcą uchodzić za osoby wyjątkowe, przykuwające uwagę, znające się na modzie. Z tego powodu w języku mody z dużą częstotliwością pojawia się zwrot: *ktoś, coś przyciąga wzrok* czyli 'ktoś, coś zwraca uwagę, wzbudza zainteresowanie' (WSF 2008, s. 657). W sezonie wiosennym 2009 (...) *marszczenia, szczypanki i zaszewki* (...). *Mają przyciągać wzrok, podobnie jak geometryczne wzory na topach* (J 12/2008, s. 17). Zwracanie na siebie uwagi, wzbudzanie zainteresowania, jest efektem pożądanym przez ludzi, a więc użycie tego zwrotu jest jak najbardziej uzasadnione.

W celu podkreślenia wartości modnych dodatków użyto frazeologizmu: *ktoś, coś, dodaje komuś skrzydeł*, który oznacza 'ktoś, coś zachęca kogoś do działania, dodaje komuś zapału, budzi czyjś entuzjazm' (WSF 2008, s. 483) (*Kolia z kwarcu dymnego, pierścionek z kryształową kokardą, broszka złoty motylek – drobiazgi, które dodają skrzydeł!* (TS 3/2008, s. 25)).

Wysoką frekwencję w tekstach o modzie oraz w reklamach wykazuje związek frazeologiczny: *nic dodać, nic ująć*. Konotuje on 'doskonałość, trafność jakiejś wypowiedzi; doskonale, trafnie, bez zarzutu' (WSF 2008, s. 72). W dyskursie o modzie wykorzystywany jest w celu podkreślenia, że do stroju nie powinno się już nic dodawać, ani ujmować, ponieważ jest już kompletny, stanowi całość, jest doskonały, bez zarzutu, a jego wybór na pewno jest trafny. W materiale źródłowym odnalazłam następujące przykłady: *Sukienka mini. Nic dodać, nic ująć. Po prostu sam seks.* (C 8/2008, s. 113); *Gorset, pończochy i szpilki – nic dodać, nic ująć.* (C 10/2006, s. 124); *Mała czarna z jedwabiu z maxi-*

kapturem. (...) *Na wierzch niewymiarkowa wełniana kurtka. Nic dodać, nic ująć* (E 1/2008, s. 119). Ujawniają się dwie semantyki analizowanego frazeologizmu: znaczenie strukturalne, tj. dosłowne oraz naddane, utrwalone w świadomości użytkowników języka.

W jednej z reklam zachęcającej do zakupu modnych akcesoriów i kosmetyków jej twórcy zachęcają do kupna sukienki bez pleców oraz zalecają zakup peelingu, który sprawi, że nasza skóra będzie bez skazy. *Bez skazy* czyli 'bez rys, bez pęknięć, bez plam' (SFJP 1969, s. 120). Użycie frazeologizmu *bez skazy* (Gm 2/2008, s. 67) w odniesieniu do skóry, jest więc w pełni uzasadnione, gdyż każdy z nas chciałby mieć idealną, piękną, gładką, aksamitną skórę. Użycie tego połączenia wyrazowego przemawia do konsumenta skuteczniej, dosadniej niż użycie chociażby banalnego przymiotnika określającego skórę.

Copywriter w reklamie ubrań stylizowanych na lata 60. pisze: „Coś dla współczesnej Jacqueline Kennedy. Tak ubrana będziesz pierwszą damą mody” (J 5/2006, s. 120). Użycie związku *pierwsza dama* uzasadnia jego znaczenie słownikowe, ponieważ mówimy tak 'o kobiecie mającej najwyższą pozycję w jakiejś dziedzinie, w jakiejś społeczności, w państwie; także o żonie prezydenta' (WSF 2008, s. 63), a przecież osiągnięcie statutu *pierwszej damy mody* jest efektem pożądanym przez każdą kobietę.

Zwrotem chętnie wykorzystywanym w dyskursie o modzie jest frazeologizm: *coś (zwykle jakieś ubranie) jest (prosto) z igły, prosto spod igły, jak z igły, jak spod, igły* w ten sposób mówimy gdy 'coś (zwykle ubranie) jest nowe, świeże' (WSF 2008, s. 141). Podobnie jest ze związkiem *ubierać się, wyglądać jak z igły* oznaczającym

'ubierać się, wyglądać elegancko' (WSF 2008, s. 141). Powyższe frazeologizmy wykorzystywane są zarówno w odniesieniu do garderoby jak i do wyglądu człowieka – *Kobieta jak spod igły* (Cl 11/2006, s. 94). W ten sposób określona jest kobieta ubrana elegancko, gustownie.

Twórcy reklamy zimowych ubrań sportowych apelują: *Wybierz kilka rzeczy z naszego butik, a na pewno nie zostaniesz na lodzie* (J 12/2008, s. 150). W słowniku odnajdujemy związek: *znaleźć się, zostać na lodzie* 'zostać pominiętym, pozbawionym czegoś, zostać z niczym' (WSF 2008, s. 217). Copywriter odnosi się nie tylko do znaczenia słownikowego frazeologizmu. Dodatkową motywacją jego użycia jest to, że w reklamie prezentowane są ubrania zimowe, sportowe, które świetnie nadają się do jazdy po lodowisku.

W analizowanym materiale pojawiły się też frazeologizmy w postaci kanonicznej, które miały uczynić komunikat atrakcyjnym, przykuć uwagę czytelnika lub doprowadzić do gry nadawcy z odbiorcą. Przyjrzyjmy się związkowi frazeologicznemu *pogoda w kratkę*, który według słownika oznacza 'pogodę zmienną' (WSF 2008, s. 187). W postaci kanonicznej w źródłach pojawił się dwukrotnie (zarejestrowałam go również w postaci zmodyfikowanej (patrz niżej)). Jego użycie w reklamie zimowych ubrań w tym deseniu, zamieszczonej w czasopiśmie *Cosmopolitan* 12/2007 oraz *Hot* 1-2/2008, możemy uzasadnić tym, że pogoda w zimie faktycznie jest zmienna, a reklamowana garderoba jest tak różnorodna, że może pomóc nam się do niej dostosować, mamy więc odwołanie do znaczenia słownikowego. Ponadto prezentowane na zdjęciach ubrania są w kratkę, co jest dodatkową motywacją zastosowania związku frazeologicznego. Frazeologizm

przykuwa uwagę i jest przykładem gry językowej nadawcy z odbiorcą.

Dziennikarze, twórcy reklam ponadto starają się czymś zaskoczyć, rozbawić, zrelaksować odbiorcę. Realizacja powyższych celów możliwa jest dzięki wykorzystaniu w tekstach frazeologizmów. Nagłówek *Małe co nieco* (w odniesieniu do szaliczka, o czym informuje nas tekst) (Gm 7/2005, s. 24) jest dla odbiorcy trochę intrygujący, a zarazem żartobliwy, ponadto wywołuje pozytywne skojarzenia odwołujące się do słownikowego znaczenia związku. Mianowicie *małe co nieco* oznacza ‘małą przekąskę’ (WSF 2008, s. 231), a jedzenie na ogół kojarzy się nam z czymś przyjemnym.

Najmniej ciekawą grupę stanowią poniższe związki frazeologiczne, które zostały użyte tylko w znaczeniu słownikowym. Komunikat dzięki nim ma stać się atrakcyjny, bliższy czytelnikowi.

Idiom *od stóp do głów* w znaczeniu ‘całkowicie, zupełnie, całą postać od dołu do góry’ (WSF 2008, s. 117) był używany, „kiedy postulowano noszenie każdego z elementów stroju (łącznie z butami) w tym samym kolorze lub wykonanych z tego samego materiału” (Rejakowa 2008, s. 22). W badanym przeze mnie materiale związek ten został wykorzystany w tekście dotyczącym ubrań wykonanych z połyskujących materiałów. Copywriter zachęca: *W taki błysk możesz ubrać się od stóp do głów (...)* (J 12/2008, s. 13). Modne jest więc noszenie ubrań, które połyskują. Można również pozwolić sobie na to, by cały ubiór wykonany był z błyszczącego materiału, jak na zdjęciu załączonym do tekstu, przedstawiającym modelkę w długej, sięgającej ziemi, błyszczącej sukni.

Związek frazeologiczny (*w*) *piątek (i, czy) świętek* oznacza ‘każdego dnia, za-

równy powszedniego, jak i świątecznego; codziennie, zawsze, stale’ i w tym znaczeniu oraz postaci został użyty w reklamie plisowanych ubrań, w której ostatnie zdanie brzmi: *I teraz piątek czy świętek możesz trzymać rękę na plisie!* (TS 2/2008, s. 22). Modyfikacja drugiego związku zawartego w komunikacie zostanie omówiona w dalszej części niniejszego artykułu.

II

Najciekawszą grupę stanowią związki poddane przekształceniom. Przejdźmy do przykładowej analizy. Twórcy reklamy zamieszczonej w miesięczniku *Glamour*, chcąc zwrócić na nią naszą uwagę, posłużyli się frazeologizmem *mieć serce na dłoni* ‘być uczynnym, otwartym, szczerym, serdecznym’ (WSF 2008, s. 68). Wersja kanoniczna została jednak zmodyfikowana do postaci *z sercem w dłoni* (Gm 2/2008, s. 37). Pojawienie się takiej wymiany może być uzasadnione tym, że jednym z reklamowanych produktów jest torebka, która ma kształt serca, którą nosi się nie na dłoni, lecz w dłoni. W przypadku tego nagłówka nastąpiła nie tylko wymiana komponentu – przyimka, pojawił się również mechanizm typowy dla współczesnych nagłówków prasowych – większość z nich ma mianowicie charakter nominalny. Odżywa tu znaczenie strukturalne jednostki. Podobnej modyfikacji (jednak niezbyt udanej) polegającej na wymianie komponentu poddano frazeologizm *wiedzieć, co w trawie piszczy*. Postać słownikowa została przekształcona w formę: (...) *warto wiedzieć, co teraz piszczy na wieszaku* (WO 22.III.2008, s. 27). Związek frazeologiczny oznacza ‘orientować się w danej sytuacji, domyślać się czegoś, wiedzieć, co się dzieje’ (WSF 2008, s. 564). Nadawca odwołał się do znaczenia słownikowego. Ponadto jednak, by podkreślić, że tekst

dotyczy ubrań, dokonał wymiany jednego ze składników. Analogicznie jest w reklamie plisowanych ubrań, w której ostatnie zdanie brzmi: *I teraz piątek czy świątek możesz trzymać rękę na plisie!* (TS 2/2008, s. 22). Frazeologizm *trzymać rękę na pulsie* został zmodyfikowany do formy: *trzymać rękę na plisie* (TS 2/2008, s. 22). Kanoniczna postać ma semantykę ‘orientować się doskonale w bieżącej sytuacji, śledzić przebieg czegoś, pilnować czegoś’ (WSF 2008, s. 570). Element *puls* został zastąpiony komponentem *plisa* w celu podkreślenia, że jeżeli konsument będzie nosił plisowane ubrania, to będzie oznaczało, że doskonale orientuje się w obowiązujących trendach. Wymianie sprzyja także podobieństwo brzmieniowe. Niektórzy czytelnicy mogą odczytywać tu rodzaj zabawy, dowcipu językowego, a może nawet ironii. Zabieg ten nosi nazwę adideacji.

Związek frazeologiczny *pogoda w kratkę* oznacza według słownika ‘pogodę zmienną’ (WSF 2008, s. 187). Postać kanoniczna tego połączenia, w jednej z reklam, uległa modyfikacji do formy: *moda w kratkę* (J 5/2007, s. 140). W badanym nagłówku copywriter posłużył się wyżej opisanym frazeologizmem, by zareklamować ubrania w kratkę. Między ubiorem a pogodą zachodzą związki w rzeczywistości pozajęzykowej – ubieramy się stosownie do pogody (pory roku). Związki te reklama przeniosła na płaszczyznę językową w sposób niezwykle kreatywny.

Efekt zdziwienia wywołuje stwierdzenie zawarte w lidzie (pierwszym akapicie zwanym również *główką*): *Kawałek błyszczącej szmatki, która właściwie ani grzeje, ani ubiera (...)* (Gm 7/2005, s. 24), które traktuje o przywoływanym już wcześniej szaliczku. Zwrot *coś, ktoś kogoś ani ziębi, ani grzeje, parzy* oznacza, że ‘jakaś osoba

lub rzecz, sprawa jest komuś całkowicie obojętna, nic kogoś nie obchodzi’ (WSF 2008, s. 690). Negatywne konotacje, wywodzące się z kanonicznej postaci, ciężące na modyfikacji związku znosi kontekst: *Kawałek błyszczącej szmatki, która właściwie ani grzeje, ani ubiera, ale która lepiej od czarodziejkiej różdżki w bajce, bo w realnym życiu, przemienia zwyczajny strój w piękną kreację.* (Gm 7/2005, s. 24) Nie możemy podważyć tych słów, ponieważ prezentowany na zdjęciu obok tekstu szaliczek, faktycznie nie może nas ogrzać, ani ubrać, jednak jest niewątpliwie bardzo efektywnym dodatkiem. Uwaga nadawcy reklamy skupiona jest na estetycznej funkcji garderoby – w kontraście z jej funkcją praktyczną, tj. podstawową (zabezpieczenia przed chłodem i nagością). Zostało to podkreślone w dalszej części artykułu, za pomocą kolejnej modyfikacji związku frazeologicznego. Mianowicie czytamy, że szalik *jest jak kropka nad „i”* (Gm 7/2005, s. 24). Postać kanoniczna tego zwrotu: *postawić, stawiać kropkę nad i* oznacza ‘zakończyć, kończyć coś ostatecznie, celnie, dopowiedzieć, dopowiadać myśl do końca, wypowiedzieć się, wypowiadać się jednoznacznie’ (WSF 2008, s. 194). Szalik jest więc niezbędnym wykończeniem kreacji. Analizowany związek frazeologiczny według B. Rejakowej (2008, s. 21) często bywa używany wówczas, gdy trzeba zwrócić uwagę na modny szczegół, dodatek, bez którego nawet najmodniejszy strój nie będzie kompletny. Moje obserwacje są takie same.

Związek *nic dodać, nic ująć*, który oznacza ‘doskonałość, trafność jakiejś wypowiedzi; doskonale, trafnie, bez zarzutu’ (WSF 2008, s. 72) zmodyfikowany do postaci: *Nic dodać coś ująć* (PY 6/2008, s. 26) wykorzystano w reklamie wyszczuplającej bielizny, która może wizualnie ująć kilka kilogramów.

***

Powyższe przykłady potwierdzają opinię językoznawców, że związki frazeologiczne są stosowane w tekstach związanych z modą. Ich szczególne zagęszczenie rejestruje się w tych wypowiedziach, które mają charakter perswazyjny, a więc mają nakłonić nas do zakupu pewnych artykułów. Frazeologizmy są więc tworzywem językowym wykorzystywanym bardzo chętnie w reklamach. Są bliskie przeciętnemu odbiorcy przekazu reklamowego, komunikatywne, skrótowe oraz atrakcyjne. Ułatwiają pozyskanie czytelnika. Często są żartobliwe i mogą łatwo oddziaływać na emocje klienta. Efektem udanego przekształcenia związku frazeologicznego, zdaniem Jolanty Ignatowicz-Skowrońskiej (1994, s. 326), jest dowcip językowy, a teoretycy reklamy twierdzą, że odwołanie się do poczucia humoru potencjalnego klienta może być skuteczne. Według badaczki, z modyfikacją frazeologizmów trzeba jednak uważać, ponieważ często spotykamy się z przekształceniami mechanicznymi, które balansują na granicy błędu językowego. Błędem jest niezamierzone natrętne przywoływanie sensu dosłownego, np. *coś piszczy na wieszaku*. Danuta Buttler (2001, s. 139-140) w książce pt. *Polski dowcip językowy* pisze:

Kategoria dowcipów wyzyskujących ustabilizowane związki frazeologiczne obejmuje kilka grup, które łączy wspólna cecha: we wszystkich komizm wynika ze zmiany tradycyjnego składu słownego lub struktury połączenia; te przekształcenia formalne nie naruszają jednak podobieństwa nowego frazeologizmu do pierwowzoru. Kontrast między treścią lub zabarwieniem tradycyjnego związku a sensem lub barwą jego zmodyfikowanego odpowiednika jest właśnie źródłem rozbawienia odbiorcy.

Najciekawszą grupę stanowią te związki, które ulegają deleksykalizacji, pozytywnie zaskakują wieloznacznością oraz są źródłem językowego żartu. Ponadto, według innych językoznawców, są rodzajem swoistej gry z odbiorcą. B. Rejakowa (2008, s. 21) pisze, że od odbiorcy tekstu oczekuje się, że porówna postać kanoniczną ze zmodyfikowaną frazeologizmu, rozszyfruje aluzję i z tego powodu poczuje sympatię do tekstu. Jest to znakomita puenta, bo reklama powinna być dla odbiorcy przyjemnością intelektualną, wynikającą z budowy przekazu językowego.

W celu uzyskania jak najlepszych rezultatów perswazyjnych twórcy reklam prześcigają się w tworzeniu coraz ciekawszych, żartobliwych, intrygujących, przyciągających sloganów, nagłówków, tekstów reklamowych, a frazeologizmy są środkami językowymi, które to ułatwiają. Warto nadmienić, że analizując materiał źródłowy zauważyłam, że największe zagęszczenie frazeologizmów występuje m. in. w magazynach *Joy*, *Cosmopolitan*, *Glamour*. Czasopisma te skierowane są do młodzieży, której jedynym problemem jest to: jak być trendy, jak zaszokować swoich rówieśników wyglądem, jak przyciągać wzrok. Osoby te są najbardziej podatne na manipulację, którą stosuje się w reklamach. W tym kręgu to, co śmieszne, staje się atrakcyjne, dlatego tak dużą grupę stanowią tu frazeologizmy budowane na zasadzie dowcipu językowego.

Sytuacja zgoła odmienna występuje w gazetach typu *Elle*; tu rzadziej pojawiają się chwytły reklamowe charakterystyczne dla języka polskiego. Dzieje się tak, ponieważ czasopismo to wzorowane jest na prasie francuskiej, gdzie stosuje się zabiegi marketingowe charakterystyczne dla tego języka.

Wykaz skrótów (cytowanych czasopism i słowników)

SFJP – Skorupka, S., 1968. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. t. II, Warszawa: Wiedza Powszechna.

WSF – *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. 2008. Opr. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

CI – „Claudia”. 2006 – Warszawa: G + J Gröner + Jahr Polska.

C – „Cosmopolitan”. 2006, 2007, 2008 – Warszawa: Marquard Media Polska.

E – „Elle”. 2008 – Warszawa: Hachette Filipacchi Polska.

Gm – „Glamour”. 2005, 2006, 2007, 2008 – Warszawa: G + J Media.

H – „Hot”. 2008 – Warszawa: Edipresse Polska.

J – „Joy”. 2006, 2007, 2008 – Warszawa: Marquard Media Polska.

PY – „Poradnik Domowy”. 2008 – Warszawa: Agora.

TS – „Twój Styl”. 2008 – Warszawa: Bauer.

WO – „Wysokie Obcasy”. 2008 – Warszawa: Agora.

Bibliografia

BRALCZYK, J., 2004. *Język na sprzedaż*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

BUTTLER, D., 2001. *Polski dowcip językowy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

IGNATOWICZ-SKOWROŃSKA, J., 1994. Związki frazeologiczne w reklamie prasowej. In: red. K. HANDKE, H. DALEWSKA-GREŃ. *Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 325-338.

LEWICKI, A., 1995. Frazeologizmy w sloganach reklamowych (Reklama prasowa). In: red. A. LEWICKI, R. TOKARSKI. *Kreowanie świata w tekstach*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 215-228.

LEWICKI, A., 1996. Wszystko na sprzedaż. Frazeologizmy jako tworzywo sloganów reklamowych. In: red. A. M. LEWICKI. *Problemy frazeologii europejskiej I*. Warszawa: Wydawnictwo Energeia, 60-81.

LEWICKI, A.; PAJDZIŃSKA, A., 1993. Frazeologia. In: red. J. BARTMIŃSKI. *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. t.2. Wrocław: Wydawnictwo „Wiedza o Kulturze”, 307-325.

LUBAŚ, W., 2006. *Język w komunikacji, w perswazji i w reklamie*. Dąbrowa Górnicza: Wyższa Szkoła Biznesu.

REJAKOWA, B., 2008. *Kulturowe aspekty języka mody*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

SKORUPKA, S., 1968. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. t. 2. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami. 2008. Opr. A. KŁOSIŃSKA, E. SOBOL, A. STANKIEWICZ, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Joanna Bryła

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: phraseology, semantics, pragmatics

PHRASEOLOGICAL UNITS IN FASHION ADVERTISEMENTS

Summary

The copywriters and journalists often use the resources of the phraseological units. They use

Joanna Bryła

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: frazeologija, semantika, pragmatika

FRAZEOLOGIZMAI SPAUSDINTOJE MADOS REKLAMOJE

Santrauka

Reklaminių skelbimų sudarytojai ir žurnalistai dažnai pasitelkia frazeologizmus tekstuose apie

them frequently in texts about fashion, headlines, signatures and slogans. As a result of the analysis of the resource material gathered, it was established that phraseological units appear in them in the canonical and modified form.

The analysis of the phraseological units recorded in fashion advertisements has shown that their creators apply various kinds of operations on them. The changes concern both the form and semantics. The conducted research proved that the change of the compound is the most frequent case. As a result, different lexical variations occur. Usually they are not units acceptable in the Polish language. Such compounds appear because of particular intentions a certain text. The other operation which is also quite frequent is adding a component to a fixed phraseological unit. As a result, quantity variations appear. Similar to the previous case, such phraseological units are not typical in the Polish language, and their creation is determined by the needs of a certain advertisement.

Within the semantics of the recorded phraseological units, the most frequent operation is revealing the structural meaning, i.e. the literal meaning of the unit. It may happen that structural semantics of a phraseological unit functions together with the real meaning. 'The clash' of the structural and real meaning can lead to creation of language jokes. Furthermore, such operation may serve as a means of manipulation – it catches the reader's attention and encourages further reading.

KEY WORDS: phraseology, modifications (variations), manipulation, fashion, polysemy, advertisement, language jokes.

madą, antraštėse, signatūrose ir Źūkiuose. Remiantis surinktos medžiagos analizės rezultatais, galima teigti, kad frazeologizmai gali bŹuti tiek įprastinės, tiek modifikuotos formos. Mados reklamoje rastų frazeologizmų analizė rodo, kad jų kūrėjai dirba ties jų forma, ir ties semantika. Tyrimas rodo, kad dažniausiai yra keičiamas sudurtinis žodis ir atsiranda vadinamieji leksiniai pokyčiai. Paprastai šie leksiniai pokyčiai nėra kodifikuoti lenkų kalboje. Tokie sudurtiniai žodžiai kuriami pagal tekstui keliamus tikslus. Kitas veiksmas, atliekamas su frazeologizmais, yra tam tikro komponento pridėjimas prie frazeologizmo. Nors tai gana produktyvus būdas, tačiau jis taip pat nėra priimtinas lenkų kalboje, o jo atsiradimas nulemtas reklamos tikslų. Kalbant apie nustatytų frazeologizmų semantiką, dažniausia operacija yra struktūrinės, t. y. tiesioginės frazeologizmo reikšmės atskleidimas. Gali taip atsitikti, kad frazeologizmo struktūrinė semantika funkcionuoja atskirai nuo pirminės reikšmės. Struktūrinės ir pirminės reikšmės neatitikimas gali sukurti kalbinių sąmojų. Kartais toks veiksmas tampa manipuliacijos priemone ir patraukia skaitytojo dėmesį.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: frazeologija, pakeitimai, manipuliacija, mada, polisemija, reklama, kalbinis sąmojis.

Michael Louis Bakalinsky

Zaporizhya National University,
 Classical Private University (Zaporizhya)
 24, apt., 5a Citrusova St.
 69071, Zaporizhya, Ukraine
 E-mail: m.bakalinsky@mail.ru

Research interests: sociolinguistics, linguistic/literary anthropology, ethnography of communication, literary/folklore/translation studies, social anthropology, cultural studies

NEW THEORY AND METHODOLOGY OF SOCIAL DIALECT STUDIES: US UNDERWORLD SOCIAL DIALECT AS A CASE IN POINT ¹

The article sets out to suggest a novel approach to social dialect studies on the basis of current philosophical and scientific paradigms, giving special attention to anthropological paradigm as the academic interest is shifting from WHAT and HOW issues to those of WHY. Analyzing US underworld social dialect as a case study, the author introduces concepts of both Russian and Western scholars and sets polemics with them on debating points as well as puts forward a hypothesis that social dialects should be related as systems within systems of national languages, with some social dialects being the system of systems due to their heterogeneous nature and consisting of "lower-rank" social varieties, thus bearing the status of "multi social dialects". Based on Sapir's concept of language as a "symbolic manual for understanding culture", and bottom-up approach to sociolinguistic analysis, the author proposes a brand-new methodology of social dialect analysis adding methods of social anthropology (a) carrying out anthropological analysis proper, not a mere ethnographic description, b) introducing a "shuttle-route" analysis as the alternative to conventional separate anthropological and linguistic investigations) as the means of studying social symbolism of those social groups who are the speakers of social dialects.

KEY WORDS: social dialect, language community, core, periphery, system, US underworld, social anthropology, "shuttle-route" analysis.

1. Introduction

At the official opening of SS 17 Macro and Micro Connections Conference, sociolinguistics was marked as the heart of language studies because it combines a number of aspects. Contemporary sociolinguistics covers a great bulk of issues:

gender linguistics, discourse analysis, code switching etc., however, there is a niche of social dialects which is considered one of the principal in sociolinguistic studies. The works of William Labov, the "Godfather of Social Dialectology", as he was called when making a plenary report at SS 17, have set the path for the global community of social dialect experts. However, the theory and methodology worked out by Labov and his followers was focused on speech characteristics of dialects. Having

¹ The following is an extended and revised version of the report presented at SS 17 Macro and Micro Connections in Amsterdam (April 3+4+5 2008). The author of this article is grateful to Auer (Freiburg, Germany) and Babalola (Ile-Ife, Nigeria) for their comments to the draft of the paper presented.

analyzed papers in *Sociolinguistic Studies* and other respected journals, I have drawn a conclusion that linguists are interested in HOW representatives of social or ethnic groups speak, i.e., phonological aspect is the main aspect of research. This conclusion of mine is backed-up by the statement by Bright in “Sociolinguistics” – the magisterial work on the US sociolinguistics – that the goal of sociolinguistics is the research of co-variance between language and social structure, with the issues of causal connections between them deserving attention but not the primal one (Bright 1966, p. 11). However, when making his plenary speech at SS 17, Labov put the question concerning the very nature of sociolinguistic variables (his report was titled “The cognitive status of sociolinguistic variables. Cognitive capacities of sociolinguistic monitor” (2008)), thus suggesting that a scientific community should return to the issue of WHY representatives of social or ethnic groups speak in a certain way.

Phonological level is quite superficial. I am convinced that social dialectology will not get fruitful results without a deep survey of linguistic features when studying only phonologic aspect of social dialects. The approach I am the advocate of is based on the Sapir’s idea that language can be considered a symbolic manual for understanding the culture (2002, p. 262). Thus, semantic analysis and elements of semiotic survey should be added. In this respect, I suggest that the approach towards social dialects as socially-determined *variants of language* should allow linguistics to make a deeper survey and find out language features, with the latter being kernel. Another moment which is crucial concerns the very methodology of social dialects research.

The American Speech-Language-Hearing Association report of 1983 (Cole, 1983, p. III–78) stated that there was no consistent philosophy regarding the approach to social dialects. In this respect, I see the goal of contemporary sociolinguistics and social dialectology in particular in developing a brand-new mechanism of social dialects survey. The author addresses this issue and tries to work out principles of social dialect analysis to cover all the aspects of the US underworld social dialect.

2. US Underworld social dialect: reasons to carry out research

A modern science is based on the principles of postmodernism, with the key concepts being pluralism of methods, ideas, and standpoints; hence, there is no a topic that can be excluded from the scientific interest. The aim of the paper in question is to present a novel vision of US underworld language; to prove that it is a system within the system of the Standard American English; and to work out the methodology of its study.

My scientific interests and my Ph.D. thesis in particular are focused on the social dialect of the US underworld. Stavitska (2005, p. 48) rightly points out that the underworld dialects play a significant role in the social dialect system of every national language. It is the apparent truth that in all the European countries there exist special languages created by criminals, e.g. German *Rotwelsch* and *Gaunersprache*, Italian *gergo*, English *cant*, Spanish *jerga*, Russian *Phenja* or *Thieves’ Cant*, Ukrainian *criminal jargon* etc.

I suppose, there are three reasons that make this research topical: philosophic, social, and linguistic in particular. Criminal syndicates are regarded as a negative

phenomenon within the society. This fact has created the prejudice that studying the underworld culture and its dialect is unethical. The opponents of this kind of research quote Francois Rabelais who said that the science without morals corrupted souls. I suppose the concepts of ethic and moral should not create obstacles for scientists in their attempts to study human beings and languages as products of human activity regardless of the language speaker background. To defend my position, I want to quote Bachelard (1987, p. 329): “Studying human mentality should not make us blame scientific methods applied... We will only ride off on a side issue if we make science guilty of corrupting human values”. My point is that scholars should be motivated by practical needs; in case of this study, the practical need is the research of the US criminal underworld and its dialect that has not been scientifically highlighted due to unknown reasons.

A social reason is based on the idea that any language is the product of people; and according to Trench’s standpoint “to study a people’s language will be to study them” (Rastal 2002, p. 31). Moreover, Lombrozo and Turati, the founders of a criminal anthropology, stressed that when analyzing the underworld, social studies experts, unlike criminologists, should focus on criminals and the ambient the criminals live in (in Gernet 1977). J.K. Pistone, a prominent US underworld writer and a former undercover FBI agent, states that some groups of the US underworld, e.g. La Cosa Nostra, have become a “part of Americana” (2004, p. 6–7). Mafiosi citation books have been published recently and are of great interest for language studies experts.

The ultimate reason is that of linguistics. The US underworld has been a topical

issue in such spheres as criminal studies, psychology but not in language studies.

3. Analysis of previous theoretical works

Some linguists call underworld dialect “criminal jargon” or “argot”. Let us have a close examination of these terms. “Argot” is a special language of a certain closed group, which was invented and used to conceal both the subject and the object of communication, in other words, it foregrounds the esoteric language function. “Jargon” is a language of a professional group. I think that using both “argot” and “jargon” to define the status of underworld language makes it too professional and excludes all the social elements: the underworld is the integral part of the society, whereas “social dialect” denotes a variant of the language used by a certain part of society, i.e., by a social group (McDavid 1975, p. 364).

Underworld social dialect has features both of argot and jargon, however apart from language units for specific purpose its vocabulary contains a great number of lexemes and idioms describing the everyday life, traditions, in other words, criminals’ world mapping. The “mixed” nature of underworld dialect has been touched by Russian linguist Serebrennikov, who says that underworld social dialect possesses characteristics of secret languages and corporate jargons (Общее языкознание с. 455–456). However Serebrennikov has not said anything about the criminals’ world mapping depicted in the criminal dialect.

It should be also noted that there is a trend in contemporary linguistics to use the term “social dialect” instead of “argot” and “jargon”: it is mentioned in both Rus-

sian and Western linguists' works (e.g. see Technical Report by American Speech-Language Hearing Association dated 2003 p. III-1). Thus judging from the standpoints mentioned, hereafter I am determined to use the term "dialect" to denote the status of the US underworld language.

The US underworld dialect has been previously studied by various linguists, both Western (Partridge, Halliday, slightly touched by Crystal) and Russian (Likhatchev, Kester-Thoma). Here I should note that since libraries in Ukraine lack Western authors on the US social dialects and on the US underworld social dialect in particular (the aftermath of an "iron curtain" regime), only seminal works of Soviet and contemporary Ukrainian, and Russian sociolinguists will be analysed.

The underworld social dialect has been studied by numerous scholars. The first one to focus on was Likhatchev, the most prominent Soviet linguist. He stressed that the goal of the underworld is not to conceal the information, i.e. its vocabulary does not foreground the esoteric language function; here is Likhatchev's quotation: "describing criminal language as secret just because we do not understand it is the same as calling foreigners "barbarians" if they do not speak the aboriginal language" (1993, p. 56).

It should be noted that, however, Likhatchev was working with the underworld social dialect in the 1930s and since then this social dialect has experienced numerous alternations, there are some aspects to comment on: Likhatchev wrote that "criminal language cannot be used as a secret code"; he insisted that criminals did not use language units whose meanings (both semantic and cognitive) could not be decoded by outsiders.

Before passing to polemics with the quotations above, it should be noted that Likhatchev was analyzing the underworld dialect when its speaker, the USSR underworld, was only under formation, so it is natural that a coding mechanism was not worked out then. Now, let us pass to Likhatchev's quotations. It stands to reason that criminals do not speak only their social dialect and widely incorporate lexemes and idioms of standard or colloquial language, however, the lion share of language units used in communicative acts are those from their dialect. To make it more visual, let us analyse the example as follows:

(1) Max is **taking care of things (1)**, **all kinds of things (2)** (Raw Deal, 1986).

The expression *to take care of things* (marked as 1) has a polysemic nature in the US underworld social dialect: *to kill* and *to do an illegal business*; the expression *all kinds of things* (marked as 2) is polysemic as well: *illegal business* and *a hand-gun*.

If meanings of expression 1 are logically connected (*illegal business – murder*), meanings of expression 2 have no correlations. It can create a false association and put outsider recipients on false trail. The example given is the counter-argument to Likhatchev's quotation 2 about the impossibility to use underworld social dialect as a secret code and about the lack of special lexemes and idioms to make criminals impossible to be understood by outsiders.

It is significant to mention that we can speak about underworld social dialect as "esoteric" or "secret" only if we are in the position of outsiders; my previous study has shown that if we hypothetically place ourselves into criminal ambient (it is possible

when applying the sociological method of indirect observation), we shall see that esoteric language function is transformed into informative, vocative, phatic and metalingual functions (Bakalinsky 2007, p. 233–234). Hence, all the functions typical of all the languages are foregrounded in the underworld social dialect provided it is analyzed from its speakers' standpoint.

Kester-Thoma (1993, p. 15) has studied idioms of the underworld social dialect. However, he stresses that languages of outcast groups should be analyzed as lexico-idiomatic vocabulary that has only diachronic value. I consider such an approach unsystematic because every language, language variant or dialect develops along with their speakers.

Stavitska (2005) has noticed that underworld social dialects have some features of autonomous status inside non-

standard language; however, she bases her ideas completely on Likhatchev's concept not taking into account the evolution of the underworld in general and its dialect in particular.

Thus the conclusion can be made that the authors of the works studied defined the US underworld dialect as *lingo* or *argot*, with the only function being esoteric. These scientists did not see the US underworld dialect as a "dialect" but as a mere vocabulary of criminals, however, according to Sapir (1921), vocabulary is not the same as language. Moreover, another conclusion can be made: all the linguists focusing on the US social dialect analyzed it from the standpoint of listener, not speaker. Chomsky insisted on studying languages studied from the standpoint of speaker.

The scholars mentioned also concluded that the US underworld was a solid group;

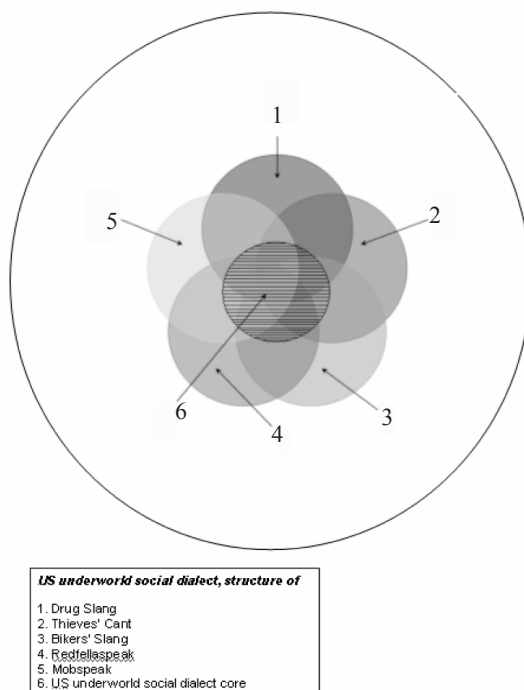

Figure 1. US Underworld Social Dialect Structure

hence, from Grimshaw's theory of isomorphism of social and linguistic structures, the US underworld dialect is a solid group and has no components. The thorough studies have showed that the US underworld, on the contrary, is not solid, it is formed by various groups of the outlaws and can be roughly divided into organized crime, the powerful criminal syndicates, and street gangs, with each of them having their own dialect, e.g. *Drug Slang*, the dialect of drug traffickers and addicts; *Thieves' Cant*, the dialect of thieves' gangs; *Bikers' Slang*, the dialect of bikers' gangs; *Redfella speak*, the dialect of US/Russian Mafia; *Mobspeak*, the dialect of US/Italian Mafia or La Cosa Nostra (See Figure 1).

4. New vision of US underworld social dialect

4.1. The US underworld social dialect as a system

The US underworld social dialect can be fairly called the US underworld "language". Language is a result of a networking activity. This principle can be traced in the US underworld dialect: it has been formed by numerous underworld groups for centuries.

The vocabulary of the US underworld social dialect, despite its inhomogeneous nature, contains words and idioms isomorphic for the dialects of all the US underworld representatives, thus the US underworld vocabulary contains language units that express the criminal society world mapping: *rat* – informer, traitor; *fence* – criminal, who buys looted goods; *Saturday night* – the time when gangs are doing their activities; *to get smb. out in the open* – to make rivals get out of their shelter or territory in order to kill them, etc. Thus, the

conclusion can be made as follows: words and idioms isomorphic for the dialects of all the US underworld representatives can be called the core of the US underworld social dialect, with the dialects of the US underworld representatives being the periphery of the US underworld social dialect.

This fact has given the grounds to conclude that the US underworld social dialect should be regarded as a system. The term "system" means a "well-ordered multitude of mutually dependent and related elements" (Енікеєва 2006, p. 16). This hypothesis is based on Hebdige's concept (1999, p. 441) about the autonomous status of social groups and their dialects within the greater societies and national languages. This hypothesis is a logical continuation of American Speech-Language-Hearing Association concept (Cole 1983, p. II-77) that the features of social dialects are systematic and highly regular across all linguistic patterns, i.e., phonology, morphology, syntax, semantics, lexicon, and pragmatics.

Lotman (2005, p. 430) said that when observing the dynamics of semiotic systems, one can trace the feature as follows: in the course of slow and steady development, systems incorporate other close-related systems: the US underworld social dialect, being a system, has absorbed dialects of smaller criminal groups. The formation of the US underworld social dialect began several centuries ago with the immigration to the USA; hence, there was a convergence of separate criminal groups into the US underworld, with its dialect created simultaneously. In the course of development, both the US underworld has acquired hierarchy, system of rules, and its social dialect has acquired the core and the

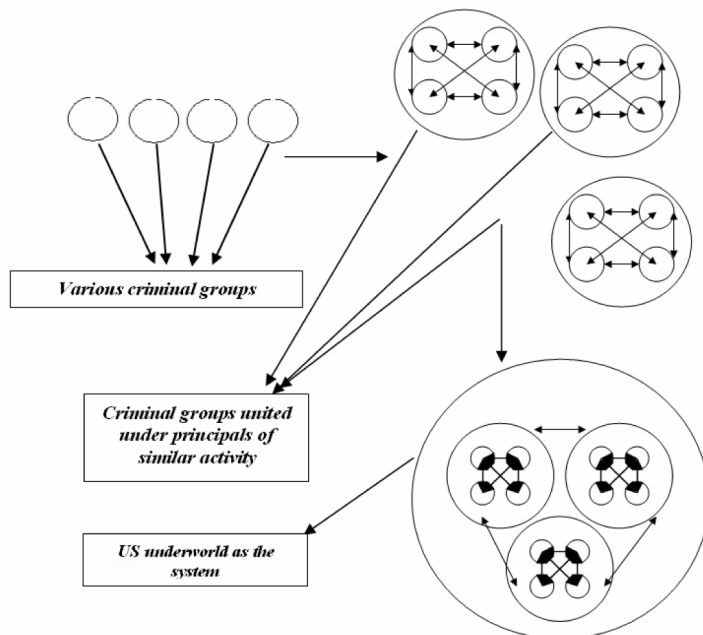

Figure 2. Synergetic Conception of US Underworld Formation

periphery. This phenomenon corresponds to the “Chaos – Order” synergetics pattern (Bransky 2000, p. 112). Thus the conclusion can be drawn that the US underworld and its social dialect are systems arranged according to the synergetics principles (See Figure 2).

Systems are not abstract; they are built according to certain principles. In the course of this research, the system classifications by Russian and Canadian scholars Solntsev (1977) and Pidwirny (2006) have been used. The US underworld social dialect, being the language of the underworld, has features of a material system; the US underworld social dialect, being correlated with the US underworld and describing criminals’ world mapping, has the features of open system; a diachronic analysis of US underworld social dialect has shown that it is evolving (the research has found

archaic words and neologisms), hence it has the features of a dynamic system. The fact that the US underworld social dialect is formed by dialects of various criminal groups indicates that it poses heterogenic features.

Pidwirny’s classification contains one more type of systems, namely, cascading system (2006). This system functions on the basis of the flow of energy and/or matter from one element to another. The research conducted has shown that the US underworld dialect has a strong correlation with other components of Standard Colloquial English, loaning their language units (Bakalinsky 2005) ((7) *brass* – Mafia chieftain; loaned from Coptalk; (8) *ring* – a gang; loaned from jewels jargon, etc.) whereas its own words and idioms have been incorporated into Standard Colloquial English (*SCE*) (Zatsny 1997, p. 101):

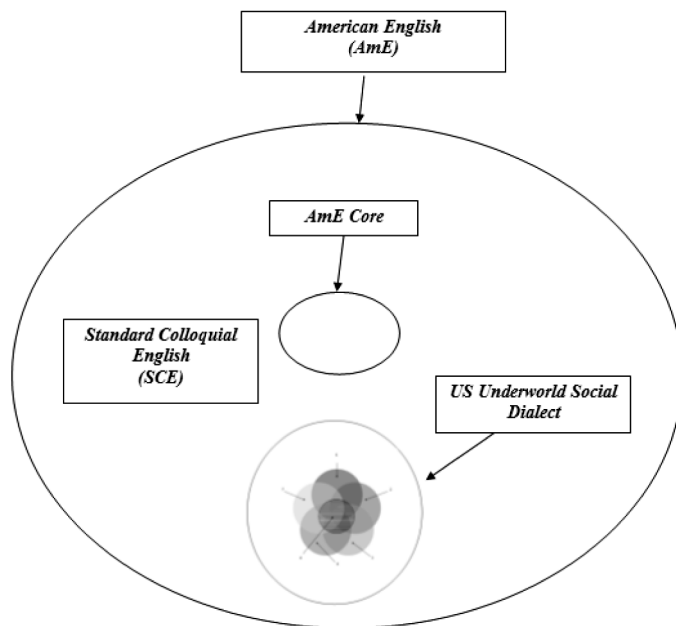

Figure 3. US Underworld Social Dialect as System within Bigger System

(9) *hit list* – the list of those to be sacked or removed from their positions; (10) *nothing personal, it's strictly business* – no personal feelings are input into business competition; (11) *to make an offer one cannot refuse* – to make a very attractive and important business offer, etc. Hence, the US underworld social dialect has the features of a cascading system.

To summarise, the conclusion as follows can be made: the US underworld social dialect is a material, dynamic, heterogeneous cascading system within the higher system of Standard Colloquial English, which, in its turn is a part of the Standard American English System. So we have a SYSTEM WITHIN SYSTEM pattern (See Figure 3).

The philosophic foundations of this hypothesis are based on Lotman's "text inside the text" theory (2005, p. 425–426), which states that Texts (Derrida said that any

artefact could be called a text) are semiotic spheres consisting of text-codes, with each text-code being Text of a smaller scale. Pidwirny (2006), defending SYSTEM WITHIN SYSTEM concept, stresses that this principle exists on all the levels: bigger systems are made of numerous smaller systems which correspondingly are made of systems of smaller range, etc. Speaking about the concept of SYSTEM, a contemporary Russian philosopher Yemelianova (1998, p. 229) notes that SYSTEM is always bigger than the sum of its constituents; it has features peculiar only to it. This "peculiar" feature of the US underworld social dialect is its core, i.e. the language units are isomorphic to all its components. SYSTEM WITHIN SYSTEM concept has its advocates among linguists, e.g. Schweitzer who is identifying language as a "system of systems" (2006, p. 18). Thus the hypothesis that the US underworld social

dialect is a system is logical from both linguistic and philosophic perspectives.

4.2. New term to define the US underworld language

The fact that the US underworld social dialect is structured by the social dialects of the lower class, and has its own core and periphery level gives ground to reconsider its status as a dialect. Sapir (2002, p. 217) proposed the term “group of dialects”, however I think that this term could not be applied to define the status of the US underworld social dialect because it does not cover its principal feature, namely that it is a system within a system of a higher class. The Norwegian sociolinguists Aarsaether, Nistov, Opsahl, Swendsen (2008, p. 17) have introduced the term “multiethnolect” to define the status of the language in multiethnic society of Norway and the city of Oslo in particular. The US underworld social dialect is the “language” of the US underworld, a subject of the US society structured by various groups. Hence, I propose to define the status of the US underworld social dialect as “*multisocial dialect*” by analogy with “multiethnolect” term.

5. New methodology to study the US underworld multisocial dialect

5.1. Additions to sociolinguistic methods

This brand-new vision of US underworld multisocial dialect status requires a brand-new methodology. The nature of the US underworld multisocial dialect is dual: it is a system and a system within a bigger system. Hence, it should be analyzed from

two standpoints: micro- and macrosociolinguistic. If the US multisocial dialect is seen as a system, microsociolinguistic analysis should be applied, and the dialect will be studied out of the context of American English (*AmE*). The aspects as follows will be highlighted: a linguist can sort out language units that are peculiar only to the US underworld multisocial dialect, study the development of their semantics and pragmatics; focus on the migration of lexicon within itself (among its components), define the processes taking place inside it (divergence or convergence).

Should the US underworld multisocial dialect is seen as a component of a bigger system, i.e. *SCE* and *AmE* consequently, the macrosociolinguistic analysis is to be applied and the US underworld multisocial dialect will be analyzed in the context of *SCE* and *AmE* systems. The aspects as follows will be highlighted: the US underworld multisocial dialect borrowings from *SCE* and *AmE*, from other social and regional dialects, and the influence of the US underworld dialect on other dialects, *SCE* and *AmE* in particular. Linguists can analyze the way *AmE* general trends are represented in the US underworld dialect.

The dualistic approach in question requires numerous research tools and methods apart from those used in sociolinguistics. Scientists agree that sociolinguistic methods alone study only the correlation between processes in the social groups and their dialects; thus linguists’ task is boiled down to describing the social processes via language material instead of focusing on social dialects’ dynamics, on their constantly evolving nature (Bell 2000, p. 42–43).

I am convinced that the methods mentioned do not allow scientists to conduct

a comprehensive analysis of the US underworld social dialect and define its kernel processes. Thus, I suggest additional research methods should be applied, e.g., those of dialectology, with a diachronic method being the key one. Analysing the US underworld multisocial dialect from the diachronic standpoint will help to reveal its ontology, and compare it with *AmE*, and with *SCE* development. Scientists can carry out surveys keeping in mind the dialectological concept of “clear boundaries between regional dialects and national languages” (Bell 2000, p. 42–43); this very concept will help to define those words and idioms that build up the core of the dialect, the “key words”, as Wierzbicka (1997) calls them, and define those units located on the periphery of the US underworld multisocial dialect. Using dialectological method for the US underworld multisocial dialect research, one can focus on the issues of interdialectal synonymy and antonymy, and find out, which language units have been loaned to *SCE* and *AmE*.

5.2. “BOTTOM-UP APPROACH”² in sociolinguistics

Traditionally, sociolinguists study social dialects, their features, functioning within the national language and their mutual influence. Recently however, the focus of scientists has been shifted from social dialects to those social processes verbalized in them. This shift can be characterized as the move from the language to the society.

Since the US underworld has its own multisocial dialect, it should be treated as

² At SS 17, Maybin and Auer stressed that a bottom-up approach in sociolinguistics was drastically needed, with researchers’ primal task being focusing on social construction of a linguistic reality.

“*linguistic community*”³ (Gumperz 1962), with its social and cultural features and world mapping analyzed on the basis of the US underworld multisocial dialect. This part of research should be also of a dual nature and conducted from micro- and macrosociologic standpoints, using the methods of social or cultural anthropology. When taken on the microsociologic level, the US underworld will be studied out of the context of the US civil society. Researchers can focus on its ontology and development. This analysis will be conducted using the historical method of social anthropology (Radcliff-Brown 1997, p. 663). The US underworld multisocial dialect analysis can trace the evolution of the US underworld, and identify the logic of this process. When on the macrosociologic level, the US underworld can be studied using the functional method of social anthropology (Radcliff-Brown 1997, p. 664–665). Combining this method with the analysis of the US underworld multisocial dialect, linguists can study criminals’ world mapping, compare it to that of the US civil society, and identify similarities and/or differences. This idea is based on the statements of prominent sociolinguists that when conducting a dialectological survey, a deep and detailed anthropological study of the small social group who is the speaker of the dialect is required (Hymes 1974), (Gumperz 1975, p. 299-303), (MacDavid 1975)⁴, (LePage

³ Although nowadays Western sociolinguists tend to use the term “speech community” (Gumperz 2001, p. 43), the author analyses the US underworld social dialect as a social variant of *language* and not *speech*, hence the term “language community” is used.

⁴ The author cites earlier works of Hymes and other prominent Western scientists not because of unawareness of their contemporary concepts, but because this paper belongs to the “second paradigm” (Duranti 2003,

1997). Though I should stress that despite the fact that the scheme is based on the works cited, it differs significantly from the concepts highlighted in those works: Gumperz, Hymes, and LePage were the strong advocates of conducting linguistic analysis and anthropologic research separately from each other. However, from the scientific point of view, the schemes of the authors in question are ethnographies, i.e. mere descriptions with no analysis of sociocultural phenomena. Ethnography is the first stage of anthropological survey; on this stage the principal issue is the one of “HOW” (Бочаров 2000, p. 121–122). Contemporary anthropology is not a descriptive discipline but theoretical (Этнология – Антропология – Культурология 2008, p. 81), hence, addressing the issue of “WHY”, i.e. analyzing sociocultural phenomena lies in the scope of anthropology. The ideas mentioned are based on Trenchian standpoint that to study a people’s language will be *to study them* (cited in Rastall 2002, p. 31) and Boasian suggestion that the understanding of a foreign culture is possible only via *analyzing* all the multiplicity of its aspects (1997, p. 503). Besides, since both the US underworld and its dialect are cascading systems, it stands to reason

---

p. 326) of linguistic anthropology whose “preferred units of analysis” were language variety and speech community (Duranti 2003, p. 329–330). When commenting Duranti’s article, Hymes underlines that paradigms mentioned by Duranti can coexist (Duranti 2003, p. 328). Nowadays the post-Soviet theory of social dialects is witnessing a crisis (the academic world has seen no new theories and concepts since early 1980s). By this reason, the author has made up his mind to turn back towards the beginning of social dialect theory (Hymes 1974), (MacDavid 1975), whose foundations were laid exactly in the 1970s, and to propose a novel approach based on the original ideas of the authors mentioned, with contemporary Russian and Ukrainian linguistic paradigms taken into account.

that they influence each other; hence they should be studied simultaneously. Thus, according to the methodology proposed, the US underworld social dialect study will be complemented by anthropological study of the US underworld using the technique called, “shuttle route” (Алефиренко 2006, p. 104), the technique based on consecutive movement from one scientific discipline to another.

The question may arise: how an anthropologic survey and a linguistic analysis can be connected? Kövecses writes that judging from the theory of metaphor, all extralingual features can be called “non-verbal metaphors” (2002, p. 52) that can be found in lingual metaphors or language units. It means that in order to study sociocultural features of a certain social group, linguists should focus on language units with “symbolic function” (Sapir 1921), i.e. the function of knowledge and culture transfer. Thus, sociocultural aspect of the US underworld can be studied via its dialect metaphors. This principle is the “bottom-up” approach, only in my perception. The methodology in question based on the principles of postmodernism, that is methodological pluralism will allow researchers to conduct the comprehensive survey of the US underworld multisocial dialect, its correlation with other components of *SCE* and with *AmE* itself. It might also help to work out “sociolinguistic universals”.

The US underworld multisocial dialect, as it has already been stressed, is formed by dialects of various criminal groups. Using Francis Bacon inductive method, I presume that each of those criminal groups is a smaller system within the system of the US underworld multisocial dialect.

6. Conclusions

To summarize, I would like to state as follows. In the course of the research work my intention was to work out the principles of a new approach to social dialects, with the US underworld social dialect as a case in point. The results of the survey in question are as follows:

1. The US underworld language should be classified as “criminal social dialect”; this term comprises all the key features: “*criminal*” stands for the sphere of usage, *social* means its speakers and *dialect* indicates that it is a deviation from the standard language. Despite being highly esoteric, the US underworld social dialect should not be regarded as the one with esoteric function being principal. The survey conducted has shown that the US underworld social dialect reflects the outlaws’ world mapping. Since the US underworld consists of numerous groups, the US underworld social dialect is not homogenous and structured by dialects of various criminal groups.

As the US underworld consists of a number of sub-dialects and has its own core and periphery, the author has proposed to define it as a system within Standard Colloquial English, with the latter being a part of Standard American English. Based on the works of philosophers, social study experts and linguists, the author has made a conclusion that the US underworld social dialect should be studied according to SYSTEM WITHIN SYSTEM scheme.

The data received from comprehensive analysis of the US underworld social dialect system features (using classifications by Solntsev and Pidwirny) have shown that the US underworld social dialect is a material, dynamic heterogeneous, and cascading system. It is an additional proof

of the hypothesis that the US underworld social dialect is the system of a lower rank within a higher system of Standard Colloquial English, with the latter being the part of Standard American English system (SYSTEM WITHIN SYSTEM pattern).

System and structural features of the US underworld social dialect have given the grounds to verify the status of the US underworld social dialect. The author has proposed to use the term “multisocial dialect” by analogy with the term “multiethnolect”. The usage of the term “multisocial dialect” would underline both principal features of the dialect in question, namely its homogeneous nature and system characteristics.

2. Since the US multisocial dialect is seen from the standpoint mentioned, a new methodology for its studying is needed. The methodology proposed is based on integrating micro- and macrosociolinguistic approaches together with methods used in dialectology. Studying the US underworld multisocial dialect as a SYSTEM is the principle of microsociolinguistic approach. Should the US underworld multisocial dialect be regarded as a SYSTEM WITHIN SYSTEM, it should be analyzed from the macrosociolinguistic standpoint. The combination of sociolinguistic methods with those of dialectology would allow investigators to carry out a more detailed survey of the US underworld multisocial dialect and achieve more substantial results.

3. The comprehensive analysis of the US underworld multisocial dialect should be supplemented with the research the US underworld sociocultural features and their verbalization in its multisocial dialect. The methodology proposed differs from an existing one because it proposes to carry out a linguistic survey simultaneously with an

anthropologic one. The reason for it is the idea that since both social group and its dialect are cascading systems, they exercise mutual influence, and, thus, should be analyzed simultaneously in order to have more clear and significant results. An anthropological survey should be carried out from the micro- and macrosociologic standpoint. Studying the US underworld ontology using historic methods of social anthropology is the task of a microsociologic approach. The macrosociologic approach with the help of a functional method of social anthropology would make it possible to study the place and role of the US underworld in the context of the US society. The anthropological surveys in question are carried out via the studying of a symbolic function and symbols in the semantics of the language units of the US underworld multisocial dialect.

The theoretical value of the research conducted is that it can introduce some changes into the existing laws of sociolinguistics and linguistic anthropology in general. The paper presented is the outline of a new approach to study socially-marked variants of national languages. The scheme of analysis proposed can be used as a pattern to study other social and ethnic groups and their dialects. Analysing social dialects from the standpoint present-

ed will return the issue of causal connection between language and social structure back on sociolinguistic agenda. Though, it should be stressed that the scheme can be applied only if researchers make up their minds to analyse social dialects as socially-determined *variants of language* and not speech.

The verification of the theory and methodology described is being conducted by the author on the material of Mobspeak, La Cosa Nostra social dialect, Coptalk, the US police dialect and a number of social dialects of the Russian language. The results of these researches can be found in the papers mentioned later in References, with new articles to come.

Defining these variants as “social dialects” instead of traditionally-used “jargon” or even “*agrot*” not only represents their kernel particularities but improves the status of their speakers as well. Since the author being a strong advocate of the “bottom-up” approach in sociolinguistics, the scheme presented might assist linguistic anthropologists and language ethnographers in studying various linguistic communities. It will significantly contribute to cultural studies as well because, as Boas (1997, p. 504) has written, any socially-important feature is significant for the whole culture.

References

- AARSAETHER, F., NISTOV, I., OPSAHL, T., SWENDSEN, B. A., 2008. Negotiation on Social Categories Through the Use of Multiethnolect. *SS 17th Macro and Micro Connections*. Amsterdam, April 3+4+5, 2008. Book of Abstracts, *17th American English Dialects: Technical Report*. 2003. American Speech-Language Hearing Association, III-1-III-3.
- BAKALINSKY, M. L., 2008. Status of U.S. Underworld Dialect in Context of American English: Sociolinguistic Aspect. *17th Sociolinguistic Symposium: Macro and Micro Connections*. Amsterdam, April 3+4+5, 2008. Book of Abstracts: 170-171.
- BRIGHT, W., 1966. *Sociolinguistics: Proceedings*. Berlin: Mouton de Gruyter.

- COLE, L., 1983. Implications of the Position on Social Dialects. *American Speech-Language Hearing Association*, III–79–III–82.
- CRYSTAL, D., 2002. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* (reprinted with corrections). Cambridge: Cambridge University Press.
- DURANTI, A., 2003. Language as Culture in US anthropology. *Current Anthropology*, 44/3, 323–335.
- GUMPERZ, J. J., 1962. Types of Linguistic Communities. *Anthropological Linguistics*, 4, 28–40.
- GUMPERZ, J. J., 2001. The Speech Community. In: A. DURANTI (ed.) *Linguistic Anthropology: A Reader*. Malden, MA: Blackwell.
- HEBDIGE, D., 1999. The Function of Subculture. In: S. DURING (ed.) *The Cultural Studies Reader*. N.Y.: Routledge.
- HYMES, D. H., 1974. *Foundations of Sociolinguistics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- KÖVECSES, Z., 2002. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- LABOV, W., 2008. The Cognitive Status of Sociolinguistic Variables. Cognitive Capacities of Sociolinguistic Monitor: Sociolinguistic Aspect. *17th Sociolinguistic Symposium: Macro and Micro Connections*. Amsterdam, April 3+4+5, 2008. Book of Abstracts, 12.
- LEPAGE, R. B., 1997. *The Evolution of a Sociolinguistic Theory of Language*. In: F. COULMAS (ed.). *Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell.
- PIDWIRNY, M., 2006. *Fundamentals of Physical Geography*. Available from: <http://www.physicalgeography.net/fundamentals/contents.html> [Accessed 20 November 2007].
- PISTONE, J. K., 2004. *The Way of the Wiseguy*. Philadelphia/L: Running Press.
- RASTALL, P., 2002. English in a Historical Perspective – a Neglected Inheritance? *English Today*, April 18(2), 28–32.
- Raw Deal*, 1986. De Laurentiis Entertainment Group (DEG), Famous Films, International Film Corporation.
- SAPIR, E., 1921. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. N.Y.: Harvest Books. Available from: <http://www.bartleby.com/186/> [Accessed 19 August 2007].
- WIERZBICKA, A., 1997. *Understanding Cultures Through their Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese*. Oxford: Oxford University Press.
- АЛЕФИРЕНКО, Н. Ф., 2006. Когнитивно-семиологическая теория слова. *Вестник Самарского Государственного университета. Серия Языкознание*, № 5 (1), 102–110.
- БАКАЛИНСКИЙ, М. Л., 2005. Заимствование как путь пополнения лексики кента. *Вісник Запорізького державного університету. Серія Філологічні науки*, 1, 9–13.
- БАКАЛИНСКИЙ, М. Л., 2007. Фразеоречення соціо-етнолекту the Mobspeak: лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний аспект. *Мова і культура*, 9 (V), 232–237.
- БАШЛЯР, Г., 1987 *Новый рационализм*. Москва: Прогресс.
- БЕЛЛ, Р. Т., 2000. *Социолінгвістика. Целі, методи і проблеми*. Москва: Прогресс.
- БОАС, Ф., 1997. Некоторые проблемы методологии общественных наук. In: *Антология исследований культуры, Том 1: Интерпретация культуры*, 499–508.
- БОЧАРОВ, В. В., 2000. Антропологическая наука и общество. *Журнал социологии и социальной антропологии*, Том 3, Выпуск 1, 121–133.
- БРАНСКИЙ, В. П., 2000. Теоретические основания социальной синергетики. *Вопросы философии*, № 4, 112–119.
- ГАМПЕРЦ, Дж. Дж., 1975. Об этнографическом аспекте языковых изменений. In: *Новое в зарубежной лингвистике, VII. Социолінгвістика*. Москва: Прогресс, 299–319.
- ЕМЕЛЬЯНОВА, Л. М., 1998. Философские основания синтеза наук. *Философский век. Альманах*, Вып. 7, 225–233.
- СНІКЄЄВА, С. М., 2006. *Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови: Монографія*. Запоріжжя: Запорізький національний університет.
- ЗАЦНИЙ, Ю. А., 1997. *Неологізми англійської мови 80–90 років ХХ століття*. Запоріжжя: РА “Тандем-У”.
- ЛИХАЧЕВ, Д. С., 1993. *Статьи ранних лет*. Тверь: Тверское отделение Российского фонда культуры.
- ЛОТМАН, Ю. М., 2005. *Об искусстве*. Санкт-Петербург: Искусство – СПб.
- МАКДЭВИД, Р. И., 1975. Дialeктные и социальные различия в городском обществе. In: *Новое в зарубежной лингвистике, Вып. VII. Социолінгвістика*. Москва: Прогресс, 363–381.

Общее языкознание: формы существования, функции, история языка. 1970. / под ред. Б. А. Серебренникова. Москва: Наука.

РАДКЛИФФ-БРАУН, А. Р., 1997. Историческая и функциональная интерпретация культуры и практическое применение антропологии в управлении туземными народами. *Ил: Антология исследований культуры*, Том 1: Интерпретация культуры. Санкт-Петербург: Университетская книга, 633–635.

СЕПИР, Э., 2002. *Избранные труды по языкознанию и культурологии.* 2-е издание. Москва: Прогресс.

СОЛНЦЕВ, В. М., 1977. *Язык как системно-структурное образование.* 2-е издание, перераб. Москва: Наука.

СТАВИЦЬКА, Л., 2005. *Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови.* Киев: Критика.

ШВЕЙЦЕР, А. Д., 2006. Некоторые актуальные проблемы социолингвистики. *Методологическая мозаика*, № 4, 15–26.

Этнология – Антропология – Культурология: новые водоразделы и перспективы взаимодействия: материалы междунар. научн. конф., 3–5 апр. 2008 г. Москва: Весь Мир.

Michael Louis Bakalinsky

Zaporozhės nacionalinis universitetas, Ukraina

Moksliniai interesai: sociolingvistika, lingvistinė ir literatūrinė antropologija, komunikacijos etnografija, literatūros ir folkloro vertimo studijos, socialinė antropologija, kultūrinės studijos

NAUJA SOCIALINIO DIALEKTO STUDIJŲ TEORIJA IR METODOLOGIJA: JAV NUSIKALSTAMO PASAULIO SOCIALINIS DIALEKTAS KAIP ATVEJO STUDIJA

Santrauka

Straipsnyje pateikiamas naujas požiūris į socialinio dialekto studijas, paremtas šiuolaikinėmis filosofinėmis ir mokslinėmis paradigmomis, ypač pabrėžiant antropologinę paradigmą, kadangi akademinis susidomėjimas klausimais KAS ir KAIP keičiasi į KODĖL. Straipsnio autorius, nagrinėdamas JAV nusikalstamo pasaulio socialinį dialektą kaip atvejo studiją, pateikia Rusijos ir Vakarų mokslininkų požiūrius bei polemizuoja su jais ginčytinus aspektus. Taip pat straipsnyje keliami hipotezė, kad socialiniai dialektai turi būti susiję kaip sistemos, esančios nacionalinės kalbos sistemos viduje, kur kai kurie socialiniai dialektai yra sistemų sistema dėl savo heterogeninės prigimties, susidedančios iš „žemesnio rango“ socialinės įvairovės, ir dėl to įgyjantys daugiasocialinių dialektų statusą. Pasiremdamas Sapiro kalbos kaip „simbolinio kultūros supratimo žinyno“ suvokimu ir sociolingvistinė analize, einančia nuo atskirų dalykų prie bendrųjų, autorius siūlo naują ir savitą socialinio

Michael Louis Bakalinsky

Zaporoski Uniwersytet Narodowy, Ukraina

Zainteresowania naukowe: socjolingwistyka, antropologia lingwistyczna i literacka, etnografia komunikacji, studia nad przekładem literatury i folkloru, antropologia społeczna, studia kulturowe

NOWA TEORIA I METODOLOGIA BADAŃ NAD SOCJOLEKTAMI: SOCJOLEKT PRZESTĘPCZY USA JAKO STUDIUM PRZYPADKU

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu zaprezentowano nowe podejście do badań nad socjolektem, oparte na współczesnych paradygmatach filozoficznych i naukowych, ze szczególnym uwzględnieniem paradygmatu antropologicznego, gdyż akademickie zainteresowanie kwestiami KTO i JAK ewoluuje ku zagadnieniom DLACZEGO. Autor artykułu, analizując socjolekt przestępczy USA jako studium przypadku, przedstawia poglądy rosyjskich i zachodnich naukowców oraz polemizuje z nimi w kwestiach spornych. W artykule postawiono również hipotezę, że socjolekty mają być związane ze sobą jak systemy istniejące wewnątrz systemów języków narodowych, gdzie niektóre socjolekty ze względu na swoją heterogeniczną naturę są nadsystemami, składającymi się z różnych odmian „niższej rangi”, w związku z czym uzyskują status „multisocjolektów”. Biorąc za podstawę Sapirowską koncepcję języka jako „symbolicznego

dialekto analizės metodologiją, papildydama ją socialinės antropologijos metodais (pirma, privalu atlikti tinkamą antropologinę analizę, o ne etnografinį aprašą; antra, panaudoti „autobuso maršruto“ analizę kaip alternatyvą įprastiems atskiriems antropologiniams ir lingvistiniams tyrimams), kaip priemonę studijuoti socialinį simbolizmą tų socialinių grupių, kurios kalba įvairiais socialiniais dialektais.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: socialinis dialektas, kalbinė bendruomenė, pagrindas, periferija, sistema, JAV nusikalstamas pasaulis, socialinė antropologija, „autobuso maršruto“ analizė.

przewodnika po kulturze” oraz analizę socjolingwistyczną „od szczegółu do ogółu”, autor proponuje nową, oryginalną metodologię analizy socjolektu, uzupełniając ją o metody antropologii społecznej (po pierwsze, należy przeprowadzić odpowiednią analizę antropologiczną, nie zaś podawać opis etnograficzny; po drugie, zastosować analizę „trasy autobusu” jako alternatywę dla tradycyjnych oddzielnych badań antropologicznych i lingwistycznych) jako środka do badań nad symboliką społeczną tych grup społecznych, które posługują się różnymi socjolektami.

SŁOWA KLUCZOWE: socjolekt, wspólnota językowa, podstawa, peryferie, system, świat przestępczy USA, antropologia społeczna, analiza „trasy autobusu”.

Gauta 2009 08 25
Priimta publikuoti 2010 01

Tatiana V. Poplavskaja

Minsk State Linguistic University
 Zakharova st. 21, 220034 Minsk, Belarus
 Tel.: +375 17 136 30 09
 E-mail: poplav@common.mslu.unibel.by
 Research interests: communication theory, rhetoric, argumentation and persuasion theory, word usage in different discursive practices

Tatiana I. Svistun

Minsk State Linguistic University
 Zakharova st. 21, 220034 Minsk, Belarus
 Tel.: +375 17 136 30 09
 E-mail: tess17@mail.ru
 Research interests: linguistic peculiarities of electronic communication, genre characteristics of the Internet-discourse, abbreviations

THE INTERRELATION BETWEEN TYPES AND FUNCTIONS ABBREVIATIONS PERFORM IN THE INTERNET-DISOURSE

The article is focused on the process of abbreviation in the Internet-discourse. This sphere of communication is characterized by an extensive use of shortened units of different configuration. Considering the length of the resultant symbol, graphical and phonetic structure, quantitative and qualitative peculiarities of the prototype as the necessary criteria, the following types of abbreviations can be named: letter shortenings, symbolic shortenings, blends, clippings, and partly shortened words. The reason for using this or that type of abbreviation in the Internet-discourse depends on the pragmatic intention of the communicator. Besides nominating objects, processes, events, abbreviations are applied to save time, space and efforts as well as to indicate a certain sphere of communication or to express some emotional condition. At the same time, a shortened unit may contribute to the distribution of information within the discourse. By shortening a word, phrase, sentence, which presents the familiar data, the addresser gives way to the new information. Abbreviations can serve as a codifying means and help to hide the idea of the message behind some letters the prototype consists of. Decoding of such abbreviation is possible only if there is a beforehand agreement between the addresser and the addressee.

KEY WORDS: Internet-discourse, letter abbreviation, initialism, acronym, symbolic abbreviation, clipping, blend, partly shortened word, compressive, distributional, limiting, distinctive, expressive functions.

With the emergence and wide spread of the Internet in the last two decades millions of PC users found themselves in a new kind of environment they have never experienced before. As a concomitant of this way of life a particular lingo appeared. Crystal emphasizes that “media technology inevitably generates linguistic variety” (Crystal 2004, p. 518). The language of the Internet comprises the features of oral and written modes, new vocabulary, specific means of

expressing oneself being space and time restricted. One of the peculiarities of electronic communication is an extensive use of abbreviation in all kinds of the Internet discourse from synchronous discussions to Web-texts. The growth of information stream due to the Internet has led to the increase of usage frequency of some word classes overloading language messages. Speech elements contain no new information and only repeat already existing frag-

ments. Overloaded language messages give a stimulus to the intensification of the process of abbreviation. The main function of abbreviation in human intercourse is to use fewer language units leaving the contents and thus to decrease the abundance of information. The aim of this article is to investigate what functions different types of abbreviations display in the Internet-discourse.

The Typology of Internet-Abbreviations

The term “abbreviation” comes either from Latin *abbrevio*, *brevis*, meaning short or Italian *abbreviatura*, meaning shortening. So there is no need to differentiate the terms “abbreviation” and “shortening” as they denote the same things. Abbreviation embraces various processes and results of coining new words or variants of new words. The common feature of these processes and results is the fact that a word, phrase or sentence is transformed into shortened units. Though, the degree of the shortening process may vary. That is why abbreviation includes initialisms (*FBI*) and acronyms (*AIDS*), blends (*telecast*) and clippings (*gym*), contractions (*don't*) and symbols (&) or words containing symbols like *U-turn* where *U* has no linguistic source. Modern English dictionaries of abbreviations regard symbols for chemical elements, vehicle registration marks, post-codes as types of shortenings (Fergusson 2000; The Oxford Dictionary of Abbreviations 1996; Paxton 1989). One could also find different names of certain types of abbreviation: *initialisms* were called *letter words* and *alphabetisms*, *blends* are the same as *fusions*, *portmanteau words*, *telescoping*, *clippings* can be named *stump words*, *elliptical words* or *curtailments*.

The classification of initialisms may seem to cause no ambiguity (Robertson, Cassidy 1960; Marchand 1969). The term itself suggests that initial letters of the correlate make the basis for the shortened form. At the same time one cannot but mention the cases when the correlate is abbreviated to initial letters together with middle or/and final. Not only single words are shortened in this manner (*Mkt* – *market*), but also word groups (*XCP* – *extended copy*). The given examples can hardly be defined as clippings, blends, or acronyms. The term “acronym” was at first fully associated with “abbreviation” and used as a synonym. Internet-dictionaries of shortened words (www.abbreviations.com, www.acronymfinder.com) use this term for any type of an abbreviated word. Modern dictionaries distinguish between these two concepts (Волкова, Никанорова 2000; Fergusson 2000; Paxton 1989). Some of them even give a transcription which is of great help in differentiating an acronym and initialism. Acronyms consist of letters of the correlate but are pronounced like common words according to the phonetic norms of the English language. We assume that a more successful term for such language units which consist of single letters present in the correlate is “letter abbreviations”. Within this group one can make a distinction between initialisms, letter abbreviations proper and acronyms.

The division between clippings and blends is that of the number of elements the correlate consists of. The clipping is “the reduction of a word to one of its parts”, whereas blending or telescoping is a process when “words seem slide into one another like sections of a telescope” (Арнольд 1973, p. 83, 89). It should be noted that blends can be the result of the

combination of a word group (*bit – binary digit*) or several independent words which are arranged together to give a name to a new notion (*Benelux – Belgium, Netherlands, Luxembourg*). We suppose that the first can be called “half blends”, the latter – “blends proper”. Such type of abbreviation as *H-bomb (Hydrogen-bomb)* stands separately from two previously mentioned cases. On the one hand, it is a union of several words. On the other hand, only one element of the prototype is shortened to a letter, similarly to initialisms, and the second remains unchanged. So a suitable name for this type of abbreviation could be “partly shortened words”.

The material of our practical study is more than 1600 abbreviations found in different genres of the Internet-discourse starting from chats, forums to role-play games and Web-texts. Abbreviations of different types are found in all genres and are frequent in usage. The Internet-discourse has also led to a widespread of a specific type of abbreviation. It deals with letters and numbers which are not exercised in their traditional meaning, but as symbols, having certain pronunciation. In this article such abbreviations have received the term “symbolic abbreviations”. They are a new type different from the others in the sense that the correlate is shortened to some letters or numbers which are not always present in the correlate but which have the same pronunciation: *ICQ – I seek you* [‘ai ‘si:’kju:], *1 – won* [wɒn]. Symbolic abbreviations are not motivated graphically, they are motivated phonetically. The alphabetic pronunciation of letters and the phonetic form of the numbers, the abbreviation consists of, is homonymous to the prototype. For example, the expression *be seeing you* is read [bi: siɪŋ ju:], which gives

the combination of the following letters *BCNU*, pronounced almost the same [bi: si: en ju:]. Numbers may replace words or their parts: *10q – thank you, m9 – mine, apreci8 – appreciate*. Some authors consider the phenomena like *U – you, plz – please* as “*rebus writing*” (Danet, Herring 2007, p. 12). Symbolic abbreviations are not numerous but they serve as a remarkable trait of the English language in the Internet-discourse. The appearance of this type of shortening is mainly ascribed to the possibility of English to turn an acoustic image of short words into a compressed form due to the necessity to save time and space.

Thus, the typology of abbreviation in the Internet-discourse looks the following way:

1. Letter abbreviations (letter abbreviations proper, initialisms, acronyms);
2. Clippings;
3. Blends (blends proper, half blends);
4. Partly shortened words;
5. Symbolic abbreviations.

The Functions of the Internet-Abbreviations

The study of communication nowadays often has an interdisciplinary character. The language is the basis for the development and functioning of other communication systems. The understanding of this fact makes linguistics practise the notions and methods of other sciences like the theory of communication, psychology, sociology to widen the scope of investigations. The study of communication cannot be considered complete without discourse analysis. The definition of computer-mediated communication as Internet-discourse demands

the definition of a discourse itself. Schiffrin gives several descriptions to a discourse as “language above sentence, language use and utterance (Schiffrin 1994, p. 23–39). Cook writes that discourse is “a stretch of language in use, taking on meaning in context for its users, and perceived by them as purposeful, meaningful, and connected” (Cook 1994, p. 25). Van Dijk describes a discourse as a complicated communication phenomenon which includes social context, giving the idea of participants and their characteristics as well as the processes of generating and perceiving a message (Дейк 1989, p. 113). The type of the discourse is based on the channel of communication as soon as it is well-known that a certain medium has an impact on the modes of interaction. TV, radio, telephone presuppose some peculiarities in communication typical only because of the medium. So Internet discourse is singled out as belonging to an electronic, digital medium of communication through computer.

The main problem discussed in discourse analysis is the influence of discourse factors on the language: its grammar, lexis, phonetics and so on. To characterize a discourse one needs to distinguish the elements any discourse consists of. Hymes codified the parameters of a discourse under the acronym SPEAKING: *Setting, Participants, Ends, Act sequence, Key, Instrumentalities, Norms, Genres* (Hymes 1974, p. 53–62). Similar parameters are found in Coulthard’s speech events: setting, participants, purpose, key, channels, message-content, rule-breaking (Coulthard 1977, p. 42–47). So under discourse factors one can mean extralinguistic features of the situation of communication: personal and social characteristics of the participants and relations between them, the circumstances

of the event, the peculiarities of the channel of communication and so on.

Analysing Internet-abbreviations we can say that their usage is determined by the above mentioned discourse factors. Firstly, abbreviation is employed because of the intention of the addresser. The communicator takes the parameters of the situation in electronic communication (space and time restrictions) into consideration. Abbreviations economize not only the time for the reproduction of the language unit, but also the efforts of the “reproducer” increasing the speed and widening the limits of the information being received. This function of the abbreviation is called **compressive**. Abbreviation becomes a substitute of a complete word, phrase or sentence as soon as Internet-communicators value time, space and efforts and strive for minimizing them by abbreviated language units.

Secondly, curtailing of language units help to separate new data from already known. The addresser assists the recipient in distinguishing what is new and focusing on it. In this connection, abbreviation as an indicator of the new and the given deals with a wider linguistic problem – the distribution of information within a discourse. The ordering within a discourse depends on the addresser’s assumptions about the background knowledge of the recipient (Halliday 1985, p. 278–281). Information is of two types: the given (the addresser thinks the recipient knows) and the new (the addresser assumes the recipient does not know). The success of human interaction is to a great extent dependent on the ability of communicators to order and select the information. In case the addresser wrongly treats the new as the given, the aim of communication would hardly be achieved. So here one can speak

about such role of abbreviation as **distributed**, when some piece of already known information is shortened to give way to the new.

Thirdly, abbreviation can be applied as a kind of a password making the shortened unit understandable to a limited number of speakers. Here the assumption of the addresser about what potential and familiar interlocutors do and do not know plays a great role. Taking the fact that interactive types of the Internet-discourse are full of participants into consideration, the addresser “codifies” the message by abbreviating it and restricting the circle of interpreters to the ones who would decipher the information either on the grounds of previous experience or on beforehand agreement. We call this function of abbreviation **limiting**.

The fourth function abbreviation reveals in speech communication is a **distinctive** one. A shortened unit in many contexts serves as an indicator which defines the sphere of usage. The meaning of the correlate, its semantics informs us about the field of knowledge the abbreviation belongs to and, consequently, the type of a discourse it can be used in. For example, such language units as *RAM* (*random-access memory*), *ROM* (*read-only memory*) are ascribed to computers and IT, *CFS* (*chronic fatigue syndrome*), *ECG* (*electrocardiogram*) – to medicine, *TEFL* (*teaching English as a foreign language*), *ESP* (*English for special purposes*) – to education.

Expressive function of abbreviation is mainly the result of a language play. Pre-meditation in creating a shortened item as well as the influence of the structure of a shortened item on its prototypes is vividly seen in acronyms. It is known that one of the first calculating machines received its

name *MANIAC* (*mechanical and numerical integrator and calculator*) thanks to von Neuman, a mathematician, who was working on the short variant for the machine simultaneously with working on its full name, choosing the initials of the long term to form the funny acronym. The short name for the *World Organization for Mothers of All Nations* is *WOMAN*. The damage a *High speed AntiRadiation Missile* can cause is illustrated in the semantics of the abbreviated form *HARM*.

So the following functions of abbreviation are distinguished:

1. Compressive;
2. Distributional;
3. Limiting;
4. Distinctive;
5. Expressive.

The Types of Abbreviations and Functions they Perform

In this part of the article we will dwell on what types of abbreviations reveal this or that function in different genres of the Internet-discourse. Compression of information is traced in all genres, and compressive function is a prevailing one. At the same time, a shortened unit is capable of fulfilling other functions.

In Web-texts the **compressive** function is released through different types of abbreviations. Clippings denoting months, week days economize space and are easily deciphered by users: *Feb, Jan, MON, TUES*. Letter abbreviations are applied only if they are known to a wide circle of communicators. Shortened variants for countries, big companies, world organizations, and sport clubs belong here:

2,500 languages are threatened with extinction, UNESCO says

Kyrgyzstan president signs bill to shutter key U.S. air base
NBA mascot hurt in fall through basket.

Letter abbreviations which are less popular are decoded through the context. *AP* may denote *Attached Processor* and *Associated Press*. In the following surrounding it means *Associated Press* because it is the name of the agency which presents the given information in the news block:

TOP STORIES

Dow ends at lowest close in more than 6 years · AP

In forums, the data are compressed mainly by clippings that signify users (*admin* – administrator; *tech* – technician), parts of a computer (*CAPS* – Capitals) or its operations (*del* – delete). In chats and instant messages, symbolic abbreviations save time and space. They are simple to write and to decode: *r8* – rate, *IOU* – I owe you.

Distributional function fully relies on the context as ordering of information cannot be found outside a speech act. The initialisms *Y!* (*Yahoo*), for example, was cited thrice on *yahoo.com*: *Make Y! my homepage*, *Y! International*, *Y! Answers*. Letter abbreviation *MSN* (*Microsoft Network*) was seen five times on *msn.com*: *MSN Home*, *MSN Music*, *My MSN*, *More on MSN Music*, *MSN Entertainment Mailbag*. In the given examples one and the same abbreviation which denotes the name of the site is repeated in different combinations for the various headings (*MSN Music*), links with other services (*Make Y! my homepage*) or additional information (*More on MSN Music*). These abbreviations help to avoid the repetition of familiar data, the name of the sites, and pay more attention

to the contents of headings and services. The presence of the prototype is a necessary condition which assists in distributing the new and the given. The prototype is always given explicitly in its full form on the main page (*YAHOO*, *Microsoft Network*). So we can conclude that letter abbreviation used with their prototypes have an impact on the distribution of information flow in the Internet-discourse.

The use of letter abbreviations in their **limiting** function is typical exceptionally for a chat. As soon as there can be about 20 participants there, some communicators are willing to make their conversation not understandable for others, applying the shortenings like *AWGTGTATA* (*Are We Going To Go Through All This Again?*). Another intention of communicators is to draw a division line between “advanced” users and “newcomers”. In this case the former tend to codify unfavorable epithets characterizing some participants of communication, mainly new users: *DH* – *Dickhead*, *OTE* – *Over The Edge*, *LMD* – *Lamers Must Die*. Under letter abbreviation one often hides slang or taboo words which are prohibited in the Internet: *KMA* – *Kiss My A***, *FOAD* – *F*** Off And Die*. Abbreviation also serves as a caution sign: *PIR* – *Parent In Room*. It can warn the participants of an electronic discussion not only of the “danger” inside but of some outer obstacles: *POS* – *Parents Over Shoulder*, *BIW* – *Boss Is Watching*, Clippings, blends, partly shortened words do not fulfil the limiting function because by the elements they are constructed of it is easy to distinguish the correlate.

Internet-abbreviations are used as the markers of pragmalinguistic types of a discourse (political, economical, etc.). Any type of abbreviation can make a certain

discourse **distinctive**. In the following example a partly shortened word *e-mail*, clipping *.com* and miscellaneous letter abbreviation *.xls* signal that the message is taken from a computer discourse:

-Hi, I received an e-mail from Adobe.com re-shipment of goods as an attachment .xls file. Cannot download. Why?

Expressive function is most clearly observed in acronyms and homoacronyms which are specially created to resemble an existing language unit and, consequently, can acquire its semantic value for some emotional effect. A participant of a chat who devotes all the time to it receives the name *FISH* (*First In, Still Here*). Sometimes a funny correlate is invented on the basis of an existing abbreviated item. The examples to this phenomenon become a blend *SPAM* (*spiced ham*) and an acronym *AIDS* (*acquired immune deficiency syndrome*). Their new correlates are *Stupid Persons Advertisement* and *A*Infected Disk Syndrome*. Long initialisms made up by moderators are often perceived as warnings or even threats because of their bulky form: *ASARBAMBTAA – All Submissions Are Reviewed By A Moderator Before They Are Added*. Clippings (*coll – college, tech – technician*) sometimes display unceremonious attitude.

During the course of practical investiga-

tion, it occurred that abbreviation belonging to the type “blends proper” performed mainly one function – **nominative**. We had not taken it into account earlier because we regarded all abbreviations as units of secondary nomination. The meaning of an abbreviated item fully corresponded to the meaning of the correlate. We took the nominative function of abbreviation for granted. However, the nominative function is basic for blends proper. Structurally these units are abbreviations: two or more curtailed parts are combined to make one whole. Functionally blends proper are the only denomination of a fact or object: several elements are united to mean something new: *magalog = magazine + catalogue, luser = loser + user*.

Thus, compressive, distinctive and expressive functions are revealed by any type of Internet-shortenings. Letter abbreviations influence the distribution of information within the Internet-discourse. The fulfilment of limiting function is also ascribed to letter abbreviations. Blends proper occupy a unique position among abbreviations as they serve as the first denominations whereas other types name objects and facts after their full variants. In conclusion we can emphasize that the process of abbreviation in the Internet-discourse is of multifunctional nature.

References

- COULTHARD, M., 1977. *Introduction to Discourse Analysis*. London.
- CRYSTAL, D., 2004. *The Stories of English*. New York.
- COOK, G., 1994. *Discourse and Literature*. Oxford.
- DANET, B., HERRING, S. C., 2007. Introduction: Welcome to the Multilingual Internet. In: *The Multilingual Internet: Language, Culture and Communication Online* (eds). New York.
- FERGUSON, R., 2000. *The New Penguin Dictionary of Abbreviations*. London.
- HALLIDAY, M. A. K., 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. London.
- HYMES, D., 1974. *Foundations in Sociolinguistics: an ethnographic approach*. Philadelphia.

MARCHAND, H., 1969. *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation*. Muenchen.

PAXTON, J., 1989. *The Penguin Dictionary of Abbreviations*. Harmondsworth.

ROBERTSON, S., CASSIDY, F., 1960. *The Development of Modern English*. New Jersey.

SCHIFFRIN, D., 1994. *Approaches to Discourse*. London.

The Oxford Dictionary of Abbreviations. 1996. Oxford.

АРНОЛЬД, И. В., 1973. *Лексикология современного английского языка*. Москва: Наука.

ВОЛКОВА, Н. О., НИКАНОРОВА, И. А., 2000. *Англо-русский словарь сокращений*. Москва: Русский язык.

ДЕЙК, ван Т., 1989. *Язык. Познание. Коммуникация*. Москва: Прогресс.

Tatiana V. Poplavskaia

Minsko valstybinis lingvistikos universitetas, Baltarusija

Moksliniai interesai: komunikacijos teorija, retorika, įtikinėjimo ir argumentacijos teorija, žodžių vartojimas įvairiose diskursyvinėse praktikose

Tatiana I. Svistun

Minsko valstybinis lingvistikos universitetas, Baltarusija

Moksliniai interesai: elektroninės komunikacijos kalbiniai ypatumai, žanriniai interneto diskurso ypatumai, santrumpos

INTERNETO DISKURSO SANTRUMPŲ RŪŠIŲ IR FUNKCIJŲ RYŠYS

Santrauka

Straipsnyje analizuojamos internetinio diskurso santrumpos. Šiai komunikacijos sričiai būdingas itin dažnas įvairių konfigūracijų trumpinių vartojimas. Atsižvelgus į esamo simbolio ilgį, grafinę ir fonetinę struktūrą, kiekybinius ir kokybinius prototipo ypatumus kaip būtinus kriterijus, galima išskirti tokias santrumpos: raidžių trumpiniai, simboliniai trumpiniai, blendingai, klipingai, iš dalies sutrumpinti žodžiai. Vienokios ar kitokios santrumpos vartojimas internete priklauso nuo pateikėjo pragmatinės intencijos. Santrumpos vartojamos ne tik objektų, procesų ar įvykių įvardijimui, bet ir tam, kad sutauptų laiko, vietos ir pastangų ir nurodytų tam tikrą komunikacinę sritį ar išreikštų tam tikrą emocinę būseną. Be to, sutrumpintas vienetas gali padėti skleisti informaciją diskurse. Adresantas, trumpindamas žodį, frazę ar sakinį, kurie pateikia žinomus faktus, suteikia galimybę atsirasti naujai informacijai. Santrumpos gali būti ir

Tatiana V. Poplavskaia

Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny w Mińsku, Białoruś

Zainteresowania naukowe: teoria komunikacji, retoryka, teoria perswazji i argumentacji, użycie wyrazów w rozmaitych praktykach dyskursywnych

Tatiana I. Svistun

Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny w Mińsku, Białoruś

Zainteresowania naukowe: właściwości językowe komunikacji elektronicznej, charakterystyki gatunkowe dyskursu internetowego, skróty

O WSPÓLZALEŻNOŚCI MIĘDZY TYPEM I FUNKCJĄ, JAKĄ SKRÓTY PEŁNIĄ W DYSKURSIE INTERNETOWYM

Streszczenie

Niniejszy artykuł jest poświęcony analizie sposobów użycia skrótów w dyskursie internetowym. Ta dziedzina komunikacji charakteryzuje się użyciem dużej ilości skróconych jednostek o różnej konfiguracji. Wychodząc od długości znaku wynikowego, struktury graficznej i fonetycznej, jakościowej i ilościowej charakterystyki prototypu, można wyróżnić skróty literowe, literowce (skrótwce literowe), akronimy internetowe, skróty nazwy jednowyrazowej, skróty nazwy kilkuwyrazowej, wyrazy częściowo skrócone. Użycie tego czy innego rodzaju skrótów w dyskursie internetowym jest uwarunkowane pragmatycznym celem nadawcy komunikatu. Mimo iż skróty określają różne obiekty rzeczywistości, zachowują one czas, miejsce i wysiłki nadawcy, a także wskazują na określoną dziedzinę komunikacji oraz pozwalają wyrazić stany emocjonalne. Jednocześnie skrócone jednostki

kodavimo priemonė, padedanti paslėpti prototipo, užkoduoto raidėse, esmę. Tokios santrumpos dekodavimas yra galimas tik tuomet, kai yra išankstinis sutarimas tarp adresanto ir adresato.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: internetinis diskursas, santrumpa, akronimas, simbolinė santrumpa, klipingas, blendingas, iš dalies sutrumpintas žodis, kompresinė, distribucinė, limituojanti, skiriamoji, ekspresinė funkcijos.

pozwalają na dystrybucję informacji w dyskursie. Poprzez skrót wyrazu, frazy czy zdania, które są już znane adresatowi, nadawca zwraca uwagę na nową informację. Skróty mogą także służyć kodowaniu komunikatu, którego rozszyfrowanie jest możliwe jedynie na podstawie wcześniejszej umowy między nadawcą i odbiorcą.

SŁOWA KLUCZOWE: dyskurs internetowy, skrót literowy, skrótowiec literowy (literowiec), akronim, akronim internetowy, skrót nazwy jednowyrazowej, skrót nazwy kilkuwyrazowej, wyraz częściowo skrócony; funkcje redukcyjna, dystrybucyjna, delimitacyjna, dystynktywna, ekspresywna.

Gauta 2009 11 10

Priimta publikuoti 2010 01 04

Vilhelmina Vitkauskienė

Vilniaus universitetas
 Filologijos fakultetas
 Prancūzų filologijos katedra
 Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva
 Tel. +370 616 34197
 El. paštas vilvitk@yahoo.fr
 Moksliniai interesai: leksikologija, leksikografija, sociolingvistika, frankofonija, užsienio kalbų mokymo metodika, elektroninio kalbų mokymo metodika

ELEKTRONINIO KALBŲ MOKYMO INTERAKCIJOS SĄVOKA: MOKSLO TIRIAMŲJŲ DARBŲ APŽVALGA

Šiuolaikinis elektroninio mokymo iššūkis nebeatsiejamas nuo elektroninio kalbų mokymo, kuriame plačiai pradėtas vartoti terminas „interakcijos“. Pasitelkus šios srities mokslo tiriamuosius darbus, straipsnyje analizuojama interakcijos sąvoka bei su ja glaudžiai susiję terminai „elektroninis mokymas“, „elektroninio kalbų mokymo interakcijos“ (EKMI).

Šiame darbe aptariama interakcijos sąvoka, pagrindinis dėmesys skiriamas esminių EKMI mokslo tiriamųjų darbų sinchroninei ir konceptualiajai analizei. Remiantis esama mokslinė pasauline literatūra, kritiškai apžvelgiami įvairūs EKMI analizės mokslinio tyrimo metodai. Pastebėtina, kad šiuo metu mokslinio tyrimo darbų, analizuojančių EKMI, daugiausiai yra anglo-saksoniškose šalyse bei Prancūzijoje. Šie moksliniai darbai suklasifikuotini pagal metodo pobūdį į dvi stambias grupes: **eksperimentinius** (kiekybinius) ir **aprašomuosius** (kokybinius) metodus.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: interakcija, elektroninio kalbų mokymo interakcijos (EKMI), eksperimentiniai mokslinės analizės metodai, aprašomieji mokslinės analizės metodai, hibridiniai metodai, turinio analizė, mokymasis su globėju, diskurso analizė, nuotolinė paskaita per internetą, mokymasis akis į akį (face à face).

Įvadas

Gyvename *perpetuum mobile* pasaulyje, nuolatinių virsmų visuomenėje. Pokyčiai vyksta ir moksle, mokymosi procesuose, savišvietos srityje; atsiranda nauji „darbo“ įrankiai, būdai, metodai, priemonės, terminai, koncepcijos. Kinta ir kalbų mokymo metodika, kuri nuo 2000 metų grindžiama Europos Tarybos dokumentais: *Mokytojui apie Europos kalbų aplanką* (2006), *Integruoto dalyko ir užsienio kalbos mokymas* (2007), *Mokymosi visą gyvenimą memorandumas* (2001) ir t. t. Prie juose numa-

tytų veiksmų įgyvendinimo prisideda ir Lietuva, sudarydama sąlygas nuolatinio ir visaapimančio mokymo ir mokymosi procesų kontinuumui.

Šio straipsnio tikslas – atsižvelgus į šiuolaikinio kalbų mokymo pokyčius, pateikti sisteminę mokslo tiriamųjų darbų apžvalgą elektroninio kalbų mokymo kontekste. Tikslą pasiekti padės tokie uždaviniai: 1) lietuvių kalboje vartojamos *interakcijos* sampratos praplėtimas, 2) elektroninio kalbų mokymo tiriamųjų darbų klasifikacijos kriterijų apibendrintas pateikimas.

1. Elektroninio kalbų mokymo interakcijų (EKMI) sąvokos

Elektroninio mokymo terminas atėjo iš anglų kalbos (*e-learning*), jo prancūziškasis atitikmuo yra *formation en ligne*. Literatūroje lietuvių kalba jis dažnai pakeičiamas *nuotolinio mokymo* sąvoka. Tai didaktinis procesas, kuriuo, naudojantis multimedijos galimybėmis ir internetu, siekiama pakeisti mokymo struktūras taip, kad visuomenės narių švietimui būtų pasitelkti informacinių technologijų teikiami privalumai: galimybė mokytis visą gyvenimą, mokymo programų ir dalykų turinio pritaikymas kiekvieno besimokančiojo asmeniniams poreikiams; galimybė mokytis ne tik mokykloje, universitete, bet ir namuose; visame pasaulyje pradėti kurti virtualieji universitetų miesteliai ir elektroniniai universitetai; *elektroninės knygos* (tai kompaktinėje plokštelėje arba interneto žiniatinklyje įrašyta knygos arba mokymui skirta vadovėlio skaitmeninė rinkmena su iliustracijomis ir turiniu, kurią patogai skaityti kompiuterio ekrane); *elektroniniai mokymo kursai* (tai vienam kokiam nors dalykui skirta elektroninė mokymo priemonė, kurią sudaro elektroninė kurso teorinė medžiaga, papildyta praktiniais pratimais, uždaviniais, testais).

Akivaizdu, kad elektroninis mokymas pagrįstas dviejų reiškinių, objektų arba dviejų galimybių sąveika: informacinių technologijų vystymusi ir humaniškuoju veiksmu. Kai kalbame apie informacinių technologijų galimybes šiandien, tai pirmiausia turime galvoje interneto pritaikymą ir panaudojimą mokymo, didaktiniams tikslams. Užsienio kalbų mokymas – ne išimtis. Humaniškas faktorius, arba, trumpai tariant, žmonės, reiškia mokinio ir mokytojo santykį, mokymo medžiagos

pateikimo ir išmokymo galimybes, numatytas ir nenumatytas kliūtis, klaidų taisymą ir t. t.

Tuo atveju, kai šie du veiksniai (informacinės technologijos ir humaniškas faktorius (žmonės) sąveikauja per atstumą, vyksta vadinamojo **elektroninio mokymo interakcijos** (Mangenot 2006, p. 11–28). Plačiaja prasme tai aiškintina kaip *sąveika tarp kelių objektų*. Sąveika tarp mokymo medžiagos (visų keturių kalbinės veiklos rūšių – klausymosi, rašymo, skaitymo ir kalbėjimo – gramatikos pratimų, žaidimų, dainų tekstų, žodynų, mįslių, dialogų, vertimų), pateiktos internete, t. y. tos medžiagos rengėjo, kalbininko, mokytojo, jo metodologinių, profesinių sugebėjimų ir tai medžiagai skirto adresato – mokinio, jo įgimtų bei įgytų gebėjimų, išvalgumo, sąžiningumo ir panašiai. Pavyzdžiui, sąveika tarp mokinio ir mokytojo (programa Skype, elektroniniu paštu), sąveika tarp mokymo medžiagos ir mokinio, tarp mokytojo ir mokymo medžiagos, ir t. t. Tos sąveikos pobūdis iš tikrųjų yra labai įvairus. Tai gali būti ir dviejų mokinių pokalbis, ir vieno žmogaus pokalbis su visa grupe, ir mokytojo pokalbis su grupe. Šiame darbe remiamasi jau minėto prancūzų lingvisto François Mangenot suformuluotu *interakcijos* terminu, t. y. ši sąvoka suvokiama ne tik kaip sąveika tarp dviejų ar daugiau žmonių, bet ir tarp reiškinių, objektų, technologijų ir panašiai.

Taip suvokiama interakcijos sąvoka šiek tiek skiriasi nuo lietuviškų šio termino aiškinimų: „Žodis *interakcija* – dviejų ar daugiau asmenų tarpusavio sąveika, supratimas ir grįžtamasis poveikis. Atsižvelgiant į kontekstą ir stilių, teikiamas šio žodžio pakaitas *sąveika*“. (Kalbos patarimai 2005, p. 60. „Interakcija (*lotyn. Inter – tarp + lotyn. actio – veiksmas, vykdymas*) dviejų ar

daugiau asmenų tarpusavio sąveika, supratimas ir grįžtamasis poveikis“ (Tarptautinių žodžių žodynas 1985, p. 216).

Akivaizdu, kad lietuviškosiose interakcijos apibrėžtyse akcentuojama sąveika tik tarp žmonių, kai kitose kalbose – anglų ar prancūzų – ji suvokiama plačiau, tai gali būti sąveika tarp objektų, mokslinių technologijų, reiškinių ir t. t.

Kas ir kaip nagrinėjo EKMI šiuolaikiniame moksle?

2. Trumpa elektroninio kalbų mokymo interakcijų (EKMI) mokslo tiriamųjų darbų apžvalga

Dabartiniu metu EKMI atsiduria įvairiausių, ne tik lingvistinių, mokslinių tyrinėjimų akiratyje. Jos domina informatikus, komunikacijų ir informacijos specialistus, pedagogus, kalbininkus ir t. t.

Vieno iš EKMI didaktų prancūzų lingvisto G. Gagné ir jo kolegų (Gagné ir kt. 1989) nuomone, šiuolaikiniame EKMI mokyme išryškėja keturi pagrindiniai mokslinių tyrimų tipai: teorijos (moksliniai tyrimai); transformacijos-akcijos; aprašomojo pobūdžio studijos (kokybiniai tyrinėjimai) ir paaiškinamojo/ įrodomojo pobūdžio moksliniai eksperimentai:

2.1. Teorijos (moksliniai tyrimai)

EKMI srityje teorijų kol kas nedaug, jos daugiau domina pedagogus, komunikacijų ir informacijos specialistus nei kalbininkus. Vienas garsiausių šiuolaikinių prancūzų EKMI didaktų François Mangenot pažymi (2006), kad pastaruoju metu kalbėti apie kokių nors rimtesnių mokslinių teorijų atradimą dar tikrai nėra pagrindo, bet pirmieji specialistai šioje srityje jau dirba. Jie savo mokslinių studijų objektu yra pasirinkę tokias temas: mokytojo vaidmuo

interaktyviame mokymosi procese (Denis 2003), žinių įsisavinimas ir elektroninis mokymasis (Perriault 2002), terminų „dalyvavimas“ ir „per atstumą“ sudėtingumas bei reliatyvumas (Jacquinot 2002), terminų „techno-semio-pragmatika“ samplaika (Peraya 2002).

2.2. Informacinių transformacijų-akcijų

srityje daugiausiai dirba informatikos specialistai. Čia mokslininko-informatiko vaidmuo gana aiškus – parengti ir sumodeliuoti sistemas, vadinamąsias „elektroninio mokymo platformas“ arba „informacinius duomenis žmogaus mokymui“ (EIAH). Toks darbas dažniausiai apima ne pavienius specialistus, o jų komandas. Remdamesi lingvistikos, pedagogikos mokslais, žodžių paradigmomis, mokslininkai siekia sukurti pokalbių, diskursų, dialogų tipų modelius. Tuo užsiima EIAH – iniciatyvinė mokslininkų grupė, į kurią įeina penkios Prancūzijos mokslinių tyrimų laboratorijos (Grenoblio universiteto–3, Prancūzijos Comte prie Maino universiteto) ir viena Anglijos laboratorija (Didžiosios Karalystės universiteto filologijos fakultetas) bei jų partneriai (Mangenot 2006).

2.3. Aprašomojo pobūdžio studijos (kokybiniai tyrinėjimai)

Palankiausia EKMI mokslinio tyrimo, analizės sritis pedagogams ir lingvistams – **kompiuterio siūlomos komunikacijos** (arba bendravimas per kompiuterį). Jų prancūziškas sutrumpinimas – CMO *communication médiatisée par ordinateur*, angliškasis – CMC. Ši mokslinių tyrimų sritis jau griežtai reikalauja ir kalbos mokslo specialistų įsikišimo (šios srities tyrimų pirmtakas Prancūzijoje yra J. Anis 1998,

JAV – S. Herringas), ir sociologų (Flichy 2001), ir komunikacijų bei informacijos specialistų. Daugeliu atveju čia taikomi kokybiniai (aprašomieji) analizės metodai, o jų tikslas – aprašyti naujos praktinės kalbinės veiklos pratimus jų sąveikoje su naudojama technika. Čia išskyla daug specifinių, ypač edukologinio pobūdžio, klausimų. Tiriamos visos pedagoginiais tikslais naudojamos priemonės, užduotys, pratimai, skirti mokiniui, skirtingi mokymosi rezultatų duomenys, pratimai, skirti individualiam darbui ir visai grupei. Apie tai plačiau galima susipažinti C. Dejean-Thircuir ir F. Mangenot (2006a, 2006b) bei kitų darbuose.

2.4. Paaiškinamojo/įrodomojo pobūdžio moksliniai eksperimentai

Angliškai pavadinti CSCL (*Computer-supported collaborative learning*), šie metodai glaudžiai susiję su kompleksiniu elektroniniu mokymu bei daugiadalykiškumu, atsiradusiu XX amžiaus devintojo dešimtmečio pabaigoje ir sugebėjusiu sukurti tikrą **tarptautinę** mokslinę bendruomenę. 2005 metais pasaulinėje konferencijoje, vykusioje Taivanyje, buvo aptarti šio metodo pagrindiniai ypatumai: komunikatyvumas, **bendravimas ir bendradarbiavimas, arba interakcijos**, sąveika tarp mokinio ir mokytojo, tokios sąveikos priemonių sukūrimas bei paskatinimas mokytis diegiant elektronines technologijas mokymo procese. Mokslininkų grupės visame pasaulyje kuria įvairius tinklalapius, skirtus mokyti kalbą. Internete yra per 20 elektroninių tinklalapių, kuriuose galima gauti išsamiai ir įvairią informaciją, susijusią vien tik su prancūzų kaip užsienio kalbos (FLE) specialybės mokymusi (Vitkauskienė 2007). Prancūzijoje CSCL grupei artima mokslininkų grupė EIAH, tik į ją įeina daugiau informatikų. F. Mangenot (2003) pastebi, kad toli gražu ne visas elektroninis mokymas, ypač kalbų, yra pagrįstas bendravimu ir bendradarbiavimu, t. y. komunikaciniu metodu. Apskritai EKMI vyrauja anglosaksoniškieji metodai, kognityviniai mokslai, mokymo technologijos ir labai plačiai taikomi eklektiški bei eksperimentiniai metodai: net ir tuo atveju, kai mokslininkai sau iškelia daugiau kokybinio, t. y. aprašomojo pobūdžio uždavinius, jie labiau linkę ieškoti konkretesnių, eksperimentais patikrinamų rezultatų.

Remiantis F. Mangenot koncepcija, EKMI mokslinio tyrimo darbuose išskirtinos tik dvi stambios metodų grupės: 1) **eksperimentiniai, kiekybiniai metodai**, siekiantys kontroliuoti įvairių kalbinės veiklos rūšių kintamumą maksimumą bei nusakyti kintamumą priežastis, ir 2) **kokybiniai, arba aprašomieji**, metodai, kurių tikslas – stebėti, aprašyti ir suprasti veikėjų logiką. Tenka pastebėti, kad kai kada tarp eksperimentinio ir kokybinio metodo yra sunku išvelgti ribą (Herring 2004, p. 339). Kiekvieną atvejį reikėtų aptarti išsamiau.

Remiantis F. Mangenot koncepcija, EKMI mokslinio tyrimo darbuose išskirtinos tik dvi stambios metodų grupės: 1) **eksperimentiniai, kiekybiniai metodai**, siekiantys kontroliuoti įvairių kalbinės veiklos rūšių kintamumą maksimumą bei nusakyti kintamumą priežastis, ir 2) **kokybiniai, arba aprašomieji**, metodai, kurių tikslas – stebėti, aprašyti ir suprasti veikėjų logiką. Tenka pastebėti, kad kai kada tarp eksperimentinio ir kokybinio metodo yra sunku išvelgti ribą (Herring 2004, p. 339). Kiekvieną atvejį reikėtų aptarti išsamiau.

2.5. Eksperimentinio pobūdžio arba kiekybiniai metodai

Šių EKMI mokslinių tyrimų srityje vyraujanti metodologija – turinio analizė. Juos galima suskirstyti į dvi grupes: tuos darbus, kurie remiasi turinio analize, ir tuos, kurie pagrįsti kalbų didaktika.

2.5.1. Turinio analize pagrįsti tyrimai

Šioje srityje dirbantys prancūzų mokslininkai P. Charaudeau ir D. Mainguenu turinio analizės definiciją nusakė taip: „tyrimo technika, kuri yra taikoma objektiviam, sistemingam ir kiekybiniam komu-

nikacijos turinio aprašymui“ (Charaudeau, Maingueneau 2002, p. 39). Šioje metodologijoje pabrėžiamos dvi fundamentalios operacijos – temų tekstų parinkimas ir jų kiekybinis, paprastai informacinis, duomenų apdorojimas.

De Wever ir kiti mokslininkai žurnale „Computers and Education“ apžvelgia 15 mokslinių darbų, skirtų mokomųjų diskusijų analizei ir taikančių turinio analizės metodologiją (De Wever *ir kt.* 2006). Juose išsamiai tyrinėjama sudedamųjų elementų ir tyrimo kokybė: teorinis įforminimas, analizės vientisumas, jos kategorijos bei klasifikacijos patikimumas. Analizuojami moksliniai darbai koncentruojasi ties tokia teorine tematika: socialinių žinių konstravimas, mokymasis poromis, „gilus mokymasis, kritinis mąstymas – *deep learning, critical thinking*“, arba *visuomenės dalyvavimo sąvokos* (mokymasis poromis ir/ arba su globėju), informacijos parinkimo problema, interaktyvumo kokybė, turinio ir formos pateikimas ir t. t. De Wever daro išvadą, kad svarbiausia yra sąsaja tarp teorijos ir kategorijų pasirinkimo, bei apgailestauja, kad komunikaciniame bendravimo, interaktyvumo procese trūksta teorinio modelio „powerful theory to guide research“ (De Wever *ir kt.* 2006).

2.5.2. Kalbų didaktika pagrįsti tyrimai

Nors tiek anglo-saksoniškose šalyse, tiek Prancūzijoje kalbų didaktika dažniausiai remiasi kokybiniais metodais (žr. 2.6), vis dėlto pasitaiko ir labiau eksperimentinio pobūdžio analizės darbų, pagrįstų kiekybine turinio analize bei didaktikos principais. Tai M. Fitze's (2006), nagrinėjusio interaktyviąją kompetenciją, ir I. Vandergriffo (2006) darbai, kuriuose jis, kaip ir M. Fitze, lygino natūralias diskusijas „akis

į akį“ (*face à face*) ir diskusijas kalbų laboratorijoje pasitelkus klaviatūrą. Tik I. Vandergriffas analizuoja prasmę ir bendrą teorinį pagrindą (*grounding*). Jis skaldo interakcijas į komunikacinius vienetus ir jas koduoja pagal keturias supratimo strategijas: bendrą supratimą, specifinį supratimą, hipotezės testą, atsakymus. Mokslininkas nemato esminio skirtumo tarp darbo su klaviatūra ir *face à face*. F. Mangenot nuomone, I. Vandergriffo straipsnis akivaizdžiai parodo tam tikrus kiekybinio metodo trūkumus bei anglo-saksoniškojo mokslinio tradicinio edukologinio metodo privalumus (Mangenot 2006).

Siekiant nesuplakti kokybinių ir kiekybinių metodų į viena, bus remiamasi amerikiečių lingvistės Susanos Herring koncepcija bei jos išrastuoju *Computer Mediated Discourse Analysis* metodu. Ji, kaip ir F. Mangenot, nesutapatina **kiekybinės** ir **kokybinės** analizės metodų bei parodo tokius kiekybinės turinio analizės trūkumus: statistinių metodų pervertinimą, stengiamasi įrodinėti tai, kas akivaizdu arba neįrodoma. Pavyzdžiui, virtualios bendruomenės statuso įrodymai būtų tokie: kiekybinis metodas ir sąvokų-raktų operatyvumas. Bet tyrimų išvados dar dviprasmiškesnės. Iškeliama retoriniai klausimai, leidžiantys suabejoti tais įrodymais. Ar logiška įrodinėti virtualios bendruomenės egzistavimą? Ar noras įrodyti nėra perimtas iš tikslųjų, matematikos mokslų atstovų, kuriems paprasčiau įrodinėti negu aprašinėti? Kokie gi esminiai kokybinio ir kiekybinio metodų požymiai? Atsakymas būtų toks: jeigu **eksperimentiniai, kiekybiniai metodai** siekia kontroliuoti kalbinės veiklos rūšių kintamumą maksimumą bei nusakyti to priežastis, tai **kokybiniai, arba aprašomieji**, metodai, kurių tikslas – stebėti, aprašyti ir suprasti veikėjų logiką, – daugiau kontempliuoja, komentuoja.

2.6. Kokybiniai, arba aprašomieji, metodai

Kiekvienas kokybinis metodas prasideda nuo definicijų, apibrėžčių išaiškinimo. Nusakius EKMI apibrėžtį (o jos gali būti labai įvairios), būtina atsižvelgti į tris pagrindinius kokybinių metodų kriterijus: klausimą(us) arba klausimą; medžiagos išdėstymo apimtį; kitokių, ne tik interaktyvių užduočių, panaudojimą.

Klausimų formavimas glaudžiai susijęs su medžiagos, skirtos įsidėmėti, apimtimi (Herring 2004). Visų edukologinio pobūdžio mokslinių darbų tikslas – egzistuojančių praktinių pagerinimas, tobulinimas. Pavyzdžiui, EKMI globėjų vaidmuo – visiškai naujas dalykas, kuriam dar reikės paruošti specialistus, mokytojus, interaktyvių globėjus.

Galvojant apie pamokos apimtį, išskyla medžiagos, informacijos atrankos, atsiribojimo problemos. Būtų rizikinga dabar duoti tokios pamokos visumos apibrėžtį, nes EKMI leidžia manipuliuoti ištraukomis, tekstais, televizija, nesistemingai paruošta medžiaga ir t. t. F. Mangenot nuomone, Herring pateikė lyginamąją įvairių pavyzdžių duomenų lentelę, iš kurios matyti, kad kai kurie klausimai apima ne vien tik EKMI sferą. Pavyzdžiui, studentai, kurie negali laisvai kalbėti, bet kuo puikiau atlieka interaktyvias užduotis specialiose kalbų laboratorijose, anketose apie mokymo procesą atsakinėja puikiai, tada atrodo, kad jie mokymo kursą puikiau suprato ir išmoko kalbą, bet taip nėra (Mangenot 2006, 2008).

Mąstant apie motyvą, studijas elektroninio mokymo kalbų laboratorijose, apie jų trukmę, mokymo medžiagos pateikimą, technologijas ir panašiai, būtini išsamesni tyrimai. Elektroninės diskurso analizės rezultatus galėtų pagerinti pokal-

biai, klausimynai, užrašų knygelės, įėjimo į platformą ženklai ir panašūs dalykai bei išsamesnis jų tyrimas.

Išskirtini du kokybinės analizės tipai: tikslingieji, t. y. tie, kurie remiasi kokia nors konkrečia, dažniausiai didaktine, teorija; ir tie, kurie, dažniausiai būdami eksperimentinio pobūdžio, paprastai naudoja diskurso analizėje taikomus instrumentus.

2.6.1. Tikslingieji metodai

Vadinamasis *kognityvinis interaktyvusis* metodas, kurį išrado M. Matthey (2003), skirtas EKMI, konkrečiau – daugiakalbiam. M. Matthey formuluoja vadinamąją „antrosios kalbos išmokimo, pagrįsto konkrečių interaktyvių analize pagal tai, kaip perteikiamos ir konstruojamos žinios“, teoriją. Pagal ją mokslinio tyrimo analizė gali būti atliekama keturiais lygmenimis: „kognityvinių operacijų“, „santykio tarp pašnekovų definicijos“, „identišku pozicijų“ ir „pašnekovų sukuriama situacijos“ lygmeniu (Matthey 2003).

Kiek kitokios pozicijos laikosi M.-N. Lamy ir R. Goodefellow. Šie autoriai remiasi „apgalvotais pokalbiais“, kurie lemia kalbos išmokimą, o siekiant progreso svarbus kognityvinis ir sociojausminis aspektai, mokytojo kaip globėjo vaidmuo (Lamy, Goodefellow, 1998).

C. Degache ir E. Tea (2003) nagrinėja įgūdžių įgijimo seką kelių kalbų mokymosi atveju pagal Europos Socrates Lingua kalbų projektą „Galanet“ (galanet@u-grenoble3.fr) bei įvairius tarp mokinio ir mokytojo įsigaliojančius *kontraktus*, sutartis.

Paminėtini ir kiti darbai, griežtai nepriskirtini nei vienai, nei antrai metodų grupei: F. Henri (1992), J.-J. Quintin ir M. Masperi (2006), amerikiečių didaktų P. D. Ware ir C. Kramsch (2005) darbai.

2.6.2. Diskurso analize (AD) pagrįsti metodai

Vienas garsiausių diskurso analizės specialistų prancūzas Dominique Maingueneau užsibrėžia sau tikslą atskleisti ir aprašyti dėsningumus, kurie atsiranda tarp teksto sukūrimo ir komunikacinių situacijų (Charaudeau, Maingueneau 2002). Jis pagrindinį dėmesį skiria diskursui, kuris ir atskleidžia santykį tarp teksto ir konteksto (Maingueneau 2005). Mokslininkas taip pat skiria dėmesį ir AD instrumentų vaidmeniui, pateikia nemažai AD sąvokų, padedančių geriau atskleisti EKMI funkcionavimą (Charaudeau, Maingueneau 2002). Prie šios grupės galima priskirti ir C. Celik bei F. Mangelot darbus. Jie nagrinėjo nuotolinės paskaitos per internetą žinutes (1074 vienetų), pirmiausia – **interakcijų struktūrą**, vėliau ją lygino su natūralios paskaitos struktūra. Pateikė konkretų pavyzdį – elektroninio laiško ir paprasto laiško palyginimą (Celik, Mangelot 2004).

C. Develotte ir F. Mangelot (2004) taip pat iškėlė socialinės besimokančių nuotolinėse studijose grupės kilmės, amžiaus, socialinio luomo svarbos klausimus.

Paminėtini ir kitokio pobūdžio darbai (Glikman 2002, Blandin 2004, Degache 2006, Jacquinet 2002), kurie tyrė daugiau techninius dalykus: savarankišką mokymąsi, medžiagos išdėstymą, estetinį pateikimą, daugiau dėmesio skiriant darbui grupėse, auditorijose, privilegijuojant darbą viešumoje bei hibridinius metodus (Mangelot 2008). Juose buvo iškelti esminiai klausimai. Kur turi būti mokytojas, kai vyksta tarpusavio interakcija studentų grupėje? Kaip ir kur taisyti besimokančiųjų klaidas? Kaip įvertinti mokinį? Šie klausimai dar laukia atsakymų.

Išvados

Elektroninis mokymas – didaktinis procesas, kuriuo siekiama, naudojantis multi-medijos galimybėmis ir internetu, pakeisti mokymo struktūras taip, kad visuomenės narių švietimui būtų išnaudoti informacinių technologijų teikiami privalumai. *Elektroninio kalbų mokymo* mokslinių tyrimų darbu objektu dažniausiai tampa interakcijos. *Elektroninio kalbų mokymo interakcijos* (EKMI) – tai dviejų veiksmų, informacinių technologijų ir žmogiškojo faktoriaus, sąveika per atstumą. Šiuolaikiniame elektroniniame mokyme apskritai išryškėja keturi pagrindiniai mokslinių tyrimų tipai: teorijos (moksliniai tyrimai); transformacijos-akcijos; aprašomojo pobūdžio studijos (kokybiniai tyrinėjimai); paaiškinamojo/ įrodomojo pobūdžio moksliniai eksperimentai.

Kritiškai apžvelgus naujausią mokslinę literatūrą EKMI tyrimo klausimais, galima įvardyti du pagrindinius vyraujančius mokslinius metodus: *eksperimentinius*, *arba kiekybinius* (siekiančius kontroliuoti kintamumą maksimumą bei nusakyti to priežastis), ir *kokybinius*, *arba aprašomuosius*, metodus, kurių tikslas – stebėti, aprašyti ir suprasti veikėjų logiką. Kai kada tarp eksperimentinio ir kokybinio metodo yra sunku įžvelgti ribas.

Šiuo metu galima kalbėti dar ne apie rimtų mokslinių teorijų susiformavimą, o tik apie pirmuosius specialistus, dirbančius EKMI srityje, pavyzdžiui, paminėtinas prancūzas F. Mangelot. Analizė parodė, kad šiuo metu palankiausia kalbininkams EKMI mokslinio tyrimo, analizės sritis – *kompiuterio siūlomos komunikacijos* (pranc. CMO, angl. CMC). Šiai mokslinių tyrimų sričiai būtina ir kalbos mokslo specialistų (šios srities tyrimų pirmtakas Prancūzijoje yra

J. Anis, JAV – S. Herring), ir sociologų, ir komunikacijų bei informacijos specialistų, pagalba. Daugeliu atveju čia taikomi kokybiniai (aprašomieji) analizės metodai, o jų tikslas – aprašyti naujus praktinius kalbinės veiklos pratimus jų sąveikoje su naudojama technika. Čia iškyla daug spe-

cifinių, ypač edukologinio pobūdžio, klausimų. Tiriamos visos pedagoginiais tikslais naudojamos priemonės, gramatinės užduotys, medžiaga mokiniui ir mokytojui. Viena iš tokių naujausių priemonių yra vis gausėjančios EKMI mokymo elektroninės svetainės, dar laukiančios mokslininkų dėmesio.

Literatūra

- ANIS, J., 1998. *Texte et ordinateur, l'écriture réinventée?* Paris, Bruxelles: De Boeck université.
- CELIK, C., MANGENOT, F., 2004. Caractéristiques discursives de la communication pédagogique par forum. *Les Carnets du Cediscor*, 8, 75–88.
- CHARAUDEAU, P., MAINGUENEAU, D., 2002. *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris: Seuil.
- DE WEVER, B., SCHELLENS, T., VALCKE, M., VAN KEER, H., 2006. Content analysis schemes to analyze transcripts of online asynchronous discussion groups: A review. *Computers & Education*, 46, 6–28.
- DEGACHE, C., TEA, E., 2003. Intercompréhension: quelles interactions pour quelles acquisitions ? Les potentialités du Forum Galanet. *Lidil*, n°28, 75–94.
- DEJEAN–THIRCUIR, C., MANGENOT, F., 2006a. Présentation. *Le Français dans le monde, Recherches et applications, Les échanges en ligne dans l'apprentissage et la formation*, 5–13.
- DEJEAN–THIRCUIR, C., MANGENOT, F., 2006b. Pairs et/ou tutrices ? Pluralité des positionnements d'étudiantes de maîtrise FLE lors d'interactions en ligne avec des apprenants australiens. *Le Français dans le monde, Recherches et applications, Les échanges en ligne dans l'apprentissage et la formation*, 75–86.
- DENIS, B., 2003. Quels rôles et quelle formation pour les tuteurs intervenant dans des dispositifs de formation à distance? *Distances et savoirs*, Vol. 1, n°1, 19–46.
- DEVELOTTE, C., MANGENOT, F., 2004. Tutorat et communauté dans un Campus numérique non collaboratif. *Distances et savoirs*, Vol. 2 n°2–3, 309–333.
- FITZE, M., 2006. Discourse and participation in ESL face-to-face and electronic written conferences. *Language Learning and Technology*, Vol. 10, Num. 1, 66–86. Available from: <http://lt.msu.edu> [Accessed 09-07-2009].
- FLICHY, P., 2001. *L'imaginaire d'Internet*. Paris: La Découverte.
- GAGNÉ, G., SPRENGER–CHAROLLES, L., LAZURE, R., ROPÉ, F., 1989. *Recherches en didactique et acquisition du français langue maternelle (1970–1984). Tome 1: Cadre conceptuel, thésaurus et lexique des mots-clés*. Bruxelles, Paris, Montréal: De Boeck–Université, Institut National de la Recherche Pédagogique.
- GLIKMAN, V., 2002. *Des cours par correspondance au «e-learning»*. Paris: PUF.
- HENRI, F., 1992. Formation à distance et téléconférence assistée par ordinateur: Interactivité, quasi-interactivité, ou monologue? *Revue de l'enseignement à distance* Vol. 7, n°1. Available from: http://cade.icaap.org/vol7.1/07_henri_9.html [Accessed 16-08-2009].
- HERRING, S., 2004. Computer-Mediated Discourse Analysis, An approach to Researching Online Behavior. In: S. BARAB, R. KLING, J. GRAY, eds. *Designing for Virtual Communities in the Service of Learning*. Cambridge University Press, 338–376.
- Integruotas dalyko ir užsienio kalbos mokymas*, 2007. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
- JACQUINOT, G., 2002. Au-delà du modèle canonique de la relation maître-élève : les TIC ou comment faire circuler de la présence. In: R. GUIR, éd. *Pratiquer les TICE. Former les enseignants et les formateurs à de nouveaux usages*. Bruxelles: De Boeck.
- KRAMSCH, C., THORNE, S. L., 2002. Foreign language learning as global communicative

practice. In: D. BLOCK, D. CAMERON, eds. *Globalization and language teaching*. London: Routledge, 83–100.

Kalbos patarimai, 2005. Kn. 4: *Leksika: 1. Skolinių vartojimas*. Vilnius. Prieiga: <http://www.vlkk.lt/lit/6317> [Žiūr. 2009-08-13].

LAMY, M.-N., 2001. L'étude d'une langue vivante assistée par ordinateur : réflexion collaborative sur l'objet d'apprentissage. In: R. BOUCHARD, F. MANGENOT, eds. *Interactivité, interactions et multimédia, Notions en Questions en didactique des langues*. Lyon: ENS–Editions, 131–144.

LAMY, M.-N., GOODFELLOW, R., 1998. Conversations réflexives dans la classe de langues virtuelle par conférence asynchrone. *ALSIC*, Vol. 1, n°2, 81–99. Available from: <http://alsic.org> [Accessed 12-08-2009].

MAINGUENEAU, D., 2005. L'analyse du discours et ses frontières. *Marges linguistiques* n°9, 64–76. Available from: <http://www.marges-linguistiques.com> [Accessed 25-08-2009].

MANGENOT, F., 2008. Formations hybrides utilisant Internet: l'importance du scénario de communication. In: *New langage teaching*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla, 8–16.

MANGENOT, F., 2006. Analyser les interactions pédagogiques en ligne, pourquoi, comment. *Intercompreensão, Comunicação electrónica em contextos de educação linguística. Teorias e praticas*. Editions Cosmos / Escola Superior de Educação de Santarem, Portugal, 11–28.

MATTHEY, M., 2003. *Apprentissage d'une langue et interaction verbale*. 2ème éd. Bern: Peter Lang.

Mokymosi visą gyvenimą memorandumus, 2001. Vilnius: UAB „Logotipas“. Prieiga: http://www.lssa.smm.lt/docs/Memorandumas_2001.doc [Žiūr. 2009-09-10].

Mokytojui apie Europos kalbų aplanką, 2006. Vilnius: Lietuvos švietimo ir mokslo ministerija.

PERAYA, D., 2000. Le cyberspace: un dispositif de communication et de formation médiatisées. In: S. ALAVA. *Cyberespaces et formations ouvertes*. Bruxelles: De Boeck Université, 17–42.

PERRIAULT, J., 2002. *L'accès au savoir en ligne*. Paris: Odile Jacob.

Tarptautinių žodžių žodynas, 1985. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.

QUINTIN, J.-J., MASPERI, M., 2006. Analyse d'une formation plurilingue à distance: actions et interactions. *Alsic*, Vol. 9. Available from: <http://alsic.org> [Accessed 12-08-2009].

VANDERGRIFF, I., 2006. Negotiating common ground in computer-mediated versus face-to-face discussion. *Language Learning and Technology*, Vol. 10, No. 1, 110–138. Available from: <http://llt.msu.edu> [Accessed 24-08-2009].

VITKAUSKIENĖ, V., SAMEDY, V., ŽUVININKAITĖ, D., 2007. Utilisation de l'Internet dans l'enseignement/ apprentissage des langues étrangères: Exercices de grammaire du FLE sur l'Internet. In: *Kalbų mokymas ir mokymas daugiakultūrije ir daugiakalbėje Europoje*. Vilnius: universiteto leidykla, 236–251.

WARE, P. D., KRAMSCH, C., 2005. Toward an intercultural stance: Teaching German and English through telecollaboration. *The Modern Language Journal*, 89(2), 190–205.

Vilhelmina Vitkauskienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: lexicology, lexicography, socio-linguistics, methodology of electronic learning, methodology of foreign languages teaching

REVIEW OF RESEARCH METHODS ON LANGUAGE E-LEARNING INTERACTIONS

Summary

Drawing upon the specifics of e-learning in general and language e-learning in particular, a definition of

Vilhelmina Vitkauskienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: leksykologia, leksykografia, socjolingwistyka, frankofonia, metodyka nauczania języków obcych, metodyka nauczania języków w systemie e-learning

POJĘCIE INTERAKCJI W NAUCZANIU JĘZYKÓW W SYSTEMIE E-LEARNING: PRZEGLĄD PRAC NAUKOWO-BADAWCZYCH

Streszczenie

Współczesne wyzwania stawiane przed nauczaniem języków obcych w systemie e-learning

the terms **e-learning** and **e-learning interactions** is provided. The present article defines e-learning interactions as the spatial synergy between two main elements – namely, the **information technologies** and **human factor**. In this study, the state of the foreign language e-learning to date on the basis of the works by French linguist Mangenot is being discussed. It has been found that most scientific research on language e-learning interactions has been done in the Anglo-Saxon countries and France. Having attempted to categorise all these works by nature of the method used, two large groups of methods were distinguished: **experimental** (quantitative) and **descriptive** (qualitative). Their respective advantages, drawbacks and differences were outlined. The line between experimental and descriptive methods is not always apparent. While there is no basis at this time to claim a discovery of genuine scientific theories, there are already a number of experts working exclusively in this domain.

Computer-mediated communications (CMC, French abbreviation CMO), or interaction through computers, is the most favourable field of research on e-learning interactions for a teacher or linguist. This area has already warranted intervention by language scientists (the forerunners in this respect being Anis in France and Herring in the U.S.A.), sociologists, IT and communications specialists. In most cases, descriptive (qualitative) methods are applied in order to describe interaction between new practical language exercises and the technical tools used. Many specific, especially educological queries arise in this respect. All the means, tasks and materials used by a teacher or pupil are investigated.

KEY WORDS: language e-learning interactions, experimental methods of scientific research, descriptive methods of scientific research, content analysis, supervised learning, discourse analysis, remote lecture through the internet, face-to-face learning.

związane są z nauczaniem, w którym zaczęto szeroko stosować termin „interakcje”. W niniejszym artykule, na podstawie prac naukowo-badawczych poświęconych temu zagadnieniu, poddano analizie pojęcie interakcji oraz terminów ściśle z nią związanych, takich jak „nauczanie w systemie e-learning”, „interakcje w nauczaniu języków w systemie e-learning”.

Niniejsze opracowanie zawiera omówienie pojęcia interakcji; główna uwaga została skupiona na analizie synchronicznej i konceptualnej kluczowych prac naukowo-badawczych poświęconych interakcjom w nauczaniu języków obcych w systemie e-learning. Na podstawie istniejącej światowej literatury naukowej podjęto próbę krytycznej analizy różnych metod naukowo-badawczych dotyczących interakcji w nauczaniu języków w systemie e-learning. Należy zauważyć, że obecnie najwięcej prac naukowo-badawczych poświęconych analizie interakcji w nauczaniu języków w systemie e-learning powstaje w krajach anglosaskich oraz we Francji. Prace te można sklasyfikować według charakteru metody na dwie duże grupy: metody **eksperymentalne** (ilościowe) i **opisowe** (jakościowe).

SŁOWA KLUCZOWE: interakcja, interakcje w nauczaniu języków obcych w systemie e-learning, eksperymentalne metody analizy naukowej, opisowe metody analizy naukowej, analiza merytoryczna, nauka z opiekunem, analiza dyskursu, wykład e-learning, nauka w systemie *face à face*.

Bernd Gliwa

Latvijas universitetas
 Humanitāriņu mokslu fakultetas
 Visvalža iela 4a, LV-1050 Rīga, Latvija
 El. paštas berndgliwa@yahoo.de
 Moksliniai interesai: lingvistika, botanika,
 entomologija

Daiva Šeškauskaitė

Vilniaus universitetas
 Kauno humanitarinis fakultetas
 Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva
 Tel. +370 37 422 604, +370 699 45718
 El. paštas daiva@sargeliai.org
 Moksliniai interesai: etnomuzikologija, etno-
 logija, etnobotanika, mitologija, sociologija

KAS BENDRA TARP DIEVMEDIS IR DIEVAS, DIEVAI?

Lietuviai diemedį ir latviai dievakoks vadina augalą *Artemisia abrotanum*. Sąvokos dažniausiai vartojamos tautosakoje, ypač vestuvių oracijose, dainose. Simbolinė reikšmė teikiama jaunikio įvaizdžiui perteikti. Tautosakoje diemedis dažnai traktuojamas kaip medis. Iškeliamas klausimas, kodėl puskrūmis pavadintas medžiu ir kas jį sieja su dievu, kodėl įvežtinis augalas tapo reikšmingas papročiuose ir simbolikoje.

Pavadinimai diemedis bei dievakoks randami jau pirmuosiuose XVII amžiaus lietuvių bei latvių kalbų žodynuose. Pateikiama diemedžio pavadinimų apžvalga kai kuriose Europos kalbose. Pietų, vakarų ir šiaurės Europoje vyrauja pavadinimai, kurie remiasi skoliniais iš lotynų *abrotanum*, dažnai jie perdirbti pagal liaudies etimologiją bei referuoja į vaistines savybes bei kvapą. Pavadinimai, reiškiantys dievo medį, vyrauja rytų Europoje, visose slavų, baltų kalbose ir pasitaiko vengrų bei rumunų kalbose. Liaudies etimologijos žodyne buvo senasis gr. *habrotanon* '*Artemisia sp.*', sugretintas su abrotos '*nemirštąs, dieviškas*' – taip tapdamas dievo augalu. Tai sudarė sąlygas toliau jį tapatinti su liaudies tikėjime ar tautosakoje egzistavusiu dievo medžiu. Į Lietuvą augalas atėjo per slavus, lietuviškas bei latviškas pavadinimas traktuojamas kaip kalkė.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: lietuvių, latvių kalba, tautosaka, simbolis, diemedis, dievo medis, *Artemisia abrotanum*.

Įžanga

Lietuvių *diēmedis* ir daugelis variantų (*diemedys, dievamedis, dievo medis, diev-medis, diemedelis*) turi atitikmenį latvių kalboje *dieva koks* (*dievkočīņš, dievakoks, dievkoceņš*): koks 'medis'. Paprastai taip vadinamas augalas *Artemisia abrotanum*. Sąvoka neretai pasitaiko tautosakoje, ypač dainose, vestuvių oracijose. Simbolinė reikšmė teikiama jauniui, berniui: „O jis taip gražus, tavo bernužėlis, kaip darže-

ly diemedėlis, kaip sodė obuolėlis“ (Juška 1955 I, p. 54: nr. 403). Tai pasireiškia ir vestuvėse piršlio kalboje, atvykus į nuotakos namus: „Piršlys iš Krakių, maršalka iš Šakių, o šis jaunas jaunikis iš Vilniaus miestelio! – atsako piršlys.

- Kokiais keliais čia atjojote?
- Žaliom rūtom klotais. Kur rūtų neteko – sidabru barstyta.
- O ar surinkote tas rūtas?
- Rinkom, surinkom, tik vienos neradom. Gal ją rastume čia?

– O kurgi jūs dėsitate suradę žalią rūtą?
 – Mes turime žalią diemedėlį – šalia jo ir rūtelė pasodinsime.“ (Buračas 1993, p. 310).

Lietuvių tautosakoje tai vyriškasis atitikmuo to, kas išreikšta per *rūtą*, taip pat turinčią botaninę inkarnaciją: *Ruta graveolens* (Šeškauskaitė, Gliwa 2002). Abu augalai buvo įprasti kaimiškuose darželiuose, kai kur jų pasitaiko ir šiandien: „Latvijā pareti audzē lauku māju apstādījums, pēc tradīcijas – pie pirts ieejas“ (Mauriņš, Zvirgzds 2006, p. 139). Šalia simbolinės reikšmės šie augalai – prieskoniniai bei vaistiniai, aptinkami tautosakoje, perteikiantys būtinę augalo funkciją.

Abu augalai kilę iš pietų Europos, nors tiksliai diemedžio kilmė nežinoma (Zander 2000, S. 201). Kada šie augalai atvežti, tikslių duomenų nėra, bet *diemedis* minimas dar XVII amžiuje išleistame K. Sirvydo žodyne – tikriausiai klaidingai parašyta *Dienemedis* (Szyrwid 1642, p. 21). Kaip teigia K. Pakalka leidinio indekse, faksimilės neleidžia skaityti / *Dieuemedis/* (1979, p. 705). Lenkiškas atitikmuo *Boże drzewko* patvirtina, kad ryšys su dievu yra. Taip pat XVII amžiaus Vokiečių–lietuvių žodyne (Drotvinas 1987, p. 39) pateikiamas *diewnedziei: Gartheyl – Diews nedziei* (oder *Diwa nedziei*), – šiek tiek sunkiai įskaitomas, kaip rašo Drotvinas (1987, p. 180).

Latvijoje jau G. Mancelio *Latvių frazeologijoje* (1638, m. 330, cit. Vėlius 2003, p. 666) randama: *Haberrauten / Deewa-kohziņi*. Kiek papildytame J. Langijo žodyne (1685, S. 60a, cit. Vėlius 2003, p. 697): *Deewa-kohziņi Haber raute[n] werden so genennet wegen ihren Langen Stengel*. Kitaip Füreckerio žodynuose *Deewa=kohziņi – Aber=Raute, gaartahgen* (Fennell 1997, S. 50), *Deewa Kohzins. Aber=Raute* (Fennell 1998, S. 85). *Manuale*

Lettico-germanicum kartoja Langijaus informaciją: *Deewa Kohziņi – Haberraute, wegen so genennet wegen ihrer langen Stengel* – „taip pavadinta dėl savo ilgų stiebų“ (Manuale *Lettico-Germanicum* 2001, p. 221), nors taip pat nepaaiškina, ar ši motyvacija taikyta latvių, ar vokiečių pavadinimui. Tikėtina, kad tuo norima paaiškinti latvišką pavadinimą ir sąvoką *kociņš* ‘medelis’, apie augalo ir *dievo* sąsajas neužsimenama.

Kyla klausimai. Kodėl žolinis ar puskrūmis augalas vadinamas medžiu? Kokios augalo savybės skatina jį sieti su dievu ar dievais, suteikiant jam simbolinį kraitį? O jeigu diemedis – medis, tai koks jis? Kodėl jo inkarnacijai pasirinktas žolinis augalas?

Dainose diemedis traktuojamas medžiu, pvz., „Atlėkė povelis į rūtų darželį ir nutūpė į dievo medelį“ (Lietuvių kalbos žodynas 1941–2002, VII, p. 989; panašiai Daukantas 1983, p. 134, nr. 118). Dabartinis diemedis žvirblį išlaikytų, bet pavo – tikrai ne. Diemedžio ilgi stiebai kartais išauga iki metro aukščio, tačiau tai ne medis, o jei diemedį vadina medžiu, reiktų „medžiais“ vadinti ir kietį (*Artemisia vulgaris*), barkūną (*Melilotus* spp.) ir daugelį kitų augalų.

Norėdami atsakyti, mes pateiksime (1) kartu su augalo vartojimu, augalo pavadinimus kitose kalbose, (2) trumpą apžvalgą, kokie augalų pavadinimai dar siejasi su dievu ir (3) diemedžio traktavimą tautosakoje, papročiuose.

1. *Artemisia abrotanum* – pavadinimai

Lietuvių kalboje šalia *dievo medis* ir variantų yra dar pavadinimas *žalmedis*, fiksuotas Adalberto Bezenbergerio (Lietuviškas botanikos žodynas 1938, p. 31). Adalberto

Bezenbergerio paliudytas pavadinimas *žalmedis* tarsi liudija, kad jis kilęs iš dainos epiteto – labai dažna frazė „diemedel, žalias medeli“ (Kalvaitis 1998, p. 106, nr. 210).

Latviški. *Artemisia abrotanum* – diemedis vadinamas *dievkočiņš, dievakoks* ir yra užrašyti *kārkliņš, mājķārkliņš, sīkais ķārkliņš* ‘smulkusis; gegužės karkliukas’, *vecpuiši* ‘senberniai’, *kūšņa*: (?) *kušķis* ‘sruoga, šusnis’ pavadinimai (Ēdelmane, Ozola 2003, p. 419).

Prūsų kalboje duomenų nėra, bet tai neieškia, kad prūsai augalo nežinojo.

Lenkiškai diemedis dabar botanikoje vadinasi *bylica boże drzewko*, kur *bylica* – gentis *Artemisia* ir *boże drzewko* rūšies epitetas, o dar paprasčiau – tik *boże drzewko*, kaip Sirvydo žodyne.

Rusų. *Artemisia abrotanum* – diemedžio įprastas pavadinimas *божье дерево*, o pagal genties pavadinimą – *полынь*, perimtas nuo *Artemisia absinthum*, dvinarūs pavadinimai: *полынь лечебная, полынь божье дерево, полынь лимонная, кустарниковая полынь, полынь–абротан* arba tik *абротин*.

Ukrainiečių. *Artemisia abrotanum* – diemedžio pavadinimai – *Bože derevo, bože derevco, bože derevko, bis-derevo, bižderevo* (Makowiecki 1936, s. 39).

Bulgarų. *Artemisia abrotanum* – diemedžio pavadinimai – *божо дръвче, градински пелин, катриника, абротанум*.

Kroatų. *Artemisia abrotanum* – diemedžio pavadinimai – *božije drvo, božija plahtica, brodanj, brotanj*.

Slovėnų. *Artemisia abrotanum* – diemedžio pavadinimas – *Palina obrovská*.

Slovakų. *Artemisia abrotanum* – diemedžio pavadinimai – *Palina abrotská, božie drievko*.

Rumunų. *Artemisia abrotanum* – diemedis – *Lemnul domnului: lemn* ‘medis, mediena’, *domn* ‘dievas, vyras, valdovas’.

Albanų. *Artemisia abrotanum* – diemedžio pavadinimas – *Aborotoni*.

Turkų. *Artemisia abrotanum* – diemedžio pavadinimas – *Kara pelin: kara* ‘juodas’, *pelin* – slavizmas.

Vengrų. *Artemisia abrotanum* – diemedžio pavadinimas – *Űrömcserje: űröm* ‘*Artemisia*’, *cserje* ‘krūmas, kerai’. Anksti į literatūrą pateko *istenfa*, būtent, kaip „*Isten Faya* das ist *lignum dei*“ (lotynų *lignum*, vartojamas kaip „mediena“, nors pasitaiko ir „medis“) šalia *abrotanum*, iškreipimai *Obruta, Seproruta* (Tabernaemontanus 1588, S. 64).

Vokiečių. Jų labai daug. Pateikiame gan reprezentatyvią ištrauką iš XVIII amžiaus enciklopedijos: *Artemisia abrotanum* – diemedžio pavadinimai – *Stabwurz, Aberraute, Abraute, Alpraute, Affrusch, Campherkraut, Eberraute, Everrante, Ebreiß, Ebenreiß, Ebrich, Ebrisch, Garthagen, Garthegen, Garthan, Garthaw, Gartheil, Gartenwurz, Ganserkraut, Gampferkraut, Gertel, Gertelkraut, Gertwurz, Girtwurz, Hofraute, Kuttelkraut, Schoßwurz* (Krünitz 1773, S. 127). Pridėtini diemedžio pavadinimai iš vokiečių tarmių: *Hergothölzel, Herrgottskräudl* (Austrija, Moravija), *Gottesbäumchen* (Rytprūsija), *Hellig K̄reokt* ‘šventa žolė’, *Krijt Gottes* ‘dievo žolė’ (Transilvanija) (Marzell 2000 I, S. 420).

Olandų. *Artemisia abrotanum* – diemedžio pavadinimas – *Citroenkruid*.

Sen. islandų. *Artemisia abrotanum* – diemedžio pavadinimas – *Abrot, abrotan, abrotanum*, šie pavadinimai taikomi ir kitam augalui – *Santolina chamaecyparissus* (Heizmann 1993, p. 90).

Švedų. *Artemisia abrotanum* – diemedžio pavadinimas – *Åbrodd, ambrett*.

Danų. *Artemisia abrotanum* – diemedžio pavadinimas – *Ambra*.

Anglų. *Artemisia abrotanum* – diemėdžio pavadinimai – *Southernwood, southern wormwood, lad's love, boy's love, maid's ruin, lover's plant, kiss-me-quick-and-go, old man, oldman wormwood, applingie, garderobe, our Lord's wood, garden sagebrush, European sage, lemon plant.* (Marzell 2000 I, S. 419; Cambridge Encyclopedia). Kad augalas buvo plačiai auginamas Anglijoje, tvirtino N. Culpeper (1653, p. 221): “This is so well known to be an Ordinary Inhabitant in our Gardens, that I shall not need to trouble you with any Description thereof.”

Graikų. *Artemisia abrotanum* – diemėdžio pavadinimai – *abrótonon, habrótonon, habrótanon* ‘*Artemisia abrotanum, A. vulgaris, A. pontica*’, turbūt dėl liaudies etimologijos perdirtas nežinomos kilmės skolinys, neturįs nieko bendra su gr. *ábrotos* ‘nemirštąs, dieviškas’, kur *a-* ‘ne-’ ir *brótós* ‘mirštamasis’ (arba *brótos* ‘žmogus’) < *mrtos ‘t. p.’ (Genaust 1996, S. 31).

Iš graikų paimtas lot. *habrotanum* (Plinius) arba *abrotanum, abrotanum masculinum* su (neolatinų) variantais ankstyvoje botaninėje literatūroje, pvz., *abrotanum* jau IX a. naudingų augalų sąrašė „Capitulare de villis vel curtis imperialibus“: *abrotonum, ambrotonum, auronum, tricolanum, camphorata domesticus* (Marzell 2000 I, S. 412).

Prancūzų. *Artemisia abrotanum* – diemėdžio pavadinimai – *Aurone, aurone, citronelle, aurone mâle, abrotone, armoise citronelle, citronnelle garde-robe, arquebuse.*

Ispanų. *Artemisia abrotanum* – diemėdžio pavadinimai – *Abrótano, abrotano macho, abrotano campestre, brótano, al-suila, bálsamo verde, boja, escoba mujeriega, hierba lombriguera, lombricera,*

mamecas, matocas, mesariegas, tomillo de cabezuela, tomillo perruno. (Anthos).

Kaip ir kitose kalbose, bendri pavadinimai, neretai su epitetais, taikomi ir kitiems augalams. Minėtini *abrotano femia* ‘*Santolina chamaecyparissus* ir kt.’, *lombricera* ‘*Spigelia anthelmia, Tanacetum vulgare*’ (vaistai nuo kirmėlių), *tomillo* ‘*Thymus spp.*’ (kvapūs augalai).

Suomių. *Artemisia abrotanum* – diemėdžio pavadinimas – *Aaprottimaruna*, kur *maruna* – genties pavadinimas.

Estų. *Artemisia abrotanum* – diemėdžio pavadinimas – *Sidrunpuju*, kur *puju* – genties pavadinimas. *Sidrun* aiškintinas kaip vokiečių *Zitronenkraut* ‘citrinų žolė’ ar panašiai, – vertinys, skolinys.

Sąrašas neapima visų kalbų pavadinimų, tačiau pateikta medžiaga leidžia apibendrinti. Išskyrus anglų *our Lord's wood*, pavadinimai kaip *dievo medis*, pasitaiko tik rytų Europoje, slavų ir baltų bei rumunų, vengrų kalbose. Tuomet pavadinimo ir kartu augalo paplitimo kelias būtų dvejopas: iš graikų per slavus – pas baltus ir per romėnus, romanų kalbas į vakarų ir šiaurės Europą.

Rytų kelias prasidėjo nuo liaudies etimologijos, siejant gr. *abrótonon* su *ábrotos* ‘nemirštamasis’ > ‘dieviškas’ – bet tai dar nepaaiškina, kodėl pasirinktas būtent medis ar medelis. Juk beveik visur, kur pavadinimas pereina į kitų kultūrų superstratą arba adstratą, išvirsta žolė: *Herrgottskräudl* (Austrija), *Krijt Gottes* ‘dievo žolė’ (Transilvanija); kitaip Rytprūsijoje *Gottesbäumchen*, bet tai gali būti prūsų lietuvių nutautėjimo rezultatas, pereinant prie vokiečių kalbos, kai verčiami terminai. Vienintelis pavadinimas svetur yra a. *our Lord's wood*, kuris aptiktas JAV šaltinyje ir galėtų būti imigrantų (slavų ar baltų kilmės) vertinys.

Kitaip vakarų kelyje – čia visur turimi variantai su *abrotanum* ar perdirbta iš jų, įskaitant vok. *Eberraute*, kur *abrotanum* dėl liaudies etimologijos buvo prilyginta *Eber* ‘kuilis’ ir *Raute* ‘rūta’ (Marzell 2000 I, S. 414). Šalia yra pavadinimai, kurie referuoja įvairias savybes, kaip antai: kvapą ar naudojimą, pvz. pranc. *garde-robe* (augalas naudojamas kaip priemonė, saugojanti rūbus nuo kandžių) ar a. *woormwood* – vaistai nuo kirmėlių ir daugelių kitų ligų. Abatas Strabo (827) apie diemedį rašo vaistažolių eileraštyje “Liber de cultura hortorum” “...Praeterea tot habet vires quot fila comarum” – ‘Be to, ji turi tiek jėgų, kiek smulkių lapelių’.

Pastebėtina, kad Lietuvoje prigijo pavadinimas *rūta* – kurio sandas paplitęs augalų pavadinimuose (Šeškauskaitė, Gliwa 2002) – ir tai rodo, kad vokiečių įtaka šiuo atveju gan maža ir turbūt vėlyva, nes latvių šaltiniai rodo buvus pavadinimus su *-raute* baltų vokiečių tarmėse.

Plačiai paplitę pavadinimai, kurie rodo diemedžio turėtą arba bent tikėtą afrodisiakinį poveikį. Su tuo sieja Heinrichas Marzellis ir vokiškus pavadinimus *Stabwurz* ir pan.: “da die Pflanze die männliche Potenz stärken sollte” (Marzell 2000 I, S. 416).

Pavadinimai pabrėžia augalo vyriškumą, iš dalies tai galėtų būti siejama su afrodisiakinio poveikiu, tačiau ne tik. Gan dažnai augalai sugrupuojami į poreles, kur rūšis yra dinaminė – vyriškas ir moteriškas augalas skiriasi, kaip, pvz., apynys, kanapės. Pasitaiko ir kad vienos rūšies vyriškieji ir moteriškieji individai traktuojami kaip skirtingos rūšys arba atvirkščiai, kai skirtingų rūšių augalai laikomi moteriškais ir vyriškais. Tiesa, liaudiška ir istorinė rūšies sąvoka nebuvo tokia griežta ir apibendrinta kaip šiuolaikinėje biologijoje.

Pavadinimuose tokia vyriškoji diemedžio savybė būdinga tik „vakarų kelio“ pavadinimams. Moterišku partneriu dažniausiai būna *Santolina chamaecyparissus*, pvz., isp. *abrótano hembra*.

“Verschiedene Schriftsteller haben die Stabwurz, in das Männchen und Weibchen (*Abrotanum mas* und *femina*) unterschieden. Der Ausdruck Männchen, schicket sich nicht recht hieher, weil alle Stabwurz=Arten Zwitter sind, wie wir itzt zeigen werden. Die ebenfalls uneigentlich sogenannten Stabwurz=Weibchen sind Santolinen, welche man auch *Garderobe, petit Cyprès, Kuttelkraut, Garten=Cypresse, Cypressen=Kraut* nennen” – „Kai kurie rašytojai diemedį skirstė į moteriškąjį ir vyriškąjį. Vyriškasis posakis nepasitvirtina, nes yra hermafroditas, kaip mes norėtume parodyti. Vadinamas moteriškasis diemedis yra Santolinen, kuris taip pat vadinamas *Garderobe, petit Cyprès, Kuttelkraut, Garten=Cypresse, Cypressen=Kraut*“ (Krünitz 1773, S. 127).

Lietuvių tautosakoje diemedis, kaip vyriškas augalas, priešpastatomas rūtai, *Ruta graveolens* – ir sudaro struktūrinę porę. Panašiai latvių tautosakoje: *dievakociņš* įeina į porę su *biškrēslis* – *Tanacetum vulgare* (Zāmelis 1928, p. 73 ir toliau), tačiau be opozicijos vyriškas – moteriškas augalas.

2. Kiti augalai, kurių pavadinimai siejami su dievu

Pateikiame sąrašą augalų pavadinimų iš baltų ir slavų kalbų, su trumpais komentarais.

Lietuviški.

Dievo žolynas ‘*Cynoglossum officinalis*’ (Lietuvių kalbos žodynas 1956–2002 II, p. 518) – ryšys su dievu neaiškus, vaisinis augalas, žydtintis apie Jonines.

Dievažolynis ‘*Datura stramonium*’ (Lietuvių kalbos žodynas 1956–2002 II, p. 518) – narkotiniai augalai, dažnai siejami su velniu ar su dievu.

Dievo ašarelis ‘*Briza media*’ (Lietuviškas botanikos žodynas 1938) – reta šluotelė primena ašaras. Asmuo, kieno tos ašaros, labai įvairuoja: tai *kiškio ašarėlės*, tai *Marijos ašaros* ir *dievas*, manytina, krikščioniškasis.

Dievaitis ‘*Thymus serpyllum*’ – Pabrėžos sukurtas pavadinimas (Dagys 1972, p. 23), norint graikų pavyzdžiu lietuvių augalų vardyną praturtinti mitinės kilmės pavadinimais.

Latviški.

Dievmaizite ‘*Geum rivale*’ (Ēdelmane, Ozola 2003, p. 50) – atitinka vok. *Heilandsbrot*, *Herrgottsbrod*, pagal Marzell – dėl saldžių valgomų žiedų (Marzell 2000 II, S. 680).

Dieva kārklis ‘*Verbascum thapsus*’ (Ēdelmane, Ozola 2003, p. 82 ir tolimėnis) – neaišku, vaistažolė, išvaizdus augalas.

Dieva krēšlīņš ‘*Euphorbia helioscopia*’ (Ēdelmane, Ozola 2003, p. 84) – neaišku, vaistažolė, liet. *karpazolė*.

Dieva ķepa, dieva pirksts, dieva rociņa ‘*Dactylorhiza maculata*’ (Ēdelmane, Ozola 2003, p. 92) – čia dievas atsitiktinis personažas. Pastaiko *Jāņa roka, joda roka, laimiņa, raganas pirksts, vella ķepa, velna pirksti* (Ēdelmane, Ozola 2003, p. 94).

Dieva koks ‘*Filipendula ulmaria*’ (Ēdelmane, Ozola 2003, p. 419) – neaišku, vaistažolė, kvapnus augalas.

Dieva liniņš ‘*Linaria vulgaris*’ (Ēdelmane, Ozola 2003, p. 438) – neaišku, greičiausiai tai laukinis augalas, priešpastomas kultūriniam augalui linui – *Linum usitatissimum*. Panašiai vilkai latvių tautosakoje įvardijami kaip „dievo šunys“.

Krainas dievažāles, „*Scopolia carniolica*“ (Petersons 1963, p. 82) – darželiuose auginamas, psichoaktyvus, vaistinis augalas.

Ukrainiečių.

Boze drewo ‘*Atropa bella-donna*’, kaip ir *Scopolia carniolica*, – psichoaktyvus, vaistinis augalas, taip pat afrodisiakas.

Boža ručka ‘*Primula officinalis*’, gan dažnai siejamas su religiniais personažais, plg., liet. šv. *Petro raktai*, *Jurgio raktai*.

Bože tilo ‘*Actaea spicata*’ (Makowecki 1936) – vaistažolė.

Iš pavyzdžių nesimato bendros ir labai ryškios tendencijos. Dažnai tai augalai, kurie dėl vaistinių, narkotinių savybių ar išvaizdos supinti su krikščioniškais ar senesnėmis legendomis bei tikėjimais.

3. Diemedis tautosakoje

Diemedis – jaunuolio simbolis. Bernelis siejamas su diemedžiu, net su jo kvapu: „Kur jaunasis sėdėjo, / Diemedėlis kvepėjo“ (Juška 1955 II, p. 186, nr. 965). Pats bernelis kvepia diemedžiu: „Per laukelį atjodamas, dievmedžiu kvepėjai, už stalėlio sėdėdamas pinavija žydėjai“ (Juška 1955 I, p. 68, nr. 40). Jaunuolis augas pas tėvą kaip diemedis: „Aš pas tėvelį / Tas viens sūnelis / Kaip darže diemedėlis / Pas tėvelį sūnelis“ (Juška 1955 I, p. 56, nr. 25), „O jis taip gražus, tavo bernužėlis, / kaip daržely diemedėlis, / kaip sode obuolėlis“ (Juška 1955 I, p. 354, nr. 403), „Aš viens sūnelis pas tėvelį, / Kaip darže baltas diemedėlis“ (Juška 1954 II, p. 545, nr. 829).

Simboline prasme diemedžio ir rūtos kvapnumas ir jų jaunatviško bei teigiamų augalų savybių išryškinimas svarbus piršlybų tematikai – prieš atvykstant jaunajam su piršliu, mergina diemedžio ir rūtos šluota šluoja kiemą: „Subatos vakarėlį šlavė merga dvare(į). / Žalios rūtos šluotele

su diamedžio šake(le)“ (Čiurlionytė 1999, p. 200, nr. 202).

O štai mergina prilįgsta rūtai arba lelijai: „augino mane motinėle kaip daržely lelijelę...“ šalia vaikino: „augino mane tėvuželis kaip daržely diamedėlį...“ (Juška 1954 I, p. 205, nr. 100; Juška 1954 II, p. 549, nr. 833), „Gal matyti, gal žinoti, kur jauni berneliai: tai jie tiesūs, tai jie gražūs kaip žals diamedėlis [...] Gal matyti, gal žinoti, / kur jaunos mergelės: / tai jos tiesios, tai jos gražios / kaip žalios rūtelės“ (Juška 1954 I, p. 311, nr. 152). Net žirgelis, kaip pagrindinis bernelio palydovas, įtrauktas į botaninį kodą: „Oi, augo augo tėvo sūnelis, / Kai darže diamedėlis, ir insišerė šyvą žirgelį / Kaip sode obuolė(į)“ (Čiurlionytė 1999, p. 212, nr. 216).

Pasitaiko, kad diamedis tinkąs žirgeliui pašerti: „Ei, cit, neverki, / Mano sūneli, / Padovanosiu obelų sodą. / Tu įsisėki / Ir meirūnėlių, / Įsisodinki Ir diamedėlį: / Iš meirūnėlių / Kvietkelę skinsi, / Tu patsai jaunas / Ir pardėvėsi. / Su diamedėliu / Žirgelį šersi / Tu patsai jaunas / Ir parjodysi“ (Juška 1955 II, p. 149, nr. 920).

Nors kartais diamedžiu vadinamas brolis, o bernelis – dobilū. Bernelio-dobilū epitetas plačiau paplitęs negu diamedžio: „Dar aš turiu močiutę / Baltąją gulbužę, / Dar aš turiu broliuką, / Baltąjį diamedužį, / Dar aš turiu sesiukę, / Baltąją lelijukę, / Dar aš turiu bernužį, / Baltąjį dobilūžį“ (Juška 1955 II, p. 129, nr. 897). Brolis-diamedis pasitaiko ir latvių tautosakoje: „Brālīt manu dievkociņu...“ (Baron, Wissendorf 1894–1915, nr. 18005, var. 7). Dainoje „Eisiu į darželį“ mergelė skina skirtingas gėles ir diamedis atitinka dieverį: „Eisiu į darželį. / Skinsiu tris kvietkeles: / Vieną broliui, antrą diever`, / Trečią bernuželiui. / Broliui rūtelę, diever` diamedėlį, / O šiam šelmiui bernuželiui / Gailių dilgėlėlių“ (Dovydaitis 1931, p. 159, nr. 232).

Diamedis išauga stebuklingomis aplinkybėmis – gražios brolelio šnekos ir jo paties buvimas padeda jam išdygti: „Kur mūsų brolelis stovėjo, meiluosius žodelius kalbėjo, ten išdygo baltas diamedėlis“ (Juška 1955 I, p. 426, nr. 488), „O kur mūsų seselė sėdėjo / ir meiluosius žodelius kalbėjo, / ten išdygo balta lelijėlė“ (Juška 1955 I, p. 424, nr. 486). Tai diamedžio vegetacija priklauso nuo gera linkinčių žodžių.

Nemaža dalis tekstų traktuoja augalą kaip buitinę realiją: „Iškaišė diamedžiais pirčią, tai net galvą apskukė“ (Lietuvių kalbos žodynas 1956–2002 II, p. 503) arba „Patvorėliais, pakraštėliais balti diamedėliai“ (Lietuvių kalbos žodynas 1956–2002 II, p. 503 ir tolimesnis puslapis). Darželis su gėlėmis, taip pat ir diamedis, yra darbščios merginos, būsimos šeiminkės požymis: „Pilns darželis rūtų, rožių, dievo medžių, lelijėlių“ (Juška 1954 III, p. 657, nr. 1530).

Latvijoje diamedis sodinamas dėl malonaus kvapo, medicinoje jis visai nedaug naudojamas (Friebe 1805, p. 253; Birsmanis 1897, p. 70), nors Pēteris Šmits pateikia porą receptų: kremams plaukams, nuo blusų (1940, nr. 5849) ir nuo dantų skausmo (1940, nr. 36146).

Daugelis darželio augalų naudojami vainikams pinti. Tad ir iš diamedžio ji pynė.

Angelė Vyšniauskaitė teigia, kad diamedis, kaip vaikino jaunystės simbolis, buvo naudojamas vainikų pynimui, ji pateikia dainą: „Subatos vakarėlį pin Aniulai vainikėlių / trijų naujų darželių, / trijų raznų žolynėlių. / Pirmas raznas žolynėlis / – žalios rūtos viršūnėlė. / Antras raznas žolynėlis / – tai buinojis diamedėlis. / Trečias raznas žolynėlis / – tai ramoji ramunėlė“ (Vyšniauskaitė *ir kt.* 1995, p. 307, 519),

„Nebepinsiu sau vainiką, nebeskinsiu rūtelių, nereiks diemedžio šakelių“ (Juška 1954 I, p. 51, nr. 13). Iš diemedžio viršūnės pinamas vainikas ir kitoje dainoje: „Kur diemedelis augo? / Darže tarp rūtelių. / Iš diemedžio viršūnėlės žiedelį skyne, / Iš šakelių vainiką pynė. / Dyvai, kad vasarą ežerai užšalo“ (Misevičienė 1972, p. 218), taip pat latvių dainoje: „Kad audžišu, tad redzešu, / Kādas puķes kronī pīšu: / Vaj pīš' rozēs, vaj magonēs, / Vaj zaļos dievkociņus“ (Baron, Wissendorf 1894–1915, nr. 5925).

Vestuvių apeigose, uždedant jaunajai jaunojo atvežtą vainiką, dainuojama daina, kurioje priešinamasi būsima vyrui ir jo šaliai, pabrėžiant bernelį simbolizuojantį augalą – diemedį, kuris įpintas į bernelio atvežtą vainiką. Taip išryškintas priešiskumas: „O ir išnešė man vainikėlį, / ne žaliųjų rūtelių: / ne mano skintas, / ne mano pintas, / tik iš kitų surinktas, / surankinėtas šių lelijėlių, / baltųjų diemedėlių...“ (Juška 1954 II, p. 119, nr. 533).

Darželyje augančio diemedžio pasirodymas tarp rūtų siejasi su merginos ir vaikinio užsimezgsusia draugyste. Mergystės laikotarpio pabaiga išreiškiama pakilusiu šiaurės vėju, o bernelio atvykimas – diemedžio nulaužimu. Keičiantis kasdienei situacijai, augalo sąsajos su kitais simboliškai svarbiais žolynais ir juos supančia aplinka kinta: „Dievmedeli, žaliasis medeli, ko išdygai darže tarp rutelių. / Ir pakilo šaurinis vėjelis, ir nulaužė dievmedžio šakelę. / Ir atjojo jaunasis bernytis, ir paleido bėrajį žirgelį.“, „Vesk žirgužį į rutužių daržą, / o bernytį pri jaunos mergytės“, „Išmindžiavo žirgužis rutužes, / nubučiovo bernytis mergužė“ (Kalvaitis 1998, p. 318, nr. 104). Kai dainose pakyla šiaurinis vėjas, tai jis nulaužia viršūnę arba nupučia vainiką, tai reiškia bernelio ir mergelės sueitį, taip pat

ir bernelio žirgelio išmindžiotos rūtų darželio gėlės, nors šioje dainoje pridėjama romansams būdinga frazė, simboliškai nesutampanti su dainos turinio reikšme: „nubučiovo bernytis mergužė“.

Diemedis kaip mitinis augalas pavaizduotas „piršlio byloje paduodant vainiką“: „...Kada šis jaunas jaunikaitis didį kelią keliavo per vejas, lankas, jojo per žalias girias su savo ištikimais ir žemais tarnais, sugydo gaideliai, sučiulbo paukšteliai, išvydo levendrų darželį. Tame levendrų daržely augo diemedelis, ant to diemedelio stovi aukso krislelis, ant to aukso krislelio paukštelis čiulbėjo, – tai ne paukštelis čiulbėjo, bet pats dangaus viešpats kalbėjo ir klausė tarnų jojo: „Kas žalias rūtas sėjo?“ Atsakė tarnai jo: „Lemta Agė sėjo, lemta Barbė nuravėjo, kalėdų rytą kumurnai, liūdnei dygo, velykų rytą linksmi pražydo, ir tas žalias rūteles vėlės raškė, tėvai ir močios slavino, baltos galvos gobtūruotos, nuometuotos ir tos mergos vainikuotos palaimino“ (Juška 1955 II, p. 326).

Tai primena plačiai aptartą, nors sunkiai apčiuopiamą pasaulio medį. Jaunikaitis šioje oracijoje – svarbus ritualinis veikėjas pasaulio centro viduryje: levendrų daržas, kuriame – diemedis, o jame paukštelis, paukštelyje – krislas, krisle – dievas. Dievo ir jaunikaičio tarnų dialogas šiam epizodui suteikia dieviškumo ir šventumo. Nijolės Laurinkienės teigimu, „archajinėje visuomenėje, remiantis vaizdžia medžio schema, buvo išreiškiama tam tikra pasaulio samprata. Pasaulio medis yra ne konkreti realija, o abstrakcija, simbolis. Tiesa, mitopoetinės epochos žmogus, matyt, siejo abstraktaus ir konkretaus medžio kategorijas. Kiekvienas realus medis asocijavosi su medžiu-abstrakcija“ (1990, p. 55). O kas trukdytų vardinti tokį medį, kurio pagalba dažnoje pasakoje užkopiama

į dangų (Laurinkienė 1990, p. 69 ir toliau)? Pasaulio medis – tai abstrakcija, simbolis ir toks medis galėjo vadintis „dievo medis“?

Iš dainos matyti, kad įvyko jungtuvės, būtent šalia ažuolo ir diemedžio. Nors tekste neaišku, ar ir prie ažuolo, ir prie diemedžio, ar prie ažuolo-diemedžio – bendro simbolinio substrato, išreiškiančio šventojo medžio misiją: „Žiba ugnelė, žiba kepurėlė, žiba mano mergužėlės rūtų vainikėlis. / Stov ažuolėlis, stov diemedėlis, stov ir mano mergužėlė prie mano šalėlės. / Krinta rasa arba miglėlė, krint ir mano mergužėlės graudžios ašarėlės“ (Juška 1954 II, p. 579, nr. 848).

Aleksandrs Zāmelis (1928, p. 102, 73f.) rašo, kad *dievkociņš* minėtas dainose, dažnai kartu su *biškrēsliņš* (kaip ir lietuvių *bitkreslis* – *Tanacetum vulgare*). Tačiau latvių dainų pavyzdžiuose nesimato ryškios simbolinės reikšmės, kaip lietuvių tautosakoje. Trumpi latvių dainų tekstai neleidžia išvystyti lietuviams būdingo paralelizmo, tačiau pasitaiko gretinimas su berneliu: „Ir pie Dieva tāds kociņš, / Kas zied zelta ziediņiem; / Ir pie mātes tāds bērniņš, / Kas klausīja viena vārda“ (Baron, Wissendorf 1894–1915, nr. 3068). Kita vertus, diemedis pristatomas kaip merginų jonažolė: „Dievkociņi, biškrēsliņi, / Jaunu meitu Jāņu zāles; / Puišiem oši, puišiem kļavi, / Puišiem zaļi ozolini“ (Baron, Wissendorf 1894–1915, nr. 32368). Su Joniu ir Joninėmis siejasi ši daina: „Kur Jāniti guldisem, / Salda alus piedzērušu? / Guldām rožu dārziņā / Zem rozišu lapiņām, / Kliņģerites, dievkociņus, / Tos liksem pagalvė“ (Baron, Wissendorf 1894–1915, nr. 32924 var. 1), tačiau tiek situacija, kur girtą Jonutį reiks paguldyti, tiek kiti augalai – rožė bei medetka – neteikia informacijos mitinei tekstų interpretacijai. Bet siužetas nesvetimas lietuvių

tautosakai, kur jis užtinkamas išsamesnis: „Aš galiu gert, uliavot, / – Aš užmigdžiau bernelį / Po diemedžio krūmeliu. / Aš apsakiau kaimynėliams / Ir visai giminėlei: / – Nepajudink diemedėlio, / Nepabudink bernelio. / Ir atlėkė sakalėlis / Iš žaliosios girelės, / Ir įtūpė sakalėlis / Į diemedžio krūmelį. / Pajudino diemedėlį, / Pabudino bernelį“ (Juška 1954 I, p. 143, nr. 64). Kiek kitaip: „Atlėkė kovelis / Iš jūrių marelių / Ir įtūpė į dievo medelį. / Žiūrėk, motinėle, / Pro stiklo langelį, / Kas įtūpė / Į dievo medelį. / Ar girios paukštelis, / Ar marių kovelis, / Ar tėvelio jauniausias sūnelis? / Ne girios paukštelis, / Nei marių kovelis, / Tik tėvelio jauniausias sūnelis?“ (Juška 1955 II, p. 136, nr. 907; panašu Juška 1954 III, p. 427: nr. 1255).

Aišku, kad diemedis – mažas krūmas, jo pavėsyje neužtektų miegoti ir atsitūpti sakalui ar kovui – jis nulinks. Kai *diemedis* virsta *diemedžio krūmeliu*, poetinis tekstas virsta realybe ir diemedis įgauna stipraus, galingo medžio savybes.

Elvyra Usačiovaitė (1999), nagrinėjusi tikėjimus apie paparčio žiedą, įtraukė ir diemedį. Gaila, kad giliau nesidomėta botanika, tai jau išryškėjo iš iškraipyto mokslinio pavadinimo *arbatrorum* vietoj *abrotanum*. Rašoma, kad „diemedis – nežydingis krūmelis“ (Usačiovaitė 1999, p. 58), perfrazuojant archyvinę medžiagą tad neaišku, ar čia pateikėjas manęs, kad diemedis nežydi, ar taip mano Elvyra Usačiovaitė.

Kitoje vietoje aiškiai apibūdinama, kad „reikia nueiti prie tokio medžio, kuris nežydi, tikriausiai prie diemedžio“ (Usačiovaitė 1999, p. 61). Diemedis žydi nedideliais, pakankamai ryškiais geltonais žiedais. Tekste nepasakoma apie sėklas, tačiau diemedis Lietuvos sąlygomis sėklų nesubrandina (plg. Heeger 1989,

S. 267). Diemedis pradeda žydėti jei ne pirmaisiais, tai tikrai antraisiais metais, tad teiginys „manyta, kad diemedis žiedus krauna septintais ar devintais metais nuo pasodinimo“ (Usačiovaitė 1999, p. 82) diemedžio augalo identifikacijai netinka. Stebuklingas diemedžio žydėjimas yra paliudytas, reiškiantis jo nepaprastumą, mitiškumą ir išskirtinumą tam tikru laikotarpiu – per svarbią baltams šventę – saulėgrąžą: „Joninių naktį žydi dėmedis arba žalmedis, kai jis sulaukia septynis metus“ (Bezenberger 1882, S. 76, cit. Balys 1993, p. 236), „Septynių metų diemedis ar papartis žydi šv. Jono naktį“ (Balys 1993, p. 236), „Diemedys pražydi šv. Jono naktį. Kad kas nuskintų, tai viską žinotų.“ (Balys 1993, p. 236).

Todėl akivaizdu, kad pateikėjo duoda-moje ištraukoje kalbama ne apie diemedį kaip konkretų augalą, o mitinį poetinį augalą. Teiginys „Atrodo, toks diemedžio panaudojimas atsirado dėl to, kad senovėje buvo skirtas pagoniškam dievui, ką rodo įvairūs duomenys ir pirmiausia – pats krūmo pavadinimas, reiškiantis Dievo medį“ (Usačiovaitė 1999, p. 83), yra neaiškus. Kokie „įvairūs duomenys“ ir ar pavadinimas taip paprastai reiškia dievo medį: „pats pavadinimas reiškiantis Dievo medį“? Tautosakoje minimas *dievo medis*, *dievmedelis*, *diemedis*, *diemedžio krūmelis* nesusijęs su augalu *Artemisia abrotanum*, išskyrus pavadinimą. Gal tuo metu, kai augalas buvo atvežtas ar kitokiu būdu atkeliavo į Lietuvą, diemedis liaudies kūryboje buvo panašus į tikrąjį. Jo įsitvirtinimą vestuvių apeigose, tradicinėje kultūroje inspiravo tinkamu laiku augalo atėjūno pasirodymas tikėjimais apraizgytoje Lietuvoje.

A. Botyrius (1995 [1871], p. 265) teigia, kad diemedis buvo skirtas Perkūnui: „krūmas turi dvi ypatybes: pirma, jis apsaugo

namus, prie kurių auga, ir antra, jo žiedas savo stebuklingą galia nenusileido papario žiedui [...] pasak kai kurių pavadinimų, pasodintas šis krūmas nežydi tiek metų, kiek metų žemėje išlieka Perkūno paleista kulka“. Toks gretinimas atsirado todėl, kad Botyrius tapatina *Dievą* su Perkūnu ir diemedį pristato Perkūno medžiu.

Latvių dainoje „Aizsmok priede, aizsmok egle, aizsmok mana valodiņa, ābolnīca Dieva koks, ārdi manu valodiņu!“ (Baron, Wissendorf 1894–1915, nr. 34104) Dievo medžiu vadinama obelaitė, kuri užkimusiu balsu prašo ją išlaisvinti. Nors daugiau obelis dievo medžiu neįvardyta, P. Šmitas (2004, p. 208) ją vadina „Dievo medžiu bei motinos simboliu“, nuo kurio nulaužus šakelę, Dievas nubaus.

Išvados, diskusija

Reikia skirti du dievo medžius. Pirmasis, senesnis, yra Dievo mitinis medis, kaip senovės baltų dangaus dievo medis. Iš dalies dievo medis sutampa su folkloristikoje dažnai pristatomu pasaulio medžiu. Apie botaninę inkarnaciją galima tik spėlioti, gali būti, tai apeiginis medis – ažuolas ar liepa. Ažuolo įvardijimas dievo medžiu būtų lengvai paaiškinamas, po juo būdavo atliekamos religinės apeigos, jis pristatomas kaip vyriškas medis. Mitologijoje ir liaudies poetikoje diemedis ne medis, o medis-simbolis, pvz., Lietuvoje paplitę koplytstulpiai, stogastulpiai, kurių tradicija senesnė nei krikščionybė. Tuomet visiškai būtų aišku, kodėl diemedis nežydi. Kita vertus, ir ažuolas pražysta tik po 20 metų. Gimus vaikui kaip padėka dievui sodyboje ar darželyje sodinami medžiai: ažuolas, liepa, uosis ir kiti. Lieka atviras klausimas: ar diemedis taip pat būdavo sodinamas gimus vaikui kaip dabar jį mėgstama au-

ginti prie namo? Kai vaikas sulaukia pauglystės, užauga medis. Ažuolas, liepa simboliniame plane galbūt buvo vadinami dievmedžiu, o vėliau jie įgavo ryškų miško medžio statusą, pats diemedis liko prie namų, pasilikdamas dieviškumo aureolę. Kiti medžiai negavo dievo medžio vardo, nes keitėsi religija ir tikėjimas, pagrįstas jau ne lapuočių medžių kultu.

Antrasis. Diemedis – darželyje augantis krūmas *Artemisia abrotanum*, kuris

liaudies etimologijos dėka tapo dieviškuoju augalu. Taip jis įprasmino dievo medžio botaninę inkarnaciją. Ar šis procesas vyko jau slavuose? Tai pagrįsti reikėtų atskiros studijos. Bet aišku, kad augalas diemedis atkeliavo per slavus pas baltus ir diemedžio pavadinimą galima laikyti slavų kalbos kalke.

Tautosakoje pastebima tendencija tekstus pritaikyti naujajam diemedžiui, virtusiam *diemedžiu krūmu*, augančiu darželyje.

Literatūra

Anthos. Prieiga: http://www.anthos.es/v22/index.php?page=nombres&set_locale=es [Žiūr. 2009-02-27].

BALYS, J., 1993. *Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius: Mintis.

BARON, K., WISSENDORF, H. 1894–1915. *Latviju dainas I–VI*. Jelgava. Prieiga: <http://www.dainuskapis.lv> [Žiūr. 2009-02-05].

BEZZENBERGER, A., 1882. *Litauische Forschungen. Beiträge zur Kenntniss der Sprache und des Volkstumes der Litauer*. Göttingen: Robert Peppmüller.

BIRSMANIS, E., 1897. *Latvijas arstneecibas stadi. Otrās papild. izd.* Rīga: Kalninis & Deucmanis.

BOTYRIUS, A., 1995. Pasakojimas apie lietuvių dievą perkūną. In: Sud. N. VĒLIUS. *Lietuvių mitologija I*. Vilnius: Mintis, 249–265.

BURAČAS, B., 1993. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius: Mintis.

Cambridge Encyclopedia. Prieiga: <http://encyclopedia.stateuniversity.com/pages/21025/southernwood.html> [Žiūr. 2009-02-23].

CULPEPER, N., 1652. *The English physitian: or an astrologo-physical discourse of the vulgar herbs of this nation*. London: Peter Cole.

ČIURLIONYTĖ, J., 1999. *Lietuvių liaudies melodijos*. 2–as leidimas. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija.

D = Depkin, L. (ms.) *Liborius Depkins lettisches Wörterbuch mehrenteils aller derer Wörter so in der lett. Bibel u. anderen in der lett. Sprache ausgefertigten Büchern befindl. sind u. aus genauer Nachfrage der lett. Sprache kündigen in Cur= u.*

Liefland Riga. Reprint in: *Lettisches Wörterbuch*. The original manuscript transcribed and annotated by Trevor G. Fennell. Vol. 1–3. 2006–2007. Rīga: LAB. (puslapiai rodo manuskripto psl.)

DAGYS, J., 1972. J. Pabrėžos gyvenimas ir darbai. In: *Jurgis Pabrėža (1771–1849)*. Vilnius: Mintis, 8–26.

DAUKANTAS, S., 1983. *Žemaičių tautosaka I*. Vilnius: Vaga.

DOVYDAITIS, J., 1931. *Dainos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

DROTVINAS, V., 1987. *Lexicon Lithuanicum*. Vilnius: Mokslas.

FENNELL, T. G., 1997. *Fürecker's dictionary: the first manuscript*. Rīga: LAB.

FENNELL, T. G., 1998. *Fürecker's dictionary: the second manuscript*. Rīga: LAB.

FRIEBE, W. C., 1805. *Oekonomisch technische Flora*. Rīga: Hartknoch.

GENAUST, H., 1996. *Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen* (3. erweiterte Auflage). Basel: Birkhäuser.

HEEGER, E. F., 1989. *Handbuch des Arznei- und Gewürzpflanzenbaues*. Berlin: Deutscher Landwirtschaftsverlag.

HEIZMANN, W., 1993. *Wörterbuch der Pflanzennamen im Altwestnordischen*. Berlin, New York: de Gruyter.

JUŠKA, 1954. *Lietuviškos dainos I–III*. Sud. A. JUŠKA. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

JUŠKA, 1955. *Lietuviškos svotbinės dainos I–II*. Sud. A. JUŠKA, J. JUŠKA. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

- KALVAITIS, V., 1998. *Prusijos lietuvių dainos*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- KRŪNITZ, J. G., 1773. *Oekonomische Encyklopaedie, oder allgemeines System der Staats= Stadt= Haus= und Landwirthschaft* I. Berlin: Joachim Pauli.
- LANGIJAS, J., 1685. *Lettisch–Deutsches Lexicon*.
- LAURINKIENĖ, N., 1990. *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*. Vilnius: Vaga.
- Lietuviškas botanikos žodynas*, 1938. Kaunas: L. Vailionis.
- Lietuvių kalbos žodynas*, 1941–2002. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- ĒDELMANE, I., OZOLA, A., 2003. *Latviešu valodas augu nosaukumi*. Rīga: Augsburgas institūts.
- MACHEK, V., 1954. *Česká a slovenská jména rostlin*. Praha: Českoslov. Akad.
- MAKOWIECKI, S., 1936. *Słownik botaniczny lacińsko–małoruski*. Kraków: Nakładem polskiej akademii umjętności.
- MANCELIS, G., 1638. *Phraseologia Lettica*. Cituojamas pagal fragmentą BRMŠ III, 664–670.
- Manuale Lettico–Germanicum*, 2001. The text of the original manuscript transcribed by Trevor G. Fennell. Vol. 1–2. Rīga: LAB.
- MARZELL, H., 2000. *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen* I–V. Köln: Parkland.
- MAURINŠ, A., ZVIRGZDS, A., 2006. *Endrologija*. Rīga: LU.
- MISEVIČIENĖ, V., 1972. *Lietuvių liaudies dainų katalogas*. Darbo dainos – Kalendorinių apeigų dainos. Vilnius: Vaga.
- PAKALKA, K., 1979. *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslas.
- PETERSONE, A., 1963. *Savvaļas ārstniecības augi*. Rīga: Latvijas Valsts izd.
- SZYRWID, C., 1642. *Dictionarium trium linguarum*. 3-čias leid. Vilnius: Academia Jesu. Faksimile. In: K. PAKALKA. *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1979.
- STRABO, W., 827. *Liber de cultura hortorum*. Prieiga: http://turba-delirantium.skyrocket.de/bibliotheca/walahfried_strabo_hortulus_lat.htm. [Žiūr. 2009-02-25].
- ŠEŠKAUSKAITE, D.; GLIWAB., 2002. Rūta, die Nationalblume der Litauer. Zur Kulturgeschichte der Weinraute (*Ruta graveolens* L.) und zur Etymologie von litauisch rūta und deutsch Raute. *Anthropos* 97(2), 455–467.
- ŠMITAS, P., 2004. *Latvių mitologija*. Vilnius: Aidai.
- ŠMITS, P., 1940–1941. *Latviešu tautas ticejumi* I–IV. Rīga. Prieiga: <http://valoda.aibab.lv/folkloraticejumi/>. [Žiūr. 2009-02-24].
- TABERNAEMONTANUS, J., 1588. *Neew Kreuterbuch*. Frankfurt.
- USAČIOVAITĖ, E., 1999. Augimo samprata tradicinėje lietuvių kultūroje. In: *Augalų ir gyvūnų simboliai*. Vilnius: Gervelė, 38–139.
- VĒLIUS, N., 2003. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* III. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas.
- VYŠNIAUSKAITĖ, A., KALNIUS, P., PAUKŠTYTĖ, R., 1995. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis.
- ZANDER, R., 2000. *Handwörterbuch der Pflanzennamen*, 16. Auflage bearbeitet von W. Erhardt, E. Götz, N. Bödeker, S. Seybold. Stuttgart: Ulmer.
- ZĀMELIS, A., 1928. Augi Latviju dainās. In: *Latviju tautas dainas* I. Rīga: Literatūra, 65–116.

Bernd Gliwa

University of Latvia, Latvia

Research interests: linguistics, botany, entomology

Daiva Šeškauskaitė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: ethnomusicology, ethnology, ethnobotany, mythology, sociology

Bernd Gliwa

Uniwersytet Łotewski, Łotwa

Zainteresowania naukowe: lingwistyka, botanika, entomologia

Daiva Šeškauskaitė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: etnomuzykologia, etnologia, etnobotanika, mitologia, socjologia

WHAT DOES *DIEVMEDIS* (GOD'S TREE) HAVE IN COMMON WITH GOD(S)?

Summary

Lithuanian *diemedis* and Latvian *dievakoks* represent the most frequent vernacular names of southernwood *Artemisia abrotanum*. These plant names appear quite frequently in Lithuanian and more seldom in Latvian folklore, especially in folk songs and speeches given during traditional wedding ceremonies. Here, southernwood goes as symbol of the groom or any young man. Quite often, the properties mentioned point to a tree, not a shrub. For example, the tree *diemedis* is suitable for a falcon or peacock to take a seat.

Literally both *diemedis* and *dievakoks* mean God's tree. The plant, however, is a small perennial shrub. The paper raises several questions. Why was the shrub called "tree"? What is the relation between God and the shrub? What is the reason that the shrub became symbolically loaded and used during ceremonies?

Lithuanian and Latvian names of southernwood appear as early as the 17th century in the earliest dictionaries. An overview of vernacular names of the plant in many European languages shows a picture as follows. While in the South, West and North Europe most names are loans based on Latin *abrotanum* and remakings of them by means of folk etymology, other names refer to officinal use or smell. However, in the Eastern Europe, namely, in all Slavic and Baltic languages the plant names meaning "God's tree" dominate. Moreover, we can come across such instances in the Romanian and Hungarian languages. Their origin seems to be Old Greek *habrotanon* 'Artemisia sp.' of unknown origin, which was related to *ábrotos* 'immortal, divine' in folk etymology. In Slavic environment, the plant, thus being a divine plant, was subsequently identified with the already existing "God's tree" in folk belief and custom. When

CO MAJĄ WSPÓLNEGO *DIEVMEDIS* (BOŻE DRZEWKO) I *DIEVAS, DIEVAI* (BÓG, BOGOWIE)?

Streszczenie

Roślinę *Artemisia abrotanum* Litwini nazywają *diemedis*, Łotysze zaś *dievakoks*. Pojęcia te są najczęściej stosowane w twórczości ludowej, szczególnie w oracjach i pieśniach ślubnych. W znaczeniu symbolicznym stosowane są do nakreślenia sylwetki pana młodego. W twórczości ludowej *diemedis* często jest traktowane jako drzewo. Powstaje zatem pytanie, dlaczego półkrzew został nazwany drzewem i co go łączy z imieniem Boga, dlaczego „importowana” roślina uzyskała takie znaczenie w obyczajach i symbolice.

Nazwy *diemedis* i *dievakoks* wzmiankowane są już w pierwszych słownikach litewskich i łotewskich z XVII w. Zaprezentowano również przegląd nazw wspomnianej rośliny w niektórych językach europejskich. W południowej, zachodniej i północnej Europie przeważają nazwy, opierające się na zapożyczeniach z łacińskiego *abrotanum*, często poddane przekształceniom zgodnie z ludową etymologią i nawiązujące do właściwości leczniczych i zapachu rośliny. Nazwy oznaczające „boże drzewko” przeważają we wschodniej Europie, we wszystkich językach słowiańskich i bałtyckich, sporadycznie występują w językach węgierskim i rumuńskim. W etymologii ludowej dawne gr. *habrotanon* (*Artemisia* sp.) zostało zestawione z *ábrotos*, co oznacza „nieśmiertelny, boski”, w wyniku czego powstała „boża roślina”. Stało się to podstawą do jej dalszego utożsamienia z bożym drzewkiem, obecnym w wierzeniach ludowych i folklorze. Na Litwę roślina dotarła z pośrednictwem Słowian. Litewska i łotewska nazwa traktowane są jako kalka.

brought to the Balts, the plant was identified and its name was adopted. Lithuanian *dievo medis* is a calque of Slavic origin.

As the old God's tree is described in folklore, it may be seen as a trace of the world tree concept, which is used as a ritual place during wedding ceremonies. Other views are possible, of course. Some texts show the changes indicated by the real plant onto the view of God's tree; for example, *diemedžio krūmelis* 'God's tree shrub', or the growing part in the bed of flowers.

KEY WORDS: the Lithuanian language, the Latvian language, folklore, symbol, southernwood, God's tree, *Artemisia abrotanum*.

SŁOWA KLUCZOWE: język litewski, język łotewski, twórczość ludowa, symbol, *diemedis* (Boże drzewko), *Artemisia abrotanum*.

Gauta 2009 03 09
Priimta publikuoti 2010 01 04

III. NUOMONĖ / OPINIE I POGLĄDY

Ольга Ягинцева

Тартуский университет

Отделение русской и славянской филологии

Кафедра русского языка

ул. Няйтүзе 2, к. 217-218, ЕЕ 500 90 Тарту, Эстония

Тел.: +372 55 659 405

E-mail: helga5@inbox.ru

Область научных интересов автора: русская историческая фонология и фономорфология, историческая грамматика русского языка, этимология славянских языков, русская диалектология, морфология славянских языков, старославянский язык

СУЩ. ГЛЕК ‘ГЛИНЯНЫЙ ГОРШОК’ В ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОМ И ЭТИМОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТАХ

*Исторический анализ лексем предполагает согласованное этнолингвистическое и этимологическое исследование. Предметом рассмотрения в данной статье является существующая в русских говорах номинация **глек**, являющаяся обозначением глиняного горшка. Рассмотрение различных способов применения посуды помогает обнаружить, что некоторые предметы домашней утвари использовались в процессе звукопроизводства. Предполагается, что глиняный горшок употреблялся в такой вторичной функции и сущ. **глек** во внутренней форме обозначало ‘некий музыкальный инструмент’. Семантические и формальные отношения, которые мы старались реконструировать, носят достаточно архаический характер, о чем можно судить по утрате лексемой **глек** словообразовательной продуктивности. Предлагая альтернативную версию происхождения для сущ. **глек** ‘глиняный горшок’, мы связываем данное существительное с лит. *gaudžii, gajšti* ‘звучать, гудеть’, *gaudonė* ‘овод’, лтш. *gáudas* ‘плач, жалоба’. В настоящей статье на основе этимологического анализа и с опорой на этнографические факты утверждается родство лексемы **глек** с гл. *гудеть*.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *глек, кувшин, домашняя утварь, гудеть, музыкальный инструмент, диалектизм, этимология, этнолингвистика.*

Сущ. **глек** ‘глиняный горшок’ характерно для говоров южных и западных регионов России (Даль 2003 I, с. 583). Так, **глек** ‘узкая длинная корчажка’ широко представлено в воронежских говорах; *гилек, глек* ‘глиняный ручнойник’ – в курских, смоленских, псковских говорах (ЭСлРЯ I, с. 92). В говорах Тверской области зафиксировано слово *гличик* со значением ‘ковш с ручкой для воды’ (ТСГТО 2004 3, с. 60).

Укр. *глек, гличик* ‘горшок, кувшин’, блр. *глек, гляк, глячек* ‘круглый горшок с коротким горлышком’ – характерный юго-западный восточнославянский диалектизм (Трубачев 1966, с. 217). В словарях современного литературного русского языка ни один из фонетических вариантов данного обозначения посуды не отмечен.

Слово представлено в древнерусских памятниках в следующих формах

и контекстах употребления: др.-русск. *гълъкъ* ‘сосуд (для вина)’: *Десять глекъ вина. Держаше гълъкъ мира* (Срезневский 1989 I, с. 612);

гълъкъ, глькъ, голкъ ‘сосуд, кувшин’, *голькъ* ‘рукомойник’: *Омываниѣ чашиам и голком и мѣднѣимъ (чѣбаномъ). Обиходѣть около братиши, въ гълъцѣхъ оукропѣ имоуще испълнь въ роукоу и чрѣплють комоуждо. Гълъкъ испоуца и имѣя сопль водоу* (там же);

Слово несомненно древнее, зафиксировано также в СРЯ XI-XVII вв.: *Держаше гълъкъ мира бѣжия плнѣ* (XIII). *Десять глекъ вина. Тяжкое и легкое или въ глькахъ зрится; якоже на мѣрилѣхъ меримыхъ. Гълъком и стѣкляницами и блюдом и инѣм сосудом крѣшеныя пястью руцѣхъ умывають* (XVI) (СРЯ XI-XVII 4, с. 32).

Глекъ ‘высокий горшок с ушком’: *десять глекъ вина. В збаноу або в’ глеку. Я... вкрал... меду глекъ. Найдено еи (св. голову) в’ глеку. Есть и в глеку молоко, да голова не влезет. Глек цекований и корцей два медяных. Какъ сищець муравю, оной набери в глек. Единъ глекъ кварталъ какбы в чотири*;

гличикъ, глечокъ – уменьш. от *глекъ*: *гличикъ илліонскій. Марія... взявши глечокъ пошла по воду. Санки... я... окововаль, за якую оковку даль мне (сотникъ) глечокъ горелки*;

гличичокъ – уменьшительное от *гличикъ*: *гличичковъ льмонныхъ тры* (Тимченко 1930-1932 I, с. 527).

Я. Рудницкий приводит формы интересующего нас слова с датами их употребления: «в збаноу або в’ глеку (XVI), *глекъ* (1699) в’ глеку (1678) в глеку (XVIII), в *глек* (XVIII), *глекъ* (XIII), *гълъкъ, голкомъ* (1117, 1307), *гличик, глекар* (1748), *глечокъ* (1755), *гличи-*

чокъ (1764)» (Рудницкий 1962-1972 I, с. 642).

Различные диалекты характеризуются широким разбросом значений для сущ. *глек*. Так, в курских говорах оно означает ‘глиняный кувшин с узеньким горлышком, удобный для носки и в путешествии для воды, вина, квасу и других жидкостей’: *сторожу отнеси миску и глек. Глек, их зовут и кувшины. Молока глечик отнесла на покос. Кувшины для молока глечиком называют. Кто глечик, кто кувшин. Потом вымоешь чашки и глечик. Я же накрывала глечик блюдцем. Глечик – в ем молоко отстывается; говорим и кринка, чаще кринка; кипятим молоко в чем придется; в смоленских – глек, гляк ‘глазированный кувшин с ручкою’, ‘узкая глиняная корчажка’; в брянских – ‘горшок с носиком, в котором хранилось конопляное масло’; в курских – ‘глиняный рукомойник’; в Прейл. у. Латвии ‘жестяная посуда для керосина’: *глек надо купить; глечка – ‘кринка с молоком’: наш кот – сатана сегодня всю глечку разлил, видать за мышом поднялся* (СРНГ 6, с. 195-196).*

Существуют различные версии происхождения этого названия. Э. Бернекер предлагал сравнить *глек* с *глей* ‘глина’ (Berneker 1908-1913 I, s. 310). Однако М. Фасмер пишет, что формы *глек, гольк* затрудняют такое сближение (Фасмер 1986-1987 I, с. 412). В свою очередь Е. Гавлова обращает внимание на то, что праформу **gljъ* нельзя совместить с рус. *гольк*, др.-рус. *гълъкъ* (Гавлова 1968, с. 98). Действительно, нет никаких свидетельств того, что в корне **glъ-* между **g* и **l* в индоевропейском языке имелся гласный. Данное недоразумение она объясняет тем обстоятель-

ством, что «Бернекер знает и приводит только укр. *глек*, которое, по его мнению, тождественно рус. диал. (влад.) *глек* 'слизь, сукровица, гной'» (там же). В действительности это разные слова с разной фонетикой и разным происхождением.

В словаре И. И. Срезневского приведены др.-рус. формы *гълѣкъ*, род. п. *гълѣка* (Срезневский 1989 I, с. 519, 612). А. Г. Преображенский, как и Э. Бернекер, считал, что производящей основой послужило сущ. *глей* 'липкая, мокрая глина', к основе которого присоединился суффикс *-къ*. Если реконструировать праформу **gloi-ko-*, то можно предположить, что изначально слово имело вид *глькъ* (там же). Однако такая праформа очевидным образом противоречит древнерусским данным. Это понимал сам А. Г. Преображенский, и на это обращал внимание М. Фасмер (Фасмер 1986-1987 I, с. 412). Е. Гавлова в своей краткой, но содержательной статье четко обрисовывает происхождение разных современных славянских форм через различные выравнивания и последующие заимствования (Гавлова 1968, с. 97).

Сомнения А. Г. Преображенского и критика М. Фасмера не оказали воздействия на мнение Н. М. Шанского, который продолжал связывать анализируемую лексему с сущ. *глей* 'глина, клей', восходящим к и.-е. **gloi-* (ЭСЛРЯ I, с. 92).

О. Н. Трубачев в книге «Ремесленная терминология» утверждал, что «перед нами старое, еще праслав. **gľькъ*, название ограниченного распространения, связанное (**gľь-къ*) <...> с праслав. **gľььъ*, также ограниченного распространения: укр. *глей* 'вязкая, глини-

тая почва', блр. *глей* 'ил'» (Трубачев 1966, с. 218). Логика О. Н. Трубачева, который в данном случае следует за Э. Бернекером и Я. Рудницким, понятна, однако такое сближение заставляет задуматься, поскольку в славянских языках вообще неизвестно ни одно название гончарной посуды, образованное от наиболее активного варианта основы – **glin-*. Это уже придает данной этимологии привкус гипотетичности. Однако решающим моментом оказывается то, что древнерусские формы фонетически необъяснимы в связи с *глей*. Этот факт О. Н. Трубачев признал в ЭССЯ (ЭССЯ 7, с. 192), приведя на этот раз заглавную форму в виде **gьлькъ*.

Очень неопределенно толкование А. Брюкнера, который связывает *гьлькъ* с польск. *głeń* 'ломоть хлеба', возводя оба слова к корню **gül-*, возможно, связанному с лит. *gulti* 'лежать', но скорее лежащего в основе нем. *Knäuel* (< *Kläuel*) 'кубок', *Kugel* (< *Klugel*) 'шар', *Klotz* 'колода, чурбан', греч. *γλυτός* 'что-то круглое' (Brückner 1957, s. 141, 172).

И. Носович и Ф. Славский сопоставляли наше слово с глаголом *gľьtati* 'глотать', но, как справедливо пишет Е. Гавлова, с семасиологической стороны формы **gľьt-* и *гьлькъ* соединять нельзя (Гавлова 1968, с. 97), а в фонетическом отношении данная реконструкция так же уязвима, как и сравнение с *глей*.

Несколько больше шансов у этимологии, предложенной Е. Гавловой, которая, как и литовский исследователь К. Буга, сопоставляет наше слово с греч. *γαυλός* 'кувшин, круглый сосуд для воды или молока; круглый улей', *γαλλας* 'вид чаши', др.-инд. *golah* 'круглый сосуд для воды', др.-евр. *gullā* 'круглый сосуд

для молока’, аккад. *gullatu* ‘вид сосуда’, араб. *gulletā*, ‘кувшин для вина’, араб. *qulla* ‘кувшин’, груз. (возможно, заимствованном из араб.) *kula* ‘узкогорлый кувшин для вина, из дерева или из сухой тыквы’, ссылаясь на Ю. Покорного, который приводит эти слова как производные от и.-е. корня **geu-* ‘сгибать, округляться’. Упомянутое греческое слово, чаще всего с вторичным ударением, обозначает также круглое финикийское грузовое судно и соединяется с др.-исл. *kjóll*, исл. *kjóll*, *kjöll*, др.-англ. *cēol*, др.-сакс. и др.-в.-нем. *kiol*, др.-в.-нем. *kēl* ‘корабль, судно’. Е. Гавлова объясняет это тем, что названия сосудов часто применяются для наименования судов, ср., например, рус. *судно* ‘сосуд’ и ‘корабль’. Но если профессор Буга считал все эти слова исконно родственными, то вывод Е. Гавловой заключается в том, что в данном случае мы имеем дело с культурным термином восточно-средиземноморской области, распространившимся на север к славянам и германцам (Гавлова 1968, с. 98-99) и на восток к индийцам. Возможно его семитское происхождение.

Мы в свою очередь позволим себе не согласиться с вышеизложенным мнением Е. Гавловой, поскольку такое древнее сепаратное заимствование (присутствует в восточнославянских языках, но отсутствует в западно- и южнославянских языках) представляется нереальным. Кроме того, сопоставление с аккад. (аккадский) *gullatu* ‘вид сосуда’ следует также отвергнуть с точки зрения культурной истории ввиду очень большого хронологического разрыва.

Напротив, мнение о большой исконной древности лексемы *глек*, вытекающее из сопоставлений К. Буги (Вїга

1959, р. 295), делает непонятным ее отсутствие у западных и южных славян. Данный факт указывает на довольно позднее появление этого существительного (позднее VI в., т. е. после разделения южных и восточных славян).

Мы видим, что было выдвинуто немало этимологических версий, но ни одна из них не является безусловно убедительной. Все указанные обстоятельства дают нам основания продолжить анализ и предложить альтернативную версию происхождения для лексемы *глек*, связав ее со словом *гусли*. Нас побуждает об этом говорить роль музыкальной культуры в жизни древних славян.

Как известно, песенное искусство древнейшего периода было очень развитым. Песня глубоко проникала в жизнь человека, сопровождая всю деятельность человека от рождения до смерти. Праздники, труд, события личной жизни человека – всюду присутствовала песня, заполняя труд и досуг, охватывая разные эмоциональные сферы. Пение интересно еще и тем, что оно хранит в себе следы древнего видения мира.

Музыкальная культура славян не ограничивалась песенным творчеством. Наряду с ним была распространена и инструментальная музыка, струнная и духовая. В Древней Руси существовало два изначальных понятия – музыка и пение. Игра на струнных музыкальных инструментах называлась гудением, на духовых – сопением. Безусловно, как и в любой архаичной культуре, в русской музыке был и ударный компонент (см. ниже), но специального термина для такого вида игры мы не знаем. Одним из наиболее распространенных инструментов в Древней Руси были гус-

ли. Название последнего – из праслав. *god - sl - i, связанного с *гудеть* (Фасмер 1986-1987 I, с. 477). Допустимо искать древние связи между этим глаголом и словом *глек*. Иными словами, мы предлагаем видеть в основе номинации анализируемого нами слова архаичную функцию обозначаемого им явления. В исторический период *глек* играет роль вместилища для различных веществ. Но это не исключает возможности того, что в более раннее время этот же предмет использовался в качестве музыкального (ударного) инструмента. Для материального предмета выбор мотивировочного признака по функции вполне естествен. Таким образом, мы подводим сущ. *глек* к гл. *гудеть*.

При таком понимании праформа *gьl - ъk - ъ не является первичной. Ее более ранний вид предлагаем реконструировать следующим образом: **gьd - l - ѝk - ѝs*. Известно, что в русском, украинском и белорусском языках сочетание *dl представлено в упрощенном виде, в отличие от западнославянских языков, которые сохраняли эту группу согласных. Данный факт находится в связи с общепринятым мнением о том, что польские формы, родственные нашему слову, заимствованы из восточнославянского. В целом анализируемое слово выглядит восточнославянской инновацией на базе исконных морфемных единиц. При этом *ь < ѝ* мы рассматриваем как нулевую ступень аблаута без носового инфикса, подобно лит. *gaudžiù, gaūsti* 'звучать, гудеть', *gaudonė* 'овод', лтш. *gáudas* 'плач, жалоба' (там же, с. 470).

Косвенным свидетельством того, что *глек* относится к этой лексической группе, могут служить *гул, разгул, гулять*. Родство этих слов признают

Э. Бернекер, А. Брюкнер, Ф. Славский, П. Я. Черных (ЭСЛРЯ I 4, с. 196; Черных I, с. 226). Последнее из них имело в литературе различные толкования, см. Фасмер (Фасмер I, с. 473-474), которые в целом являются неудовлетворительными. В настоящее время популярностью пользуется объяснение из **god-*, предложенное Р. О. Якобсоном (по ЭССЯ 7, с. 173). Несмотря на замечания О. Н. Трубачева, оно представляется убедительным. Ср. о сущ. *гул*: «Праславянская форма могла быть *gudlъ, с корнем (**gud-*), представляющим собою ненализированный вариант к о.-с. **god-* (ср. польск. *gędzić*; рус. *гудеть*)» (Черных I, с. 226). Первоначальное значение звукопроизводства в гл. *гулять* может быть сопоставлено с современным жаргонным *гудеть* в значении 'гулять, пьянствовать'.

С точки зрения аблаута *гулять* является недостающим звеном в цепи, соединяющей рус. *глек* с лит. *gaudžiù*, поскольку в *гулять* проявляет себя полная ступень, как в литовском слове. Реконструкция сочетания *dl оправдана восточнославянским характером слов этой группы (похожие польские, чешские, словацкие и болгарские слова большинство исследователей считают заимствованиями из русского языка) (ЭСЛРЯ I 4, с. 196; Черных I, с. 226).

Реконструируемый нами суф. **-l-* при глагольном корне естественно рассматривать как суффикс причастия прошедшего времени. Сделанные выше сопоставления также позволяют подтвердить наше предположение о первоначальном суффиксальном характере **-l-*. Как суффикс *-л-* рассматривает Н. М. Шанский (ЭСЛРЯ I 4, с. 195).

Специальные ударные инструменты в древнерусской музыкальной культуре немногочисленны:

баклуша ('музыкальный инструмент, похожий на деревянную миску, по которой бьют деревянными клюшками'),

било (похожее на блюдо),

трещотки ('ударный музыкальный инструмент: набор деревянных пластинок или досок'),

бубен 'металлический котел с натянутой кожаной мембраной. Удар по мембране производился с помощью колотушки'.

Для замены таковых часто использовались предметы домашней утвари. Напр., барабаны заменяли горшками. То же самое можно сказать о тарелках, ложках, рогах домашних животных (использовались в качестве сосуда и как музыкальный инструмент). Использование посуды не по основному ее назначению, а для подачи звукового сигнала отмечено уже в Мстиславовой грамоте ок. 1130 г.: *...геургиеви велель кмь бити въ нк (блюдо) на шбъдъ* (Срезневский 1986, с. 46).

Отмечается использование следующих материальных предметов для замены ударных инструментов:

рубель 'инструмент для прокатки домотканых льняных изделий', также использовался как музыкальный инструмент: одной рукой держат инструмент за ручку, другой рукой – ложку либо деревянную палочку, которой быстро проводят по ребристой стороне;

ухват 'приспособление, при помощи которого ставили и вытаскивали из русской печи чугуны и горшки. Торцами ухватов отбивали об пол плясовые ритмы',

рогач 'приспособление для сушки кухонной посуды, применяется в деревнях Орловщины в качестве ударного инструмента',

коса 'на ней играют, предварительно сняв с древка. Одной рукой держат косу за основание острием вниз, другой рукой – большой гвоздь и выбивают о косу различные ритмы'. Все это имело две функции.

Для развития слуха маленьких детей родители играли с ними в игру «Музыкальные бутылки». В стеклянные сосуды, напр., бутылки, или рюмки, или стаканы набирала воду и ударяли по горлышку ложкой, держа ее (ложку) за самый край.

Предмет мог получать и более сложную музыкальную функцию. Поющая пила – это музыкальный инструмент, своего рода окултуренная пила, на котором играют как смычком, так и наперстком. Пила левой рукой сгибается в два-три или больше раз, в зависимости от чего изменяется звуковая высотность этого инструмента (Гуленко).

На примере варгана видно, что в самое древнее время существовала бифункциональность предметов быта, орудий труда и охоты. Варган – музыкальный инструмент. Его история уходит в глубь веков. Полагают, что родоначальником варгана был лук, появившийся в доисторические времена, в эпоху мезолита, приблизительно 9-12 тысяч лет назад: человеку было достаточно упереть один конец лука себе в небо или в зубы, а другой в землю, и смертоносное орудие превращалось в музыкальный инструмент, на котором играли ударяя пальцами или палочками по тетиве (Коненко).

Проведем краткие итоги проделанной работы. В ходе лингвистического анализа с опорой на лингвистические факты мы выявили связь сущ. *глек* с гл. *гудеть*. Рассматривая различные способы применения посуды, мы обнаруживаем, что некоторые предметы домаш-

ней утвари использовались в процессе звукопроизводства. Возможно предположить, что наш кувшин употреблялся

в такой вторичной функции и сущ. *глек* по внутренней форме обозначало 'некий музыкальный инструмент'.

Литература

ГАВЛОВА, Е., 1968. Слав. *gъlьkъ* 'кувшин'. *Этимология* 1966. Москва: Наука, 97-99.

ГУЛЕНКО, Н., 2006. *Как развивать музыкальные способности у детей дошкольного возраста?* Режим доступа: <http://h.ua/story/25863/> [См. 15.09.2009].

ДАЛЬ, В. И., 2003. *Толковый словарь живого великорусского языка*. Москва: Астрель.

ЕСУМ 1982-2006 – *Этимологічний словник української мови*. Київ: Наукова думка.

КОНЕНКО, Ю., 2006. *Все о варгане*. Режим доступа: http://vargan.ru/vargan/vse/story_013.shtml [См. 15.09.2009].

РУДНИЦКИЙ, Я. Б., 1962-1972. *Этимологічний словник української мови*. Вінніпег: Trident Press Ltd.

СРЕЗНЕВСКИЙ, И. И., 1986. *Русское слово*. Москва: Просвещение.

СРЕЗНЕВСКИЙ, И. И., 1989. *Словарь древнерусского языка*. Москва: Русский язык.

СРНГ 1976 – *Словарь русских народных говоров*. Ростов: Наука.

СРЯ XI-XVII 1975 – *Словарь русского языка XI-XVII вв.* Москва: Наука

ТИМЧЕНКО, Е., 1930-1932. *Историчний словник українського языка*. Харків: Київ-друк.

ТРУБАЧЕВ, О. Н., 1966. *Ремесленная терминология в славянских языках*. Москва: Наука.

ТСГТО 2004 – *Тематический словарь говоров Тверской области*. Тверь: ТвГУ.

ФАСМЕР, М., 1986-1987. *Этимологический словарь русского языка*. Москва: Прогресс.

ЧЕРНЫХ, П. Я., 1993. *Историко-этимологический словарь русского языка*. Москва: Русский язык.

ЭСЛРЯ 1965 – *Этимологический словарь русского языка*. Москва: Изд-во Моск. ун-та.

ЭССЯ 1974 – *Этимологический словарь славянских языков*. Москва: Наука.

BERNEKER, E., 1908-1913. *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Winter.

BRÜCKNER, A., 1957. *Słownik języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

BŪGA, K., 1959. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Olga Jagintseva

University of Tartu, Estonia

Research interests: Russian historical phonology and phonomorphology, historical grammar of the Russian language, etymology of Slavic languages, Russian dialectology, morphology of Slavonic languages, the old Slavonic language

THE ETHNOLINGUISTIC AND ETYMOLOGICAL ASPECTS OF THE NOUN *GLYOK* 'AN EARTHENWARE JUG'

Summary

A historical analysis of the lexemes presupposes a well-coordinated research in the fields of both ethnolinguistics and etymology. Ethnolinguists

study the relationship between language and culture. Ethnolinguists study the way perception and conceptualization influences language, and show how this is linked to different cultures and societies. The etymology uses different facts which are received with a help of ethnolinguistics. These two fields cannot be divided. A study of the kitchenware usage helps to discover that some pottery items were used to produce sounds. The reconstructed proto-form of *glyok* is **gŭd - l - ŭk - ŭs*. One can assume that the earthenware jug could perform such secondary function, and the inner form of the noun *glyok* 'an earthenware jug' could mean 'a musical instrument.' The reconstructed semantic and word-forming relationships have a very archaic character, which explains the fact that the lexeme *glyok* lost its word-forming productivity. The author proposes a new explanation of the etymology

of the noun *glyok* ‘an earthenware jug’, arguing for a connection between this noun and the following group of words: Lith. *gaudžiù*, *gaĩsti* ‘to sound, to drone,’ *gaudonẽ* ‘a gadfly,’ Lith. *gáudas* ‘weeping, a complaint.’ The etymological analysis and the study of some ethnographical facts leads to the conclusion that there is a particular relationship between the noun *glyok* ‘an earthenware jug’ and the verb *gudet* ‘to drone’. The article makes an

attempt to reconstruct the original internal form of the “non-transparent” dialectal word *glyok* ‘an earthenware jug’ found in some Russian dialects on the basis of etymological analysis which is supported by ethnographical facts.

KEY WORDS: glyok, jug, kitchenware, to drone, musical instrument, dialecticism, etymology, ethnolinguistics.

Gauta 2009 11 25

Priimta publikuoti 2010 01 04

IV. MŪSŲ VERTIMAI / NASZE PRZEKŁADY

Patrick Seriot *

Šveicarija

OKSIMORONAS AR NESUSIPRATIMAS? ANNOS WIERZBICKOS UNIVERSALIOSIOS NATŪRALIOSIOS SEMANTINĖS METAKALBOS UNIVERSALUSIS RELIATYVIZMAS*

Tęsinys (pradžia: *Respectus Philologicus*, 2009, 16 (21), 193–202)

3.1.3. Kiekviena kalba yra vienas didelis tekstas

Iš visaapimančios A. Wierzbickos teorijos kyla tokia pasekmė – kalba, šneka, diskursas yra lygiaverčiai. Kadangi kalboje yra radikalus lygiavertiškumas tarp to, ką mes sakome, ir to, ką mes galime pasakyti, t. y. tarp galimo ir esamo, tai kiekviena kalba suvokiama kaip vienas didžiulis tekstas, kurio esmę sudaro jo „semantinis pasaulis“. Bet juk viskas, ką mes žinome apie šį tekstą, tėra tik keletas pavyzdžių iš jos mėgstamiausių rusų rašytojų kūrybos, iš esmės dviejų poečių: Anos Achmatovos ir Marinos Cvetajevos, kurios atstovauja rusų kalbos pasaulio vizijai. Iš tiesų čia susiduriame su tipiško mąstymo pavyzdžiu: vieną kartą tarus (netiesiogiai), kad kalbos tipas yra visų galimų darinių matrica kalbos viduje, pakanka iš tos kalbos tiesiog išimti bet koki pavyzdį (Jakobsonas 1932 (1985, p. 211–212)) ir jis turėtų pakankamai iliustruoti pirminę išėities tezę. Šiame

diskurse, tiek autoritetų (filosofų ir rašytojų citatos) argumentuose, tiek intuityviuose įrodinėjimuose, nėra palikta vietos jokiam kontroversiškam pavyzdžiui, jokiai naujovių taikymo procedūrai. Kalbama apie gilų esencialistinį (prigimtinį) mąstymą, kuris akivaizdžiai prieštarauja pasirinktajai empirinei „kandidatų“ filtravimo pozicijai universalios semantinio atomo pagrindu.

Kaip pasakyti ką nors naujo, kai jau viskas pasakyta prieš patį pasakymo aktą, kai visa prasmė jau yra leksikoje ir gramatikoje? Mes galime pateikti tik begalinį to paties Didžiojo Teksto pasikartojimą, visų galimų tekstų, kurių kalba yra ta pati matrica, rinkinį, taip sunaikindami net pačią idėją, kad prasmę gali sukurti diskurso praktika. Kalba yra filtras ir enciklopedija, ji, panašiai kaip ir filosofams romantikams, yra visos tautos žinių visuma.

Už alternatyvos *thesis* ir *phusis* ribų A. Wierzbickos suvokiama prasmė nėra pagrįsta nei prigimtimi, nei pagal susitarimą. Ji jau glūdi pačiame kalbėjimo procese apskritai ir kiekvienoje kalboje konkrečiai.

Mąstant apie sąvoką *naturalité* (natūralumas, prigimtis), privalu padaryti vieną pastabą: ar universalioji semantinė metakalba gali būti „natūrali“? Iš tikrųjų nepaisant to, kad mums gali taip pasirodyti, semantinėje

* SERIOT, Patrikc, 2004. Oxymore ou malentendu? Le relativisme universaliste de la métalangue sémantique naturelle universelle d'Anna Wierzbicka. *Cahiers Ferdinand de Saussure*, n° 57, 23–43. Prieiga: <http://www2.unil.ch/slav/ling/recherche/biblio/05AW-CFS.html> [Žiūr. 2009-03-03].

metakalboje esantys teiginiai (pasakymai) nėra tokie patys kaip natūralioje kalboje, nes jie negali sukurti kontrastų ar pereiti prie kitų pasakymų. Dėl tokių pasakymų kalba gali išvengti dviprasmybių, joje viskas išsamiai paaiškinta, tai, kas nauja, visada yra nusakoma anksčiau įvestais elementais ir suderinta pagal taisykles. Semantinė meta-kalba nėra „natūrali“, nes ji viską traktuoja pagal tai, kas tiesiogiai neišreiškiama, ji at-sirenka dviprasmybėje (plg. šia tema Borel 1975, p. 10). Ji yra minties higiena.

A. Wierzbickos pasaulis, praradęs bet koki dialogą, bet kokią socialinės sąveikos dimensiją, yra sustingęs ir ledinis, uždara kultūrinių vaizdinių, „specifinių terminų-kalbinių raktinių žodžių“ nomenklatūra, pa-saulis, kuriame reikšmė yra belaisvė. Beje, jame nėra ir monologizavimo, nes už mus čia kalba pati kalba. Kai tik žyminys pra-randa savarankiškumą žymeklio atžvilgiu, nebelieka vietos žodžių žaismui, kalambū-rams, poezijai, metaforai, *lapsus linguae* ar tiesiog nesąmoningiems pasakymams. Ne-bbelieka ir veiksnio, nes nebėra pasakymo, nebelieka vietos ir asmeninei kalbančiojo atsakomybei už savo žodžius, nėra istori-nio konteksto, konflikto, teksto padalijimo.

Dėl žodžio, kuris tuoj pat tampa reikš-miniu, A. Wierzbicka bando užimti kon-troliuojančią padėtį, kuri vienintelė gali išgydyti narsciziškąją žaizdą, tai reiškia, kad kalboje visada yra to, ko mes iki galo nebesuprantame. Pasak jos, kalboje neturi būti nė mažiausios neprieinamos kertelės. Šioje semantinėje metakalboje, kuri viską matuoja pagal savąjį matą, nesvarbu, ar tai būtų *Pamokslas ant kalno* (Wierzbicka 2001), ar stereotipinė Lenkijos komunis-tų partijos kalba, viskas turi būti patikri-nama, išverčiama iš to, kas numanoma – į išreikštinį pavidalą, iš migloto – į aiškų. Ši sena svajonė surasti patikimą pagrindą

daugybės vartojamų kalbų žodžių tikrajai prasmei, svajonė pašalinti tai, kas nepa-sakoma ir nepasakyta, prieštarauja kalbos nesutapimui su ja pačia bei netotalumui. Šią mintį randame A. Culioli ir J. Lacano teiginiuose: „metakalbos nėra“...

3.2. Tautų psichologija

A. Wierzbickos darbuose nerashime ir jo-kios priežastinės prielaidos, būdingos klimatų teorijai: vienintelė tikrovė yra tik kalba. Kalba mums leidžia viena: pažinti ją. Bet juk kartais ji tampa ir interpretacijų galimybe siekiant suprasti ir interpretuoti kolektyvinį elgesį arba geriau įsisąmonin-ti klasikinius ir sunkiausiai patikrinamus tautų psichologijos stereotipus.

Jeigu, kaip nuo 1930 metų teigia neo-humboltiečiai, tautos kalba yra jos mintis, o mintis yra jos kalba, tai mes tada labai greitai susidursime su gerai žinomu para-doksu. Bet kuri „kalbinė bendruomenė“ yra uždara savąja pasaulėžiūra. „Pasaulio vizijos“ yra skaitūs, uždari, atskirti vie-nas nuo kito objektai. Kiekviena kalbanti visuomenė gyvena visiškai uždaroje kal-binėje erdvėje, nekontaktuoja su kitomis bendruomenėmis, be kalbos skolinių, be išorinės įtakos. Šis netolydus mąstymas yra giliai esencialistinis, *tipiškas*, kitaip tariant, platoniškas mąstymas, kur prasmė neturi istorijos. Prasmė glūdi kolektyvinė-je psichologijoje ir ji mums gali suteikti informaciją tik apie šią kolektyvinę psi-chologiją, o ne apie pasaulį.

Savoje irėnstinėje kalbančios ben-druomenės vizijoje A. Wierzbicka nuolat konstruoja antropologiją, kurios esmė yra ta, kad bet kokia sociologija atmetama vie-ningosios etnografijos naudai. Kitaip negu M. Pêcheux ir P. Bourdieu, ji niekada ne-iškelia sau klausimo, kokiais socialiniais

ir ideologiniais procesais prieinama prie konsensuso apie žodžių prasmę. A. Wierzbicka niekada neveda derybų apie žodžių prasmę, jų sąveiką, socialinių pokyčių poveikį žodžių prasmei: reikšmė yra, o A. Wierzbicka turi jos raktą. Neaišku, kaip žožiai įgauna reikšmes [38], tačiau jos yra ir liks tuose žodžiuose sustingusios amžinai. Būtent šis dvasingumas ir neleidžia jai suprasti, kad tie, kuriuos ji vadina *žmonėmis*, pirmiausia yra simbolinių santykių veiksmo agentai (plg. Bourdieu).

Kalbančios bendruomenės įvaizdis yra paprastutis: pakanka tiesiog kalbėti ta pačia kalba, kad būtum suprastas. Ši prielaida nėra paremta jokiais įrodymais, ji remiasi akivaizdumu. Iš karto suprasti prielaidą reiškia, kad niekada nėra jokių nesusipratimų ar nesusikalbėjimo bendruomenėje, kuriai pritaikėme turinčios homogenišką „pasaulio viziją“ apibrėžtį. Čia kalbama apie labai galingą žmonių grupių redukavimą (pvz., „rusų“, „amerikiečių“) iki stabilios ir vientisos kalbančiųjų bendruomenės, be jokių konfliktų dėl žodžių prasmų.

Vieningumo prielaida veda prie to, kad visuomenė yra suprantama kaip nedaloma bendruomenė, kurią nusako tik jos pačios leksinės ir gramatinės semantikos supratimas, o ne koks nors žodžių prasmų skirstymas. Čia mes atpažįstame labai seną vokiečių romantikų vertybių sistemą, kuriai masiškai atstovavo dominuojantis konservatorių mąstymas sovietų ir postsovietinėje Rusijoje, kur *Gemeinschaft* (kalbos ir minties bendruomenė) yra labiau reali, tikroviškesnė, autentiškesnė, kaip *Gesellschaft* (visuomenė, grynai mechaninė asociacija). Taigi yra galimybė supainioti antropologiją ir etnografiją bei visiškai nuslėpti sociologinį aspektą.

Visiškas „kultūros“ ir kalbos (o ir literatūros) supanašėjimas yra pagrįstas vienin-

ga niekada nepaaiškinta prielaida: visi ta pačia kalba kalbantys žmonės mąsto panašiai. Galima tikėtis, kad tokia galinga hipotezė būtų testuojama hipotetiniu-deduktyviuoju metodu mokslo tiriamuosiuose darbuose užuot iš jos išvedus pirminę aksiomą, kuri, savo ruožtu, filtruoja rezultatus. Rizika yra grįžtamojo pobūdžio mąstymas, jos baigtiniame taške niekada nesurasi to, ką įdėjai pradžioje. Savo ruožtu, ši pasekmė iššaukia kitas. Taigi visi prancūzai turėjo galvoti vienodai, turėti tą patį „naivų kalbos įvaizdį apie pasaulį“, priklausantį nuo „kultūrinės tradicijos“, kuri „susidaro „kasdienėje“ tam tikros žmonių bendruomenės sąmonėje“, išreikšdama kalbos „nacionalinį charakterį“. „Kokios nors tautos pasaulio kalbinio“ ar „kultūrinės tradicijos“ įvaizdžio rekonstravimas suponuoja tai, ko niekada nebuvo, tai, kad Šveicarijos prancūzai priklauso tai pačiai „tautai“ kaip ir prancūzai ar Belgijos valonai, jau nekalbant apie prancūzakalbius kanadiečius (bet argi kalbantys korsikiečių dialektais turi tokią pačią pasaulėžiūrą kaip „prancūzai“?), kurie turi tokį patį „mentalitetą“ ir tuo skiriasi nuo kalbančių vokiškoje Šveicarijos dalyje. Tačiau ar pastarųjų „mentalitetas“ pasikeičia, kai jie pradeda kalbėti *Hochdeutsch* tarpe ir atvirksčiai? [39]

Dar kiti sunkumai iškyla kartu su kūrybingumo problema. Jei visos esamos reikšmės jau yra leksikoje ir gramatikoje, t. y. kalbos formose, tai kaip galima pasakyti ką nors naujo? Kaip gali būti įmanomas mokslinis ar filosofinis darbas, jei esame pasmerkti kartoti jau seniai kalbos nustatytas prasmes?

Sąvokų ir koncepcijų supainiojimas pastato į tą patį lygmenį kasdienius žodžius ir conceptualius filosofijos įrankius. Jei rusų ir prancūzų „koncepcijos“ supjausto semantinę erdvę kitaip, tai kodėl filosofi-

nės mokyklos gali skirtis, jeigu jos kalba ta pačia kalba? Rusijos filosofijos istorija garsėja aršia materializmo ir idealizmo kova, tačiau ji juk vyksta ta pačia kalba. Jei sąvokų, koncepcijų apibrėžtys būtų kalbos darbo sritis, tai apskritai nebūtų filosofijos.

3.3. *Orientalistinis mitas: antropologinis poliškumas*

Dažnai po moksliskumo retorikos skraiste prisidengusiu tekstu, kurio mokslinis techninis kritinis aparatas sudėtingas, slepiasi kitas, paslėpto veikimo tekstas, neginčijamai vertingesnis už pirmąjį tuo, kad parodo, kaip yra sukurpiamas mokslinis mitas. Šis mitas, kuriam A. Wierzbicka suteikia amžinojo konflikto tarp Rytų ir Vakarų formą, užgožia kitą, dar giliau paslėptą vaizduojamuose archetipuose tekstą, kurį taip pat būtų įdomu atskleisti.

Visur iš po mokslinio aparato kyšo mito pjedestalas. Fantazmų struktūrą, kurią P. Bourdieu atskleidė Montesquieu „klimatų teorijoje“ (Šiaurės vyrai yra aktyvus ir vyriški, Pietų vyrai – pasyvūs ir „moteriški“) (Bourdieu 2001, p. 335), A. Wierzbicka perkelia į Rytus/ Vakarus. Kardinalūs taškai pasisuko 90° kampu, bet priešpastatymo principas liko tas pats: pasaulis sukurtas iš santykio *vyras / moteris*, kuris pasireiškia *aktyvo (veiklumo) / pasyvo (neveiklumo)* priešpastatymu. A. Wierzbicka žavisi „kontrolės“ sąvoka, metaterminu, kuris nuolat kartojasi daugumoje jos mokslinių analizių, o dažni jo palydovai yra terminai *aktyvas (agentivity)* ir, žinoma, *nekontrolė* (išvertus į natūraliosios semantikos metakalbą tai reikštų *not because I want it „ne todėl, kad aš to noriu“*).

Sintaksės tipologijos duomenys rodo, kad yra du požiūriai į gyvenimą, vaidinančys skirtingą vaidmenį įvairiose kalbose:

požiūris „*tai ką aš darau*“, tai yra aktyvo, agento (*agentive*) orientacija, ir požiūris „*tai kas man atsitinka*“, neveiklioji arba [40] pasyvioji orientacija, susijusi su pasyvu. Aktyvo *agentive* požiūris yra atskiras priežastinio ryšio atvejis (plg. Bally, 1920) ir rodo ypatingą dėmesį veiksmui ir valiai („*aš darau*“ „*aš noriu*“). Pasyvo atveju, kuris, savo ruožtu, yra fenomenologinė orientacija, dėmesys skiriamas bejėgiškumo ir neveiklumo, pasyvumo jausmui (*aš negaliu nieko padaryti, man atsitinka įvairiausių dalykų*). Aktyvas *agentivity* yra susijęs su vardažodinėmis konstrukcijomis ir vardažodžiais, o bejėgiškumo ir neveiklumo, pasyvumo jausmas susijęs su papildinio, pažymino konstrukcijomis ir *datyvais*. Aktyvumas (veiklumas) *agentivité* ir neveiklumas *patientivité* yra nevienodoje padėtyje: veiklumas yra patekęs į visas kalbas, o bejėgiškumo jausmas – ne. Taigi kalbos labai skiriasi viena nuo kitos priklausomai nuo to, kokią vietą jose užima bejėgiškumo jausmas. Kai kurios kalbos į tai visai nekreipia dėmesio ir aktyvųjį sakinio tipą laiko modeliu visiems sakiniams arba daugumai jų, kuriuose kalbama apie žmones. Kitose kalbose yra dviejų pagrindinių tipų sakiniai žmogaus atžvilgiu: nominatyvo tipas, kuris remiasi agento modeliu, ir pažyminio, papildinio tipas *datif*, kuriame žmonės yra pavaizduojami kaip negalintys kontroliuoti įvykių.“¹ (Wierzbicka 1992 [1996, p. 55–56]).

Tokiu pačiu principu kaip Charles'is Bally priešpastatė prancūzų – jausmo kalbą vokiečių – proto kalbai (Bally 1944, p. 359), A. Wierzbicka suranda apvaizdišką, galinčią jai atstovauti idealią kalbų porą: anglų ir rusų kalbas, kurios netrukus tampa ir dviejų tautų pora: „amerikiečių“ ir

¹ Išskirta autorias – P. S.

„rusų“. Vien todėl, kad angliškai sakoma *he succeeded*, o rusiškai – *emu èto udalos' (jam tai pavyko)* (datyvas). Iš to A. Wierbicka daro išvadą, kad nominatyvinė anglų kalbos konstrukcija ją vartojančiam asmeniui suteikia atsakomybę už veiksmo, kuriame jis dalyvauja, sėkmę ar nesėkmę, o rusų kalbos datyvo konstrukcija asmenį visiškai atleidžia nuo bet kokios atsakomybės už galutinį rezultatą: nesvarbu, kas nutinka, gera ar bloga, tai nėra mūsų pačių veiksmų rezultatas (Wierbicka 1992 [1996, p. 72]).

Ji dar priduria, kad iš tokių pavyzdžių būtų galima padaryti „šių kalbų etnofilosofinių skirtumų aprašą“ (ten pat, p. 73), nes rusų kalbos gramatikose gausu konstrukcijų, kuriose [41] realus pasaulis yra vaizduojamas kaip „priešingas žmogaus norams ir siekiams, arba bent jau nepriklausantis nuo jo norų ir siekių, kai anglų kalba tokių konstrukcijų beveik nebeturi“ (ten pat). Jos nuomone, būtent rusų kalbos datyvo konstrukcijos (beasmeniuose sakiniuose) atskleidžia „ypatingą rusų semantinio pasaulio ir rusų kultūros orientaciją“ (ten pat, p. 75). „Prasmės aiškinimas rodo, kad šio neaktyvaus *non-agentive* tipo sakiniai: paslaptiniai ir nesuprantami atsitikimai vyksta šalia mūsų, ne todėl, kad kažkas to norėtų, o įvykiai, kurie mums atsitinka, nepriklauso nuo mūsų valios. Ir priešingai, aktyvo *agentivity* konstrukcijose nėra nieko paslaptingo: jei kas nors ką nors daro ir dėl tos priežasties kas nors atsitinka, tai viskas aišku. Mįslingi ir nesuprantami yra tie įvykiai, kuriuos lemia paslaptingos gamtos jėgos. Rusų kalboje agento modelio sakinių taikymo sritis yra siauresnė nei kitose Europos kalbose (dažniausiai anglų). Kalba atspindi ir skatina vyraujančią rusų kultūroje tendenciją, kai pasaulis traktuojamas kaip nekontroliuojamų ir nesuprantamų įvykių

rinkinys. Dažniausiai šie įvykiai yra blogi, o ne geri (ten pat, p. 76).

Ar buvo būtina sukurpti tokio subtilumo kritinį aparatą vien tam, kad vėl grįžtume prie senųjų aktyvaus ir pasyvaus pasaulio principų klišių? Pati idėja, kad neaktyviosios arba ergatyviosios konstrukcijos atitinka „pasyvaus“ tipo mąstymą, atrandama jau Ch. Uhlenbeck (1866–1951) darbuose (plg. Sapir 1917), kuris teigia, kad tautos, vartojančios ergatyvines konstrukcijas, galvoja, kad žmogus tėra tik pasyvus instrumentas Dievo rankose. Ši mintis sutampa su *atsilikusių* tautų religiniu fatalizmu arba su absoliutaus žmogaus bejėgiškumo prieš totemą arba gamtą jausmu (Kaukazo tautos, Šiaurės Amerikos indėnai ir pan.), skirtingai nuo tautų, kalbančių indoeuropiečių kalbomis, kuriose „aktyvo“ konstrukcija priklauso nuo to, ar objektas (veiksny) visada išreiškiamas vardininku.

Gal panašiai pasibaigs ir diskursas apie „slavų sielą“? Argi „naujieji rusai“, slidinėjantys Kuršvelio (Courchevel) kurorte, ar oligarchai, investuojantys į naftą, iš tikrųjų yra jau tokie pasyvūs ir „neveiklūs“ gyvenime? Jei pokalbiai kavinės terasoje mums gali suteikti informacijos apie tai, kokie šykštūs visi škotai ar tingūs korsikiečiai, tai gal vieną kartą liausimės provokavę kalbotyrą būti fantazmų, kurie priklauso psichoanalizės kompetencijai, užstatu? [42]

Išvados

Kaip ir XVI amžiuje, vėl grįžtama prie nostalgijos sukurti vieningą kalbą (čia – natūraliąją universaliąją semantinę metakalbą) (plg. Dubois 1970). Bet kaip ir romantizmo epochoje, žavėjimasis kalbų skirtumais (daugiau nei jų įvairove) priverčia sukurti ypatingą, determinuotą, suvaržytą kalbos požiūriu mokslą. Trisdešimt darbo metų

A. Wierzbickos rašyta kelių šimtmečių kalbos fantazmų istorija pagaliau mums leido išvysti vieną kūrinį, eklektišką ir neventisą. Oksimoronas, prieštaravimai, eklektika ar nesusipratimas, nesvarbu kaip pavadintume šį kūrinį, bet jis atkreipia mūsų dėme-

sį savo aistringų atsisakymu matyti kalboje žiojinčią spragą, savuoju siekiu dominuoti ir viską apimti. Čia, ko gero, ir slypi žavioji humanitarinių mokslų pusė, kuri mums leidžia atskleisti žmogaus esmę ne tiek iš jo mokslingų kalbų, kiek iš svajonių.

Literatūra

BALLY, Ch., 1944. *Linguistique générale et linguistique française*. 2e éd. Berne: Francke.
BEZLEPKIN, N. I., 2001. *Filosofija jazyka v Rossii*, Sankt–Peterburg: Izd. S-P-go univ. [La philosophie du langage en Russie].

BOREL, M. –J., 1975. Schématisation discursive et énonciation, *Travaux du Centre de Recherches Sémiologiques de Neuchâtel*, n° 23. BOURDIEU, P., 2001. La rhétorique de la scientificité. In: P. BOURDIEU. *Langage et pouvoir symbolique*. Paris: Seuil, 331–342. CERTEAU, de M., 1985. Le parler angélique. Figures pour une politique de la langue. In: S. AUROUX, éd. *La linguistique fantastique*. Paris: Denoël.
COUTURAT, L.; LEAU, L., 1903. *Histoire de la langue universelle*. Paris: Hachette.

DUBOIS, C.–G., 1970. *Mythe et langage au XVIème Sietle*. Bordeaux: Ducros. JAKOBSON, R., 1932. Zum Struktur der russischen Verbuns. In: *Charisteria Gvilelmo quinquagenario a discipulis...*, 74–84. Trad. russe: O strukture russkogo glagola. In: R. JAKOBSON. *Izbrannye raboty*. Moskva: Progress, 1985.

KATZ, J. J.; FODOR, J. A., 1964. *The Structure of Language: Readings in the Philosophy of Language*. Englewood Cliffs N. J.: Prentice–Hall.

SAPIR, E., 1917. Review of C. C. Uhlenbeck: Het passive karakter van het verbum transitivum of van het verbum actionis in talen van Noordamerika. *International Journal of American Linguistics*, 1, 82–86.

SERIOT, P., 2003. Une identité déchirée: K. S. Aksakov, linguiste slavophile ou hégélien? In: P. SÉRIOT, éd. *Contributions suisses au XIIIe congrès mondial des slavistes à Ljubljana*, août 2003. Bern: Peter Lang, 269–292.

WEISGERBER, L., 1939. Die volkhafte Kräfte der Muttersprache, *Beiträge zum neuen Deutschunterricht*. Herausgegeben von Ministerialrat Dr. Huhnhäuser, Frankfurt am Main: Diesterweg, n° 1.

WEISGERBER, L., 1950. *Vom Weltbild der deutschen Sprache*. Düsseldorf: Schwann.

WIERZBICKA, A., 1972. *Semantic Primitives*. Frankfurt a/Main: Athenaeum. Trad. fr: *Les primitifs sémantiques*. Paris: Larousse, 1993.
WIERZBICKA, A., 1980. *Lingua Mentalis: the Semantics of Natural Language*, Sydney; New–York: Academic Press. WIERZBICKA, A., 1988. *The Semantics of Grammar*. Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins, 1988.

WIERZBICKA, A., 1990. Dusha (=Soul), Toska (=Yearning), Sud’ba (=Fate): Three key concepts in Russian language and Russian culture. In: Z. SALONI, ed. *Metody formalne w opisie jezykow slowianskich*. Bialystok: Bialystok University Press, 13–36.

WIERZBICKA, A., 1991. *Cross–cultural Pragmatics: the Semantics of Human Interaction*. Berlin; New–York: De Gruyter.

WIERZBICKA, A., 1992. The Russian Language. In: A. WIERZBICKA. *Semantics, Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture–Specific Configurations*. New–York: Oxford University Press, chap. 12, 395–441. Trad. russe: Russkij jazyk. In: A. VEZHBICKA. *Jazyk, Kul’tura, Poznanie*. Moskva: Russkie slovari, 1996.

WIERZBICKA, A., 1997. *Understanding Cultures through their Key Words: English, Russian, Polish, German and Japanese*. New–York: Oxford University Press.

WIERZBICKA, A., 2001. *What Did Jesus Mean? Explaining the Sermon on the Mount and the Parables in Simple and Universal Human Concepts*. Oxford: Oxford University Press.
WITTGENSTEIN, L., 1921. *Tractatus logico–philosophicus*. Trad. fr.: Paris: Gallimard, 1972.

*Iš prancūzų kalbos vertė
Vilhelmina Vitkauskienė*

V. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO

Knygų recenzijos / Recenzje książek

MELNIKIENĖ, Danguolė, 2009. *Dvikalbiai žodynai Lietuvoje: megastruktūros, makrostruktūros ir mikrostruktūros ypatumai*. Vilnius: VU leidykla, 264 p.

*Saulius Lapinskas
(Lietuva)*

Ši monografija – unikalus mokslo darbas, skirtas 1990–2006 metais mūsų šalyje išleistų dvikalbių žodynų (DŽ) megastruktūros, makrostruktūros ir mikrostruktūros analizei. Pasirinktas objektas nėra atsitiktinis, nes autorė tiria dvikalbius žodynus kaip gausiausią leksikografijos produktą. Deja, iki šiol Lietuvoje nebuvo jokių studijų, kurios atskleistų kiek išsamesnį vaizdą apie šių žodynų struktūros bei turinio ypatumus.

Knygą sudaro pratarmė, įvadas ir keturi skyriai.

Pratarmėje autorė iškelia konkrečius savo tyrinėjimo uždavinius: išnagrinėti pagrindinius DŽ tipus Lietuvoje; patikslinti kai kuriuos šiuo metu vartojamus leksikografinius terminus ir apibrėžimus; pateikti trumpą istorinę DŽ Lietuvoje apžvalgą; atlikti įvairiapusę bendrųjų DŽ, išleistų Lietuvoje 1990–2006 metais, megastruktūros, makrostruktūros ir mikrostruktūros analizę; sukurti bendrąsias rekomendacijas naujų DŽ sudarymui ir esamų žodynų tobulinimui.

Įvade apžvelgiama DŽ skirta leksikografinė literatūra. Jame aptariami pagrindiniai teoriniai italų, prancūzų, rusų ir

lietuvių leksikografų darbai, plačiau neanalizuojant anglų ir vokiečių tyrinėjimų bei fundamentalių leksikologijos, leksikografijos ir frazeologijos darbų¹. Autorė svarsto DŽ sampratą ir teigia: „[...] dvikalbiu žodynu vadinamas toks leksikografinis veikalas, kuriame transkodavimo akto metu pagrindinės kalbos K1 žodžiai ir posakiai yra perteikiami verčiamosios kalbos K2 žodžiais bei posakiais, siekiant užtikrinti komunikaciją tarp kalbančių tomis kalbomis bendruomenių.“ (p. 16).

Monografija pradedama trumpa istorine dvikalbių žodynų apžvalga. Pirmasis

¹ Lexikologie 2002. *Lexikologie. Lexicology*. Ein internationales Handbuch. Zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen (Hrsg. v. Cruse, D. Alan / Hundsnurscher, Franz / Job, Michael / Lutzeier, Peter Rolf). 1. Halbband. Walter de Gruyter: Berlin, New York.

Wörterbücher 1989. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires*. Ein internationales handbuch zur lexicographie (Hrsg. v. Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta), vol. 1–2. Walter de Gruyter: Berlin, New York.

Phraseologie 2007. *Phraseologie. Phraseology*. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung. An International Handbook of Contemporary Research (Hrsg. Harald Burger, Dmitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Neal R. Norrick), vol. 1–2. Walter de Gruyter: Berlin, New York.

skyrus skiriamas pagrindiniams Lietuvoje leistų dvikalbių žodynų tipams bei seniesiems dvikalbiams žodynams Lietuvoje. Aprašomi lietuviški dvikalbiai tarpukario žodynai, vėliau sovietinio laikotarpio dvikalbiai žodynai, galiausiai po Nepriklausomybės atkūrimo (1990–2006) pasirodę dvikalbiai žodynai (autorė pastebi, kad iš 83 pasirodžiusių žodynų 35 (arba 42,2 %) yra nauji, o dauguma naujųjų – tai didelės apimties monofunkciniai dvikalbiai žodynai, gretinantys pagrindines (anglų, vokiečių, prancūzų) ir rečiau vartojamas (norvegų, ispanų, italų) Europos kalbas. Autorė išskiria iš kitų DŽ „Lietuvių–norvegų kalbų žodyną“ (2001), kuris originalus tuo, jog jame pirmą kartą dvikalbėje Lietuvos žodynkystėje yra taikomi šiuolaikiniai leksikografijos principai. Šiame skyriuje D. Melnikienė dar nagrinėja tokius dalykus: bendrieji ir specialieji DŽ, mažieji, vidutiniai ir didieji DŽ, monofunkciniai ir bifunkciniai žodynai, aktyvieji ir pasyvieji DŽ. Autorė daro išvadą, kad Lietuvoje vyrauja monofunkciniai, pasyvieji ir vienkrypčiai DŽ. DŽ autoriai užmiršta, kad „žodynas – pagrindinis užsienio kalbos vadovėlis“ (autorė cituoja V. Berkovą), kuris turi adresatui pateikti lingvistinę, kultūrinę ir kitokią informatyvią medžiagą. Turime pasakyti, kad monografijos pirmasis skyrius labai informatyvus, pateikia visapusišką informaciją apie DŽ tipus ir lietuvių žodininkystės raidą.

Antrasis monografijos skyrius skiriamas DŽ megastruktūrai. Megastruktūra – bendroji žodyno struktūra, kurią sudaro ne tik jo korpusas, bet ir įvadinė dalis (titulinis puslapis, turinys, pratarmė) bei žodyno priedai. Ypač svarbus yra poskyris, kuriame aptariama informacija apie pagrindinius žodyno parametrus (p. 98–103). Aptariamos adresato (etninio arba sociali-

nio žodyno skaitytojo tipo) ir „antraštinės teritorijos“ (bendrinės leksikos visumos ir siauresniųjų jos vartojimo klodų) problemos: kokiam adresatui skiriamas DŽ, kokią leksiką turi pateikti žodyno sudarytojas. Šiame skyrelyje aptariami tik du leksikografiniai parametrai, o kiti (žodyno apipavidalinimas ir turinys, pateikiamos informacijos tipai, turinio tikslumas ir gausa, žodyno prieinamumas vartotojui (*Benutzerfreundlichkeit*), žodyno leidimo gamybiniai kaštai neišvardijami ir vienoje konkrečioje vietoje neapartiami². Šiame skyrelyje D. Melnikienė mąsto apie skirtumus tarp bendrinės ir literatūrinės kalbų, kokius papildomus antraštinius žodžius reiktų pateikti DŽ.

Trečiojo skyriaus tyrimų objektas – DŽ makrostruktūra. Autorė nagrinėja antraštinių žodžių išdėstymo principus, lemos ir lemavimo problemas, pabrėždama, kad DŽ autoriai renkasi mišrų (lemuotų ir nelemuotų formų) straipsnių antraščių pateikimo tipą ir mano, kad nelemuotų formų reikšmes reiktų paaiškinti ta pačia kalba, kuria žodyne semantizuojamos visos lemos. Vėliau autorė analizuoja abėcėlinę ir lizdinę DŽ makrostruktūrą. Mokslininkė pateikia daugybę pavyzdžių iš įvairių žodynų, analizuoja gerąsias ir blogąsias šių makrostruktūrų puses, atkreipdama dėmesį į tai, kad lizdinė makrostruktūra paslepia lietuvių kalbos darybinius ryšius ir daro žodyną klaidžiu. Visiškai pritariu autorės nuomonei, kad abėcėlinė makrostruktūra yra pažangesnė ir patogesnė vartotojui. Trečioji šio skyriaus analizės tema – pagrindinės kalbos žodžių antraštynas. Autorė mano, kad kiekvienas žody-

² Theorie und Praxis 2009. *Theorie und Praxis der idiomatischen Wörterbücher*. Hrsg. v. Carmen Mellado Blanco. Lexicographica. Series Maior, 135. Max Niemeyer Verlag: Tübingen.

no sudarytojas privalo sukurti antraštinę. Tai laikytina nerealiu reikalavimu, nes ir pati autorė, pateikdama įvairių leksikografų nuomones, matyt, remia P. Imbso ir V. Berkovo požiūrį, kad antraštynas negali būti sudarytas objektyviu pagrindu, nes tam nėra objektyvių žodžių atrankos kriterijų. Gal būt sudarytojas turėtų pamąstyti apie pagrindinius tematinis-semantinius laukus, kurie galėtų atspindėti lietuvių kalbinio pasaulio vaizdą, perteikti lietuvių mentalumą ir etnokultūrą, ieškant sąryšio su kitomis kultūromis (Csaba Földes net sukūrė naują kalbotyros šaką – tarpkultūrinę lingvistiką³). Ypač įdomūs autorės pamąstymai apie nekonvencinę leksiką ir puritoniškus sovietinius žodynus, priimtinas ir didžiai teiktinas autorės vidinis noras įtraukti į žodininkestę pasitikėjimą ir atvirumą, nes nekonvencinės leksikos vartojimo priežastys yra socialinės, psichologinės ir etnokultūrinės. Manau, autorė galvoja ir apie vis dar žodynuose ignoruojamus sociolektus (mokinių, paauglių, studentų, jaunimo kalbas), lyčių kalbas, profesines kalbas ir žargonus (kareivių, vairuotojų, žvejų, gydytojų, artistų, nusikaltėlių ir pan. kalbas, kurios mūsų lietuvių leksikologų vadinamos tik žargonu) ir pan. Dar viena šiame monografijos skyrelyje nagrinėjama tema – archaizmai ir naujažodžiai. Autorės nuostatos esmė – neišmesti iš DŽ vis dar aktualių istorizmų ir pateikti daugiau naujažodžių.

Paskutinysis skyrius skirtas DŽ mikrostruktūrai (t. y. straipsnio struktūrai, nes ankstesnėse monografijos dalyse buvo nagrinėjama megastruktūra, t. y. bendroji žodyno sandara, ir makrostruktūra, t. y.

žodyno straipsnių išdėstymo korpuse principas). Autorė analizuoja, kokią gramatinę informaciją derėtų teikti apie lemas, ir mano, kad „[...] vertėtų nuosekliai žymėti ne tik lemos priklausymą vienai ar kitai kalbos daliai, bet ir jos giminės kategoriją [...]“ (p. 212). Vėliau kalbama apie žodžio reikšmių išskyrimo ir jų aiškinimo problema, pritariama G. Naktinienės teiginiui, kad „[...] naudingiau rinktis išsamesnius aiškinimus negu žodynui glaustumo teikiančias nuorodas“. Nagrinėjama atitikmenų nustatymo problema ir verčiamos kalbos sinonimų pateikimo nemotyvuota gausa, būtinybė išryškinti sinonimų reikšmių skirtumus ir niuansus. Įdomūs pasvarstymai apie pavyzdžių pateikimą. Čia autorė kalba apie laisvuosius žodžių junginius, pabrėždama tą faktą, kad jie privalo būti aktualūs ir informatyvūs, nes daug jų tiesiog „tušti“ (V. Berkovas). Autorė neužsimena, kad šią problemą padėtų išspręsti pavyzdžiai, paimti iš elektroninių tekstynų, nes jie dažnai pateikiami su statistiniais duomenimis, rodančiais jų vartojimo dažnumą. Galiausiai mokslininkė kalba apie pastoviuosius žodžių junginius. Deja, V. Melnikienė nėra gerai susipažinusi su moderniosios frazeografijos pagrindais⁴, todėl kelia ginčytinus reikalavimus (p. 229–231). Europos frazeologų sąjunga (EUROPHRAS) po 20 metų veiklos pasiekė, kad pastovieji žodžių junginiai būtų dedami po pasirinkto ženklų (rombo, kvadratėlio) straipsnio gale, kad negalima nuosekliai sieti frazeologizmo su konkrečiomis lemos reikšmėmis⁵, o juk 227 puslapyje pati autorė cituoja R. Dagneaud frazeologizmo apibrėžimą, kuriame sakoma,

³ FÖLDES, C., 2003. *Interkulturelle Linguistik. Vorüberlegungen zu Konzepten, Problemen und desiderata*. Universitätsverlag Veszprém, Edition Praesens, Wien.

⁴ Theorie und Praxis 2009.

⁵ HERBST, T., KLOTZ, M., 2003. *Lexikografie*. F. Schöninghen: Paderborn, München, Wien, Zürich, 102–158.

kad tai „[...] sustabaręję [...] dariniai, kurių globalinė reikšmė nėra siejama su atskirų sudėtinių elementų reikšmėmis [...]“. Sąjunga taip pat sutarė, kad pavyzdžiai frazeologiniame leidinyje (ir ne tik jame) gali būti: a) autentiški, paprastai iš tekstynų paimti pavyzdžiai; b) sugalvoti paties žodyno sudarytojo (tokie yra visi pačiais tobuliausiais pasaulyje laikomi luizitanisto prof. H. Schemanno žodynai: vokiečių idiomatikos žodynas, portugalų/ vokiečių ir anglų/ vokiečių kalbų dvitomiais frazeologiniai žodynai, kuriuose nepateikiamas reikšmės aprašymas (deskriptorius), bet jį atstoja tobuli paties sudarytojo sugalvoti pavyzdžiai); c) sudarytojo perdirbti, aktualizuoti pavyzdžiai iš leksikografinių šaltinių arba tekstynų (apie su pavyzdžiais susijusias problemas⁶). Reikia pastebėti, kad monografijos autorė užmiršo paminėti dar vieną svarbią leksikografinę problemą – probabemas. Kvirtas monografijos

skyrius nepaprastai įdomus, informatyvus, jame yra daug puikių patarimų.

Monografiją vainikuoja baigiamosios išvados, kuriose trumpai ir aiškiai dar kartą išdėstomos svarbiausios darbo išvados. Literatūros sąrašą sudaro 128 mokslo darbai ir 29 išanalizuotų žodynų pavadinimai. Po santraukos prancūzų kalba dar pateikiamas priedas, kuriame randame straipsnius su lemomis *koja* ir *galas*, pateiktus septyniuose analizuotuose žodynuose.

Monografijoje „Dvikalbiai žodynai Lietuvoje: megastruktūros, makrostruktūros ir mikrostruktūros ypatumai“ Danguolė Melnikienė išsamiai aprašė visas žodyno struktūras, atskleidė daugybę problemų, nurodė jų galimus sprendimo kelius ir pateikė daug racionalių patarimų. Ši monografija rekomenduotina aukštųjų mokyklų filologams, studijuojantiems teorinę ar taikomąją leksikografiją, vertimo katedrų studentams, doktorantams, leksikologams ir leksikografams.

⁶ Herbst, Klotz 2003, S. 142–145.

Ларина, Т. В., 2009. Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций. Москва: Языки славянских культур. 507 с.

Элеонора Лассан
(Lietuva/ Litwa)

Я держу в руках книгу Татьяны Лариной – «Категория вежливости и стиль коммуникации» – замечательно изданную и захватывающе интересную, предисловие к которой написала «сама» Анна Вежбицка, и испытываю удовлетворение оттого, что автор книги, профессор РУДН, известный специалист по английскому коммуникативному поведению – уроженка Вильнюса, некогда закончившая здесь знаменитую восьмую школу. Думается, что книге суждено стать научным бестселлером, впрочем, она будет интересна не только для филологов – практические советы по общению с представителями англосаксонской культуры в нашем столь быстро переходящем на английский язык мире, многочисленные примеры из практики других культур могут стать руководством по адекватному поведению для всех тех, кто сегодня хочет чувствовать себя гражданином мира¹.

¹ Так, если вы захотите попросить о чем-то англичанина, вам следует помнить следующее:

не выражайте свою просьбу прямо, то есть при помощи императива, даже если ваша просьба является элементарной;

помните, что английское *please* не обладает такими волшебными качествами, как русское *пожалуйста*, и его недостаточно для смягчения побуждения;

не используйте средства усиления просьбы (вроде русских *я тебя очень прошу*);

Новая книга Т. В. Лариной развивает и обобщает идеи, которые были изложены ею в монографии «Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах» (2003). (Из личного опыта: эту книгу мои студенты, готовясь к семинарам по прагматике, зачитали до того состояния, что она осталась без обложки. Благо, новая книга издана в твердом переплете – обложку украшает иллюстрация картины Томаса Гейнсборо «Автопортрет с женой», передающая дух светского английского этикета – удивительно удачно найденное, насколько я знаю, самим автором визуальное воплощение темы.)

Но вернемся к самой книге. Она состоит из Предисловия, написанного Анной Вежбицкой, предваряющего книгу авторского слова, Введения, четырех глав («Культура как стилеобразующий фактор», «Вежливость как регулятор коммуникативного поведения», «Вежливость дистанцирования и стиль коммуникации», «Вежливость сближения и стиль коммуникации») и Заключения, где сопоставляются английский и русский стили коммуникации. Одним из важнейших понятий, используемых исследователем, является понятие *комму-*

формулируйте просьбу в виде вопроса (*could you do it?*)

никативного этностиля, под которым понимается «предопределяемый культурой и закрепленный традицией тип коммуникативного поведения народа, проявляющийся в выборе и предпочтительности определенных средств коммуникации, используемых в процессе межличностного взаимодействия» (с. 33).

Коммуникативный этностиль описывается через набор категорий (толерантность, импозитивность, вежливость и т. д.), репертуар которых, видимо, еще требует уточнения. Вежливость рассматривается автором как одна из определяющих категорий коммуникативного этностиля (как тут не вспомнить: «Ничто не дается нам так дешево и не ценится так дорого, как вежливость» (Сервантес) – в Рунете этим выражением пестрят советы, которые дают психотерапевты, менеджеры, специалисты по маркетингу, стоматологи, инструкторы по вождению автомобиля и т. д., что говорит о несомненной актуальности темы для нашего времени. Вежливость, в свою очередь, рассматривается автором с опорой на ставшую хрестоматийной теорию английских авторов П. Браун и С. Левинсона. Специалистам по прагматике знакомо понятие *негативной/позитивной вежливости*, направленной на *сохранение лица*, которое кладут в основу объяснения коммуникативного поведения эти авторы. Я не буду подробно останавливаться на уже знакомых и достаточно широко используемых в литературе понятиях (совсем недавно в Литве была защищена диссертация Инги Хильбиг «Литовская и английская лингвистическая вежливость: речевые акты просьбы», автор которой опирается на ту же теорию и, нельзя не сказать, неоднократно цитирует названную

выше книгу Т. В. Лариной). Не скрою, мне более по душе позиция Р. Уотса, который предлагает рассматривать вежливость как объект дискурса: только адресат может оценивать действия субъекта как вежливые/невежливые – об этом (характере поведения говорящего с позиций вежливости) вряд ли возможно судить на основании общепринятых форм коммуникации. Уотс предлагает не дихотомическое деление поведения на *вежливое/невежливое*, а троичное: *вежливое, невежливое, социально приемлемое*. Предлагаемый Т. В. Лариной инструментарий анализа категории вежливости, как представляется, также шире дихотомической классификации поведения, рассматриваемого в аспекте вежливости: автор использует понятие «уровней вежливости» – *высокий* (характерный для официального общения собеседников, разделенных значительной дистанцией), *средний*, являющийся точкой отсчета (стиль, закрепленный за нейтральными ситуациями жизни – деловое общение на работе, в магазине, в быту) и *низкий* (допустим при общении близких людей, свидетельствует о высоком уровне солидарности и интимности). Правда, здесь возникают некоторые неясности: и деловое, и бытовое общение может также дифференцироваться коммуникантами по степени вежливости, равным образом как иметь и этнокультурную специфику. Но Ларина и здесь находит удачный выход – она предлагает еще одну шкалу вежливости: *абсолютная шкала* (по семантике высказывания) и *относительная шкала вежливости* (определяемая только в контексте по соответствию/несоответствию принятым в определенном социуме нормам).

Еще во введении автор формулирует цель, которую последовательно проводит через все исследование: преодолеть этностереотипы и утвердить мысль о том, что неправомерно говорить об одном народе как о более вежливом или менее вежливом по сравнению с другими. Каждый народ вежлив по-своему с точки зрения своих национальных норм поведения, определяемых культурными ценностями, особенностями национального сознания. Огромная заслуга исследователя в том, что многочисленные эмпирически наблюдаемые особенности поведения в тех или иных коммуникативных ситуациях (просьба, совет, благодарность, комплимент и т. д.) рассматриваются как обусловленные общей глубинной структурой – типом культуры и сложившимся на его основе национальным сознанием. Индивидуалистическая культура англичан, где каждый человек – «остров» и выше всего ценится личная автономия (концепт *privacy*, пронизывающий всю жизнь государства – от законодательства до собственного дома с садом, демонстрирующим границу личного, не терпящего вторжений пространства), вместе с тем не может игнорировать естественной потребности человека в идентификации с другими, в солидарности и компенсирует изоляцию своих носителей особым стилем коммуникативного поведения, который автор называет *кооперативно-конформным*, так как он характеризуется ярко выраженной ориентированностью на партнера по коммуникации. Отсюда и «чрезмерная» с русской точки зрения демонстрация уважения к личной свободе партнера по коммуникации, и «оптимистический настрой», чтобы не обременять адресата своими проблема-

ми, и повышенная комплиментарность, чтобы сделать собеседнику приятное и в ответ получить такой же «коммуникативный подарок». Кооперативная культура русских, где люди ощущают свою причастность к группе, которая может принимать участие в решении жизненных проблем индивида (концепт *соборность*) обуславливают другой национальный стиль коммуникации, который Ларина называет *центрированным* – он в большей степени ориентирован на говорящего. Отсюда и возможность прямого побуждения адресата к действию (говорящий откровенно говорит о своих желаниях), и привычка делиться своими проблемами, и меньшая комплиментарность, которая, по мнению многих носителей русской культуры, не сопрягается с искренностью. Думается, что и здесь срабатывает компенсаторный механизм культуры – приоритет общих ценностей перед личностными в русской культуре и отсюда определенное нивелирование личностного начала компенсируются самовыражением индивида в коммуникации. Идея компенсаторного механизма культуры не развивается исследователем, но навеивается всем ходом книги – это исследование побуждает читателя к самостоятельному размышлению о влиянии истории и культуры на особенности коммуникативного поведения и специфику удовлетворения основных человеческих потребностей – в свободе и солидарности.

Говоря о национальном стиле коммуникации, автор полагает его такой же данностью, как и национальный язык. Не смею спорить с автором, столь убедительно показавшим специфику этностилей коммуникации и проблемы, возникающие из-за незнания этих осо-

бенностей (с интересом узнала из книги, что американо-иракский конфликт 1991 года не удалось предотвратить в частности из-за незнания арабами того факта, что представители англо-саксонской культуры скупы в жестах и интонациях). Вместе с тем возникает вопрос о будущем наших национальных стилей коммуникации – в эпоху открытых границ и глобализирующегося мира мы тоже перенимаем привычку задавать вопрос «как поживаете?» при встрече с малознакомыми людьми, а в ответ на этот вопрос из уст близко знакомых отвечать «все прекрасно» (это, как отметил автор, не характерно для русского коммуникативного стиля). И что будет с нашим национальным сознанием при изменении его производной – стиля коммуникации? Вообще, может ли человек, говорящий на своем национальном языке, предпочесть дру-

гой коммуникативный стиль общения, если последний дан ему вместе с его родным языком?

Вместе с тем абсолютно бесспорно для меня звучат слова автора этой очень полезной и очень интересной книги: «Важнейшую роль в межкультурной коммуникации играет признание относительности собственных культурных ценностей, норм и привычек и способность к межкультурной рефлексии... Понимание причин различий в коммуникативном поведении... позволяет лучше понять не только другой народ, но и самих себя, что способствует взаимопониманию людей в целом» (с. 24).

Для желающих приобрести книгу: электронный адрес издательства koshelev.ad@mtu-net.ru. Информацию о книжных магазинах, занимающихся распространением книги, читатель найдет в Яндексe.

ЧЕРНЫХ, В. А., 2008. *Летопись жизни и творчества Анны Ахматовой. 1889-1966.* Изд. второе, исправленное и дополненное, Москва: Индрик. 767 с.

Галина Михайлова
(*Lietuva / Litwa*)

Разговор о «Летописи жизни и творчества Анны Ахматовой» следует начать с личности ее составителя, Вадима Алексеевича Черных, профессиональная адекватность которого сложности и масштабности замысла абсолютно бесспорна. Выпуск книги – удачное совпадение или преднамеренная акция – совпал с восьмидесятилетним юбилеем этого видного литературоведа.

В. А. Черных начал работать над «трудами и днями» Ахматовой в начале 1990-х гг., будучи первооткрывателем и собирателем свидетельств, фактов, документов, которые он вводил в научный оборот ахматоведения. В 1980-е гг. появились первые публикации «Листков» и записей из записных тетрадей Ахматовой, ее переписка с А. А. Блоком, которые подготовил и прокомментировал Черных, озабоченный судьбой и проблемами издания рукописей Ахматовой. Завершалась же «Летопись» в середине первого десятилетия нового века, вбирая в себя сведения из опубликованных новейших материалов. Обозначенная как 2-е издание, исправленное и дополненное, «Летопись» тем самым указывает на две свои особенности: на I-IV свои части – небольшие книжечки, вышедшие в 1996-2003 гг. и ставшие библиогра-

фической редкостью, и на не опубликованную прежде заключительную V часть (1957–1966 годы жизни и творчества Ахматовой). В рецензируемое издание внесено немало исправлений и дополнений, источником для которых послужили недавно изданные эпистолярные и дневниковые материалы, а также новые документы, в той или иной мере касающиеся жизни и творчества Ахматовой. Среди последних – двухтомник «Литературная жизнь России 1920-х годов», выпущенный в 2005 г. и позволивший зафиксировать ранее неучтенные публикации и выступления Ахматовой в январе–апреле 1918 г., процитировать выдержку из рецензии В. Жирмунского на сборник «Белая стая» (с. 127-129) и др.

Представляющая собой классический жанр летописи жизни и творчества (т. е. био-библиографический свод материалов и последовательная хроника времен и событий) книга Черных во главу угла ставит дату: большая часть фактов личной и творческой биографии Ахматовой датируется с точностью, по крайней мере, до месяца. Что касается датировки ахматовских текстов, то Черных принимал самое непосредственное участие в той большой текстологической работе по уточнению дат

написания произведений, которая проводилась и проводится ахматоведом (В. М. Жирмунским, Н. И. Крайневой, Р. Д. Тименчиком и др.). А это дело нелегкое, если учесть момент сознательной или неосознанной игры, которую вносила сама Ахматова в датировку своих текстов. Рассуждая о сложностях составления «Летописи», Черных на петербургских Ахматовских чтениях в феврале 2000 г. говорил о том, что Ахматова иногда указывала под своими стихотворениями неверные даты: «В поздние годы это вызывалось чаще всего соображениями автоцензурного характера. Порою же дата под стихотворением означала дату события, с которым это стихотворение связано, а не дату его написания. Иногда настойчивыми указаниями на то, что стихотворение было написано там-то и тогда-то, Ахматова по не всегда понятным нам причинам стремилась отвлечь читателя или слушателя от догадок, что в действительности оно было написано не там и не тогда. Вместе с тем волнующей загадкой является довольно часто встречающееся, начиная с самых ранних сборников Ахматовой, удивительное несоответствие между содержанием стихотворений и их авторской датировкой. [...] Строго говоря, приводя в Летописи авторскую датировку стихотворения (если она не подтверждена какими-либо дополнительными свидетельствами), можно с уверенностью утверждать лишь, что Ахматова по каким-то, чаще всего неизвестным нам, соображениям именно так его датировала. Работа над стихотворением могла растянуться на длительное время, и авторская дата может означать время начала или, наоборот, конца работы над ним, а может фиксировать какое-то памятное

событие, с которым это стихотворение связано. Или быть ложной датой, предназначенной для того, чтобы никто не догадался, когда и кому это стихотворение адресовано».

Для подтверждения той или иной даты, события, факта Черных использовал печатные источники, в том числе самые известные и авторитетные: начиная с монографии В. М. Жирмунского, книг В. Я. Виленкина, А. Хейт, изданий, подготовленных Р. Д. Тименчиком, Б. А. Кацем, К. М. Поливановым и опубликованных в конце 1980-х – начале 90-х гг., и заканчивая напечатанными в первое десятилетие нового века монографиями Р. Д. Тименчика «Анна Ахматова в 1960-е годы» и Н. Г. Гончаровой «“Фаты либелей” Анны Ахматовой», книгой Н. И. Поповой и О. Е. Рубинчик «Анна Ахматова и Фонтанный Дом», сборником статей М. М. Кралина «Победившее смерть слово», антологией «Анна Ахматова: Pro et contra» (сост. С. А. Коваленко). Автор опирается на воспоминания Т. М. Вячесловой, М. И. Алигер, Ю. П. Анненкова, Э. Г. Бабаева, Н. Н. Берберовой, В. Д. Берестова, Э. Г. Герштейн, Н. Я. Мандельштам, Л. З. Копелева и Р. Д. Орловой, Е. М. Ольшанской, М. В. и Б. В. Ардовых, А. В. Баталова, А. Г. Наймана, И. В. Одоевцевой, Н. А. Роскиной, З. Б. Томашевской, на записные книжки, дневники и переписку самой Ахматовой, Н. Н. Пунина, В. К. Шилейко, Г. С. Эфрона, А. А. Блока, Е. С. Булгаковой, В. Д. Дувакина, Е. И. Замятина, П. Н. Лукницкого, Д. С. Самойлова, К. И. и Л. К. Чуковских, В. Я. Брюсова, Б. Л. Пастернака. Широко используются рукописные источники, неизданные документы, в том числе: ахматовские архивные фонды в отделе рукописей Российской национальной

библиотеки в Санкт-Петербурге, в московском Российском государственном архиве литературы и искусства, в Музее Анны Ахматовой в Санкт-Петербурге, материалы из Государственного литературного музея, из Одесского областного государственного архива, Центрального государственного исторического архива Украины, из государственных архивов новейшей истории, социально-политической истории, Военно-морского флота, из исторического архива. Не остались в стороне и многочисленные «Ахматовские сборники» и «Ахматовские чтения», тексты О. Э. Мандельштама, М. И. Цветаевой, сведения, почерпнутые из «Хроники жизни и деятельности» В. В. Маяковского (сост. В. А. Катанян, 1985), из биографических книг Е. Б. Пастернака, посвященных его отцу, из хроники жизни Н. С. Гумилева, составленной Е. Е. Степановым, и др.

Труд, проделанный Черных, огромен, особенно если учесть то обстоятельство, что источники рассредоточены по многим хранилищам и частным собраниям не только в России, но и за рубежом. Чтобы восстановить подлинный облик поэта, учтена переводческая и издательская деятельность Ахматовой, ее отзывы о явлениях политической и культурной жизни страны, о современниках. При чтении «Летописи» несомненный интерес вызывает воссозданный Черных фон, на котором протекала жизнь и творчество Ахматовой, т. е. исторические, политические и литературные события, с которыми ее судьба была тесно связана и на которые она, как пишет составитель, «так или иначе откликнулась в своих произведениях, письмах, поздних автобиографических и мемуарных записях» (с. 8). Возьмем, к примеру, февраль–март 1918 г.: сведе-

ния о публикациях стихов Ахматовой сопровождаются ссылками на важные события того времени – на начало немецкого наступления по всему фронту, на переезд Советского правительства из Петрограда в Москву (с. 128). Похожим образом свод сведений за август–декабрь 1946 г. включает в себя факты процесса подготовки и публикации печально известного Постановления ЦК ВКП(б) «О журналах “Звезда” и “Ленинград”» (с. 413–426).

Целью «Летописи жизни и творчества Анны Ахматовой», как и положено такого рода изданиям, является стремление составителя создать предпосылки для написания подлинно научной биографии поэта, которой пока нет: в августе 2009 г. Черных поделился с читателями своим разочарованием в книге С. Коваленко «Анна Ахматова» (Москва: Молодая гвардия, 2009), изданной в серии ЖЗЛ и полной «несообразностей, неточностей, фактических ошибок». Добавим, что и книга А. Марченко «Ахматова: жизнь», выпущенная в том же году московским издательством «АСТ, Астрель», не может претендовать (по правде говоря, и не стремится) на научную биографию: это романное повествование, включающее в себя беллетризованную реконструкцию отдельных событий, например, любви восемнадцатилетней Ани Горенко к оставшемуся неизвестным ее биографам человеку. Ненужными интимными подробностями и ошибками изобилует и книга Э. Файнштейн «Анна Ахматова», переведенная с английского языка и изданная в 2006 г. издательством «ЭКСМО» в серии Русские биографии.

При подготовке «Летописи» Черных пришлось столкнуться с тем, что отсутствует так и не состоявшееся (готови-

лось в ИМЛИ им. М. Горького) полное академическое собрание сочинений и писем Анны Ахматовой. Шеститомник, выпущенный издательством «Эллис Лак» в 1998-2005 гг. (составление, подготовка текста, комментарии и статьи Н. В. Королевой), подвергся критике ахматоведов, указавших на неразбериху в расположении материала, на многочисленные фактические ошибки и хронологические несообразности. Черных ссылается на этот шеститомник, но использовал в «Летописи» и несколько других, более удачных, изданий сочинений Ахматовой, в том числе и второе издание двухтомника Ахматовой (1990), составленного, подготовленного и отрецензированного самим Черных.

Читателя не должна смущать разность степени полноты и подробности годовых разделов «Летописи». Не сохранились или пока не обнаружены семейные архивы Горенко и Стоговых (архивы по отцовской и материнской линии Ахматовой), которые могли многое рассказать о детстве и юности поэта и о ее близких. Узость круга общения сказалась на малом объеме сведений о жизни Ахматовой в драматические 1917-1920 гг., и, напротив, интенсивность и открытость жизни Ахматовой в 1921-1927 гг. повлекла за собой обилие сведений о ее творческой деятельности в этот период. Недоступность отдельных документов, связанная с их исчезновением либо частичной свободой использования (особенно это касается документации партийных и карательных структур), незавершенность описания большей части архива Ахматовой, хранящегося в отделе рукописей РНБ в Санкт-Петербурге, обусловила сравнительно скудный документальный свод 1946-1956 гг. С другой стороны, нормальный

гражданский и высокий поэтический статус Ахматовой в 1957-1966 гг. повлек за собой избавление от «аграфии»: оживленную переписку, пространные записи мемуарного и дневникового характера в рабочих тетрадях, на которые составитель «Летописи» опирается в большой степени.

Современная ахматовиана включает в себя громадное количество материала: прежде всего, это исследовательская литература и источники мемуарного характера. Очевидны избирательность и научная тщательность Черных, прекрасно ориентирующегося в таком изобилии материала и отобравшего самое существенное и характерное. Так, отдавая должное книге «Асумиана. Встречи с Анной Ахматовой» – результату почти ежедневного общения П. Н. Лукницкого с Ахматовой в 1924-1929 гг., составитель «Летописи» оставляет за ее пределами описания бесед Лукницкого с Ахматовой, сомневаясь в точности передачи ее мыслей молодым собеседником. Аналогично за пределами «Летописи» остались пространные записи бесед Л. К. Чуковской с Ахматовой, потому что, по выражению М. Кралина, «Записки об Анне Ахматовой» – «отнюдь не просто дневники. Это публицистика, и притом публицистика тенденциозная». При этом, безусловно, регулярные дневниковые записи Чуковской, фиксировавшей жизнь Ахматовой восемнадцать лет (1938-1942, 1952-1966 гг.), сопоставляемые Черных с записями самой Ахматовой, со свидетельствами других мемуаристов, являются для «Летописи» бесценным источником.

Конечно, «Летопись» не свободна от недостатков и ошибок, на некоторые из которых укажем. Начнем со Списка сокращений (с. 19–25) и Указателя имен

(с. 711-765). В Списке сокращений, перечисляющем источники, на которые ссылается Черных, почему-то не указаны составители, подготовители текстов, комментаторы отдельных книг: питерского и московского сборников воспоминаний об Ахматовой, изданных в 1990-1991 гг. (скажем при этом, что составителями столичной книги «Воспоминания об Анне Ахматовой» являлись сам В. А. Черных и В. Я. Виленкин), сборника бесед «Анна Ахматова: последние годы. Рассказывают Виктор Кривулин, Владимир Муравьев, Томас Венцлова» (2001), мюнхенского и парижского изданий сочинений Ахматовой (1968, 1983), тома «Записные книжки Анны Ахматовой», при издании которого Черных выступил в качестве научного консультанта и автора вводных заметок и указателей. Упомянем и одну хронологическую неточность: «Книга об акмеизме» О. А. Лекманова была выпущена в 1998 г., а не в 1996, как это указано на с. 21. Аналогично в Указателе имен неверно указана дата рождения А. С. Лурье – 1892 (с. 737) вместо нужного – 1891 г.

Некоторое недоумение вызывает неполнота отдельных сведений о том или ином персонаже «Летописи». Так, Н. Л. Дилакторская была не только писательницей (с. 726), но и редактором, в том числе редактором двухтомного рукописного «потаенного» собрания сочинений Ахматовой, которое Дилакторская сделала под диктовку поэта в 1940-х гг. Кое-где отсутствуют уместные для корреспондентов Ахматовой указания на страну их проживания (или национальную принадлежность), например, С. Г. Вейнберга, который переводил стихи Ахматовой в 1960-х гг. В случае Вейнберга не лишним было бы

указать и профессию этого переводчика-любителя – врач. Иначе непонятно обращение к нему в письме Ахматовой от 17 января 1965 г.: «Простите меня, милый Доктор, за мое бесконечное молчание...» (с. 670). Думается, что лаконичная ссылка «литовский поэт» недостаточна для Т. Венцловы, переведшего (наряду с С. Нерис и Ю. Вайчюнайте) стихи Ахматовой для ее литовского сборника, изданного в Вильнюсе в 1964 г. Полонизированное написание имени Венцловы – Томаш (с. 718) – неверно: имя известного переводчика и литературоведа (ахматоведа в том числе) – Томас. Неправильно указана и девичья фамилия Саломеи Нерис (с. 742) – надо Бачинскайте. Есть разночтения в написании фамилии польского поэта: Станислав Балиньский в летописи за 1942 г. (с. 351) и Балинский Станислав в Указателе имен (с. 714). Об имени С. С. Гитович можно спорить, однако, сославшись на авторитет Р. Тименчика, вероятно, следует остановиться на Сильвии, а не на Сильве (с. 722).

Укажем и на более существенную путаницу с фамилиями. Черных цитирует отрывок из переписки Ахматовой с сыном от 19 ноября 1954 г.: «...Про Ань Лу-шаня (VIII в.) спрашивать никого не пришлось: я сама натолкнулась на него в книге Фицджеральда» (с. 474). В Указателе имен читаем: «Фицджеральд Эдуард (1809-1883) – английский поэт, востоковед» (с. 758). Эдвард Фицджеральд (Edward Fitzgerald), действительно, был английским поэтом и переводчиком. Его перевод «Рубайята» Омара Хайяма оказал влияние на творчество прерафаэлитов. Но в письме Ахматова имеет в виду другое: книгу “China: A Short Cultural History” (London, 1935) известно-

го британского сиолога Чарльза Патрика Фицджеральда (Charles P. Fitzgerald, 1902-1992). На эту книгу, кстати, указывается и в комментариях А. Панченко к переписке Ахматовой и Л. Н. Гумилева.

Есть замечания и по тексту самой «Летописи». Не всегда верно изложено содержание документа. Так, письмо Ахматовой И. М. Брюсовой от 3 мая 1925 г. является не просьбой о разрешении снять копии с писем Н. С. Гумилева В. Я. Брюсову, как пишет Черных на с. 209, а благодарностью за разрешение снять эти копии. В нужных местах составитель «Летописи» дает ценные и полезные комментарии к отдельным сведениям, но не везде это правило соблюдается. Особенно это касается тех случаев, когда исследователи раскрыли или пытаются раскрыть тайну той или иной записи Ахматовой. К примеру, дата 31 декабря 1965 г. в «Летописи» сопровождается цитатой из записанного Ахматовой сна, в котором фигурирует некий X (с. 701). Если эта запись, по мнению Черных, оказывается важной для последнего дня уходящего года, то хотелось бы знать почему. Есть две версии разгадки тайны господина «X»: для автора романа «Артур и Анна» М. Кралина – это Артур Лурье, а для Р. Тищенко – Исая Берлин.

Нуждается в примечании и запись от 9 мая 1964 г. (со ссылкой на воспоминания Вяч. Вс. Иванова): «Анна Андреевна обсуждала книгу Рива о русской поэзии. Вспоминала со смехом о встрече с Фростом» (с. 641). Но «книги о русской поэзии» у американского литературоведа профессора Ф. Д. Рива нет: сфера его интересов – русская драма, в меньшей степени – роман. Возможно, повествование Ф. Рива о пребывании Р. Фроста

в России (Reeve, F. D. Robert Frost in Russia. Boston: Little, Brown Publishers, 1964) воспроизводило интеллектуальную атмосферу российских 1960-х гг. (а, значит, в значительной мере – поэтическую среду, тем более что Рив сам писал стихи), и это позволило Иванову определить издание «Роберт Фрост в России» как «книгу Рива о русской поэзии».

Думается, что при переизданиях «Летописи» есть необходимость проверки оформления цитат: краткая выдержка из беседы М. В. Латманисова с Ахматовой, обозначенная как цитата со с. 78-82 (с. 611) находится в журнале «Русская литература» (1989, № 3) на с. 78. Этот случай не единственный.

Указанные выше недочеты и погрешности ни в коей мере не уменьшают первостепенного значения труда В. А. Черных, заполнившего существовавшую лакуну в изучении жизни и творчества Ахматовой. «Летопись» выполнена на высоком научном уровне и, безусловно, представляет практический интерес. Труд Черных основан на значительном фактическом материале, и можно быть уверенным в том, что те сведения, которые имели хотя бы косвенное отношение к теме рецензируемого издания, проработаны составителем книги детально. При этом Черных абсолютно корректен в выборе цитируемых источников: они отражают современную точку зрения на жизнь и творчество Ахматовой. Прочтение такой основательной и доказательной книги, составленной с большим тактом по отношению к ее главной героине, способствует, по меньшей мере, уменьшению прыти и хаоса в головах отдельных доморощенных «ахматоведов».

**LUCIŃSKI, Kazimierz, 2009. *Языковые заимствования и ментальность*.
Kielce: Wydawnictwo Naukowe UJK.**

Barbara Greszczuk
(*Lenkija / Polska*)

Rozprawa prof. K. Lucińskiego *Языковые заимствования и ментальность*, wydana przez Wydawnictwo Naukowe UJK, jest głęboką refleksją nad zmianami, którym zostały poddane społeczeństwa środkowo-wschodniej Europy po transformacji ustrojowej. W polu zainteresowań Autora, ze zrozumiałych względów, znalazły się języki i kultury Rosjan i Polaków. Przedmiotem badań są wpływy leksykalne, frazeologiczne, a nawet morfologiczne (np. obecne w konstrukcjach hybrydalnych z *mega-*, *super-*, *ekstra-* itp.) z języków zachodnich, głównie z angielskiego. Autor rozpatruje je na tle antropologicznych teorii językoznawczych, związanych z językowym obrazem świata i relatywizmem językowym (Humboldt, Sapir-Whorf). Teorie te przyjęły ostatnio nową perspektywę w związku z globalizacją sfery ekonomii (produkcji, finansów, handlu, usług itp.) i polityki, co rzutuje na globalizację cywilizacyjną, kulturową i oczywiście językową.

W pracy zostały poddane analizie językowe skutki emigracji zarobkowej ostatnich lat, jak też turystyki, komputeryzacji, marketingu, mody, reklamy itp. Wszystkie te zjawiska nabrały w badanych społeczeństwach charakteru zachodniego – amerykańskiego i unijnego (UE). Języki docelowe w transferze zapożyczeń uzupełniały niedobory nomenklatury, związane z nowo przyswajanymi obiektami (pro-

duktami) i pojęciami. K. Luciński wiąże te procesy ze zmianami także w stylu życia, konceptualizacji wartości na skali: dobry – zły, piękny – brzydki. Istotą przemian w sferze mentalności okazało się powstanie społeczeństwa konsumpcyjnego w miejsce społeczeństwa ideologicznego (ZSRR). Ten aksjologiczny aspekt komunikacji językowej został wyeksponowany w prezentowanej książce. Tak diametralna zmiana musiała wywołać gruntowne przeobrażenie charakteru dyskursu publicznego.

Praca ma charakter syntezy związanej z obserwacją relacji język – świadomość (światopogląd). Autor operuje tu terminem *mentalność* użytkowników języka po przemianach ustrojowych. Generalizacja procesów o charakterze diachronicznym (procesy zapożyczeń jako zmiany językowe), zintensyfikowanych w krótkim okresie dwudziestu lat, jest doskonałym opisem zjawiska historyczno-społeczno-politycznego, które przeddefiniowało współczesny świat.

Tezy rozprawy są interesujące. Przekonują dowodami przeprowadzonymi na podstawie analiz materiałowych. Należy jednak dodać, że praca ma charakter teoretyczny, a formy językowe, ilustrujące badane zjawiska systemowe i tekstowe, dobrane są w ten sposób, aby ujawnić ich wielorakie funkcje w zachowaniach społecznych użytkowników.

Autor wnikliwie analizuje związek nowych znaczeń niesionych przez słownictwo obcojęzyczne, głównie angielskie, z nowymi warunkami życia i działalności biorców zapożyczeń. Generalnie, zapożyczenia nie wzbogacają słownictwa synonimicznie do już istniejących leksemów rodzimych (moda na anglojęzyczność typu *okay* zamiast *dobrze, zgoda*). Badane w tej książce zjawiska mają zdecydowanie głębszy charakter – chodzi o sfery, dziedziny życia, dawniej nieobecne w świecie biorców zapożyczeń, por. w języku polskim: *biznes, deweloper, diler, leasing, talk-show, lancz, weekend, whiskas* i wiele, wiele innych form wyrazowych. Ang. *baby-sitter* nie jest równoznaczne z ros. *приходящая няня*. Zapożyczenie wiąże się ze zmianą trybu życia części społeczeństwa. Wnioskiem jest stwierdzenie konieczności takich zapożyczeń, które, zdaniem Autora, zakorzenia się na długo.

Przedmiotem badań w omawianej pracy jest zarówno semantyka, jak i struktura wyrażen obcojęzycznych. Autor bada konteksty użyc jednostek znakowych, ich funkcję referencjalną, retoryczną i stylistyczną. Dostrzega i opisuje gry językowe w reklamach. Ich funkcja jest wybitnie perswazyjna, por. paronomazję *mega-*, ros. *мега-* : *мега* ‘rozkosz’. Słowa z członem *mega-* konotują dobra „z wyższej półki”, a nazwy typu „Мегалюк” sugerują luksus także poprzez korelację brzmieniową z *мега*. Praca Kazimierza Lucińskiego ob-

fituje w takie analizy, co czyni ją w pełni profesjonalną.

Tok rozumowania przedstawiony w rozprawie *Языковые заимствования и ментальность* jest przejrzysty, logiczny, konsekwentny. Autor widzi związek między wzbogacającym się zapożyczeniami systemem leksykalno-frazeologicznym języka rosyjskiego (i polskiego), a zmianami mentalności społeczeństw-biorców. Zależność tę rozpatruje jako obustronną. Zapożyczenia przedostają się za pośrednictwem środków masowego przekazu. Użytkownik nie ma na to wpływu, jego zachowania językowe muszą się dostosować do tej tendencji. W nowym świecie językowym, odzwierciedlanym przez nowe słowniki języka rosyjskiego, pełne kolokwializmów, użytkownik zmienia mentalność. Ma to związek ze zmianą stylu języka ogólnego z oficjalnego, o wysokim rejestrze, na potoczny, nacechowany ekspresywnie. Autor zauważa niefrasobliwość w zachowaniach językowych, tzw. „modę na luz”. Z drugiej strony społeczeństwo konsumpcyjne, w którym preferuje się dobra związane z ciałem, młodością, sprawnością itp., musi mówić innym językiem (językiem marketingu, reklamy, wizerunku), który ma swe korzenie w językach zachodnich (niesłowiańskich).

Książkę czyta się z wielkim zainteresowaniem. Może być skierowana do różnorodnie wyprofilowanego odbiorcy – nie tylko do językoznawcy, filologa.

Anonsai / Zapowiedzi

September 6-12, 2010. The XIIth International Conference **Cognitive Modeling in Linguistics** (CML-2010) will be held near **Dubrovnik** (Croatia). The Program of CML-2010 includes a Tutorial in Lexical and Grammatical Statistics (organized by the Institute of Linguistics of the Russian Academy of Sciences), a Cognitive Science Workshop (organized by the Psychology Department of Lomonosov's Moscow State University), an Exhibition of Cognitively-Oriented Computer Applications and Linguistic Resources (organized by the National Research Technological University (MISIS)). The aim of the conference is to integrate the work of specialists in cognitive science, cognitive psychology, learning theory, neural network theory, cognitive linguistics, knowledge engineering, semiotics, psycholinguistics, etc. The official languages of the conference are English and Russian. Extended abstract can be submitted in English **up to June 2, 2010** according to submission form.

URL: <http://www.cml.msisa.ru>

*****

20-21 сентября 2010 г. в Университете гуманитарных и естественных наук им. Яна Кохановского в **Кельцах** (Польша) пройдет VII Международная научная конференция «**Язык, литература и культура России в XXI веке – теория и практика**». Во время пленарных и секционных заседаний предлагается обсудить следующие проблемы: традиционные и современные тенденции в изучении русского языка, проблемы современного русского культурного и делового дискурса, традиции и новаторство в русской литературе, вопросы межкультурной коммуникации и перевода и др. Заявки на участие в конференции принимаются **до 30 апреля 2010 г.** по эл. почте (см. ниже) или адресу:

Polska, Instytut Filologii Rosyjskiej UJK w Kielcach, ul. Lesna 16, 25-509 Kielce, Polska.

E-mail: ifs@ujk.edu.pl

*****

4-8 октября 2010 г. в **Ялте** (Украина) состоится **II Крымский лингвистический конгресс**, на котором предполагается обсуждение следующих проблем: взаимодействие языковых миров, совокупность национальных вариантов литературных языков как форма существования языковых миров, проблемы описания национальных и региональных вариантов русского и украинского языков и др. Оргкомитет принимает заявки и статьи объемом от 6 до 8 страниц **до 15 июля 2010 г.** Статьи и заявки (ФИО, должность, место работы, секцию, в которой планируется доклад, адрес и телефон) направлять в электронном виде по адресу [<yazik_i_mir@mail.ru>](mailto:yazik_i_mir@mail.ru).

E-mail: yazik_i_mir@mail.ru, yuvld@mail.ru

*****

8-11 мая 2011 г. в **Шанхае** (Китай) состоится XII Конгресс МАПРЯЛ «**Русский язык и литература во времени и пространстве**». На Конгрессе предполагается работа по следующим направлениям: государственная языковая политика: роль и место русского языка в государстве и в межгосударственном общении; «Русский мир»: русская культура, русский менталитет в условиях современной глобализации; новое в системно-структурном описании современного русского языка; русский язык: диахрония и динамика языковых процессов и др. Заявки на участие (см. ниже) и тезисы объемом до 1 страницы принимаются **до 31 мая 2010 г.** по адресу [<konzaya@gmail.com>](mailto:konzaya@gmail.com).

URL: http://mapryal.russkoeslovo.org/content/XII_KONGRESS_MAPRYAL

Уважаемые коллеги! Информацию о конференциях, семинарах и других научных событиях Вашего вуза для публикации в "Respectus Philologicus" присылайте нам по адресу [<aladiomidova@yukhf.lt>](mailto:aladiomidova@yukhf.lt).

VI. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAM

„Respectus Philologicus“ yra tarptautinis regioninis filologijos mokslo srities leidinys, skirtas gramatikos, semantikos ir semiotikos krypties (H 352) tyrinėjimams.

Pagrindinės „Respectus Philologicus“ kalbos: lietuvių, lenkų, anglų, rusų.

Leidinyje „Respectus Philologicus“ skelbiami Centrinės ir Rytų Europos regiono mokslininkų probleminiai straipsniai, vertimai, recenzijos, diskusijos, mokslinės veiklos apžvalgos. Straipsnių apimtis – iki 30 000 spaudos ženklų (0,75 autorinio lanko), apžvalgos, recenzijos – iki 10 000 spaudos ženklų (0,25 autorinio lanko). Dėl didesnės apimties publikacijų būtina iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami atspausdinti dviem egzemplioriais, 12 punktų Times New Roman šriftu, 1,5 eilutės intervalu. Prie atspausdinto teksto turi būti pridėta ir elektroninė teksto rinkmena (teksto redaktorius – „Microsoft Word“, „Office 2003“ arba naujesnė versija, rinkmeną galima atsiųsti elektroniniu paštu adresais <leonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. Tekstai turi būti parengti pagal toliau pateikiamus publikacijų struktūros reikalavimus. Straipsniai, parengti nesilaikant šių reikalavimų, redakcijos nesvarstomi. Redakcija pasilieka sau teisę, esant reikalui, redaguoti tekstą ir kartu nekeisti jo esmės.

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiamus mokslo straipsnius vertina mažiausiai du redaktorių kolegijos paskirti recenzentai. Iš jų bent vienas yra ne redaktorių kolegijos narys. Recenzentų pavardės neskelbiamos. Straipsnio pabaigoje redakcija nurodo datas, kada jis gautas ir kada priimtas publikuoti. Leidinyje skelbiami tik straipsniai, neskelbti nei viena iš pagrindinių leidinio kalbų.

„Respectus Philologicus“ publikacijų struktūra

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiami mokslo straipsniai turi atitikti tokius reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas bei metodologija, aptarta nagrinėjamos problemos tyrimų būklė, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, padarytos išvados, nurodyta naudota literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio straipsnio turi būti pridėta ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų santrauka lietuvių kalba, nurodyti reikšminiai žodžiai ir ne mažiau kaip 2 000 spaudos ženklų santrauka anglų, o prie skelbiamo nelietuviškai – ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų anotacija ir reikšminiai žodžiai straipsnio kalba bei ne mažiau kaip 2 000 spaudos ženklų apimties santrauka anglų kalba.

Publikacijos pradžioje, kairėje puslapio pusėje, nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, įstaiga, kuriai ji(s) atstovauja (straipsnio kalba), autoriaus įstaigos (autoriaus pageidavimu – namų) adresas (autoriaus atstovaujamos šalies kalba), telefonas, elektroninio pašto adresas, moksliniai interesai. Toliau puslapio centre spausdinama publikacijos antraštė. Straipsnio pavadinimas, autoriaus vardas ir pavardė, atstovaujama įstaiga kartojami prieš *Summary* straipsnio pabaigoje anglų kalba. Pabaigoje nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, mokslinis, pedagoginis vardas (-ai), pareigos atstovaujamos institucijos padalinys.

Nuorodos pateikiamos pagal tarptautinę Harvardo nuorodų sistemą (išsamiau apie šią sistemą žr.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Nuorodos pagrindiniame tekste pateikiamos pagal tokią schemą: skliausteliuose nurodoma šaltinio autoriaus pavardė, leidimo metai, puslapis ar puslapiai. Pvz.: Škaitytojas ar kalbėtojas „pasitelkia savo kultūrinę patirtį aiškindamasis kodus ir ženklus, kurie sudaro tekstą“ (Fiske 1998,

p. 17). Autoriaus pavardės galima neminėti, jei iš konteksto visiškai aišku, kuriam autoriui priklauso nurodomas darbas. Jeigu šaltinis turi daugiau negu du autorius, nurodoma tik pirmojo autoriaus pavardė: (Kubilius *ir kt.* 1999, p. 131). Jei literatūros sąrašė du ar daugiau autorių yra bendrapavardžiai, autoriaus pavardė nuorodoje papildoma vardo inicialu: (Kubilius V. 1999, p. 15).

Paaiškinimai ir pastabos pateikiamos pagrindinio teksto puslapio apačioje 10 p. šriftu. Jų numeracija ištisinė.

Literatūros sąrašas pateikiamas po pagrindinio teksto (arba po paaiškinimų, jei jie yra). Šaltiniai sąrašė išdėstomi abėcėlės tvarka pagal autorių pavardes. Šaltiniai kirilica arba kitais nelotyniškais šriftais pateikiami sąrašė pabaigoje. Šaltiniai nurodomi pagal šiuos pavyzdžius:

Nurodant knygą:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Knygos pavadinimas*. Leidimo numeris (jei ne pirmasis). Leidimo vieta: Leidėjas.

Nurodant grožinį kūrinių, straipsnį ar kitą smulkesnį tekstą iš knygos:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinių, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas. *In*: Knygos autoriaus ar sudarytojo (pastaruju atveju prieš sudarytojo pavardę pridedama santrumpa Sud.) Vardo inicialai. PAVARDĖ. *Knygos pavadinimas*. Leidimo vieta: Leidėjas, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinių, straipsnio ar kito teksto pavadinimas. *Periodinio leidinio pavadinimas*, numeris, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš elektroninio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Grožinio kūrinių, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas*. Prieiga: Interneto puslapio adresas [Žiūr. data].

Jei tas pats autorius tais pačiais metais paskelbė daugiau negu vieną nurodomą šaltinį, jie skiriami raidėmis a, b, c ir t. t., rašomomis prie leidimo metų. Literatūros sąrašė šaltiniai pateikiami chronologiškai pagal išleidimo datą.

Lietuviškame tekste senesni lietuviški asmenvardžiai rašomi pagal dabartinės rašybos normas, o nelietuviški asmenvardžiai – originalo forma pagal leidinio *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba* (parengė SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. Vilnius: Mokslas, 81–89) reikalavimus. Pirmą kartą tekste pateikiamas visas vardas (vardai) ir pavardė, o toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Nelietuviškame tekste asmenvardžiai rašomi pagal tos kalbos rašybos tradicijas. Nuorodose visi aprašai rašomi originalo forma.

Tekste minimus kitakalbius arba senesnius literatūros kūrinių, mokslo veikalų, periodinių leidinių pavadinimus rekomenduojama rašyti originalo forma. Jeigu jie verčiami arba trumpinami, skliaustuose arba išnašoje reikia nurodyti originalų pavadinimą. Nuorodose ir literatūros sąrašė visi pavadinimai rašomi originalo forma.

Knygų, žurnalų ir kitų atskirų leidinių pavadinimai tekste rašomi kursyvu, o smulkesnių, atskiro leidinio nesudarančių, grožinės literatūros kūrinių, straipsnių ir kitų tekstų – kabutėse.

Grožinę literatūrą tekste rekomenduojama cituoti originalo kalba išlaikant autentišką rašybą ir skyrybą. Kitakalbės grožinės literatūros citatos gali būti išverstos išnašose. Kitakalbės mokslinės literatūros citatas rekomenduojama išversti.

ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI

„Respectus Philologicus” – to międzynarodowe regionalne czasopismo naukowe z dziedziny nauk humanistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem gramatyki, semiotyki i semantyki (H 352).

Podstawowymi językami „Respectus Philologicus” są języki polski, litewski, angielski i rosyjski.

W „Respectus Philologicus” publikowane są artykuły naukowe o charakterze problemowym, przekłady, recenzje, dyskusje uczonych regionu i przeglądy działalności naukowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Wielkość artykułu – do 30 000 znaków drukarskich (0,75 arkusza autorskiego); przeglądy, recenzje – do 10 000 znaków drukarskich (0,25 arkusza autorskiego). Przekroczenie dopuszczalnej wielkości publikacji wymaga wcześniejszego uzgodnienia z redakcją. Przesłane do publikacji materiały powinny być wydrukowane przy zastosowaniu 1,5 odstępu między wierszami, czcionka: 12 Times New Roman w 2 egzemplarzach. Jednocześnie powinna być przedłożona wersja elektroniczna (edytor tekstów – Microsoft Word, Office 2003 i późniejsze wersje; materiały można przysłać pocztą elektroniczną na adres: <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>). Teksty powinny odpowiadać wyszczególnionym poniżej wymogom odnośnie struktury publikacji. Prace nie spełniające wymogów stawianych przez redakcję nie będą przyjmowane. Redakcja zastrzega sobie prawo do dokonywania zmian redaktorskich w nadesłanych publikacjach bez zmiany istoty treści.

Każdemu artykułowi naukowemu, który otrzymuje redakcja, kolegium wyznacza dwóch recenzentów, z których jeden nie jest członkiem kolegium redakcyjnego. Recenzja jest przeprowadzana anonimowo. Na końcu artykułu redakcja wpisuje datę otrzymania i przyjęcia artykułu do druku. Publikowane są jedynie oryginalne prace naukowe, które nie były publikowane w żadnym z podstawowych języków czasopisma.

Struktura publikacji w „Respectus Philologicus”

Do „Respectus Philologicus” przyjmowane są artykuły naukowe, odpowiadające wymogom dotyczącym takiego rodzaju publikacji. W artykule koniecznym jest sformułowanie i określenie metodologii badania naukowego, przeanalizowanie istniejących badań dotyczących danego zagadnienia, przedstawienie i uzasadnienie rezultatów analizy materiału, wyszczególnienie wykorzystanej literatury. Artykuł naukowy w języku polskim powinien mieć dołączoną adnotację (nie mniej niż 1 000 znaków drukarskich) w języku polskim, słowa kluczowe w języku polskim i angielskim i streszczenie w języku angielskim (nie mniej niż 2 000 znaków drukarskich). Na początku artykułu, z lewej strony, podaje się imię i nazwisko autora, instytucję, którą reprezentuje autor, adres instytucji i adres domowy (wg życzenia autora), telefon i adres poczty elektronicznej, zainteresowania naukowe. Poniżej, pośrodku strony – tytuł artykułu. Tytuł artykułu, imię i nazwisko autora, instytucja, którą reprezentuje autor, należy powtórzyć w języku angielskim na końcu artykułu, przed *Summary*. Na końcu podaje się imię i nazwisko autora, tytuł/stopień naukowy, stanowisko zajmowane w jednostce reprezentowanej instytucji.

Odsyłacze bibliograficzne są cytowane według systemu harwardzkiego (więcej o systemie zob. http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Odsyłacze w tekście podstawowym zaznaczamy następująco: w nawiasie – nazwisko autora, rok wydania, po przecinku – strona lub strony.

Np. „Część ciała nie może występować w funkcji instrumentu” – pisał Grochowski (Grochowski 1974, s. 163).

Nazwisko autora można pominąć, jeżeli z kontekstu jednoznacznie wynika, że jest on autorem cytowanej pracy. Przy pracach zbiorowych podajemy nazwisko pierwszego autora (Kubilius *i in.* 1999, p. 131). Jeżeli w spisie wykorzystanych źródeł i opracowań dwóch lub więcej autorów ma to samo nazwisko, to w odsyłaczu przy nazwisku autora należy umieścić inicjał imienia (Kubilius *V.* 1999, p. 15).

Objaśnienia i uwagi należy umieszczać na dole strony i opracowań czcionką 10. Numeracja ciągła pozycji w całości spisu.

Spis wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy po tekście podstawowym (lub po objaśnieniach, o ile takowe są). Źródła w spisie podajemy w układzie alfabetycznym według nazwisk autorów. Źródła zapisane cyrylicą lub innym, nie łacińskim alfabetem umieszczamy na końcu spisu. Źródła opisujemy następująco:

Dla monografii:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Nazwa książki*. Numer wydania (jeżeli nie pierwsze). Miejsce wydania: Wydawca.

Dla utworów literatury pięknej, artykułów lub innych, niedużych tekstów z książki:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki. *In:* Inicjały. NAZWISKO autora lub red./oprac./ed. książki (w takim wypadku przed nazwiskiem należy umieścić skrót red./oprac./ed.). *Tytuł książki*. Miejsce wydania: Wydawca, strony.

Dla artykułów z wydań periodycznych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu. *Tytuł wydania periodycznego*, numer, strony.

Dla artykułów z wydań internetowych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki*. Dostępne na stronie: Tytuł strony internetowej [od data].

Jeżeli ten sam autor w tym samym roku ogłosił więcej niż jedno cytowane źródło, należy je opatrzyć literami a, b, c itd., umieszczając przy roku wydania. W spisie wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy od najstarszego do najpóźniejszego.

Imiona własne pisze się zgodnie ze współczesnymi zasadami ortografii. W odsyłaczu, pojawiającym się w tekście po raz pierwszy, podaje się nazwisko i inicjały, dalej można ograniczyć się tylko do nazwiska tego autora.

Występujące w tekście zapożyczone i przestarzałe nazwy źródeł literackich, badań naukowych, wydań periodycznych zaleca się podawać zgodnie z oryginałem. W przypadku, kiedy są one tłumaczone lub skracane, w nawiasie lub w odsyłaczu trzeba koniecznie podać nazwę w oryginale. W odsyłaczach i spisie wykorzystanych źródeł i opracowań wszystkie nazwy i tytuły należy podawać w oryginale.

Tytuły książek i innych publikacji oddzielnych w tekście pisze się za pomocą kursywy, a tytuły niedużych utworów literackich, artykułów i innych tekstów nie będących publikacją samodzielną – w cudzosłowie.

Literaturę piękną zaleca się cytować w języku oryginału, zachowując zasady pisowni i interpunkcji źródła. Tłumaczenie cytatu z utworu literackiego w języku obcym można przytoczyć w przypisie. Cytaty z literatury naukowej w języku obcym zaleca się przytaczać w tłumaczeniu.

GENERAL REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS

“Respectus Philologicus” is a philological periodical dealing with the problems of grammar, semiotics and semantics (H 352).

The main languages of the journal are English, Lithuanian, Polish and Russian.

“Respectus Philologicus” publishes scholarly articles, translations, reviews, overviews, and discussions of the philological research in the region. The size of articles is up to 30 000 printed characters; the size of reviews and overviews is up to 10 000 printed characters. In case the paper exceeds the normal length the editors’ consent for its publication is needed. Texts for publication should be submitted in two hard copies printed in Font 12 Times New Roman with 1,5 space between the lines. A copy on a floppy disc (Microsoft Word, Office 2003 or newer version) should be added to the hard copy. Contributions can also be sent by e-mail: the address is <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. The authors of the manuscripts are expected to conform to the format and documentation requirements that are given below.

All articles submitted for publication in “Respectus Philologicus” are reviewed by at least two academics appointed by the Editors’ Board: one of the reviewers is not a member of the Editorial Board. Reviewers stay anonymous. The dates of submission and acceptance for publication of the paper are indicated by the editors at the end of the manuscript.

Format and Documentation Requirements

Articles submitted for publication in „Respectus Philologicus“ should include the aim(s) and methodology of the research, give an overview of the work previously done on the investigated problem, substantiate the achieved results of the research and have a list of references. The manuscript should also contain an abstract of at least 2 000 printed characters in volume in English, key words in English and Lithuanian, and a summary of at least 1 000 printed characters in Lithuanian.

The author’s full name, academic affiliation, office (or home) address, telephone, e-mail address and research interests should be typed in the top left-hand corner of the first page, and the title of the article should be given below in the centre of the page. The author’s full name, degree, position and academic affiliation are to be presented at the end of the article.

References should be presented according to the international Harvard System (comprehensive explanation in: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Citations in the text are referred to in the text by giving the author’s surname, the year of publication and the page numbers.

e.g. As Harvey (1992, p. 21) said, “good practices must be taught” and so we...

The author’s surname is not given in parentheses if it naturally occurs in the context. If there are more than two authors, the surname of the first author should be given followed by et al.

e.g. Office costs amount to 20% of total costs in most business (Wilson *et al.* 1997)

If there are several authors with the same surname, the author’s name is supplemented with initials.

Explanations and notes should be given as footnotes and should be printed in Font 10. The numeration is continuous.

References to documents cited in the text should be listed at the end of a piece of work (or after the notes). They are arranged in alphabetical order by author's surnames. References in Cyrillic and other non Latin type should be given at the end of the list. They are referred according to the examples:

Reference to a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. *Title*. Edition (if not the first). Place of publication: Publisher.

Reference to a work of artistic literature, article or short texts from a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of a fictional work, article or short texts. *In*: INITIALS. SURNAME, of author or editor of publication followed by ed. or eds. if relevant. *Title of book*. Place of publication: Publisher, Page number(s).

Reference to an article in a journal:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of article. *Title of journal*, Volume number and (part number), Page numbers.

Reference to an article from web recourses:

Author's SURNAME, INITIALS., Year. *Title* [online]. (Edition). Place of publication, Publisher (if ascertainable). Available from: URL [Accessed date].

When an author has published more than one cited document in the same year, these are distinguished by adding lower case letters (a, b, c, etc.) after the year. In References they should be listed chronologically (earliest first).

Proper names should be spelt in accordance with the latest orthographical norms. When mentioned for the first time, a personal name should include both first and last names, but when repeated the family name is sufficient. If the work is written in another language, proper names should be written according to the spelling rules of that language.

When books or periodicals published in foreign languages are mentioned in the paper, their titles are to be put in the original language. If their titles are translated or abbreviated, their original title should be indicated in brackets or in footnotes. All titles in footnotes are to be written in their original language.

Titles of books, journals and other periodicals should be italicized. Titles of other works that are not separate publications are to be given in quotation marks.

Quotations from the fictions should be written in their original language and their original spelling and punctuation should be preserved. Citations from the fictions in foreign languages may be translated in footnotes, while quotations from scholarly works are expected to be translated.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

“Respectus Philologicus” – филологический журнал, посвященный исследованиям в области грамматики, семиотики и семантики (Н 352).

Основные языки “Respectus Philologicus” – литовский, польский, английский, русский.

В журнале “Respectus Philologicus” публикуются проблемные научные статьи, переводы, рецензии, дискуссии ученых региона и обзоры научной деятельности в регионе. Объем статей – до 30 000 печатных знаков (0,75 авторского листа), обзоры, рецензии – до 10 000 печатных знаков (0,25 авторского листа). Превышение объема публикации следует заблаговременно оговаривать с редакцией. Присылаемые для публикации материалы должны быть отпечатаны через 1,5 интервала, шрифт 12 Times New Roman в 2 экземплярах. Одновременно должна быть представлена электронная версия (текстовый редактор – Microsoft Word Office 2003 и выше). Материалы можно присылать электронной почтой по адресам: <eleonora.lassan@ffl.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>.

Тексты должны соответствовать приводимым ниже требованиям к структуре и оформлению публикации. Статьи, оформленные с нарушением настоящих «Требований», редакция к рассмотрению не принимает. Редакция оставляет за собой право в случае необходимости вносить в текст редакционные изменения, не искажающие основное содержание статьи.

Для каждой поступающей в редакцию “Respectus Philologicus” научной статьи редакционная коллегия назначает двух рецензентов, один из которых не является членом редакционной коллегии. Рецензирование проводится анонимно. В конце статьи редакция указывает даты поступления и принятия статьи к печати.

“Respectus Philologicus” публикует только статьи, не выходявшие ранее на языках журнала.

Структура публикаций в “Respectus Philologicus”

В “Respectus Philologicus” принимаются научные статьи, соответствующие требованиям, предъявляемым к публикациям такого рода. В статье необходимо сформулировать цель и определить методологию научного исследования, рассмотреть соответствующие исследования по данной проблеме, представить и обосновать результаты анализа материала, указать использованную литературу. Научная статья на русском языке должна быть снабжена аннотацией (не менее 1 000 печатных знаков) на русском языке, ключевыми словами на русском и английском языках и резюме на английском языке (не менее 2 000 печатных знаков).

В начале статьи, слева, указываются имя и фамилия автора, учреждение, представляемое автором (на языке статьи), адрес учреждения (на языке представляемой автором страны), контактный телефон, адрес электронной почты, область научных интересов автора. Ниже, в центре страницы, располагается название статьи. Название статьи, имя и фамилия автора, аффилиация повторяются перед *Summary* – на английском языке. В конце указываются имя и фамилия автора, ученая степень, звание и должность в представляемом автором учреждении.

Библиографические отсылки оформляются по международной гарвардской системе (подробнее см.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Библиографические отсылки в тексте оформляются следующим образом: в круглых скобках указывается фамилия автора, год издания, страница (или страницы).

Напр.: В середине прошлого века прозвучал знаменитый призыв разобраться в сущности явления, называемого «разрушительным залпом словесной артиллерии по крепости рассудка» (Болинджер 1987, с. 24).

Фамилию автора можно не упоминать, если авторство указываемой работы понятно из контекста. Если отсылка дается на работу нескольких авторов, указывается фамилия первого автора, напр.: (Баранов *и др.* 2004, с. 15). Если в списке литературы есть однофамильцы, в таком случае фамилия автора в отсылке сопровождается инициалом, напр.: (Баранов А. 1990).

Пояснения и замечания располагаются в конце страницы в виде постраничных сносок (шрифт 10, нумерация сносок сплошная).

Список литературы располагается в конце текста. Источники приводятся в алфавитном порядке по фамилиям авторов. В начале списка указываются источники на латинице, затем – на кириллице и иных графических системах. Источники оформляются следующим образом:

Для книг:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название книги*. Номер издания (если это не первое издание). Место издания: Издательство.

Для произведений художественной литературы, статей или других небольших текстов из книги:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста из книги. *In:* Инициалы автора или составителя. (В последнем случае перед инициалами составителя добавляется сокращение «Сост.».) ФАМИЛИЯ. *Название книги*. Место издания: Издательство, страницы.

Для текстов из периодических изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста. *Название периодического издания*, номер, страницы.

Для текстов из электронных изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста*. Режим доступа: адрес страницы в Интернете [См. дата].

Если в тексте упоминаются опубликованные в том же году труды одного автора, в таком случае в библиографической отсылке и списке литературы год издания сопровождается буквой а, б, в и т. д. (в хронологическом порядке, если это возможно).

В тексте на литовском языке литовские **антропонимы** пишутся в соответствии с современными нормами правописания, остальные антропонимы – в оригинальной форме согласно правилам, изложенным в «Орфографии и пунктуации литовского языка» (Сост. SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. Vilnius: Mokslas, 81–89). В тексте на других языках антропонимы пишутся в соответствии с традициями правописания в тех языках. При первом упоминании в тексте указываются полностью имя и фамилия, в дальнейшем тексте можно указывать лишь фамилию того же лица.

Упомянутые в тексте иностранные или старинные названия литературных произведений, научных трудов, периодических изданий рекомендуется писать в оригинальной форме. Если подобные названия даются в переводе, в скобках или сноске следует указать оригинальное название. В сносках, библиографических отсылках и списке литературы все названия пишутся в оригинальной форме.

Художественную литературу рекомендуется цитировать на языке оригинала, сохраняя правописание и пунктуацию источника. В сносках можно приводить перевод цитаты из художественной литературы на иностранном языке. Цитаты из научной литературы на иностранном языке рекомендуется давать в переводе.

VII. MŪSŲ AUTORIAI / NASI AUTORZY / OUR AUTHORS

Bačiulienė Kristina

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros doktorantė; Lietuva

Doktorantka w Katedrze Filologii Litewskiej, Wydział Humanistyczny Filii Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie; Litwa

PhD student – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Bakalinsky Michael Louis

Zaporožės nacionalinio universiteto Užsienio filologijos fakulteto Vertimo teorijos ir praktikos katedros doktorantas; Ukraina

Doktorant w Katedrze Teorii i Praktyki Przekładu, Wydział Filologii Obcych, Zaporoski Uniwersytet Narodowy; Ukraina

PhD Student – Zaporizhya National University, Faculty of Foreign Philology, Department of Translation Theory and Practice; Ukraine

Bartkuvienė Inga

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros doktorantė ir lektorė; Lietuva

Doktorant, lektor w Katedrze Filologii Germańskiej, Wydział Humanistyczny Filii Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie; Litwa

Lecturer, PhD student – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Germanic Philology; Lithuania

Biyumena Anna Aleksandrovna

Minsko valstybinio lingvistikos universiteto Užsienio kalbų komunikacijos katedros vyr. dėstytoja; Baltarusija

St. wykładowca w Katedrze Komunikacji Międzyjęzykowej, Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny w Mińsku; Białoruś

Senior lecturer – Minsk State Linguistic University, Department of Foreign Language Communication; Belarus

Bryła Joanna

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose doktorantė, lenkų filologijos magistrė; Lenkija

Mgr, doktorantka Wydziału Humanistycznego, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska.

MA in Polish Philology, PhD student – The University of Humanities and Natural Sciences of Jan Kochanowski in Kielce, Division of Humanistic Studies; Poland

Cibulskienė Jurga

Vilniaus pedagoginio universiteto Filologijos fakulteto Anglų kalbos didaktikos katedros vedėja, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Dr nauk humanistycznych, Kierownik Katedry Dydaktyki Języka Angielskiego, Wydział Filologiczny, Wileński Uniwersytet Pedagogiczny; Litwa

Lecturer, PhD – Vilnius Pedagogical University, Faculty of Philology, Head of Department of English Didactics; Lithuania

Detka Janusz

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose Lenkų filologijos instituto Šiuolaikinės literatūros katedros adjunktas, humanitarinių mokslų daktaras; Lenkija

Adiunkt, dr nauk humanistycznych – Zakład Literatury Współczesnej, Instytut Filologii Polskiej, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska

Adjunct, PhD – Department of Modern Literature, Institute of Polish Philology, Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce; Poland

Gliwa Bernd

Latvijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Baltų kalbotyros katedros mokslinis darbuotojas, humanitarinių mokslų daktaras; Latvija

Dr nauk humanistycznych, pracownik naukowy w Katedrze Językoznawstwa Bałtyckiego, Wydział Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Łotewskiego; Łotwa

Scientific Researcher – University of Latvia, Faculty of Humanities, Department of Baltic Linguistics; Latvia

Greszczuk Barbara

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Lenkų filologijos instituto direktorė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė; Lenkija

Prof. dr hab., dyrektor Instytutu Filologii Polskiej, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska

Prof. Dr Habil. – Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Head of the Institute of Polish Philology; Poland

Grigaitis Mindaugas

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros doktorantas; Lietuva

Doktorant w Katedrze Filologii Litewskiej, Wydział Humanistyczny Filii Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie; Litwa

PhD student – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Grinbaum Oleg Natanovich

Sankt Peterburgo valstybinio universiteto Filologijos ir menų fakulteto Matematinės lingvistikos katedros profesorius; Rusija

Prof. dr hab. – Katedra Lingwistyki Matematycznej, Wydział Filologii i Sztuk Pięknych, Petersburski Uniwersytet Państwowy; Rosja

Prof. Dr Habil. – Saint-Petersburg State University, Faculty of Philology and Arts, Department of Mathematical Linguistics; Russia

Jagintseva Olga

Tartu universiteto Rusų ir slavų filologijos padalinio Rusų kalbos katedros doktorantė; Estija

Doktorantka w Katedrze Języka Rosyjskiego, Wydział Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej, Uniwersytet w Tartu; Estonia

PhD student – Tartu University, Faculty of Russian and Slavonic Philology, Department of the Russian Language; Estonia

Krūminienė Jadvyga

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Tarptautinių ryšių prodekanė, Germanų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Prodziekan ds. Współpracy z Zagranicą, Katedra Filologii Germańskiej, Wydział Humanistyczny Filii Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Vice-dean for International Relations, Department of Germanic Philology; Lithuania

Lapinskas Saulius

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Vokiečių filologijos katedros docentas, humanitarinių mokslų daktaras; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Katedra Germanistyki, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Wileński; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Faculty of Philology, Department of German Philology; Lithuania

Lassan Eleonora Rufimovna

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Slavistikos katedros profesorė; Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro vyriausioji mokslo darbuotoja; habilituota humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Prof. dr hab. – Katedra Slawistyki, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Wileński; starszy pracownik naukowy w Centrum Badań Socjokulturowych na Wydziale Humanistycznym Filii Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie; Litwa

Prof. Dr Habil. – Vilnius University, Faculty of Philology, Department of Slavonic languages; Senior Researcher – Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lithuania

Michailova Galina

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Rusų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Katedra Filologii Rosyjskiej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Wileński; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Faculty of Philology, Department of Russian Philology; Lithuania

Nakhimova A. Yelena

Uralo valstybinio pedagoginio universiteto Reklamos ir ryšių su visuomene katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Rusija

Doc., dr nauk humanistycznych – Katedra Reklamy i Public Relations, Uralski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny; Rosja

Assoc. Prof. Dr – Ural State Pedagogical University, Department of Advertising and Social Relations; Russia

Ożarska Magdalena

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose adjunktė, humanitarinių mokslų daktarė; Lenkija

Adjunkt, dr nauk humanistycznych – Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska

Adjunct, PhD – Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce; Poland

Poplavskaia Tatiana Viktorovna

Minsko valstybinio lingvistikos universiteto Kalbotyros ir komunikacijos teorijos katedros vedėja, humanitarinių mokslų daktarė, profesorė; Baltarusija

Prof., dr nauk humanistycznych – kierownik Katedry Pragmatyki i Teorii Komunikacji, Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny w Mińsku; Białoruś

Prof. Dr – Minsk State Linguistic University, Head of Department of Speech and Communication Theory; Belarus

Seriot Patrick

Lozanos universiteto Slavų kalbų katedros dėstytojas, profesorius; Šveicarija

Prof. dr hab. – Katedra Języków Słowiańskich. Uniwersytet w Lozannie; Szwajcaria

Prof. Dr Habil. – Lausanne University, Department of Slavonic languages; Switzerland

Sinelnikova Lara Nikolaevna

Lugansko Taraso Ševčenkos nacionalinio universiteto Rusų kalbotyros ir komunikacijos technologijų katedros profesorė, habilituota humanitarinių mokslų daktarė; Ukraina

Prof., dr nauk filologicznych – kierownik Katedry Językoznawstwa Rosyjskiego i Technologii Komunikacyjnych, Ługański Uniwersytet Narodowy im. Tarasa Szewczenki; Ukraina

Prof. Dr Habil. – Luhansk Taras Shevchenko National University, Head of Department of Russian Linguistics and Communicative Technologies; Ukraine

Skrebtsova Tatyana Georgievna

Sankt Peterburgo valstybinio universiteto Filologijos ir menų fakulteto Matematinės lingvistikos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Rusija

Doc., dr nauk humanistycznych – Katedra Lingwistyki Matematycznej, Wydział Filologii i Sztuk Pięknych, Petersburski Uniwersytet Państwowy; Rosja

Assoc. Prof. Dr – Saint-Petersburg State University, Faculty of Philology and Arts, Department of Mathematical Linguistics; Russia

Svistun Tatiana Ivanovna

Minsko valstybinio lingvistikos universiteto Kalbotyros ir komunikacijos teorijos katedros doktorantė; Baltarusija

Doktorantka w Katedrze Pragmatyki i Teorii Komunikacji, Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny w Mińsku; Białoruś

PhD student – Minsk State Linguistic University, Department of Speech and Communication Theory; Belarus

Šeškauskaitė Daiva

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lektor, dr nauk humanistycznych w Katedrze Filologii Germańskiej, Wydział Humanistyczny Filii Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie; Litwa

Lecturer, PhD – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Vitkauskienė Vilhelmina

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Prancūzų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Katedra Filologii Romańskiej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Wileński; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Faculty of Philology, Department of French Philology; Lithuania

Vladimirova Anna Vadimovna

Sankt Peterburgo valstybinio universiteto lingvistikos programos absolventė, magistrantūros studentė; Rusija

Magistrantka, absolwentka Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego; Rosja

MA student – Saint-Petersburg State University; Russia

RESPECTUS PHILOLOGICUS 2010 Nr. 17 (22)

Leidžiamas nuo 1999 m.

2010 04 14. Tiražas 150 egz.

Leidžia VU Kauno humanitarinis fakultetas ir
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego –
Wydział Humanistyczny w Kielcach

Išleido VšĮ Vilniaus universiteto leidykla
Universiteto g. 1, LT-01122 Vilnius
El. paštas: info@leidykla.vu.lt

Spausdino UAB CIKLONAS
J. Jasinskio g. 15, LT-01111 Vilnius